TÜRK
ETNOGRAFYA DERGİSİ

SAYI : XVIII 1988

Kültür ve Turizm Bakanlığı
Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
tarafından yayımlanır.

Ankara/1988

İÇİNDEKİLER

Adı Soyadı		Eserin Adı	Sayfa
Fahrettin Kayıpmaz **Naciye Kayıpmaz**	:	Sivas Tonus Halı Seccadeleri	5
Neriman Köylüoğlu	:	Edirne Müzesinde Bulunan Keseler	59
Hilmi Atabey	:	Niğde Müzesinde Bulunan 18. Yüzyıl Dolap ve Kapıları	97
Halit Çal	:	Zile Hamamları	103
Hüseyin Öztürk	:	Bolu'da Bir Özel Hamam	125
Osman Özbek	:	Malatya Evleri	131
Çiğdem Türker	:	Anadolu Yarımadası'nın En Batı Ucunda Yer Alan Tipik Bir Osmanlı Köyü, Babakale	139
Başak (Acar) İpekoğlu	:	Eskişehir - Tarihi Sit Alanı Paşa, Orta, Akcamii Mahalleleri Koruma ve Geliştirme Planı Tespit Çalışmalarının Yöntem ve Sonuçları	153

SİVAS TONUS HALI SECCADELERİ

Fahrettin KAYIPMAZ *
Naciye KAYIPMAZ

GİRİŞ

Bu araştırmamız, bir koleksiyon halinde Tonus (Altınyayla) Camii'nde bulunan halı seccadelerle ilgili detay çalışmayı kapsamaktadır[1].

Sivas ili, Şarkışla ilçesi, Altınyayla kasabasındaki «alan araştırmasını» da içeren konumuzun başlığı, Altınyayla kasabasının eskiden bu yana bilinen ve bugün de halen yaygın olarak kullanılan «Tonus» ismiyle belirlenmiştir. 1972 yılında Altınyayla ismini alan Tonus nahiyesinin, günümüzden yaklaşık olarak 80-90 sene öncesine ait halılarını inceleme konusu olarak seçtiğimiz için, bu isimle halıları adlandırmanın ve konu başlığını koymanın gerektiğini düşündük.

Halıları betimlerken, konuyu dokuyucu insan ve çevresi açısından değerlendirme zorunluluğu duyduk ve bu çalışmamıza Tonus kasabasının monografisini de ekleyerek, bir halı araştırması için gerekli olduğuna inandığımız sosyal antropolojik değerlendirmelere yer verdik. Öncelikle köyün yerleşimini, ekonomisini, konut, eğitim, halk sanatları ve aile yapısını ele alarak «mevcut durumu» buraya aktardık. Şüphesiz bu yaklaşım, sonraki bölümde ayrıntılı olarak tanımlanan Tonus halı seccadelerinin daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Tonus Camii ve halı seccadeleri birbirleri ile son derece iyi kaynaşmış iki ayrı unsur durumundadırlar. Sanat tarihi açısından cami ve külliyeleri ayrı değerler içinde incelenirler. Halı ilminin de apayrı betimleme ve tanımlama «sistem»i vardır. Ancak Tonus halı seccadeleri «kuvvetli bir ihtimalle» Tonus Camisi için sipariş olarak yapılmış olmaları nedeniyle birbirleriyle sıkı sıkıya kaynaşmış durumdadırlar. Araştırmamızın üçüncü bölümünde caminin özellikleri ayrıntılı olarak bu nedenle ele alınmıştır.

Bu arada şu hususu gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Bu araştırmanın asıl konusu Tonus halı seccadeleridir. Köyün, köy evlerinin ve caminin ele alınması, Tonus halılarının dokunduğu dönemdeki kültür ortamını ve yapılış nedenlerini daha iyi sunabilmek içindir.

TARİHÇE

Sivas ili, Şarkışla ilçesine bağlı Altınyayla (Tonus) kasabası, kaynak kişilerimi-

---

(*) Fahrettin KAYIPMAZ, Sivas Müzesi, Müze Araştırmacısı.
Naciye KAYIPMAZ, Sivas Müzesi, Müze Araştırmacısı.

(1) Bu çalışmamızda, özellikle bu dergide yayınlamak suretiyle gösterdiği büyük ilgi dolayısıyla Yayınlar Daire Başkanı Sayın Ayşegül Uğuroğlu'na, alan araştırmamız sırasında Müze'nin araç ve stüdyo gibi teknik imkanlarını tahsis ederek destek olan Sivas Müze Müdürü Sayın Hikmet Denizli'ye, Altınyayla Belediye Başkanı Hasan Tunç'a ve Altınyayla'lılara ayrı ayrı teşekkür ederiz.

zin[2] ifadesine göre yaklaşık 15 hane olarak Halep'ten gelen Türkmenler tarafından kurulmuştur.

Tonus (Altınyayla)'un kesin olarak nasıl ve ne zaman kurulduğuna dair elimizde herhangi bir kaynak bulunmamakla birlikte, intikal eden bilgiler ışığında ve Şarkışla ilçesinin tarihçesi içinde köyün yaklaşık 1780-1800'lü yıllar arasında kurulduğunu söyleyebiliriz.

Resmi kayıtlarda Sivas vilayeti, Sivas sancağı, Tonus kazası (Şarkışla ilçesi)'na bağlı «Nefsi Tonus» nahiyesi olarak geçen[3] Tonus, Şarkışla ilçesine bağlı en eski nahiyelerden birisidir. 1321 (H) yılında yayınlanan (1903 M) «Sivas Vilayeti Salnamesi» nde Tonus kazasına bağlı «Tonus Nahiyesi Müdürü Hacı Mehmet Efendi» kaydı da bulunmaktadır[4].

Şarkışla'da ve Tonus'da bugün yanlış bir kanaat olarak Tonus (Altınyayla) nahiyesinin eskiden kaza merkezi olduğu yolunda rivayetler mevcuttur. Tahminimizce, eski kayıtlarda bugünkü Şarkışla ilçe merkezinin «Tonus», Altınyayla kasabasının da «Nefsi Tonus» olarak isim benzerliğinin bulunması bu değerlendirmeyi ortaya çıkarmıştır.

Tonus nahiyesinin güneyinde bulunan «Kara Tonus» dağları yamacındaki bir höyük, aslında bu bölgenin çok eski zamanlardan itibaren bir yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Höyük yüzey buluntuları içinde Eski Tunç Çağı seramiğinin bulunması, bu çevrede M.Ö. 3000-2500 yıllarından itibaren insanların burada yaşadığını ve köy kurduğunu kesinleştirmektedir. Ancak Anadolu Türk insanının burada Tonus ismiyle bir köy kurması, Şarkışla ilçesinin (Eski İsmiyle Gedikçıbık Köyü) kurulmasından daha sonraya, tahmini olarak 1780-1800'lü yıllara rastlamaktadır.

Başka bir söylentiye göre Subaşı Mikdat Ağa (daha sonraki bölümde köyde konut ile ilgili kısımda Mikdat Ağa evi olarak ele aldığımız konağın sahibi) Halep'ten 10-15 hanelik çevresiyle birlikte ilk kez buraya gelerek köyü kurmuştur. Bu durumda da gerek evin mimarisi ve gerekse Mikdat Ağa'nın yaşadığı zamanın (Tonus Camii'ni 1313 yılında yaptıran Ahmet Ağa, Mikdat Ağa'nın torunu Osman Ağa'nın oğludur) bilinmesi de köyün tahminimizde belirtildiği gibi 1780'li yıllarda kurulduğu fikrini güçlendirmektedir.

Biz, Salnamelerde hem Tonus kazası ve hem de Tonus nahiyesi benzerliğine rağmen bu çalışmamızda Tonus ismini kullanıyoruz. Ayrıca 19 Ağustos 1319 tarihli Sivas vilayeti matbuu haritasında bugünkü Altınyayla kasabası, Tonus kazasına bağlı «Tonus Nahiyesi» olarak özellikle belirtilmiştir[5].

Tonus kazasının Şarkışla ilçesi olarak ismini değiştirmesinden sonra da 1972 yılına kadar «Tonus Nahiyesi» olarak kalan köy, 1972 yılında Belediyesinin de kurulmasıyla Altınyayla ismini alarak bu günlere gelmiştir.

Araştırmamız 1900'lü yılların başında Tonus'da dokunmuş Tonus halı seccadelerini kapsadığı için, konu başlığımız Altınyayla kasabasının eski ismi olan ve bugün

(2) Köyde kendilerinden büyük ölçüde bilgi edindiğimiz Kaynak Kişilerimizden bazıları:
Ömer Osman Tabak, 1317 (1899) Doğ. Köyde ikamet eder.
Mevlüt Tunç, 1330 (1912) Doğ. Köyde ikamet eder.
Osman Seher, 1340 (1922) Doğ. Köyde ikamet eder.
Hasan Kandil, 1330 (1912) Doğ. Köyde ikamet eder.
Mahmut Bağlama, 1930 Doğ. Köyde ikamet eder.
Hasan Tunç, 1943 Doğ. Köyde ikamet eder.
Lutfi Şubaşı, 1954 Doğ. Köyde ikamet eder.

(3) Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye, 1312, s. 693.
Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye, 1314, s. 735.
Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye, 1315, s. 456.
Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye, 1316, s. 542.
Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye, 1317, s. 518.

(4) Sivas Vilayeti Salnamesi, 1321, s. 98, 99.

(5) Sivas Vilayeti Haritası, 19 Ağustos 1319, Sivas Müzesi Arşivi.

çoğunlukla bu isimle bilinen «Tonus» ismiyle ele alınmıştır.

TONUS (ALTINYAYLA) KASABASI MONOGRAFİSİ

A. YERLEŞİM

Kasaba bugün 375 haneli yerleşik bir köydür. 1985 yılı sayımına göre köyde nüfus 2.239 kişidir. Halen köyde 3.000'e yakın nüfus bulunmaktadır. Sürekli yerleşimin bulunduğu bu İç Anadolu köyünde azami 25 aile yazları iki aylığına yaylaya çıkmaktadır. Denizden 2.005 m. yüksekliği bulunan rakımı ile zaten yayla özelliği gösteren kasabada eskiden, hayvancılığın daha çok yapıldığı zamanlarda ayrıca Kara Tonus'daki yaylalarda geçici yerleşim de bulunuyormuş.

1 — Coğrafi Yapı ve Konum

Tonus (Altınyayla) nahiyesi Sivas ilinin güney batısında, Şarkışla ilçesinin güney doğusunda geniş Tonus ovası üzerinde kurulmuştur (Harita: 1, Resim: 1). 1972 yılında Altınyayla ismini de bu geniş düzlük üzerindeki konumundan dolayı almıştır.

Doğusunda: Delililyas kasabası, Paşaköy, Mutibey ve Kürkçüyurdu köyleri; Güneyinde: Harmandalı, Taşlıhöyük, Kızılhöyük, Tahyurt ve Gümüşdiğin köyleri; Batısında: Başyayla, Kaleköy ve Şahlı köyleri; Kuzeyinde: Yassıpınar köyü ile çevrilidir.

Yüzde 70'i yayla, yüzde 30'u dağlık arazi olan köyün merkezi 50, arazi toplamıyla 300 hektarlık bir alan üzerinde kuruludur. Batısında Kara Tonus dağları vardır. Kuzeydeki geniş Tonus ovası içinde kullanılamayan sahalar, ağaçlandırılarak kasaba belediyesi tarafından değerlendirilmektedir. Güneyde İbicek, İncecik ve Mergesen yaylaları mevcuttur. Köyde iklim, İç Anadolu Bölgesi karasal ikliminin şartlarını taşır. İbicek yaylasından çıkan Akar deresi üzerinde Altınyayla göleti bulunmaktadır.

2 — Hayat Tarzı

Hayvancılık ve çiftçiliğin bir arada yürütüldüğü Tonus'da orta halli insanların hayat tarzı bulunmaktadır. Her ailenin ekmek ve biçmek zorunda olduğu tarlaları ile ihtiyacına göre beslediği hayvanları bulunmaktadır. Gerektiğinde kadın da tarlada çalışarak ailesine katkıda bulunur. Altınyayla göleti yapıldıktan sonra ortaya çıkan tarımda pancar ekimi yeniliği, pancarın yetiştirilmesi için kadınların daha fazla tarlada çalışmasını gerektirmiştir. Tahıl üretiminde arazideki verimin düşük olması (1'e 5 veya 7) yüzünden köyden göç de büyük orandadır.

3 — Ulaşım

Köyde kara taşımacılığı yapılmaktadır. Nahiye, Şarkışla ilçesine 39 km. lik stabilize bir yolla bağlanmıştır. Ayrıca nahiyeden Ulaş kasabasına kadar stabilize bir yolla gelindikten sonra Sivas - Malatya karayoluna çıkılarak, asfalt bir yolla ilçe merkezine uğramaksızın doğrudan Sivas'a varmak da mümkündür. Bu yolla Tonus - Sivas arası 80 km. dir. Altınyayla Belediyesi'ne ait 3 adet küçük otobüs haftanın her günü Şarkışla ilçesine düzenli seferler yapmaktadır. Ayrıca haftanın bir veya iki günü otobüslerin birisi Sivas'a sefer yapmaktadır. Köyde ziraatte kullanılan 50'den fazla traktör aynı zamanda taşımacılık için önemli bir rol oynamaktadır.

4 — Aydınlanma ve Isınma

Köyde bugün 375 hanenin tümünde elektrik ile aydınlanma sağlanmaktadır. Kasabaya bağlı köylerin de tümünde elektrik bulunduğu için Tonus'da TEK İşletme Şefliği bulunmaktadır.

Köyde ısınma için başlıca kaynak «tezek» ve «kerme» dir. Bunun yanısıra kasaba belediyesi tarafından getirtilerek dağıtımı yapılan az miktarda kömür de ısınmada kullanılmaktadır.

B. EKONOMİ

Tonus'da ekonomi, hayvancılık ve ürünleri ile çiftçilik ve ürünlerine dayalıdır. Tahılgillere ve pancara dayalı, fazla verimli olmayan arazide yapılan çiftçilik ve hayvancılık yan ürünleri ile geçim temin edilmektedir.

1 — Hayvancılık

375 haneli Tonus'da yaklaşık 1300 dolayında büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Halen köyden 11 sürü olarak da küçükbaş hayvan otlağa çıkmaktadır. Bunlar genellikle Karaman tipi koyunlardır.

Hayvanlardan elde edilen gelirler, gerek bu hayvanların pazarlanması gerekse ürünlerinin değerlendirilmesi şeklindedir. Genelde hayvancılıktan elde edilen gelirler ve ürünlerin değerlendirilmesi düşük seviyededir. Süt ve ürünleri köyde aslında iyi bir potansiyel bulunmasına rağmen yeterince değerlendirilmemektedir.

2 — Çiftçilik

Tonus'da başlıca gelir kaynağı tarım ve çiftçiliktir. Özellikle tarımda makinalaşma iyi bir çizgidedir. Halen köyde üç biçer-döğer, 50'den fazla traktör bulunmaktadır. Tarımda tahıllardan buğday, arpa ve yulaf en çok ekilen ürünlerdir. Son yıllarda önemli oranda şeker pancarı tarımı da yapılmaktadır. Bu yüzden kasabada Şekerpancarı Tartı İstasyonu kurulmuştur.

Kasabadaki Tarım Kredi Kooperatifi, köylü için tarımda önemli bir rol oynamaktadır. Tarımda verim 1'e 5 veya 1'e 7 oranıyla düşüktür. Buğday ve diğer tahıl ürünleri ofis ve tüccara satılarak değerlendirilmektedir.

C. EĞİTİM

Altınyayla'da bugün iki ilkokul, bir ortaokul ve bir de lise bulunmaktadır. Kasabada ilk ilkokul 1923 yılında kurulmuştur. Bugün Altınyayla İlkokulu ve Atatürk İlkokulu olarak iki ilkokul bulunmaktadır. 1964 yılından itibaren Altınyayla Ortaokulu, 1980 yılından itibaren de aynı binada Altınyayla Lisesi hizmete girmiştir.

Kasabada ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı bir de Kütüphane bulunmaktadır.

D. KONUT

Yaklaşık olarak 1780'li yıllarda kurulduğunu tahmin ettiğimiz Tonus'da günümüzde mevcut evlerin bir kısmı, düz damlı ahşap-kerpiç evler, diğer bir kısmı betonarme ve birden çok katlı evler ile köyün ilk kurulduğu zamanlardan kalma tarihi evler de diyebileceğimiz evlerdir (Resim : 2). Son 10-15 yıldır köyde yapılan tüm evler, şehir evleri özelliğinde betonarme, çok katlı, üzeri kiremit veya sac örtülü evlerdir. Daha önce yapılmış ve halen kullanılan birçok ev ise İç Anadolu'nun kırsal kesimindeki bütün köy evleri gibi tek katlı, düz toprak damlı, kerpiç yığma, üzeri çamur sıvalı evlerdir (Resim : 3).

Bunun yanısıra köyde, yaklaşık 150-200 yıllık tarihi ve estetik niteliği bulunan evler de bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda gerek halılarla gerek camiyle dolaylı bir ilişkisi bulunması dolayısıyla bu evlerden birisi Mikdat Ağa Evi'ni burada ayrıntılı olarak tanıtmaya çalışacağız.

Köye ilk yerleşen ve kuruculardan Mikdat Ağa'nın yaptırdığı ve köyde Mikdat Ağa Evi olarak bilinen (bir kısmı da Mikdat Ağa'nın torunu olan Osman Ağa Evi demektedir) ev, sivil mimarlık örneği olarak Sivas çevresindeki ilginç yapılardan birisidir. Çalışmamızın halılarla ilgili bölümünde bahsedilen Tonus Camii'ni 1313 (H) de yaptıran Ahmet Ağa'nın büyük dedesi Mikdat Ağa bu evi yaptıran kişidir. Köyde bu evle yaşıt 5-6 konak daha bulunmaktadır. Mikdat Ağa'nın yaşadığı çağın bilinmesi dolayısıyla konağın 1800'lü yılların başında yaptırıldığını söyleyebiliriz (Resim : 4).

Zeminle beraber iki katlı yapılan konağın alt katına, kuzeye açılan kanatlı kapıdan girilmektedir. Geniş sofa'nın sağ kısmında

«unluk» vardır. Hemen yanındaki merdiven ile yukarı kata çıkılmaktadır. Merdiven arkasında «kermelik» vardır. Bir basamak ile sofa karşısından «mutfak»a çıkılır. Mutfak tavandan ışıklıklıdır. Üst örtü «çatma tavan» ismi verilen, köşelerden çaprazlamasına bindirilmiş ağaçlarla pencereye ulaşılan bir örgü sistemiyle yapılmıştır. Sol tarafta samanlık, ahır, bir oda ve «kiler» bulunmaktadır (Plan : 1).

Konağın üst katına alt kat içindeki merdivenden çıkılabileceği gibi, evin cephesinin bulunduğu doğu cephesinden de girilebilir. Burada bahçe içinden çıkan merdivenlerle önce balkona sonra da eve geçebilirsiniz (Resim : 5).

Küçük bir sofadan sağdaki odaya, bu oda içinden de salona geçilmektedir. Geniş salonun kuzeye bakan cephesi bir basamak yükseltilerek kemerli direklerle ayrılmış «köşk»e açılmaktadır. Aynı zamanda «yazlık»da denilen bu bölüm köye bakan manzarası ve serin olma özelliği ile iyi bir dinlenme mekanıdır. Salonun sağ kısmında «kışlık» denilen misafir odası da bulunmaktadır. Odalarda Sivas çevresinde «cağ», «çağ» denilen gusulhane vazifesi gören «suluk»lar bulunmaktadır (Plan : 2). Evin gerek köşk ve gerekse misafir odasının (kışlık) tavanları ahşap süslemelidir.

E. BESLENME VE MUTFAK

İç Anadolu kırsal bölgesi olan Altınyayla'da beslenme, genellikle buğday ve hamur işlerine dayalıdır. Kasabada en çok sevilen ve makbul yemeklerinden olan birkaç çeşit yemek örneği verelim;

İçli Köfte : Bulgur, et ile karıştırılarak iyice yoğrulur. Meydana gelen hamur yumaklara ayrılır. Bu yumaklar içleri oyularak içine ayrı bir tarafta hazırlanmış olan iç (kıyma, soğan, maydanoz ve baharat karışımı) konarak kapatılır ve yuvarlanır. Bu dolmalar kaynayan suda haşlandıktan sonra yenir.

Uğut Tatlısı : Buğdaylar iyice yıkanır ve çimlenmesini sağlamak amacıyla zaman zaman sulanarak bekletilir. Taneler iyice irileşip yumuşadıktan sonra ezilerek nişasta haline getirilir. Bu nişasta koyulaşıncaya kadar kaynatılır ve yenir.

Mevzene : Bir miktar un sütün kaymağı ile yoğurulur. Hamur haline gelen bu kıvam bir tepsi içinde açılarak fırında pişirilir. Pişmiş hamur üzerine şeker şerbeti dökülerek yenir.

Borani : Rendeden geçirilen beyaz ya da kırmızı pancar kökü iyice çırpılır. İçerisine bulgur karıştırılarak kaynatılır. Üzerine sarmısaklı yoğurt ilave edilerek yenir.

Kasabada elektriğin bulunması, buzdolabı, yayık makinası gibi çok çeşitli ev ve mutfak aletlerinin kullanımını kolaylaştırdığı için geleneksel köy evleri ocakları ve bakır sahanları içinde yapılan geleneksel köy yemekleri de artık unutulmaya başlamıştır. Özellikle köyde yaklaşık her evde gördüğümüz çelik tencere setlerinin bulunduğu bir yapı içinde geleneksel beslenme alışkanlığı veya mutfağını aramak oldukça güçtür. Ancak, mutfak gereçleri içinde özellikle bir kab ilgimizi çekmiştir (Resim : 6). Yumurta sahanı denilen tek kulplu, iç kısmı altı adet yumurtanın birbirine karışmadan pişmesini sağlayacak çukurlukta yapılmış kab, sipariş üzerine yapılmıştır.

Tonus'da günlük ekmek ev fırınlarında her ailenin ihtiyacı kadar ev kadınları tarafından yapılır. Bu ekmeklere «has» denir.

F. GİYİM-KUŞAM

Tonus'da erkek giysileri ve çocuk giysileri şehir giysileri ile aynı özelliktedirler (Resim : 6-7).

Kadınlar iş zamanlarında önlerinde önlük bağlar ve şalvar giyerler.

Kadınlarda Tonus köyüne özgü bir özellik, günlük giysilerinin yanısıra başlarında altın penezlerle kaplanmış «börk» taşımalarıdır. Fes şeklindeki başlığın arka kısmı saç şeklinde siyah iplik örgülü, üst (tepesi) ve ön alınlığı altın penezlerle bezelidir. «Börk» üstüne mermerşahtan yapılmış kenarları pul oyalı beyaz örtü bağlanmaktadır (Resim : 8). Kasabada genellikle orta yaşlı kadınlar «börk»leriyle dolaşırlar.

Genç kızlarda ve gelinlerde düğünlerde ve bayramlarda törensel giysi olarak börk ve parlak kumaşlardan yapılmış elbiseler giymek, gerdanlık ve gümüş kemer takmak adettendir (Resim : 9).

G. HALK SANATLARI

Eski Tonus köyü (bugünkü Altınyayla kasabası) özellikle halı seccadeleriyle bilinen bir yöredir. Bu makalenin konusunu teşkil eden Tonus halı seccadeleri bu köyde dokunmuş ve Anadolu halı grupları içinde özellikle son dönem geleneksel halıcılığımızın güçlü bir ifadesi olarak kendisine has bir «tarz» olabilmiş halılardır. Bir zamanlar bir grup özelliği taşıyan bu halıları bugün aynı gelenek içinde dokuyan maalesef hiç kalmamış durumdadır. Bugün tamamen unutulan bu halıcılık yerine kasabada yerli gelenek ve kültürden farklı, çoğunluğu İran düğüm tekniği ve modellerini yansıtan, maliyeti oldukça yüksek bir halıcılık faaliyetinin başlamakta olduğu görülmektedir. Oysa burada köklü bir gelenek vardır. Örnekleri Camide pırıl pırıl durmaktadır. Bu güzel üslup bir yana atılarak ne motifinde, ne renginde Anadolu halı grubu ve kültürü ile hiçbir bağlantısı bulunmayan bir halıcılığın böyle bir halı beldesinde faaliyete geçirilmesi anlamsız olacaktır. Ancak bu bir organizasyon işidir. Eski Tonus halıları özelliğinde yapılacak yeni halılar; maliyetinin düşük olması, küçük ebatlı olması gibi avantajları da kullanılarak, köylüye zaten yabancı olmayan bir teknikle dokunarak eski bir gelenek ve el sanatı yaşatılmış ola caktır. Böylesine geleneksel özellikleri bulunan ve küçük ebatlı olan halılar, çok kolay piyasa bulabilmektedirler. Bu konunun uygulanması Belediyece organize edilebilir. Bunun için, köyde kaynak ve birikim bulunmaktadır.

1 — Halıcılık, Kilimcilik

Bu yazımızın üçüncü bölümünde geniş bir ayrıntısını bulacağınız eski Tonus halıları biraz önce de değindiğimiz gibi bugün tamamen unutulmuş durumdadır. Bugün cami dışında, evlerde çok az kalmış bir - iki halı dışında kasabada eski halılardan maalesef hiçbiri kalmamıştır. Çoğunlukla makina halıları karşılığında takas edilen halılardan yalnızca camide bulunan 32 adetlik bir bölümü bize Tonus halılarını inceleme fırsatı vermiştir.

Konumuz olan 1900'lü yılların başında yapılmış Tonus halılarının, dokunduğu dönemde yaygın olarak imal edildiklerini söyleyemeyiz. Cami ile birlikte sipariş olarak cami için dokutulan halılar hiç şüphesiz bir gelenek mevcut olduğu için yaptırılmışlardır. Zaten yaygın olarak dokunmayan halılardan ise günümüzde pek örnek kalmamıştır.

Tonus halı seccadeleri gibi özgünleşmiş bir kilim geleneği de bulunmayan kasabada her evin kendi sergi ihtiyacı için yapmış olduğu düz atkı yüzlü kilimler mevcuttur.

2 — Diğer El Sanatları

Tonus'da geleneksel olarak «mahalli el sanatları» niteliğinde özgünleşmiş bir el sanatı yoktur. Köyde dışa açık bir yapının bulunuşu gerek ev eşyaları ve gerekse mahalli el sanatları açısından büyük bir kültür değişmesine neden olmuştur.

H. AİLE YAPISI

Kasabada halen «geniş aile» (Extendet family)[6] tipinde geleneksel aile biçimi sürdürülmektedir. Anne, baba, oğullar ve gelinler ile torunlar köydeki birçok evde birlikte yaşamaktadırlar. Ancak son yıllardaki yaygın iletişim araçları, şehirle yakın temas ve eğitim gibi önemli birçok faktörün de etkisiyle geniş aile özelliği değişmeye başlamıştır.

Tonus'da evlenme biçimleri geleneksel Türk toplumu karakteri içinde bir takım kendine özgü değişikliklerle uygulanmaktadır. Konumuzun Tonus halıları olması dolayısıyla bu konuya girmek istemedik. An-

(6) Erdentuğ, N. Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler, s. 27.

cak 1.500.000 TL.'ye varan başlık parasının evlenmede önemli bir rolü olduğunu belirtmeden geçemedik.

I. YATIRLAR, TÜRBELER, İNANIŞLAR

Tonus'da köy içinde «Coruğun Ocağı» denilen yer, köy ve çevrenin önemli bir ziyaretgahı durumundadır. İnanışa göre evliya olan üç kardeşten «Coruk» köydeki yatırda, «Arap Dede» radar çevresinde, ve «Küpeli Dede» Küpeli köyünde yatmaktadırlar. Coruğun Ocağı, özellikle ağrı ve sızılar için ziyaret edilmektedir.

Tonus'da günlük yaşam içinde söylenen bazı inanışlar da bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını burada verelim.

«Gece vakti sakız çiğnemek ölü eti çiğnemektir.»

«Akşam aynaya bakarsan bahtın geç açılır.»

«Karpuzun kabuğunu yersen kafan kel olur.»

İ. DERNEKLER, KURULUŞLAR

Tonus nahiyesinde 1972 yılında kurulan Altınyayla Belediyesi kasabanın en önemli kuruluşudur. Belediye ile kasabanın birçok alt yapı sorunu ele alınmaktadır. Çağdaş bir yerleşim yeri olma yolunda Belediyelerin üstlendiği görev çok önemlidir. Bu yüzden Belediyenin Tonus'un kalkınmasında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Tonus'da Tarım Kredi Kooperatifi, Meteoroloji Memurluğu, Kütüphane, TEK İşletme Şefliği, Sağlık Ocağı ve Jandarma Karakolu diğer kuruluşlardır.

TONUS CAMİSİ VE TONUS HALI SECCADELERİ

A. TONUS (ALTINYAYLA) CAMİSİ

Kasabanın Aydın Mahallesinde bulunan ve Merkez Camisi de denilen Tonus Camii H 1313 (M 1895) de yapılmıştır. Ahşap tavan işçiliği ile mükemmel bir güzelliği bulunan iç mekan, caminin en belirgin özelliğidir (Resim : 10 - 11).

Cami içinde sağ taraftaki direk üzerindeki kitabede (Resim : 12) şu ibareler bulunmaktadır :

«Tamam oldu
Mescid Elhamdülillah
Hüda izni ile
Yaptım bunu billah
Yarlığa biçare
Mahmud(u) Allah
Müştak Salman
Hem dahi lillah
sene 1313»

Bu kitabe ile camiyi 1313 (1895) yılında Mahmud, Müştak ve Salman ustaların yaptığını öğreniyoruz.

Cami içinde hemen soldaki (Sağdaki direğin tam karşısı) kitabede ise (Resim : 13) şu satırlar bulunmaktadır.

«Eyledi bunu delalet
Sıdk ile can ile
Yarlığa AHMED AĞAYI
Ey hüda akran ile
Kabe(yi) kıla ziyaret
An-Karib kerrat ile
Zenbini mağfur ede hak
Meskeni ola cinan» [7].

Buradan da anlaşılıyor ki Tonus'lu Ahmed Ağa bu camiyi yaptıran kişidir.

Kare planı, son derece güzel iç mimarisi ve ahşap işçiliği, ahşap tavan üzerine kök boya ile yapılmış süslemeleri bulunan camiyi yaptıran Ahmed Ağa, konut bölümünde ele aldığımız Müştak Ağa'nın torunu Osman Ağa'nın oğludur.

Caminin süslü ve işlemeli ahşap tavan kirişlerinde çatlamalar ve eğilmeler bulunmaktadır. Eserin bu güzelliği ile daha uzun müddet korunabilmesi için özellikle üst örtüde acil bir onarıma ihtiyaç vardır.

(7) Bir vesileyle bu kitabeleri okuyarak bize vermiş bulunan Prof. Dr. Fahreddin Kırzıoğlu'na burada ayrıca teşekkür etmek isteriz.

B. TONUS CAMİİ'NDE BULUNAN HALI SECCADELER

Tonus Camii'nde bugün «Tonus Halıları» ismiyle ele aldığımız 32 adet halı seccade bulunmaktadır. Bunlar, birçoğu üzerinde tarih ve kitabe bulunan halılardır. Kuvvetle muhtemel ki, cami yapıldıktan sonra cami için sipariş olarak yapılmışlardır. Üzerine tarih ve vakıf ibaresinin yazılması bunu göstermektedir. Kaynak kişilerimizin ifadelerine göre bu cami zemini için çok miktarda dokunan halılardan yalnızca 32 adetlik küçük bir bölümü kalmış bulunmaktadır. Daha önce ve sonradan bu çevrede yaptığımız bazı gezilerde çevredeki birçok köy camisinde birer-ikişer adet bu halılardan gördük. Bunun nedeni 1920'li yıllarda Tonus nahiyesinden ayrılarak kurulan yeni köyler olmasındandır. Tahminimizce bu köyler ayrılıp camileri yapıldıkça Tonus Camii'nden de birkaç parça halı buralara dağıtılmış olmalıdır.

Tonus Camisi için sipariş niteliğinde yapılan bu halı seccadelerin önemli ikinci bir özelliği de çoğunun üzerindeki tarihleri ve vakıf olduğuna ilişkin kitabeleridir. Çoğunda ayrıca yapan kişilerin imzaları da bulunmaktadır.

1317 (1895) doğumlu kaynak kişimiz Ömer Osman Tabak'ın ifadesine göre camii için yapılan halıların birçoğunu İbili'nin karısı «Ayşe» dokumuştur. Bu da halıların değerlendirilmesinde önemli bir özelliktir.

1 — Genel Değerlendirme

Tonus Camisi'nde bulunan 32 adet halıdan 26 adet halı seccade bu değerlendirmenin asıl konusudur. Camiyi yaptıran Ahmed Ağa'nın evinde (Mikdat Ağa Evi) bulunan bir adet saf seccade de bu çalışmaya eklenmiştir.

a) 27 adet Tonus halı seccadesi tümüyle «Türk» veya «Gördes» düğümlü el halılarıdır.

b) Çözgü ipleri tamamiyle yündür, renkleri natürel, iki tel «S» bükümdür.

c) Tonus halı seccadelerinde atkı ipleri genellikle kırmızı ve yündür. Ancak, 5 nolu halıda kahverengi ve sarı, 7 nolu halıda kavuniçi, 8 ve 15 nolu halıda eflatun, 25 nolu halıda eflatun ve siyah, 26 nolu halıda sarı renkteki atkı ipleri çok az oranda kırmızı atkı ipleri yanısıra kullanılmıştır. Bütün halı seccadelerde atkılar tek tel «Z» bükümdür. Genellikle üçer sıralıdır.

ç) Halı seccadelerde ilme ipleri yündür. Kalın ikişer tel halinde «S» bükümdür.

d) Hav yükseklikleri her halıda değişik rakamlar vermesine rağmen ortalama 8-9 mm. lik yükseklikleri bulunmaktadır.

e) Tonus halı seccadelerinin 10 cm. de atkı ipleri doğrultusuna verdiği düğüm sayısı değeri ile çözgü ipleri doğrultusuna verdiği düğüm sayısı değerleri yaklaşık her halı için farklı rakamlar vermektedir. Bu nedenle her levhanın altında ait olduğu halının bütün teknik özellikleri ayrıca verilmiştir. Biz, ortalama olarak Tonus halı seccadelerinin 28×30 düğüm kaliteli halılar olduğunu söyleyebiliriz .

f) Tonus halı seccadelerinde boyutlar birbirlerine yakındır. Bütünü seccade olan halılardan yalnızca 27 nolu halı saf seccade olması bakımından oldukça değişik boyuttadır. (140x540 cm.). Halıların genellikle 90x120 cm. civarında boyutları bulunmaktadır.

g) Tonus halılarında en önemli renk «kırmızı»dır. Hemen bütün halılarda özellikle zeminde ve bordürde kırmızı hakim renk olarak kullanılmıştır. İkinci dereceden renkler yeşil, kahverengi, sarı ve beyazdır.

h) Halı seccadelerdeki renkler anilin boya dediğimiz kimyasal (suni) boyalardan elde edilmiş renklerdir.

ı) Tonus Camisi için, hayır olarak dokunmuş bu halı seccadeler, birer «vakıf» eserdir. Bir çoğunun üzerinde tarih bulunmaktadır ve tarihli halılar içinde en erken olanı 1318 (1900) tarihli 19 nolu halıdır. Biz bu çalışmamızda ele alınan bu halıların 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait halılar olduğunu bu tarihlere dayanarak söyleyebiliyoruz.

2 — Teknik Özellikler

Birinci Grup Tonus Halı Seccadeleri :

1 nolu halıdan başlayarak 9 nolu halıya kadar 9 adet halı ilk grup içinde ele alınmıştır. Bu gruptaki halıların özelliği, çok sıralı bordürleridir. Her halının mihrap nişi, üst kısımda iyice daralarak sonra yukarıda genişlemekte ve başlığı andırır üçgen bir formla birleşmektedir. Mihrap nişini belirleyen çerçevelerde çoğunlukla iç kısma doğru kancalı kıvrımlar bulunmaktadır. Halıların çoğunda mihrap nişi kırmızı, 1 ve 3 nolu halılarda mavi zeminlidir. Mihrap zemini içinde bulunan motifler çoğunlukla küçük rozetlerden oluşan doldurma motifleridir. Birinci grup halı seccadelerde kenar bordür ve su'ları değişik motif özelliğindedirler. Ancak bir kısmında Şarkışla bölgesindeki kilimlerde çok sık kullanılan «kurt izi» motifi bordürde kullanılmıştır. (Bakınız Halı No. 1 - 9).

4 nolu halının mihrap nişi üstünde dört adet «deve» motifi bulunmaktadır. Sonradan bu motifler üzerine hayvan tasviri dolayısıyla üzerinde namaz kılacak kişiye zarar vermesin diye boya dökülmüştür (Resim : 14). İslam Türk sanatlarında insan ve hayvan tasvirlerinin çok kullanılmadığı veya stilize edilerek kullanıldığı bir gerçektir. Özellikle bu konular soyutlaştırılarak ifade edilmişlerdir. Halı ve kilimlerde insan veya hayvan figürlerinin stilize edilerek çok dekoratif bir şekilde 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığını biliyoruz. Ancak bu halımızda olduğu gibi, üzerinde «namaz» kılınan bir seccade de belirgin bir şekilde «deve motifi» nin kullanılmış olması ilginçtir. Söylentiye göre, 15 hane olarak Halep' ten buraya gelen Türkmen'ler Halep ile alışveriş ilişkilerini uzun müddet devam ettirmişlerdir. Genellikle hayvancılık yapan eski Tonus'lular yetiştirdikleri hayvanlarını Halep'e götürerek satar ve gelirlermiş. Uzun yolculuklara ve yüke dayanıklılığı yüzünden tercih edilen develer de bu vesileyle Tonus'a gelmiş olmalıdır. Sivas çevresinde pek bulunmayan «deve» nin halıya resmedilmesi bu açıdan da ilgi çekicidir.

Bu grup içinde 5 nolu halı daha değişik bir özellik göstermektedir. İlk anda Kırşehir halılarını hatırlatan yapısına rağmen Tonus'da dokunmuş bir halıdır. Ayetlik ve tabanlığın ortasındaki küçük mihrap nişi zemininde ters olarak «sene 1339...(?) efendi» ibaresi bulunmaktadır (Halı No. 5).

Tek bir örnek olarak bütün Tonus halı seccadeleri içinde 6 nolu halının iç kenar suyunda «sivastika» lar vardır. (Bu grup için bakınız Halı No. 1 - 9).

İkinci Grup Tonus Halı Seccadeleri :

Bu grup, 10 nolu halıdan başlayarak 24 nolu halıya kadarki ikinci grup Tonus halı seccadelerini kapsamaktadır. 10 nolu halının mihrap nişi içinde «Tonus Camii Şerifine vakıf. Sene 1322» ibaresi bulunmaktadır. Mihrap nişi kırmızı, bordür zemini açık yeşildir. Bordürde, kenarları zigzaglı kare formlu motif, Tonus halıları için karakteristik özelliği bulunan motiflerden birisidir. Bu bölümdeki bütün halılarda genellikle açık yeşil zemin üzerine bu motif uygulanmıştır (Resim : 15, Şekil : 1) aynı halıda bu grup halıları için önemli olan bir nokta, mihrap nişi içindeki «kandil» ve «cami» motifleridir. Mihrap nişinde tepeden, bir zincirle aşağı sarkan «kandil», islamiyette «kutsal ışığı» temsil ettiği için seccade yaygılarda sevilerek kullanılan bir motiftir. Stilize «cami» motifleri ise «Allahın Evi» olarak kabul edilen camilerin, namaz ibadetinin yapıldığı seccadelere, «tamamlayıcı» bir motif olarak girmesiyle açıklanabilir. (Resim : 16), (Halı No. 10, 11, 14, 18, 21, 24).

11 nolu halının dış 1 ve dış 2 kenar su'ları Tonus halıları için genel karakter sayılabilecek motiflerdendir (Resim : 16, Şekil : 2 - 3). Şekil 2'de ayrıntılı olarak çizimini verdiğimiz bu motif Anadolu Türk halıları içinde 14. ve 15. yüzyıldan bu yana sık sık rastladığımız «yatık s» motifidir. Doğu Türk halıları ve Kafkas halılarında da bu motife çok rastlanmaktadır. Kısaca özellikle bir Türk motifi olarak eskilerden günümüze kadar sevilerek kullanılmıştır. (Halı No. 10, 11, 14, 15, 19, 20, 22, 24, 26, 27).

Şekil 3'de görülen «sekiz köşeli yıldız» motifi «s» motifinde olduğu gibi Anadolu Türk halılarında erken dönemlerden itibaren kullanılan bir motiftir. Ancak bu kenar suyunda olduğu gibi küçük orantıda ve yıldızlar arasında bağlantı sağlanarak motif zinciri oluşturmuş şekliyle 19. yüzyıl Sivas halılarının önemli bir motifidir. (Halı No. 1, 2, 3, 7, 10, 11, 14, 19, 20, 21, 22, 27).

13 nolu halıda dış 1 ve dış 2 kenar suları (Resim : 17, Şekil : 4-5) Tonus Camii halılarında devamlı kullanılmış kenar suyu motifleridir.

Şekil 5'de bulunan sekiz dilimli küçük kare motifine Şarkışla çevresinde «elma dilimi» motifi adı verilmektedir (Halı No. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24).

14 ve 15 nolu halıların mihrap nişi içinde «1319» tarihleri bulunmaktadır.

16 nolu halıda basamaklı mihrap nişi üstünde iki adet bayrak motifi ilginçtir. Kırmızı bayrakların üstünde beyaz sekiz köşeli yıldız motifleri bulunmaktadır. Bayrak direkleri üzerine alemleri de ayrıca konmuştur (Resim : 18). Ayrıca mihrap nişi içinde «Tonus Camii Şerifine Vakıf. Sene 1322» ibaresi bulunmaktadır.

22 nolu halı seccade de mihrap nişi üstünde aynı bayrak motifleri vardır.

18 nolu halı kırmızı mihrap nişi içinde «Hayratı Ömer Ağa. Sene 1335» ibaresi bulunmaktadır. Ömer Ağa tarafından camiye konmak üzere yaptırıldığı anlaşılan halı seccadenin kenar bordüründe Ladik halılarındaki «gül» motifinin bulunması ilginçtir.

19 nolu halı, Tonus Camii'nde bulunan halıların en eskisidir. Kırmızı mihrap nişi içinde «Sene 1318» ibaresi bulunan (1900) halının bordürü çok sıralı kenar sularıyla çevrilidir.

İkinci grup Tonus halılarının orta zeminleri tümüyle mihraplıdır ve mihrap nişleri bütününde kırmızı zeminlidir. Bu grup seccadelerin mihrap kemeri basamaklarla ortada birleşen tarzdadır. Mihrap içinde «Λ» şeklinde, alt ve üst kenarlarından çıkıntılar yapan, alt ve üst kısımları çoğunlukla zıt renkli motifler bulunmaktadır. (Şekil : 6, Resim : 19). «Kandil» motifi bulunan mihrap içlerinde bu motifler kandilin zinciri ile kesilmekte, bu durumda mihrap nişi içinde «hayat ağacı» kompozisyonu oluşmaktadır (Resim : 20).

20 nolu halı «1319» (1901) tarihlidir. Çok sıralı bordürü nedeniyle çok dar bir mihrap nişi bulunmaktadır.

21 nolu halı, Tonus halı seccadeleri içinde en şaşırtıcı olanıdır. Bordüründe asıl Tonus halıları bordürü yanısıra, Konya, Ladik halılarının karakteristiği olan «ladik gülü» motifi bulunmaktadır. Özellikle de dokunduğu çağa yaşıt Ladik halılarındaki gelişmiş gül ve lale motiflerinden farklı olarak, daha erken dönem «ladik gülü» buraya alınmıştır (Resim : 20). (İkinci grup halılar için bakınız Halı No. 10-24).

Üçüncü Grup Tonus Halı Seccadeleri :

Bu grupta bulunan 25, 26 ve 27 nolu halılar, Tonus'da daha geç dönemde yapılmış halılar olması nedeniyle bu grupta değerlendirilmiştir.

25 nolu halının kenar suları, birinci bölümdeki halılar ile aynı karakterdedir. Ancak, zemin mihrapsız ve ikisi yarım üç adet tam madalyonludur. Madalyonlar siyah zeminlidir ve halıya Kars halıları imajı vermektedir (Resim : 21).

26 nolu halı, bordür motifi bitkisel desenli,orta zemin madalyonlu ve kırmızı zeminli, beyaz zeminde ayetlik ve tabanlığı bulunan bir halıdır. Tüm motifler gerçeğe yakın bitkisel formdadır. Orta madalyon ortasındaki gri zeminde «Hayratı Zekiye Hanım. Sene 1349» (1931) ibaresi bulunmaktadır. Nişanlanacak yaşta Zekiye adlı genç bir kızın acıklı ölümünden sonra ailesi tarafından yapılarak camiye vakfedilmiştir. Halıdaki sarı ağırlıklı çok çeşitli çiçek motiflerinin herhalde bu hadise ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.

27 nolu halı Müştak Ağa evinde bulunan bir saf seccadedir. 140×540 cm. ebatlı halının motifleri özellikle bordürde 26 nolu halının bordürüne benzemektedir. Orta zeminde sekiz adet mihrabı bulunan saf seccadenin mihrap zeminleri kırmızıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1 — Acar, Belkıs; «Divriği Ulu Camiindeki Halı ve Kilimler» Divriği Ulu Camii ve Daruşşifasının Yapılışının 750. Yılı Hatıra Kitabı, 1978.

2 — Acar, Belkıs; Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları, İst. 1982.

3 — Altınyayla İlkokulu müdür ve öğretmenleri tarafından hazırlanan Altınyayla kasabası ve yakın çevresiyle ilgili bir araştırma notu.

4 — Arseven, C. Esad; Türk Sanatı, İst. 1984.

5 — Arslanapa, Oktay, Türk Sanatı, Selçuklu ve Osmanlı Halıları, Çini ve Minyatür Sanatı. İst. 1961.

6 — Arslanapa, Oktay; Türk Halı Sanatı. İst. 1972.

7 — Atalay, Besim; Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları İst. 1967.

8 — Cumhuriyetin 50. Yılında Sivas İl Yıllığı, 1973.

9 — Dirik, Kazım; Eski ve Yeni Türk Halıcılığı, Cihan Halı Tipleri Panoraması, İst. 1938.

10 — Erdil, Kadri; Sivas Rehberi, Sivas 1953.

11 — Erdmann, Kurt; 15. Asır Türk Halısı, Çev. H. Taner.

12 — Erdentuğ, Nermin; Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler.

13 — Salname-i Devleti Aliyeyi Osmaniye 1312, Ellinci Sene Dersaadet 1312.

14 — Salname-i Devleti Aliyeyi Osmaniye 1314, Elliikinci Sene Dersaadet.

15 — Salname-i Devleti Aliyeyi Osmaniye 1315, Elliüçüncü Sene Dersaadet Alem Matbaası.

16 — Salname-i Devleti Aliyeyi Osmaniye 1316, Ellidördüncü Sene Alem ve Mahmud Bey Matbaası.

17 — Salname-i Devleti Aliyeyi Osmaniye 1317, Ellibeşinci Sene Matbaayı Amire.

18 — Sivas Vilayeti Salnamesi 1321, Sivas 1321.

19 — Sivas Vilayeti Haritası, 19 Ağustos 1319, Sivas Müze Müdürlüğü Arşivi.

20 — Yetkin, Şerare; Türk Halı Sanatı, İst. 1974.

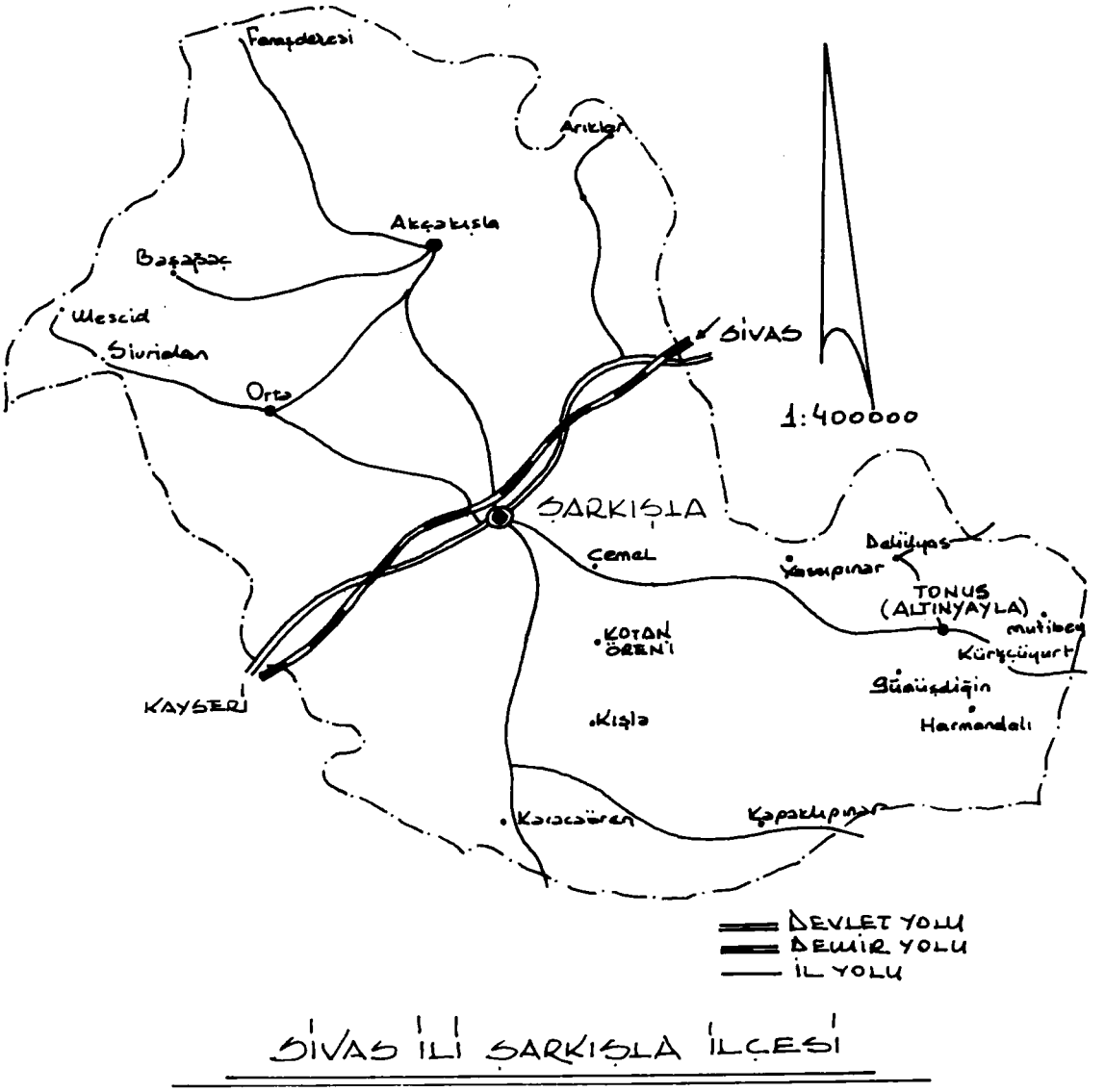

SİVAS İLİ ŞARKIŞLA İLÇESİ

Harita : 1. Sivas ili, Şarkışla İlçesi, Tonus (Altınyayla) Kasabası konumunu gösterir Şarkışla ilçesi haritası.

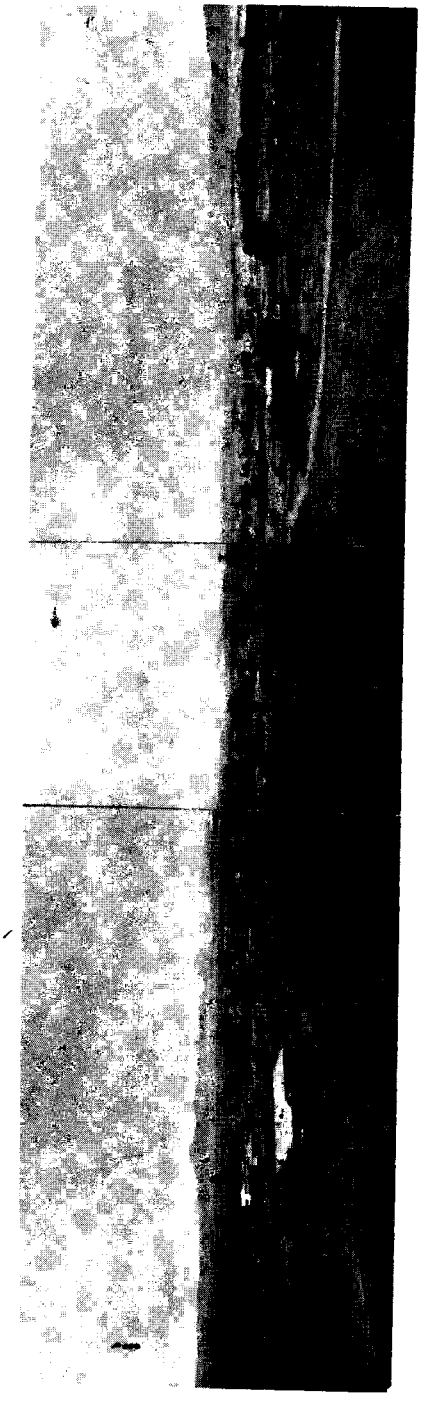

Resim : 1. Tonus (Altınyayla) Kasabası genel görünüşü

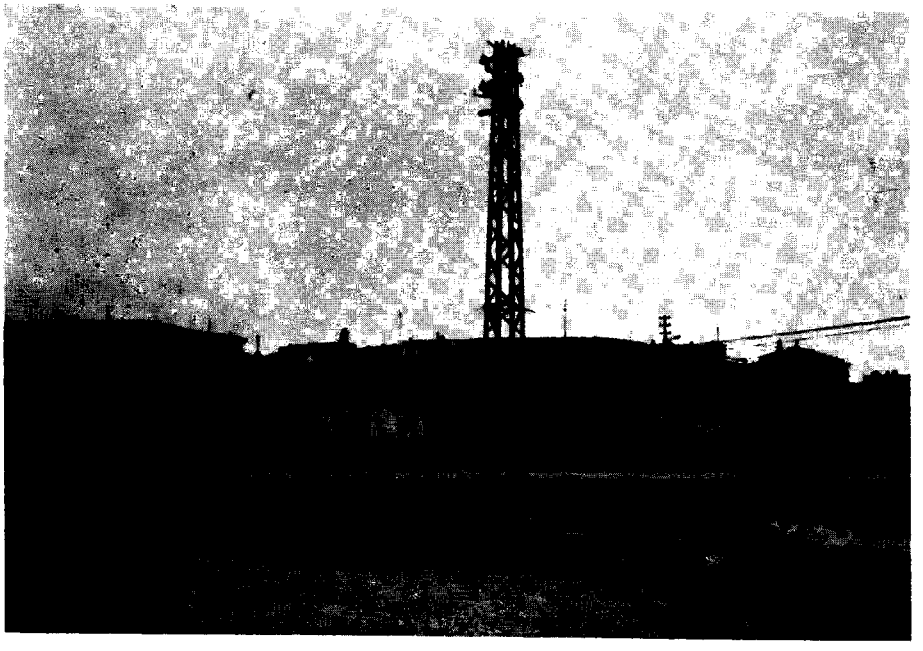

Resim : 2. Kasabada eski ve yeni yapılaşma

Resim : 3. Kasabadaki tarihi konutlardan biri

Resim : 4. Mikdat Ağa Evi. Kuzeyden zemin kat girişi

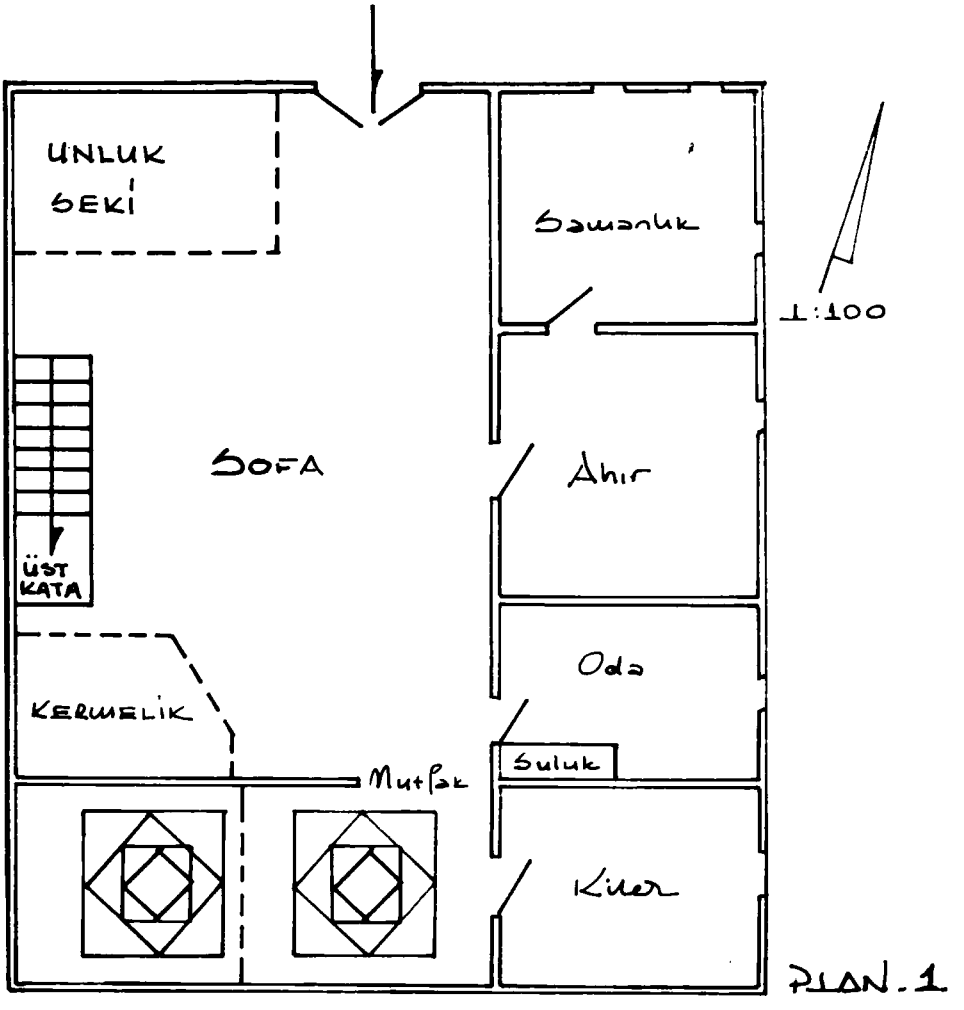

Plan. : 1 Mikdat Ağa Evi zemin kat planı

Resim : 5. Mikdat Ağa Evi doğudan üst kat girişi.

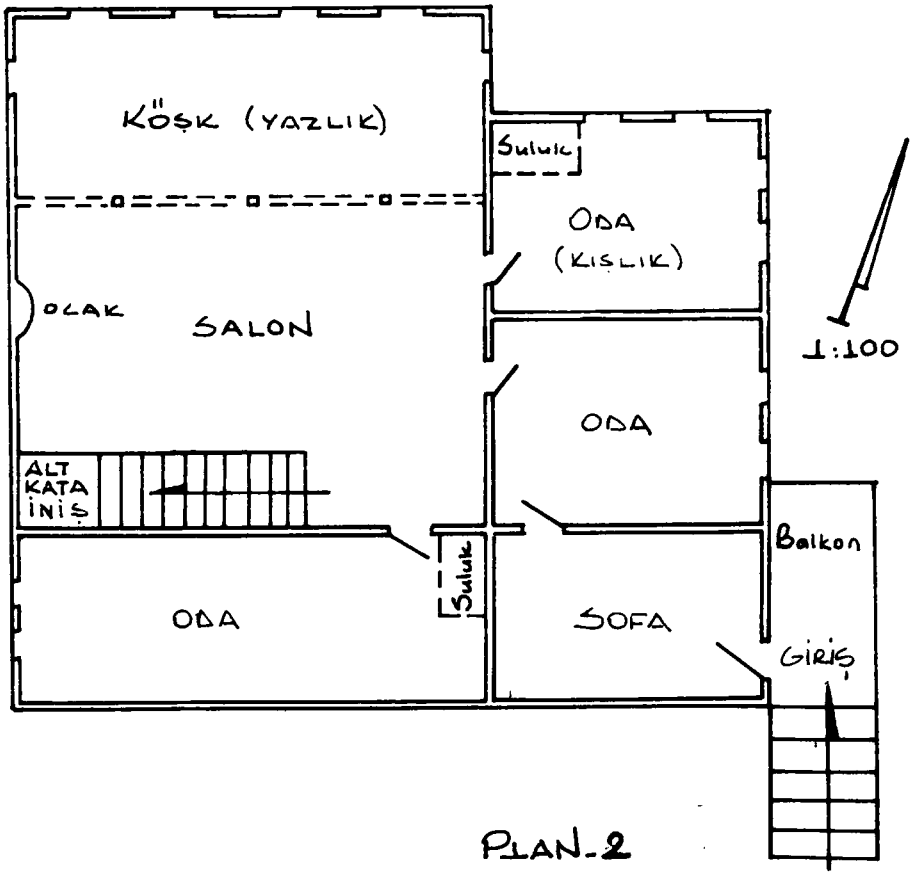

Plan. : 2 Mikdat Ağa Evi üst kat planı

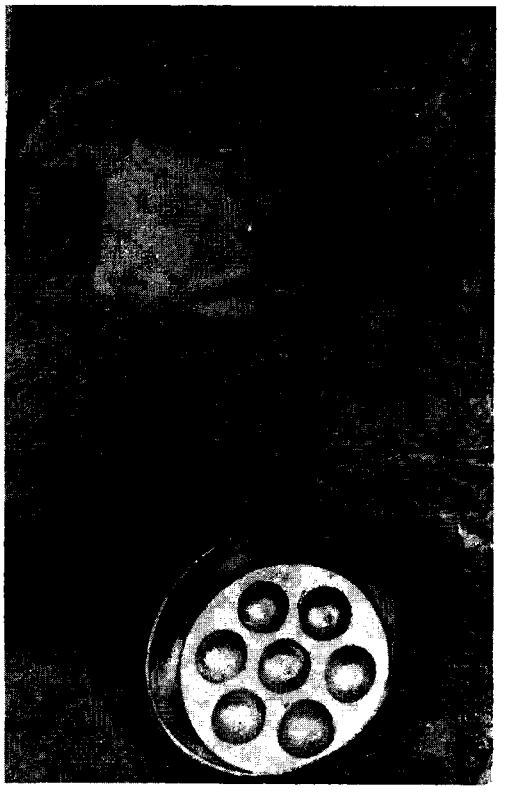

Resim : 6. Köyde mutfak gereçlerinden ilginç bir kab : yumurta sahanı.

Resim : 7. Köyde günlük erkek giysisi. Kaynak kişilerimizden

Resim : 8. Altın penezlerle kaplı kadın başlığı : «Börk»

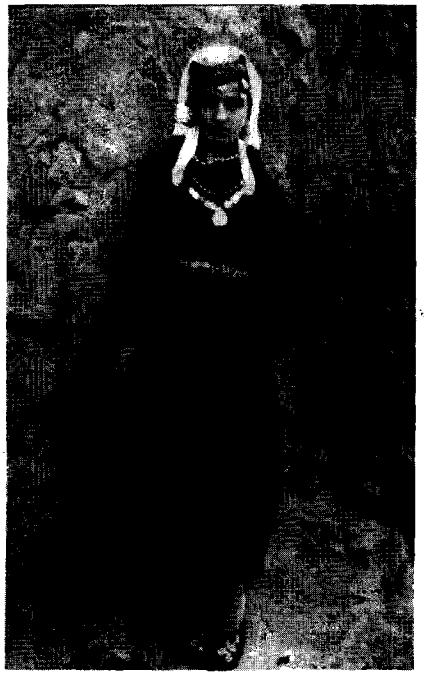

Resim : 9. Başında «börk» lü kadın giysisl

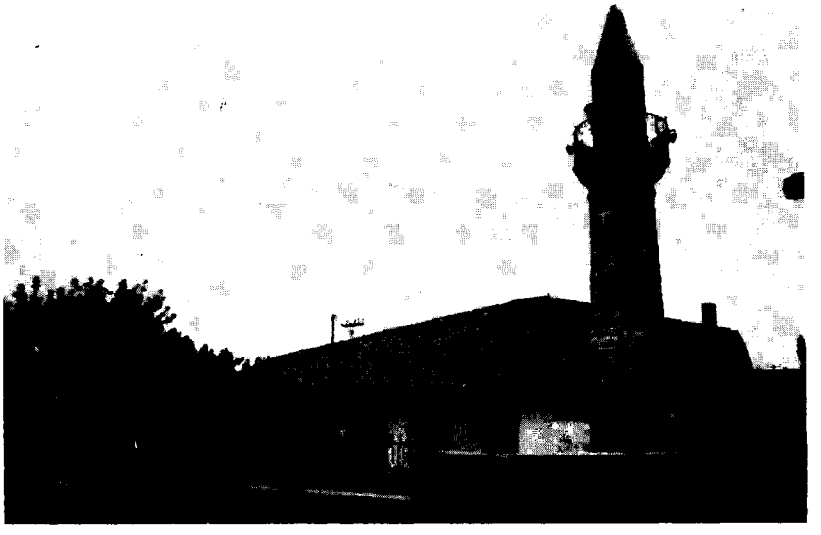

Resim : 10. Tonus Camii (Altınyayla)

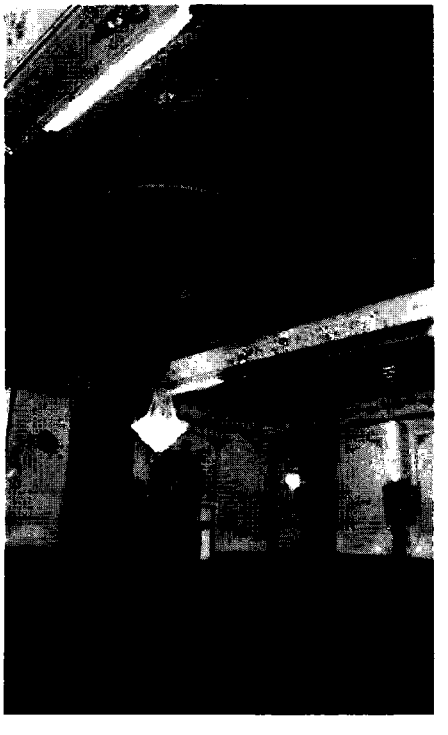

Resim : 11. Tonus Camiinin ahşap süslemeli iç mekanı

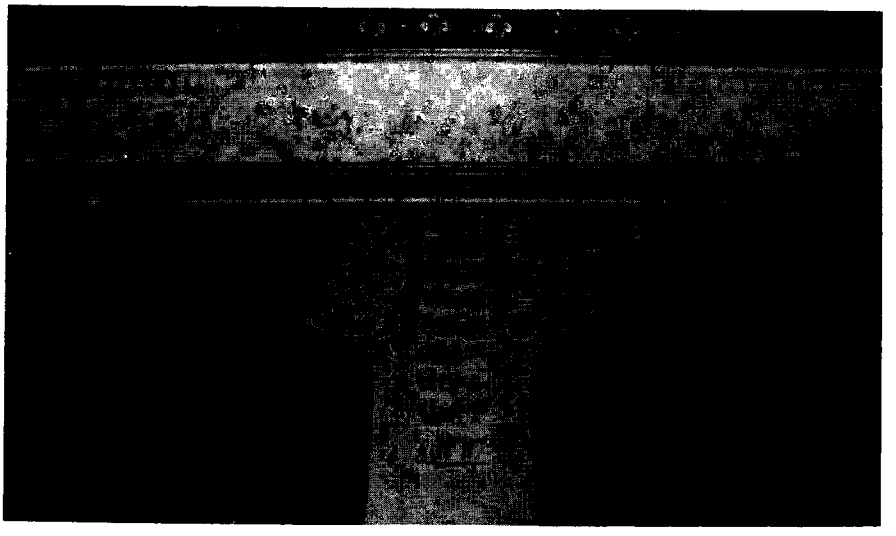

Resim : 12. Camii içinde sağdaki direk üzerinde bulunan, yapan ustaların isminin yer aldığı kitabe.

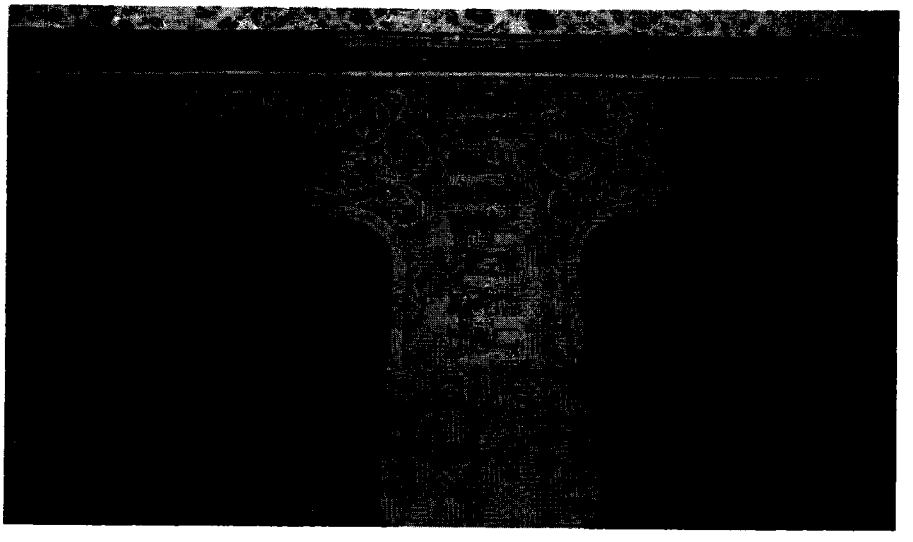

Resim : 13. Camii içinde soldaki direk üzerinde bulunan ve camiyi yaptıran Ahmed Ağa'nın isminin yer aldığı kitabe.

Resim : 14. 4'nolu halı mihrap üstü «deve» motifleri.

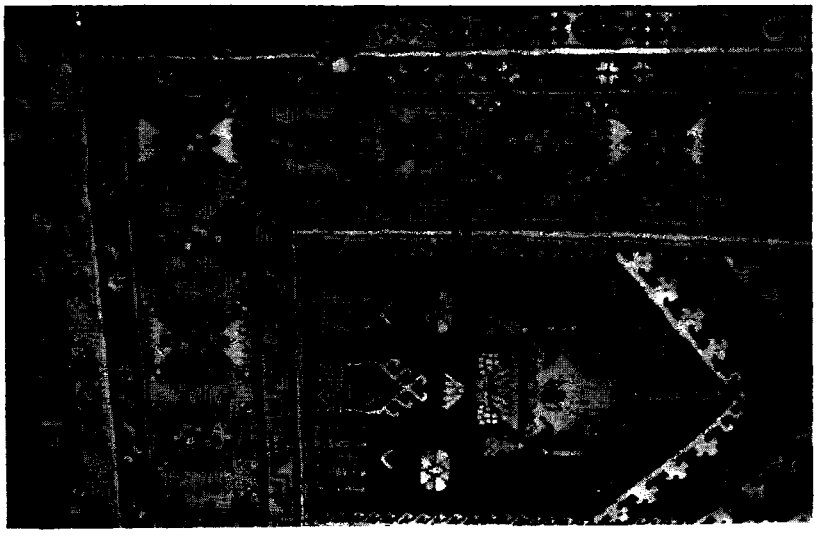

Resim : 15. 10'nolu halı bordür detayı

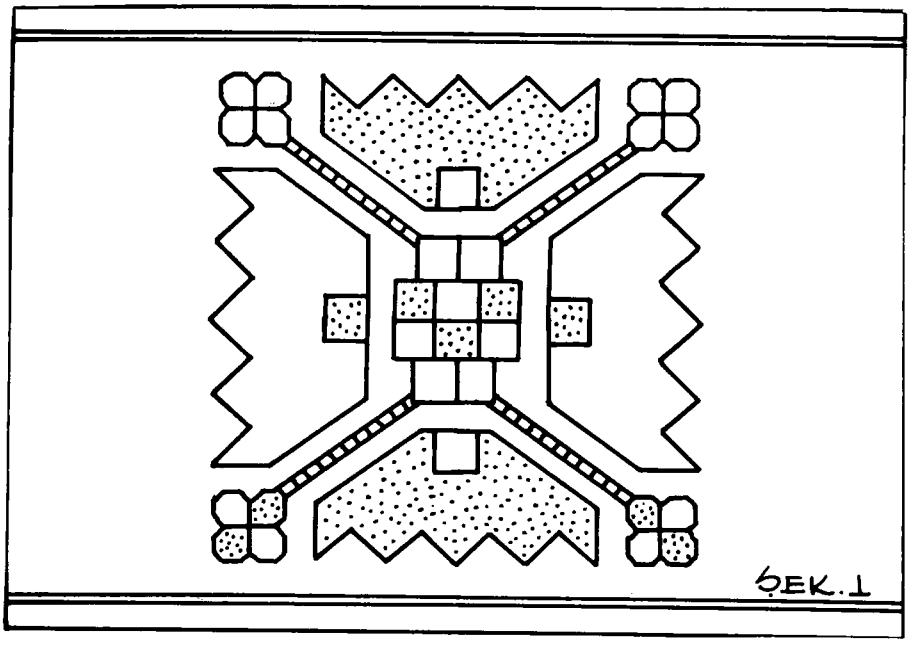

Şekil : 1. Tonus halıları «bordür» motifi.

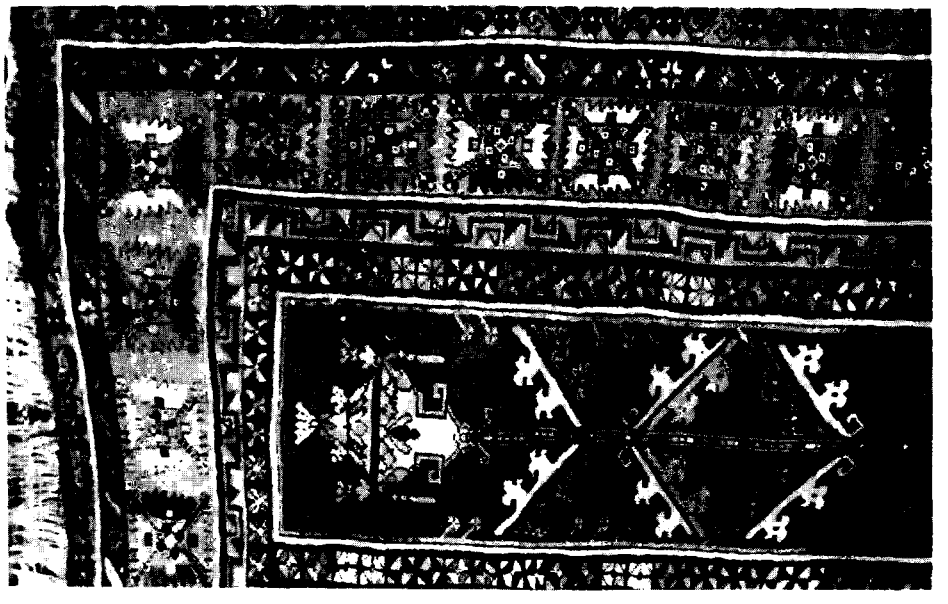

Resim : 16. II'nolu halı «kenar suyu» detayı.

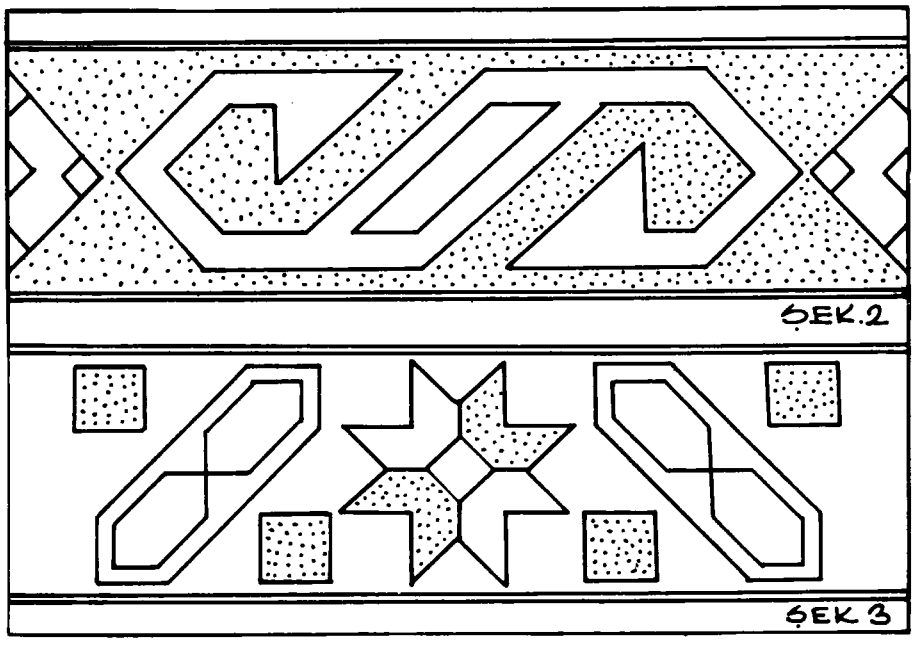

Şekil : 2.3. Tonus halıları «kenar su» ları.

Resim : 17. 13'nolu halı «kenar suyu» detayı.

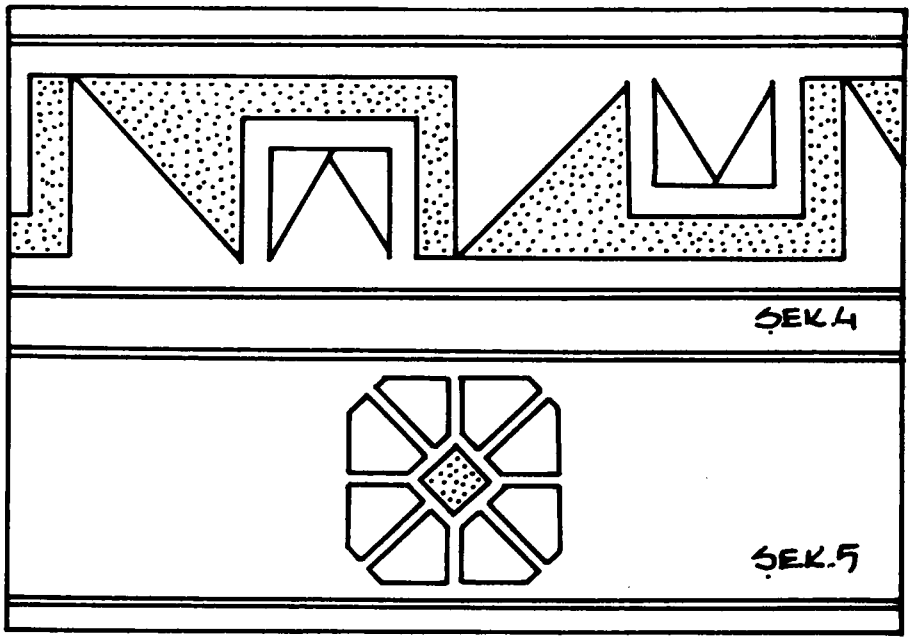

Şekil : 4.5. Tonus halıları ikinci «kenar su» ları.

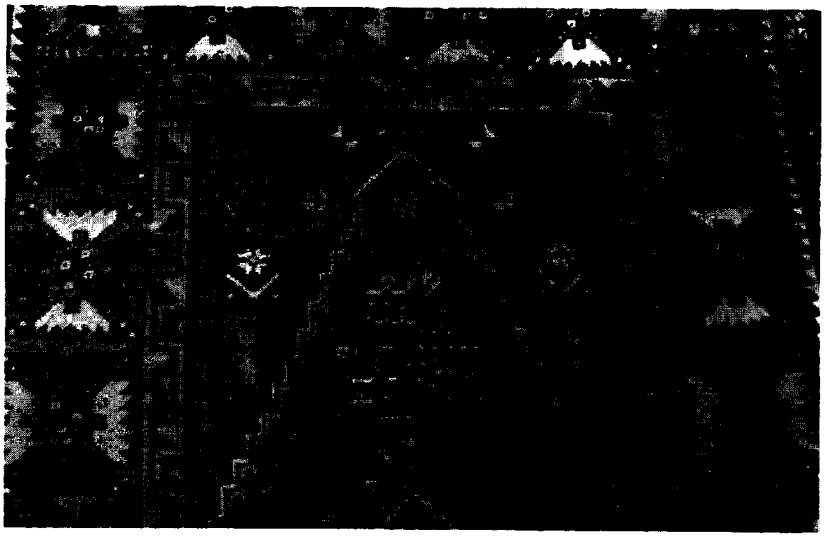

Resim : 18. 16'nolu halı Mihrap üstü detayı. Bayraklar ve halıların vakıf olduğuna ilişkin kitabe.

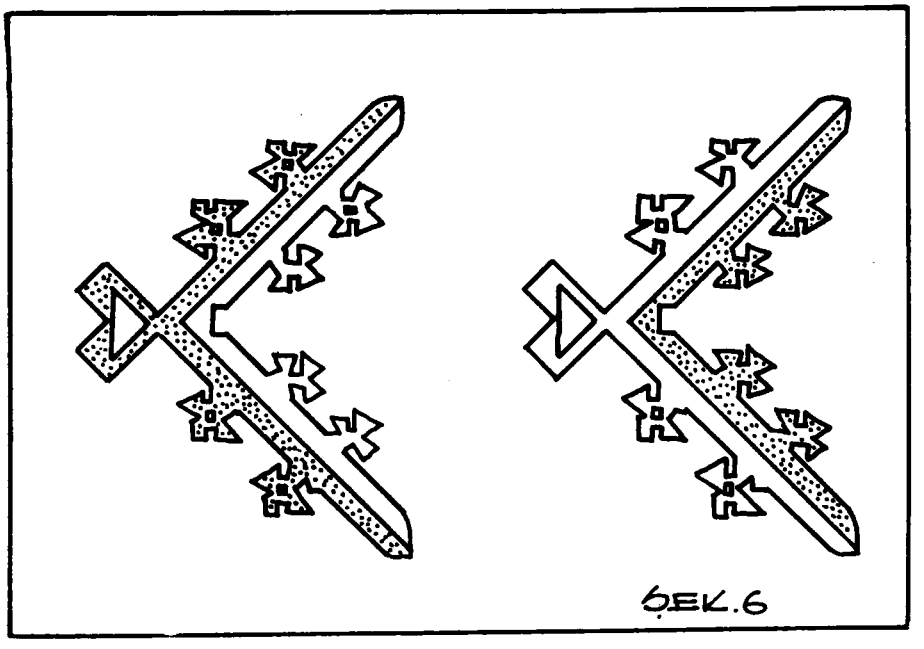

Şekil : 6. Tonus halıları mihrap içi motifleri detayı

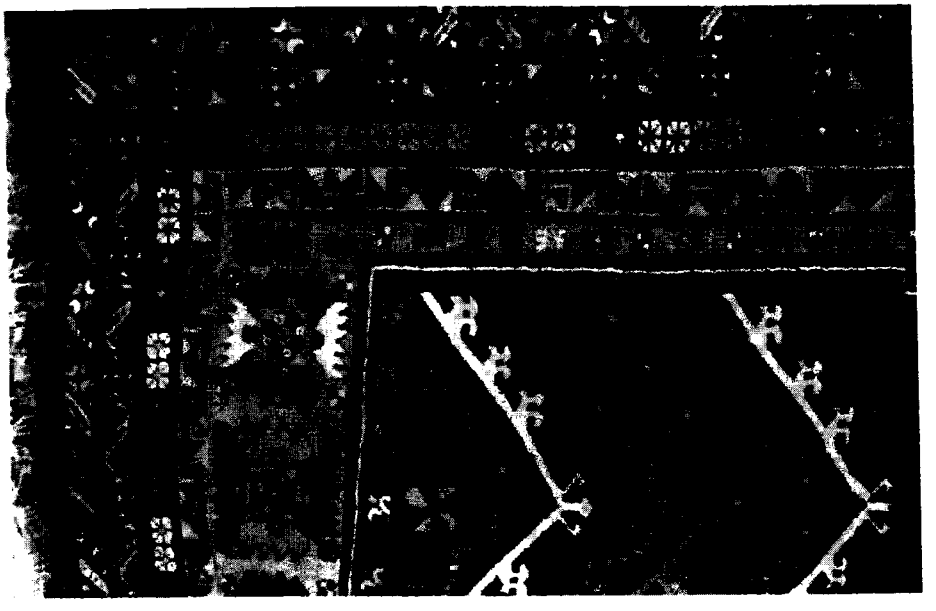

Resim : 19. 19'nolu halı mihrap içi detayı.

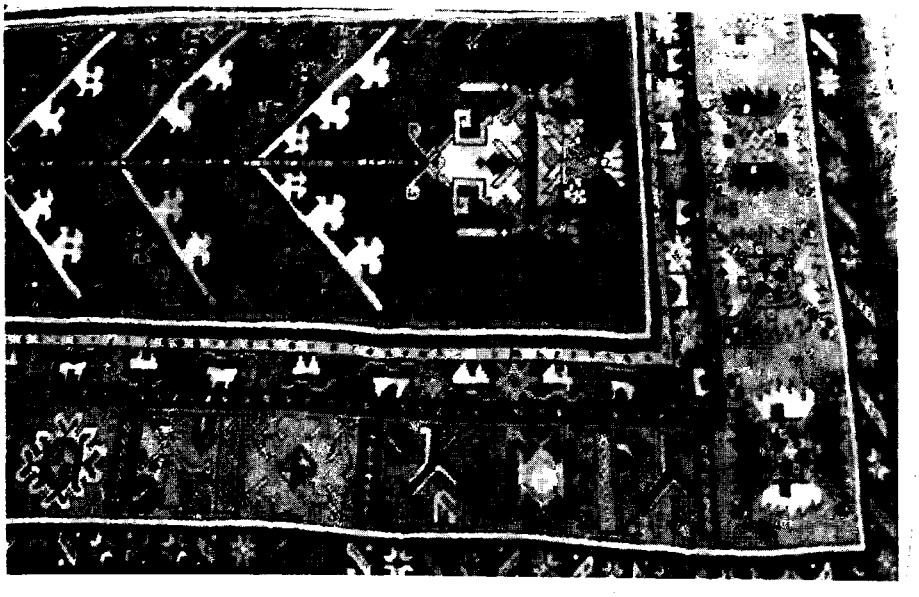

Resim : 20. Ladik gülü motifinin bulunduğu bordür detayı

Resim : 21. Tonus halılarındaki motif anlayışından farklı zemin anlayışının bulunduğu 25 nolu halı detayı.

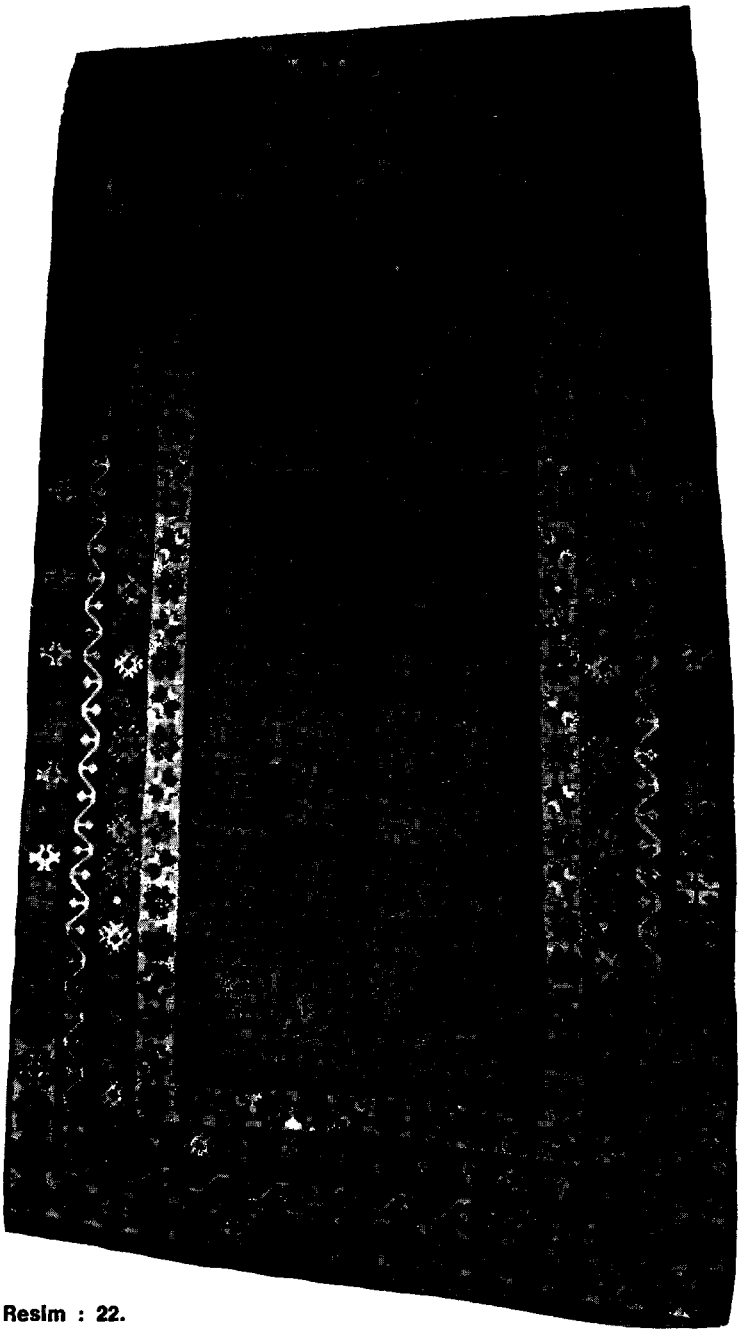

Resim : 22.

Halı No : 1

Ölçüsü : 96x172 cm. (Püskül dahil)

Özellikleri : Türk Düğümlü. 28x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.

Bulunduğu yer : Sivas, Şarkışla, Altınyayla Camii.

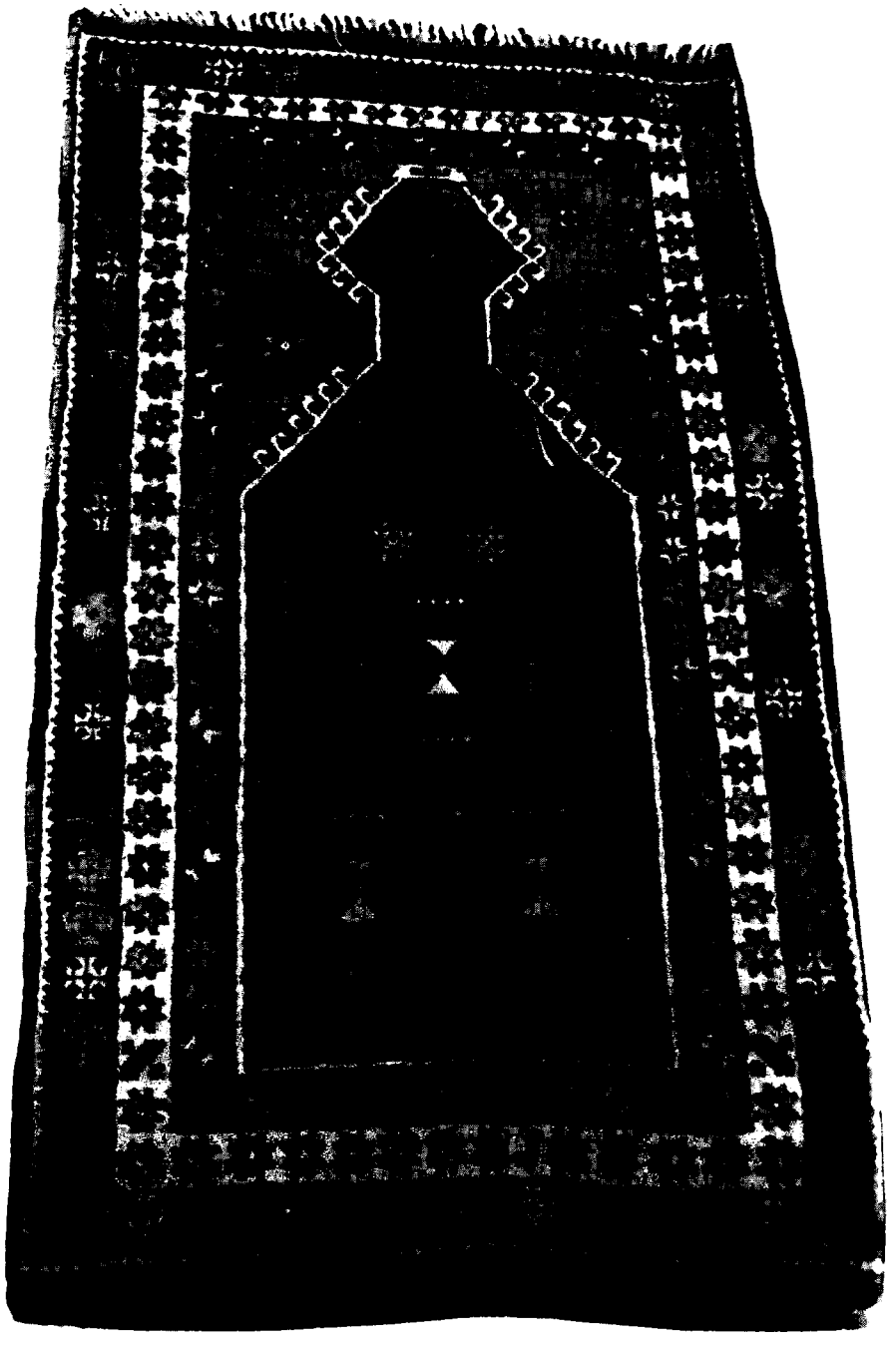

Resim : 23.

Halı No : 2

Ölçüsü : 92x165 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x32 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 9 mm.

Bulunduğu yer : Sivas, Şarkışla, Altınyayla Camii

Resim : 24.

Halı No : 3

Ölçüsü : 93x191 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü 26x28 düğüm kaliteli, ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm, Hav yüksekliği 8 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 25.

Halı No : 4

Ölçüsü : 82x188 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü, 26x28 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

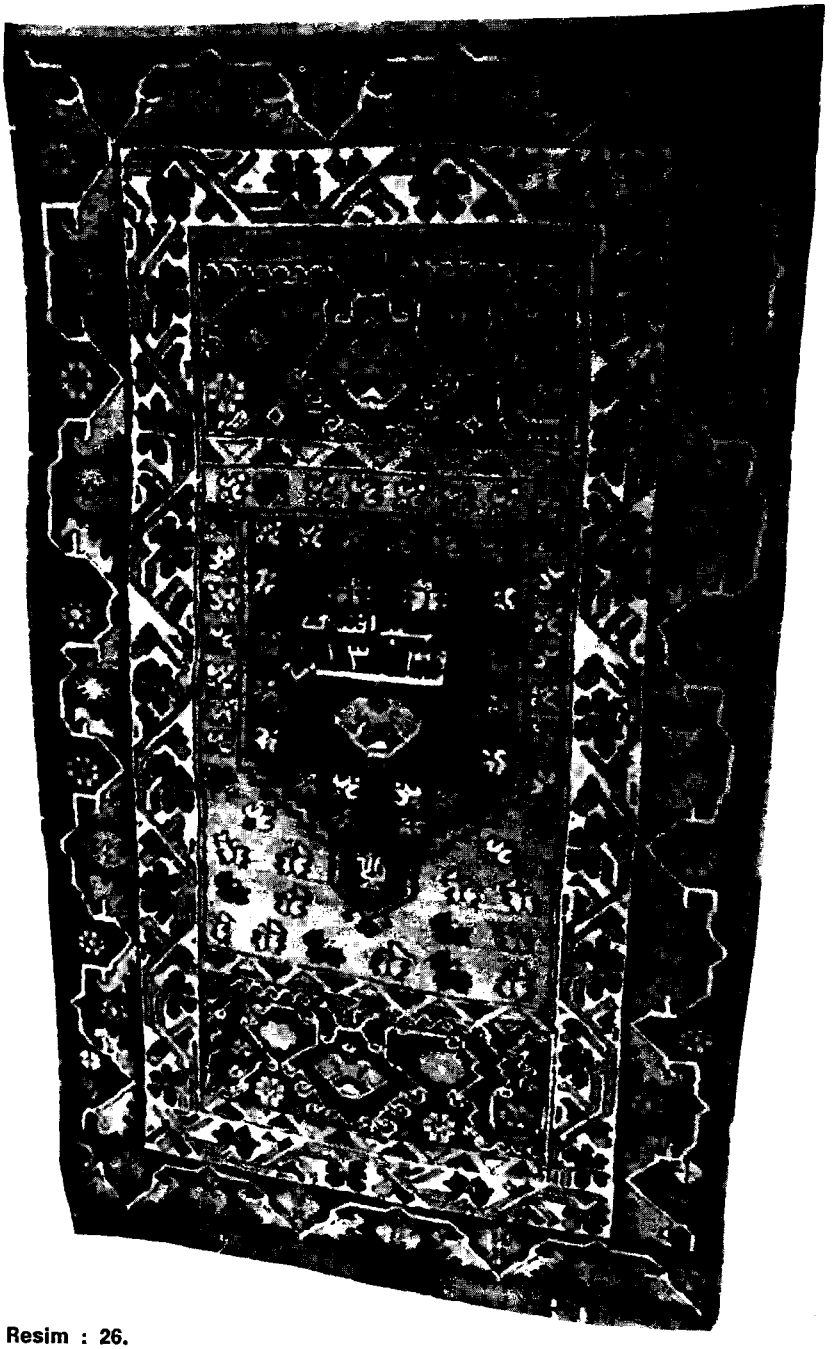

Resim : 26.

Halı No : 5

Ölçüsü : 85x168 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 32x36 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, kahverengi, sarı, tek tel Z büküm, iki sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 9 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 27.

Halı No : 6

Ölçüsü : 88x152 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü, 26x28 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı, İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 28.

Halı No : 7

Ölçüsü : 92x167 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 28x32 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı kavuniçi, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 12 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

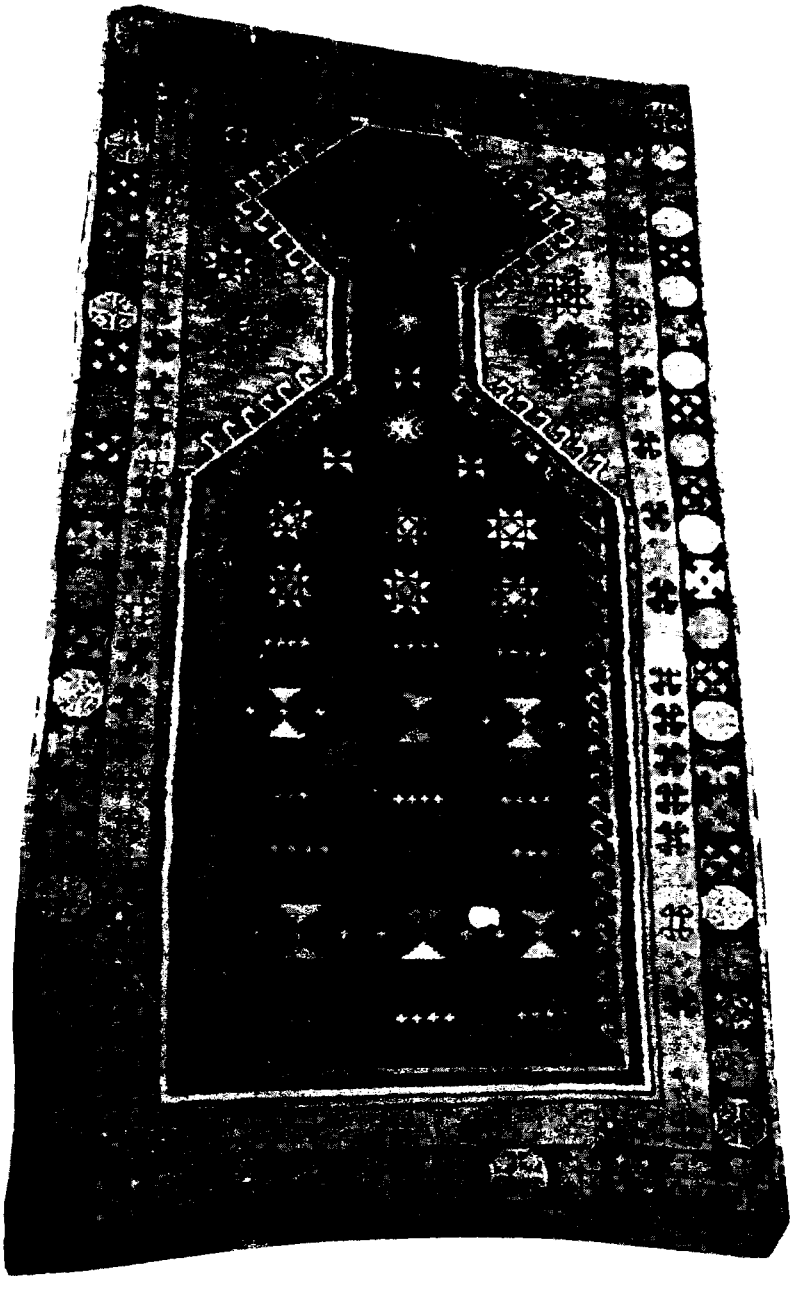

Resim : 29.

Halı No : 8

Ölçüsü : 82x148 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, eflatun, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 7 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 30.

Halı No : 9

Ölçüsü : 90x154 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 30x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

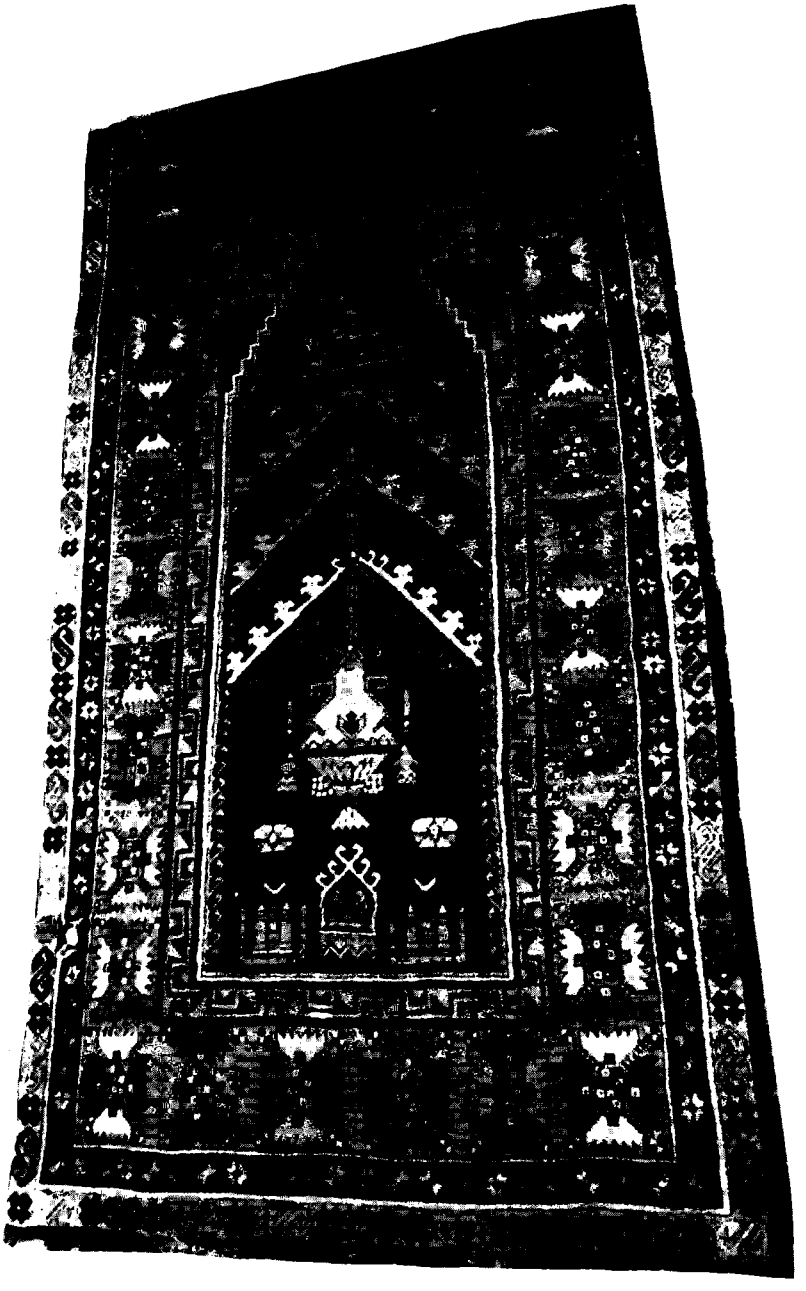

Resim : 31.

Halı No : 10

Ölçüsü : 119x233 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü, 30x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S Büküm. Hav yüksekliği 12 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

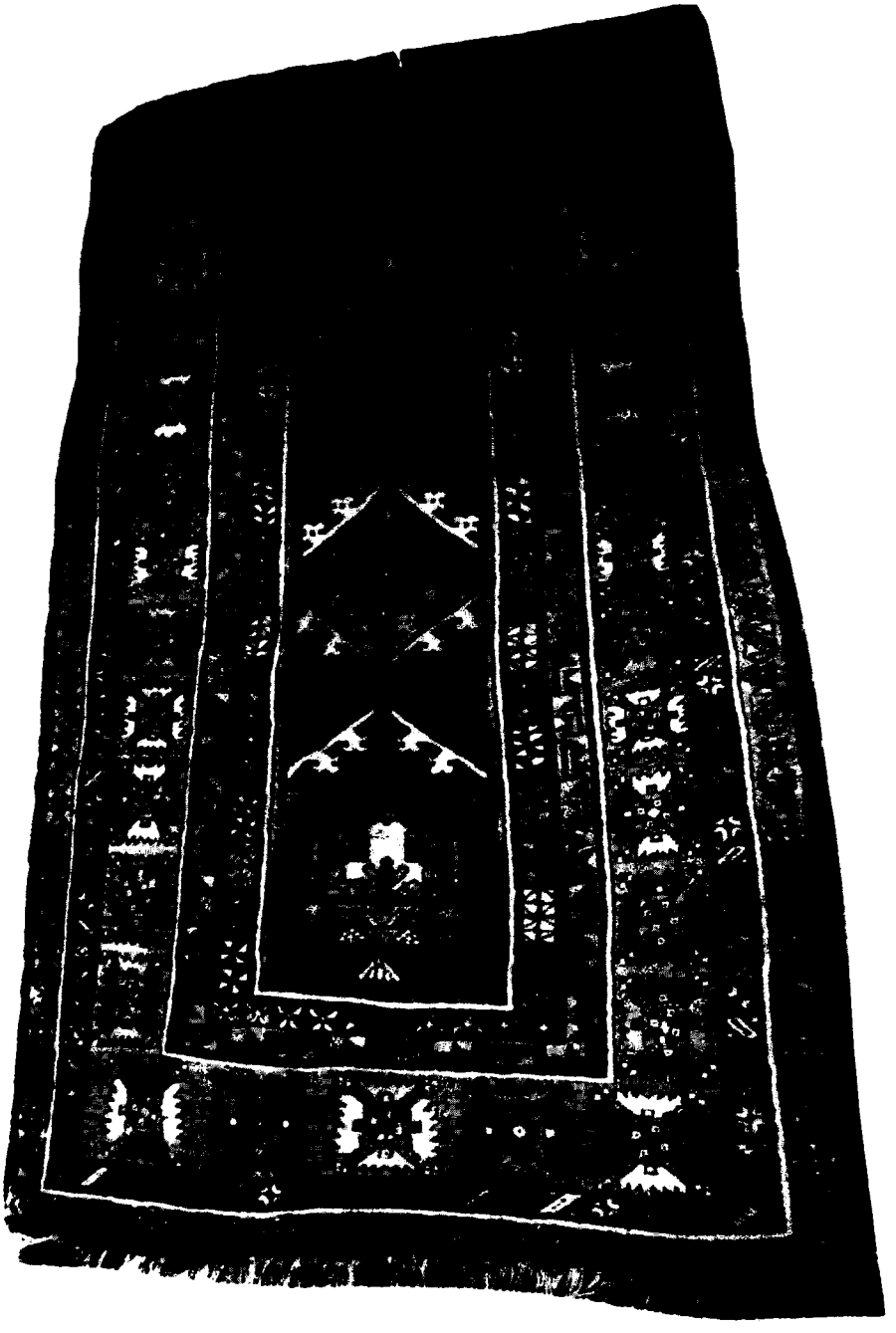

Resim : 32.

Halı No : 11
Ölçüsü : 126x217 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 30x38 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, iki sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

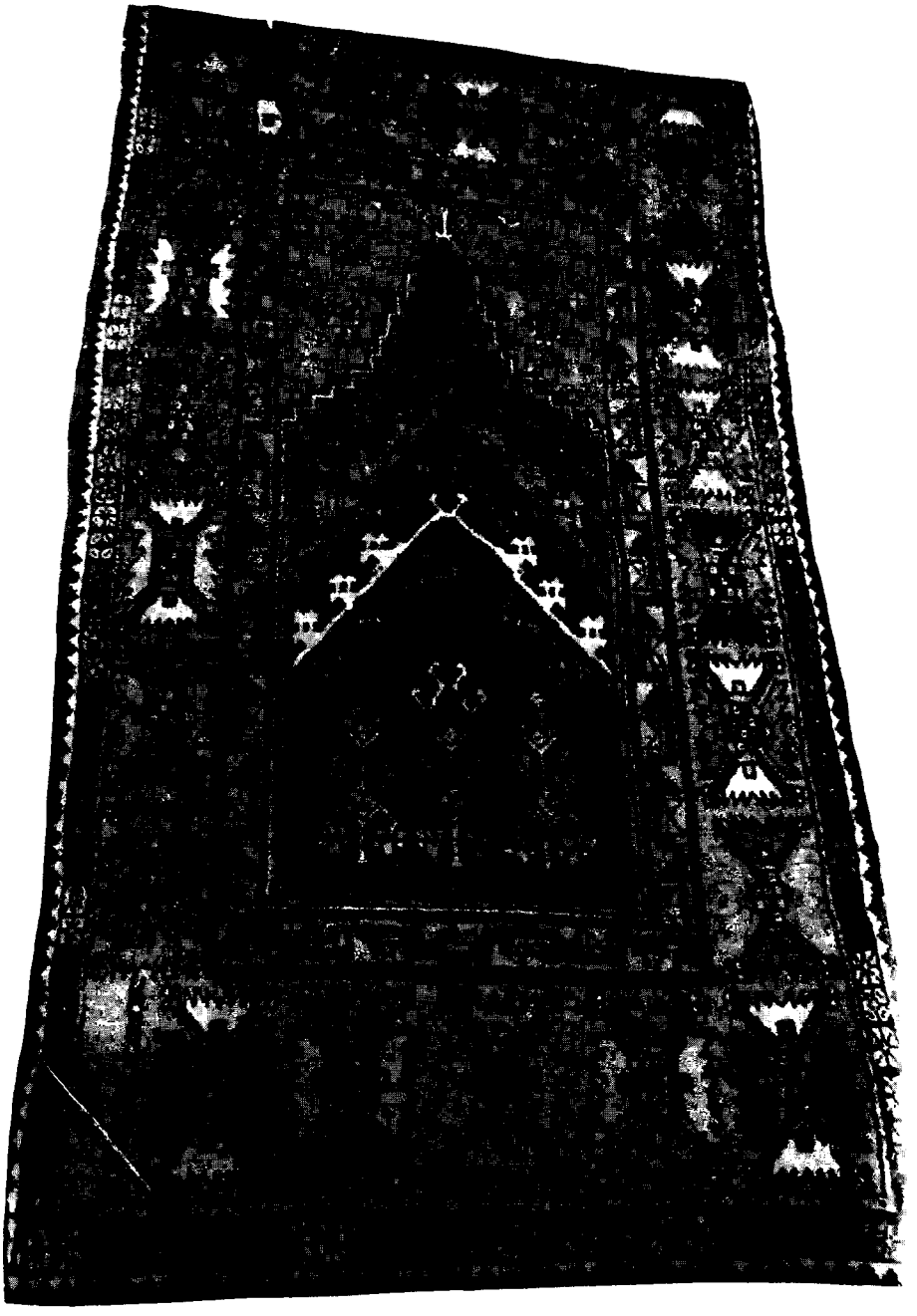

Resim : 33.

Halı No : 12

Ölçüsü : 96x194 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 32x28 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

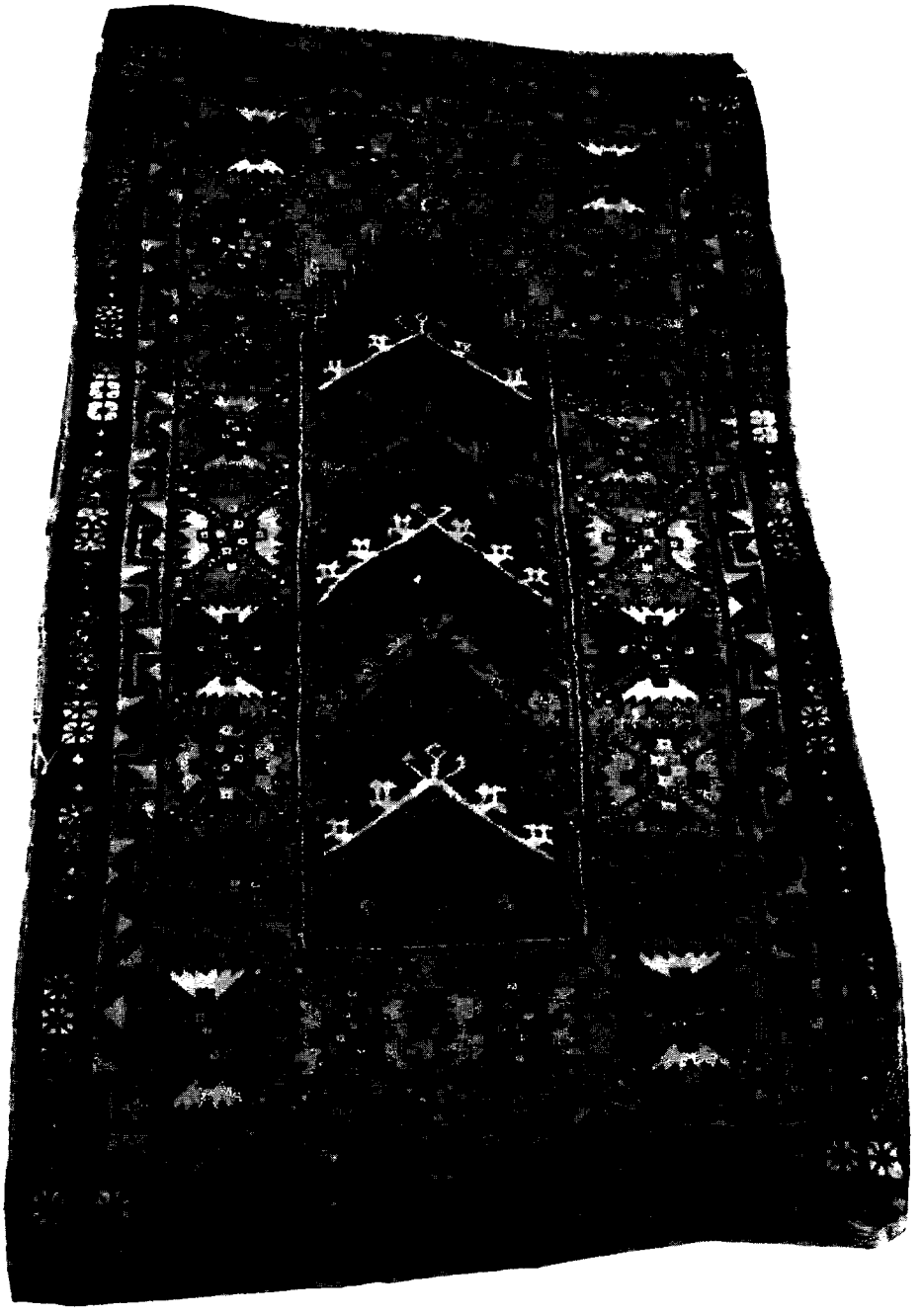

Resim : 34.

Halı No : 13

Ölçüsü : 96x171 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x32 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

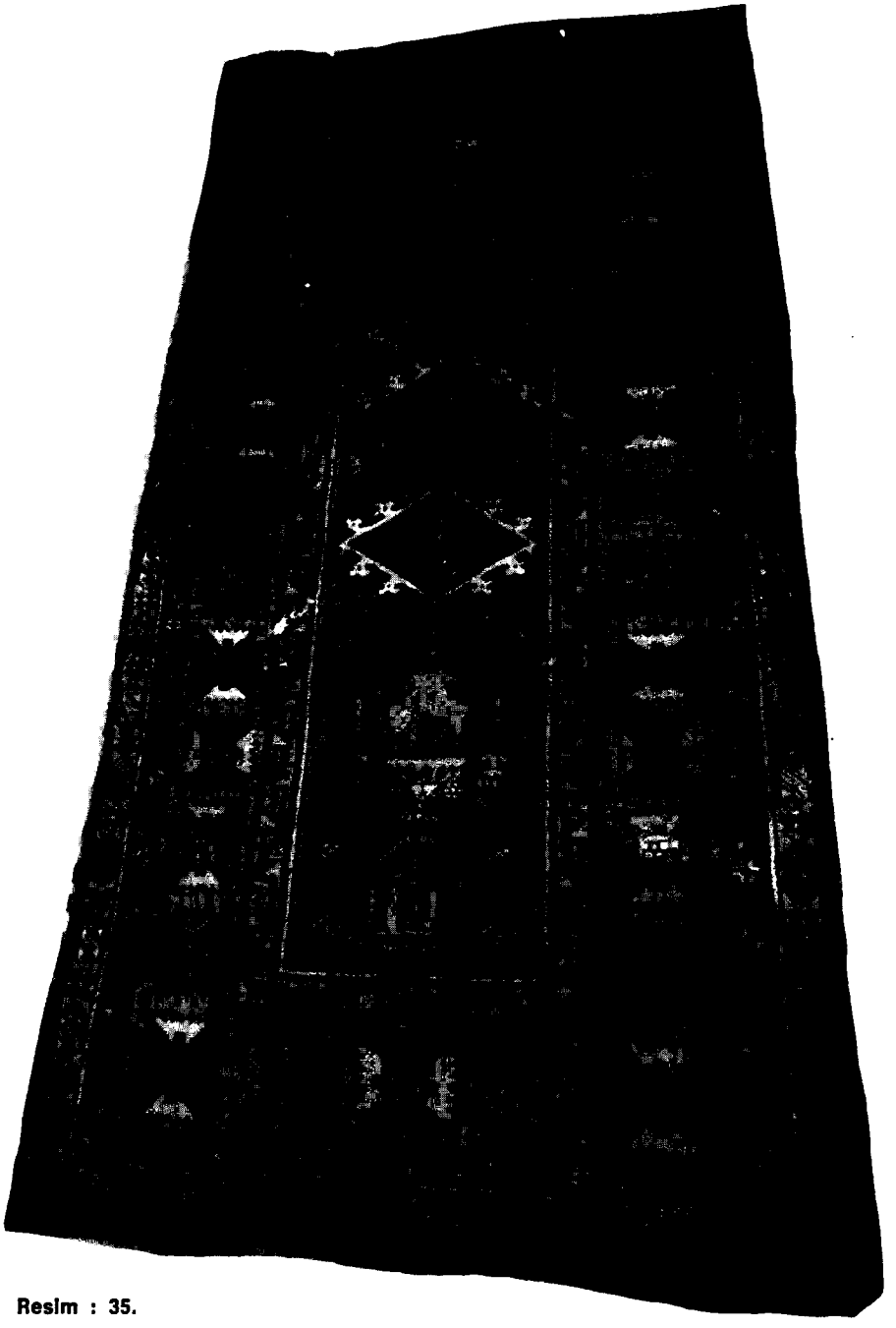

Resim : 35.

Halı No : 14

Ölçüsü : 121x137 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x32 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 12 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 36.

Halı No : 15

Ölçüsü : 94x184 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 32x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, eflatun, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 37.

Halı No : 16

Ölçüsü : 110x193 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 28x32 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 9 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

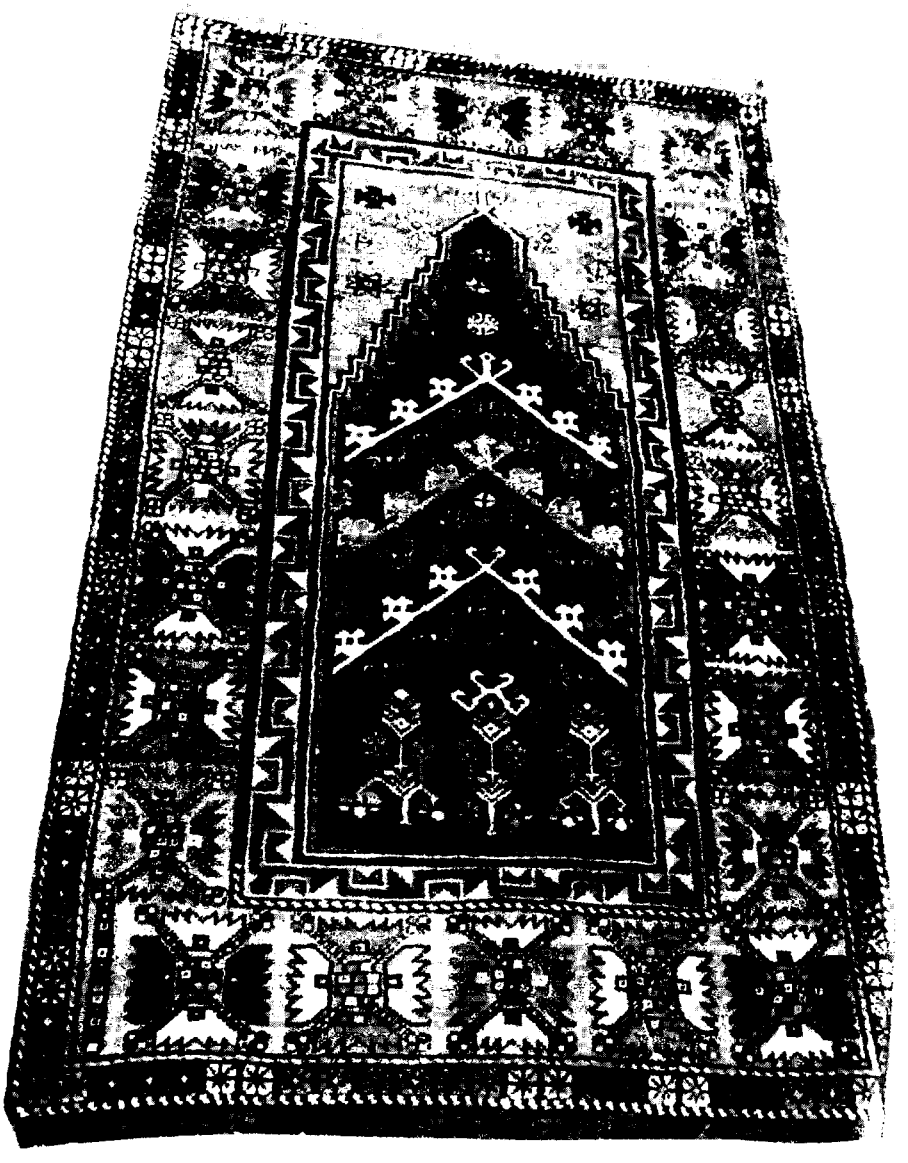

Resim : 38.

Halı No : 17

Ölçüsü : 98x170 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 26x34 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 13 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

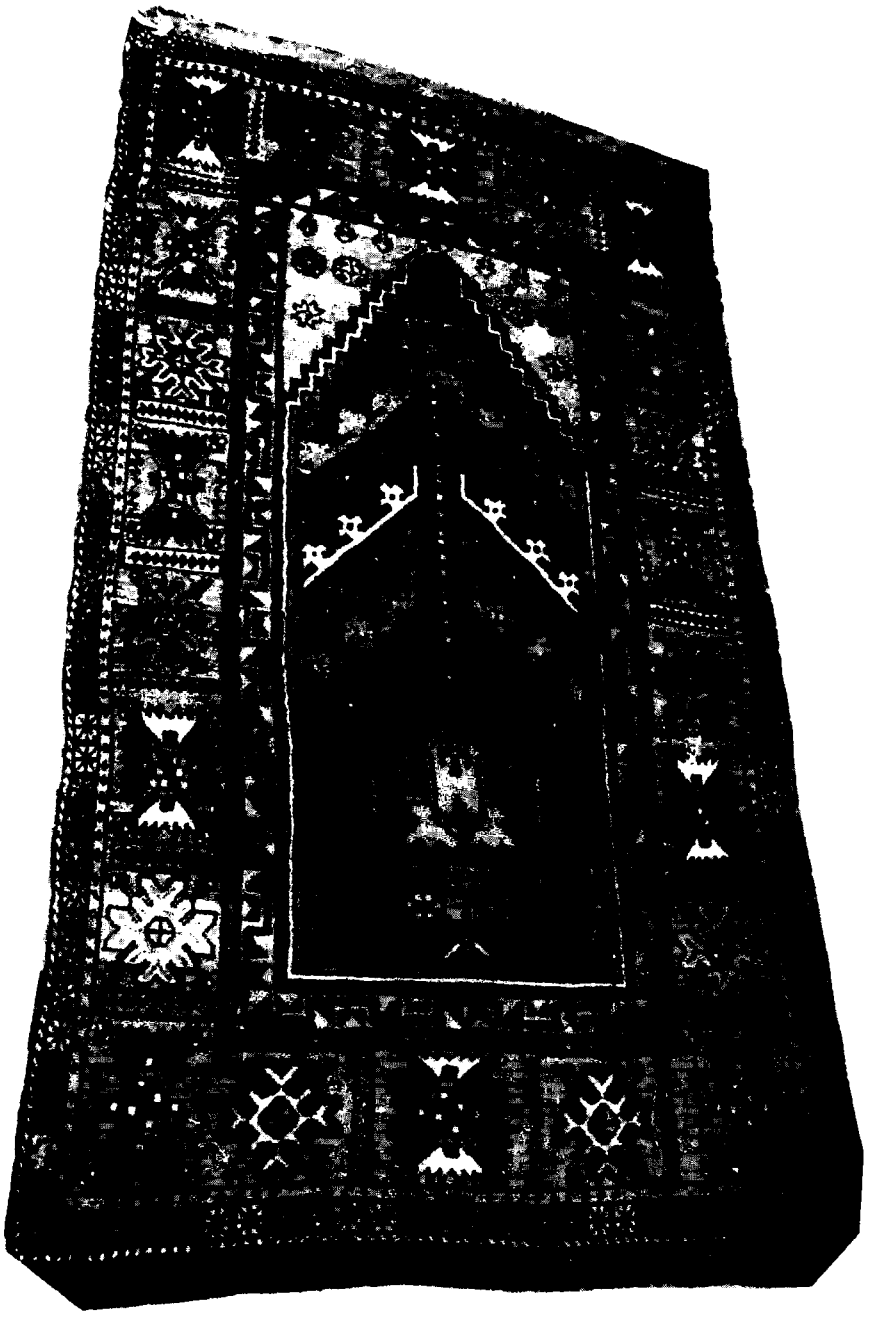

Resim : 39.

Halı No : 18

Ölçüsü : 103x191 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 28x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

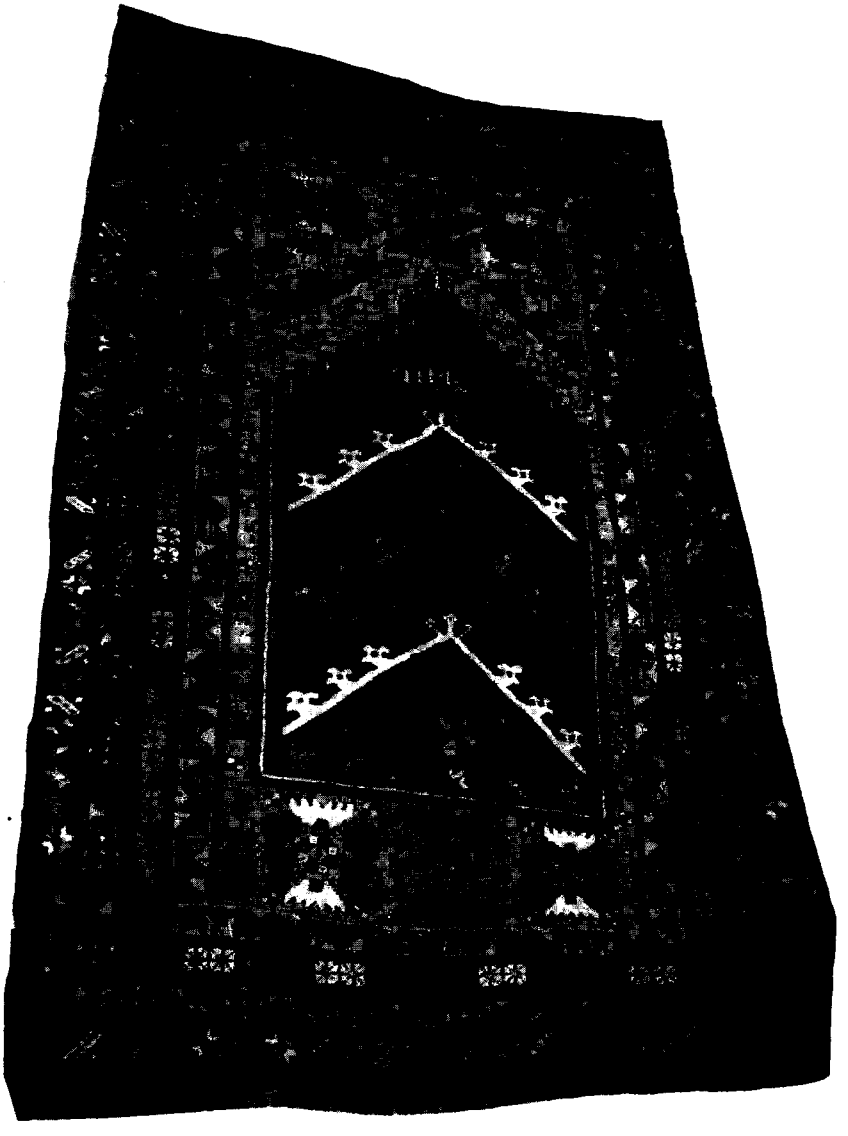

Resim : 40.

Halı No : 19

Ölçüsü : 108x183 cm.

Özellikleri : **Türk düğümlü. 32x34 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.**

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

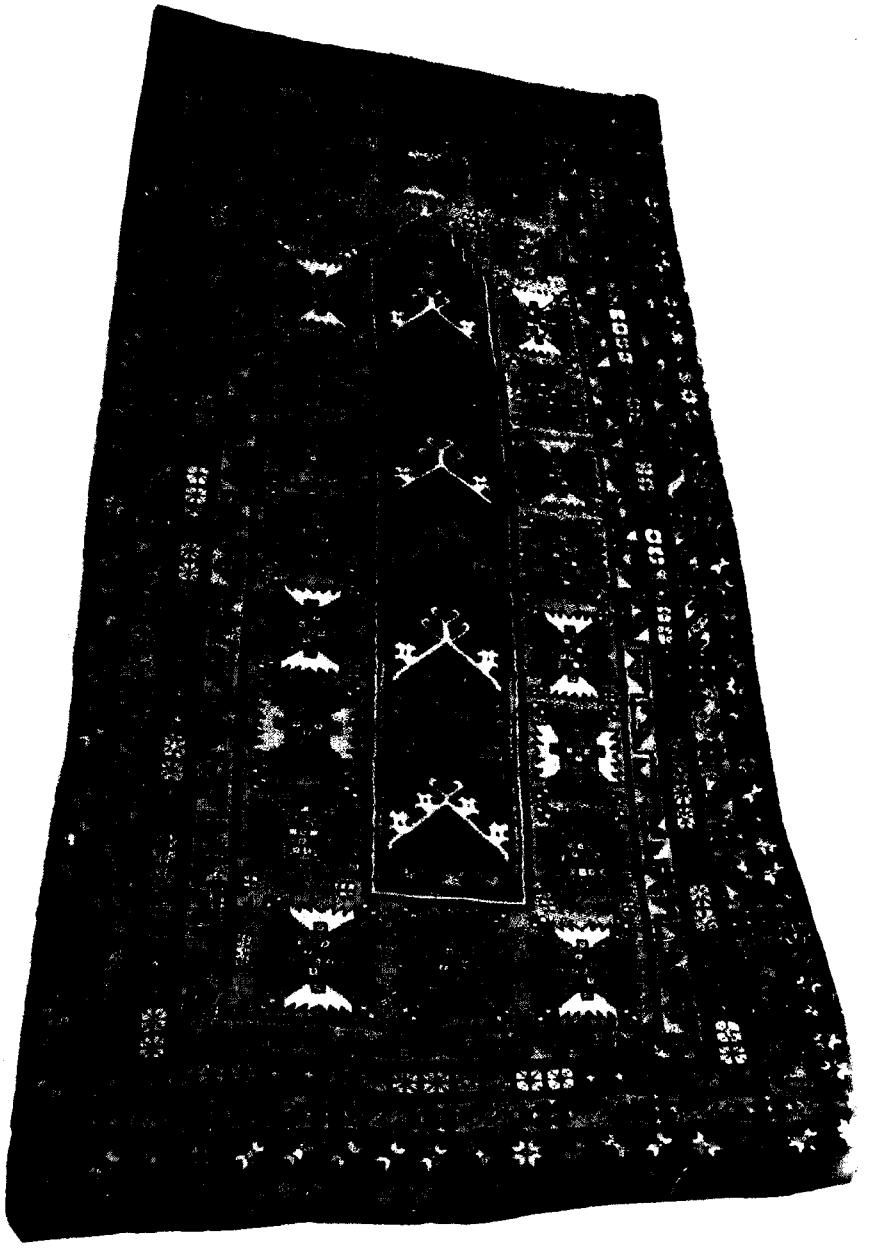

Resim : 41.

Halı No : 20

Ölçüsü : 99x200 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 32x36 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, iki sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 42.

Halı No : 21

Ölçüsü : 107x184 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x36 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 43.

Halı No : 22

Ölçüsü : 99x173 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 26x28 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 9 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

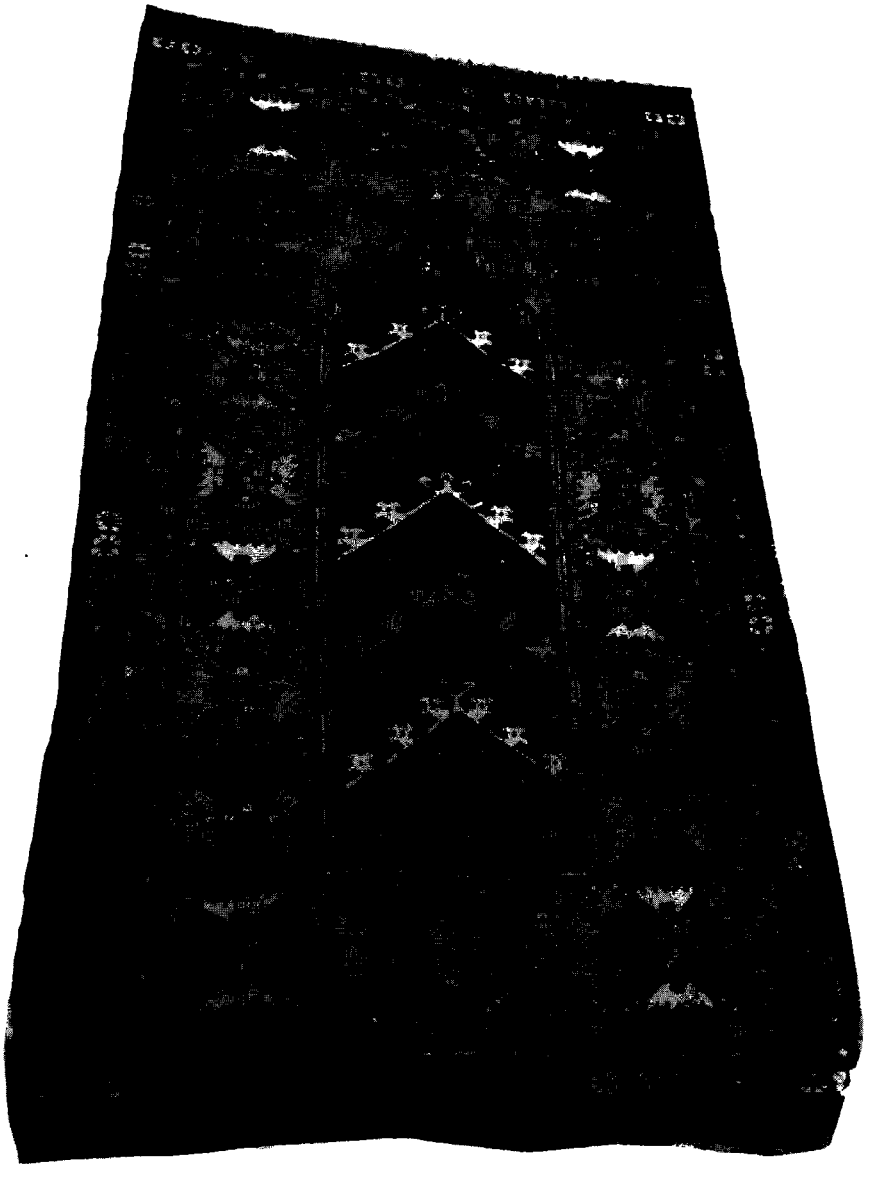

Resim : 44.

Halı No : 23

Ölçüsü : 98x174 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 24x40 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, iki sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 8 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 45.

Halı No : 24

Ölçüsü : 98x196 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x34 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 46.

Halı No : 25

Ölçüsü : 109x179 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 28x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, eflatun, tek tel Z büküm, üç sıralı, İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 12 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

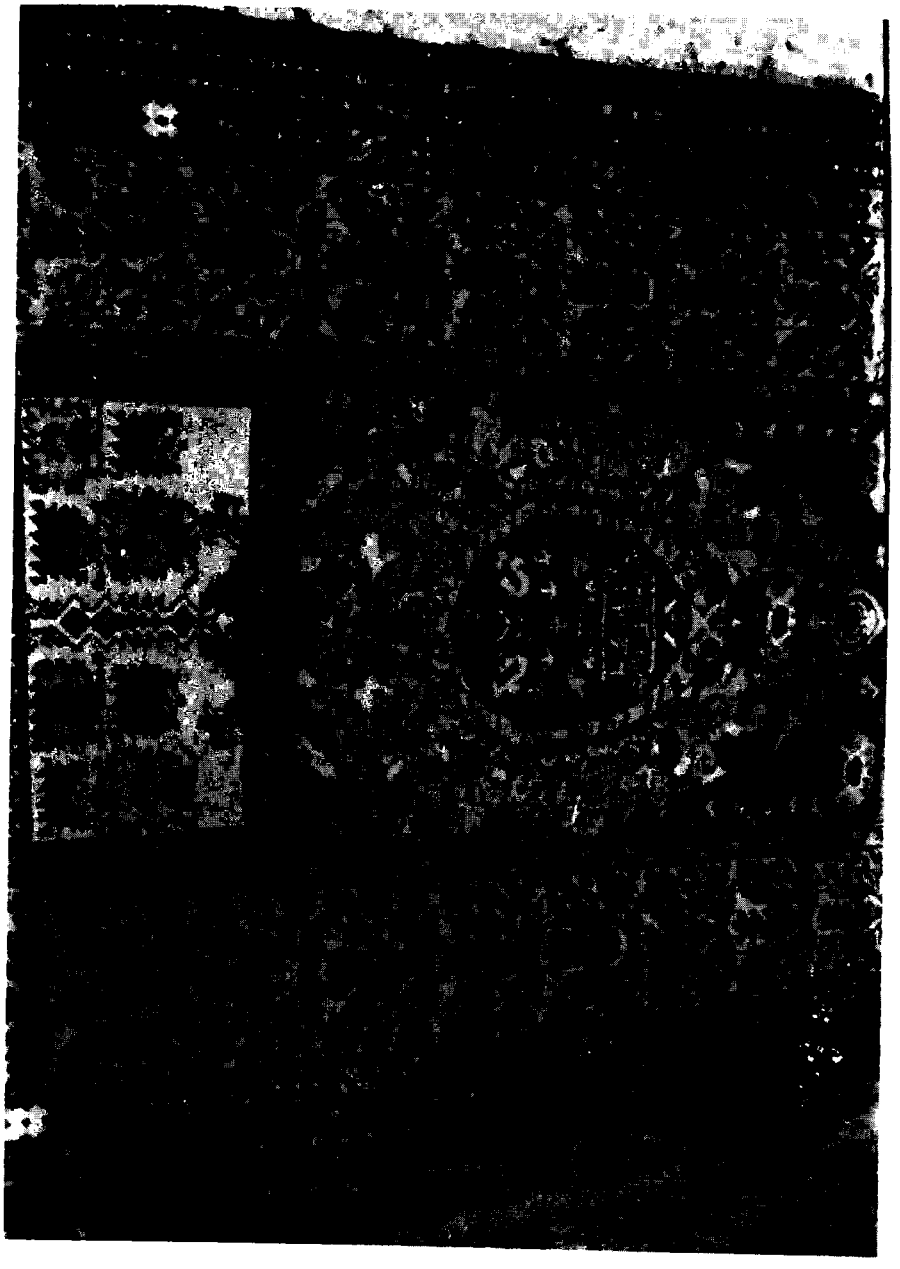

Resim : 47.

Halı No : 26

Ölçüsü : 129x200 cm.

Özellikleri : Türk Düğümlü, 32x30 düğüm kaliteli. ÇÖZGÜ : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, sarı, tek tel Z büküm. üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 10 mm.

Bulunduğu yer : Altınyayla Camii

Resim : 48.

Halı No : 27

Ölçüsü : 140x540 cm.

Özellikleri : Türk düğümlü. 30x32 düğüm kaliteli. Çözgü : Yün, natürel, iki tel S büküm. ATKI : Yün, kırmızı, tek tel Z büküm, üç sıralı. İLME : Yün, iki tel S büküm. Hav yüksekliği 12 mm.

Bulunduğu yer : Müştak Ağa Evi

EDİRNE MÜZESİNDE BULUNAN KESELER

Neriman KÖYLÜOĞLU *

KESELER (Para - Saat - Mühür)

Edirne Müzesi'nde bulunan keseler adet olarak pek çoktur. Biz ancak giyimle ilgili ve üstte taşınan para - saat ve mühür keselerini inceleyebiliyoruz.

Kese : Başta madenî paralar olmak üzere bazı lüzumlu eşyaların içinde muhafaza edildiği küçük torbalara denir[1].

Kese Şekilleri : Keselerin şekli içine konan eşyaya uygun olarak yapılır.

Para Kesesi : Ağız kısmı düz olup, aşağıya doğru hafifçe daralır ve ucu püskül veya çeşitli şekillerde örülmüş motifle nihayetlenir. Ayni motif kese bağlarının uçlarında da vardır. Düz olan ağız kısmına ajurlu bir veya birkaç sıra örgü yapılır. Bu örgü içinden her iki tarafa çapraz olarak bağlanan yine el örgüsü bir bağcık geçirilir. Bu örgüler her kesede ayrı güzelliktedir. Kadın para keseleri erkeklerinkinden daha ufakça yapılmıştır. Kadınlar keselerini entari ceplerinde, erkekler ise keselerini koyunda ve kuşak kıvrımları içinde taşırlardı.

Kibar erkekler ise biri altın diğeri gümüş ve bakır ufaklık para (mağsuse-karışık) için iki para kesesi taşırlardı. Altın keseleri en lüks keseler olurdu[2].

Mühür Keseleri : Şekil olarak para keselerinin aynı olup, yalnız daha küçüktür. Örgüden olduğu gibi ince deriden de yapılır ve bir kolan veya ince gaytanla boyna asılırdı.

Saat Kesesi : İki şekilde yapılır. Biri daire diğeri, ovale yakın bir şekilde olup, iki türdür. Daire şeklinde olanların kenarlarında saatin girmesine müsait bir boşluk vardır. İki parçadan dikilir veya örülür. Her iki yüze de aynı motif yapılırdı.

Türk kadınının yaratıcı gücü, üstün zevki ve el becerisini birleştirerek erkeğine hediye ettiği saat, mühür, para keseleri çeyizinin en nadide eşyaları arasındadır. Her Türk kadını gibi Edirneli hanımlar da çeyiz eşyasına çok düşkündür. Bu hazırlıklar çocuk beşikte iken başlar.

En büyük zevki, kendi el emeği ve göz nuru ile hazırladığı bu işleri nişan ve düğünde göz önüne sermektir. El işlemeleri yanında damada hediye olarak verilen keselerde özel itina ile hazırlanır. Çeyizde en az 20 adet kesenin bulunması adettir. Bazıları da fazla olarak çarşıdan alınır ve eskiyenin yerine yedek olarak kullanılması düşünülür. Bu tür çeyiz eşyaları Edirne'de Bedestenden alınırdı.

Söz bohçasına da kese konulur. Bohçalar kadife ve satenden olurdu. Nişan bohçasından küçüktür. İçine 4 çevre, bir ipek mendil ve onların üstüne mutlaka simden örülmüş takım kese (Para - Saat - Mühür) konulur. Söz kesilince damada hediye ola-

(*) Neriman KÖYLÜOĞLU, Trakya Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, Sanat Tarihçi/Edirne.

(1) Kenan Özbel : El Sanatları, VI, Eski Türk Keseleri.

(2) Reşat Ekrem Koçu : Türk Giyim ve Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Yayınları, Yıl : 1969.

rak verilirdi. Nişan bohçasına da kese konulurdu.

Nişan bohçasının hazırlanması da şöyleydi: Bir bindallı bohça, içine bürümcük gömlek ve iç donu, bir klapdanlı havlu, bir çift yapak çorap ve takım keseleri konulurdu. Daha sonra kese taşıma adetinin yerini meşin para çantaları alınca bu adetle birlikte keseler de kullanımdan kalkmış, sadece hürmet ifadesi olarak 20-30 sene önce yaşlı kayınpedere kese konulmaya başlanmıştır. Şimdi bu gelenek de diğerleri gibi ortadan kalkmıştır. Keseler, günümüzde müze ve eski sandıklarda durmaktadır.

Keselerin Yapıldığı Teknik ile Kullanılan Malzemeler: Edirne Müzesi'nde bulunan keseler iğne, tığ işi, boncuk ve kumaş olarak çeşitli tekniklerde yapılmıştır.

İğne ile örülmüş keseler diğerlerinden çok daha güzeldir. Örgü malzemeleri çeşitli renklerde ipektir ve çok delikli olduğu için kullanılmaya elverişli değildir. Hatıra olarak saklanırdı (Resim: 34).

Tığ İşi Keseler: Tığ ile örülen keseler adet olarak diğerlerinden daha çoktur. İğne örgülerine nazaran daha sağlamdır ve her türlü motif daha çok yapılmaktadır. (Resim: 1-33).

Boncuk Keseler: Edirne'de boncuk keselere daha az rastlanılır. Çeşitli renklerde boncuklardan yapılmışlardır (Resim: 35-36).

Kumaş Keseler: Kumaş parçaları ile yapılan keselerin en güzelleri Edirne'de dikilmiştir diyebiliriz. İçlerinde çok nadide örneklerden olan atlas ve etrafı iğne oyalı olanların yanında basma ve pazenden dikilmiş günlük kullanılan keseler de vardır. Eski kumaşların cinslerini gösterdiği gibi aynı zamanda gelinin gelinlik ve elbise kumaşından yapılması damat için daha değerlidir.

Motif ve Renkler

İğne ile örülmüş keselerde ayrı bir motif tertibi yoktur. Sadece renk nüansları kullanılır, ajurun çeşidine göre değerlendirilir. Boncuk keselerde ise çoğunluk geometrik şekiller, az da olsa hayvan motifleri vardır (Resim: 35).

Kumaş keselerin etrafına iğne oyası ile sembolik motifler yapılmıştır. Kese bağlarına da ayrıca özen gösterilmiştir.

Tığ ile örülmüş keselerde durum başkadır. Üzerine tatbik edilen motiflerin özel bir kaideye göre tanzim edildiği görülür[3]. Kesenin dibe yakın yerindeki baklava dilimi şeklindeki motife badem adı verilir (Resim: 4). Bunun üstünde ve ağıza yakın kısmında iki suyun keseyi süslediği görülür. Bunlara kuşak, ikisi arasında kalan kısma da göbek denilir. Bu kaide dışında olan motifler kolleksiyonumuzda daha çoktur. Edirne keselerinde eski yazılı iki kese çok nadide örneklerdendir. Bazen meyva motiflerine de rastlanır (Resim: 6-8). Bol çekirdekli meyvalardan üzüm ve çilek ki, bunlar bereket sembolleridir[4]. İşlemelerde de bol miktarda kullanılmış, kurulacak yuvanın bereketli ve zengin ve bol çocuklu olacağı inancını vermiştir. Ayrıca fındık da sevilen meyvalar arasındadır.

Diğer bir kesede görülen ibrik su ile ilgilidir. Su müslümanlarca kutsal sayılır. İbrikte suyun bir aracı olduğu için çeyize mutlaka bu motifli kese örülür ve konulur. (Resim: 9).

Yine keselerde görülen kuş ve horoz figürleri haberci anlamındadır (Resim: 5). Dalda iki kuş mutlu bir yuva özlemini dile getirir (Resim: 4).

Çok stilize yılan (deli yılan) sıhhat ve kötülüklere karşı güç anlamını taşımaktadır (Resim: 19).

Ayrıca bir kesede karşılıklı insan figürleri de vardır. Yakında evlenelim anlamındadır (Resim: 3).

Keselerde görülen bu sembolik motiflerin yanında çiçeklerden gül, karanfil, sümbül, lâle, gelincik, küpe çiçeği sardunya, ay-

(3) Kenan Özbel: El Sanatları VI, Eski Türk Keseleri.

(4) Nurhayat Berker: Türk El İşlemelerinde Semboller, Sanat Dünyamız, Yıl: 7, Sayı: 20.

çiçeği (gündöndü) Edirneli hanımların yaratıcı gücünü ve çiçeğe düşkünlüğünü simgeler. Edirneli hanımların çiçeğe karşı olan sevgileri o kadar ilerlemiştir ki; Evliya Çelebi Eski Cami'ye saflar arasında güzel kokması için saksı ile mevsimlik çiçekler gönderildiğini, ayrıca Selimiye Camii'ne vazocuklar içinde lâle ve sümbüller de gönderildiğini kaydeder[5].

Ayrıca Lady Montegü de Şark Mektupları kitabında Edirneli hanımların çiçeğe ve çiçek aşısına meraklarını hayretle anlatmaktadır. Bu gelenek keseler üzerinde de kendini gösterir. Salkım salkım küpe çiçekleri, güller ve sardunyaların en güzelleri keseler üzerine renk renk işlenmiştir.

Motiflerde kullanılan renkler pembenin nüansları, açıklı ve koyulu maviler, yeşiller, sarı, turuncu, bej, kahverengi, siyah, beyaz, eflâtun ile beyazdır. Sarı sim de bol bol kullanılmıştır.

Osmanlı Devrinde kese para birimi olmuş, bir kese akçe deyimi yüzyıllar boyunca kullanılmıştır.

Edirne helva sohbetlerinin sonunda söylenen bir söz de bu deyimi vurgular:

«Ocağınız tüter olsun
Kesenize bereket dolsun
Bu hane hep mamur olsun
Kalkmak zamanı gitmek zamanı»

Diğer el sanatlarımız gibi oyacılığımızın bir kolu olan kesecilik de deri çantaların ortaya çıkması ile yok olmuştur. Şimdi örnekleri müzelerde ve eski sandıklarımızın bir köşelerinde hatıra olarak durmaktadır.

(5) Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Edirne Medeniyetinde Sümbül, Önasya Dergisi, Cilt: 5. Sayı: 53-54.

RESİMLERİN AÇIKLAMASI

Resim: 1
Env. No. : 6084
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Ağız kenarı: 13 cm.,
Boy: 17,5 cm.
Geldiği Yer: Keşan
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı lacivert ve beyaz ile oyalıdır. Beyaz zemin üstüne siyahla motifler tığ oyası tekniğinde örülmüştür. Üst kuşak geometrik şekilli, alt kuşak stilize motif ve dibe doğru da üçer stilize dal motifi vardır. Gövde üzeri siyahla üç satır eski yazılı olup Türkçedir ve Talik yazı türündedir.

««Cihan bâlâ sanâ inan
Hân-ı a'lâ yalan, cihan
Uyan Sultan uyan»

Anlamı:
(Ey) Yüce dünya (Ahret) sana inanıyor
(Ey) Yücelerin sahibi bu dünya yalandır.
Uyan Sultan (gaflette isen) uyan
Arka yüzde de aynı yazı tekrar edilmiştir.

Resim: 2
Env. No. : 6136
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer: Keşan
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalıdır. Üst kuşakta koyu pembe zemin üzerine yeşil ile «Benden Maaşallah», alt kuşakta koyu yeşil üzerine sarı ile «Yadigâr» yazıları okunmaktadır. Göbekte krem rengi zemin üzerine açık yeşil, kırmızı, pembe, sarı sim ile iki hayat ağacı motifi arasında gül dalı motifleri vardır.

Resim: 3
Env. No. : 6364
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer: Vize
Ölçüsü : Boy: 16,5 cm.,
Ağız kenarı: 10,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalıdır. Beyaz zemin üzerinde kırmızı, pembe, mavi, siyah ve yeşil ile karşılıklı iki insan figürü işlenmiştir. Biri

erkek diğeri kadın olmalıdır. Ellerini yukarıya kaldırıp bir çiçek tutar gibidirler. Erkeğin pantolonu kısa ve başında püsküllü şapka veya beresi vardır. İkisi arasında hayat ağacı, alt kısmı mavi zemin üstüne pembe ile stilize motiflidir.

Resim : 4

Env. No. : 3700
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 15,5 cm., En : 9,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalıdır. Bej zemin üzerine yeşil ile dala konmuş iki adet kuş motifi vardır. Altta kırık hat ile dibe doğru stilize badem motifleri vardır.

Resim : 5

Env. No. : 6485
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16 cm., En : 9,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Türk Obası Köyü - Uzunköprü

Yeşil zemin üzerine turuncu ile kırık hat, aşk yolu arasında göbekte dala konmuş karşılıklı horoz figürleri ile dipte stilize badem motifleri vardır. Ağız kenarı oyalıdır.

Resim : 6

Env. No. : 4670
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Ağız kenarı : 12 cm.,
Boy : 17,2 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Marmara Bölgesi

Ağız kenarı oyalıdır. Güvez zemin üzerine açık bej ile üzüm salkımı motifli, alt kuşakta stilize yaprak motifli kesenin ucu gül motiflidir.

Resim : 7

Env. No. : 8090
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 14,7 cm., En : 9,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Marmara Bölgesi

Dibinden itibaren bir sıra beyaz ve yeşil çiçekler, bir sıra kırmızı kareler, bir sıra kırık hat üzerinde yeşil yapraklı çilek motifleri var. Üst kuşak yine kırmızı renktedir.

Resim : 8

Env. No. : 3553
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 17,8 cm.,
Ağız kenarı : 8,3 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Mavi zemin üzerine sarı ile iki sıra su halinde fındık motifleri örülmüştür. Dibinde yaprak motifleri vardır. Kese ucu gül motiflidir.

Resim : 9

Env. No. : 6139
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 14 cm.,
Ağız kenarı : 9 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Keşan

Güvez iplikle iki sıra halinde ve her sırada üçer ibrik olmak üzere altı motif tığ oyası tekniğinde yapılmıştır. Kese bağları toplu püskül saçaklıdır. Ucu gül motifi ile nihayetlenir.

Resim : 10

Env. No. 3303
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16 cm., En : 11 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Edirne

Ağız kenarı oyalı, gövde açık sarı ve koyu mavi ile yollu olup, yollar sümbül dalı süslemeli, kese bağları gül motiflidir. Aynı motif kese ucunda da vardır.

Resim : 11

Env. No. : 3701
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16 cm., En : 10 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Edirne

Kahverengi, bej, kırmızı ve koyu yeşil ipliklerle örülmüştür. Geniş geometrik şekilli kuşaklar arasında yaprak motifler su

halinde yapılmıştır. Dip kısmında 8 yapraklı çiçek motifleri vardır. Kese ucu gül motiflidir.

Resim : 12
Env. No. : 7198
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 14,5 cm., En : 10,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı sarı sim ile oyalıdır. Alt ve üst kuşaklar yeşil zemin üzerine sarı ile fulya motiflidir. Göbekte siyah zemin üzerine sarı sim ve pembe ile üçer stilize çiçeklidir. Dibe doğru stilize bademlidir.

Resim : 13
Env. No. : 3516
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Boy : 17 cm.,
Ağız kenarı : 12 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Koyu kırmızı zemin üzerinde mavi ve beyaz renklerle stilize çiçek motiflerinden iki kuşak arasında gül dalı motifleri vardır. Ucuna hayat ağacı motifi yapılmıştır. Kese uçları gül motifli ve ucu püsküllüdür.

Resim : 14
Env. No. : 7172
Cinsi : Para kesesi
Tekniği : Tığ oyası
Ölçüsü : Boy : 16,3 cm., En : 12 cm.
Geldiği Yer : Edirne

Ağız kenarı oyalıdır. Siyahlı zemin kuşaklar arasına stilize tarak motiflidir. Göbekte açık sarı zemin üzerinde yeşil ve kırmızı ile gelincikler örülüdür, dipte siyah zeminde koyu pembe ile mercan dalları vardır.

Resim : 15
Env. No. : 6986
Cinsi : Para kesesi
Tekniği : Tığ oyası
Ölçüsü :
Geldiği Yer : Edirne

Gri, petrol mavisi, koyu yeşil, şarabi ve sarı ipek iplikle kuşaklar baklava bordürlü, göbekte sümbül dalı bordürlüdür. Ağız kenarının oyaları yer yer sökülmüştür.

Resim : 16
Env. No. : 7200
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü :
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Edirne

Ağız kenarı oyalı, gövde beş sıra yollara ayrılmıştır. Yolların inceleri sarı zemin üzerine siyahla dalga, geniş yollar ise lâle motiflidir. Motiflerde siyah, beyaz, pembe renkler kullanılmıştır. Dipte üç adet stilize badem vardır.

Resim : 17
Env. No. : 3552
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Boy : 14 cm.,
Ağız kenarı : 10 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Mavi zemin üzerinde, taba, bej ve pembe ile kırık hatlı iki kuşak arasında üçer gül dalı motifleri vardır. Ucu stilize şekillidir. Ağız kenarı oyalı ve aynı oyalardan ucunda gülü vardır.

Resim : 18
Env. No. : 6083
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Keşan
Ölçüsü : Boy : 15,5 cm., En : 9,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Açık kırmızı üzerine yavru ağzı pembe ile stilize motiflerden iki kuşak arasında göbekte beyaz zemin üzerine siyah ve pembe ile üçer gül dalı motifi var. Koyu pembe zeminde açık pembe ile stilize bademlidir.

Resim : 19
Env. No. : 3308
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : 16,8 cm., En : 11 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Güvez zemin üzerinde kırık hatlı iki kuşak arasında dalga (Deli yılan) motifi, bej zemin üzerine yeşil ile, dipte güvez zemin üzerinde bej ile bir sıra kırık hat ve onun altında bej ile bir sıra stilize fabrik motifleri vardır.

Resim : 20

Env. No. : 6087
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Keşan
Tekniği : Tığ oyası
Ölçüsü : Boy : 16,3 cm., En : 11 cm.

Güvez zemin üzerine krem kırık hatlar arasında yeşil zeminli güvez ve siyah ile su halinde çark kolları, uca doğru ise şarabi mercan dalı motiflidir. Ağız kenarı oyalıdır.

Resim : 21

Env. No. : 3302
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Boy : 15,5 cm., En : 9,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Bej zemin üstünde koyu mavi ile üç sıra halinde kırık hat (meandr) aşk yolu motif süslemeli, ağız kenarı dilimli ve oyalı, kese uçları püskül saçaklıdır.

Resim : 22

Env. No. : 6086
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 17 cm., En : 11,8 cm.
Geldiği Yer : Keşan
Tekniği : Tığ oyası

Koyu sarı zemin üzerinde yeşil ve siyah ile gül dalı motifleri örülmüş olup, ağız kenarı oyalı, kese uçları ve bağları gül motiflidir.

Resim : 23

Env. No. : 2409
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16,5 cm., En : 11 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Hacı Umur Köyü - Edirne

Güvez zemin üzerinde cam göbeği, açık yeşil ve sarı renklerle saksıda karanfil motifleri tığ oyası tekniğinde örülmüştür.

Resim : 24

Env. No. : 3555
Cinsi : Para Kesesi
Ölçüsü : Boy : 16 cm., En : 10 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Mor zemin üzerine yavru ağzı pembe ile küçük bir saksıda sağlı ve sollu yaprak ve ortada sekiz parçalı iri bir çiçek motifi örülmüştür. Ağız kenarı oyalı ve ucu gül motiflidir.

Resim : 25

Env. No. : 4400
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16,5 cm., En : 11,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalıdır. Gövdesinde krem rengi zemin üzerinde pembe, kırmızı, yeşil ve siyah ile sardunya çiçekleri tığ oyası tekniğinde örülmüştür. Ağız kenarı oyalı ve kese bağları ve uçları gül motiflidir.

Resim : 26

Env. No. : 2410
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Boy : 17,5 cm., Ağız : 11,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalıdır. Krem rengi zemine kırmızı, mavi, yeşil ve pembe renkler kullanılarak, ortada büyük bir küpe çiçeği ile onu saran küçük çiçek ve yapraklar tığ oyası ile örülmüştür. Ağız kenarı oyalı olup, ucunda ve kese bağlarında gül motifleri vardır.

Resim : 27

Env. No. : 3304
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 17 cm., Ağız : 10 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Ağız kenarı oyalı, gövdede araları ajurlu ve içleri kabartma motifli alternatif dizilmiş baklava motifleri tığ oyası tekniğinde örülmüştür.

Resim : 28
Env. No. : 3301
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16,5 cm., Ağız : 8 cm.
Tekniği : Tığ oyası

Tığ oyası tekniğinde örülmüştür. Gövde de mavi ve beyaz ile yollu, yollar arası ajurludur. Ağız kenarı oyalıdır, kese ucu ve kese bağları aynı oyalardan gül motiflidir.

Resim : 29
Env. No. : 3521
Cinsi : Para kesesi
Tekniği : Tığ oyası
Ölçüsü : Boy : 14 cm., En : 9,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne

Bej ve mavi renklerle alternatif dizilmiş piramit motiflidir. Ağız kenarı, kese ucu ve bağları da oyalıdır.

Resim : 30
Env. No. : 3518
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 16 cm., En : 6,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Yeşil ve turuncu renklerle alternatif dizilmiş ajurlu piramid motiflidir. Ağız kenarı oyalıdır ve aynı oyalardan kese ucunda ve bağlarında vardır.

Resim : 31
Env. No. : 3556
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 18 cm., En : 9 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Siyah zemine çizgi halinde beyaz ile oyalıdır. Araları birbirine paralel dikey ajurludur. Ağız kenarı oyalı kese ucu ve bağları motiflidir.

Resim : 32
Env. No. : 5752
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 9 cm., En : 14 cm.
Geldiği Yer : Edirne
Tekniği : Tığ oyası

Beyaz ve sarı simden tığ ile örülmüş ajurludur. Dibi dilimlidir, ortasında iki çiçek vardır. Ağız kısmında su taşı oyalı kese bağlarının ucu top şeklindedir.

Resim : 33
Env. No. : 3703
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 15,5 cm., Ağız : 10,5 cm.
Tekniği : Tığ oyası
Geldiği Yer : Edirne

Pembe ve açık yeşil yollu, yollar arası bal köpüğü renginde ajurludur. Tığ oyası tekniğinde örülmüştür. Ağız kenarı dilimlidir. Kese bağlarının uçları püskül şeklindedir.

Resim : 34
Env. No. : 5753
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 17,5 cm., En : 9 cm.
Geldiği Yer : Marmara
Tekniği : Tığ oyası

Krem rengindedir. Pembe ve açık sarı ile iğne oyası tekniğinde yapılmıştır. Ağız kenarı kese bağları karanfil çiçeği şeklindedir. Kese bağları önüne dikilmiştir.

Resim : 35
Env. No. : 8418
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Meriç - Büyükaltıağaç Köyü
Tekniği : Tığ oyası

Boncuktan örülmüş, kesenin ağız kısmı kirli sarı ile ajur şeklinde örülmüş ve uç kısmına kırmızı boncuklarla süs yapılmıştır. Gövde üzerinde beyaz zemine koyu mavi, yeşil, hardal renkleri ile kuş motifli ve köşesi stilize çiçeklidir. Dip kısmı mavi, pembe, yeşil ve hardal ile iç içe «V» lerden meydana gelen motifler vardır. Kese uçları ve bağları toplu, püskül saçaklıdır.

Resim : 36
Env. No. : 8270
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Ağız : 6,5 cm., Boyu : 16,3 cm.
Tekniği : Boncuk işi

Ağız kenarı koyu vişne çürüğü iplikten örülmüştür. Gövdede beyaz, koyu kırmızı, mor, açık ve koyu mavi, siyah, sarı ve yeşil boncuklarla meandr motifleri, kırık hat, alternatif dizilmiş baklavalar, stilize bademler örülmüştür.

Resim : 37
Env. No. : 2455
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 18,5 cm., En : 10,5 cm.
Geldiği Yer : Edirne

Açık taba atlastan dikilmiştir. Kenarları iğne oyası tekniğinde sarı, eflatun, yeşil, pembe ile oyalı, ön yüzde kese bağlarının uçları aynı motiflerin karşılıklı gelmesinden iki sıra bordür şeklinde yapılmıştır.

Resim : 38
Env. No. : 2457
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü : Boy : 22,5 cm., En : 7,5 cm.

Mavi atlastan dikilmiştir. Kenarları koyu kırmızı sıra dağlar motifleri, arasında yeşil, pembe, mor, kavuniçi renklerde çınar ağacı motifi oyalıdır. Önde kese bağlarının uçları aynı motiflerin karşılıklı gelmesiyle iki sıra bordür şeklinde yapılmıştır.

Resim : 39
Env. No. : 2456
Cinsi : Para kesesi
Ölçüsü :
Geldiği Yer : Edirne

Açık taba renkli atlastan, kenarı mor renkli dağ motifleri arasında pembe, yeşil, kırmızı, beyaz yelpaze motifi oyalıdır. Ön yüzünde kese bağlarının uçları aynı motiflerin karşılıklı gelmesiyle, iki sıra bordür şeklinde yapılmıştır.

Resim : 40
Env. No. : 3678
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Lüleburgaz
Ölçüsü : Boy : 16,8 cm., Ağız : 13 cm.

Siyah satendendir. Açık ve koyu yeşil, pembe, krem, turuncu ve mor iplikten, kese kenarlarında ve bağlarında iğne oyası tekniğinde yapraklar yapılmıştır.

Resim : 41
Env. No. : 6367
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Vize
Ölçüsü : Boy : 23 cm., Ağız : 12 cm.

Bej, turuncu, siyah yollu atlas karışımı kumaştan dikilmiştir. Etrafına beyaz, yeşil ve mavi ile iğne oyası tekniğinde üstü karlı tepeler yapılmıştır. Aynı motifler kese ucuna karşılıklı gelecek şekilde dikilmiştir.

Resim : 42
Env. No. : 6475
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Türkobası Köyü - Uzunköprü
Ölçüsü : Boy : 14 cm., En : 12 cm.

Krem rengi desenli satenden dikilmiştir. Etrafına krem, güvez, mavi, mor, yeşil ve turuncu ile iğne oyası tekniğinde dilimler arasına yuvarlak ay çiçekleri yapılmıştır. Aynı çiçekler kese bağlarında da vardır.

Resim : 43
Env. No. : 6143
Cinsi : Para kesesi
Geldiği Yer : Balabancık Köyü - Keşan

Koyu pembe satenden dikilmiştir. Değişik bir şekildedir. Etrafına yeşil iplikle iğne oyası tekniğinde kuş dili motifleri yapılmış, uçlarına tırtıl ve pul konmuş ve aralarına güzel kokması için karanfiller dikilmiştir. Kese bağlarına da aynı karanfillerden deste halinde konmuştur.

Resim : 44
Env. No. : 4777
Cinsi : Saat kesesi
Geldiği Yer : Gelibolu
Ölçüsü : Boy : 14,5 cm., En : 11 cm.

Siyah elmasiyeden dikilmiştir. Etrafına sarı sim ile oya yapılmıştır. Gövdede sim ile sarma işi tekniğinde stilize dal motifi yapılmıştır. Saat kesesinde uçları tırtıllı dört yapraklı çiçek motifi vardır.

Resim : 45
Env. No. : 3699
Cinsi : Takım (Saat - Para - Mühür) kesesi
Geldiği Yer : Edirne
Ölçüsü : Para kesesi : Boy : 14,5 cm., Ağız : 9,2 cm.

Beyaz simden, tığla, sık iğne tekniğinde örülmüştür. Ağız kenarı dilimli, kese bağları ve ucu gül motiflidir. Para kesesinin üstünde yeşil, güvez, açık şarabi ile çelenk motifi, saat kesesinde ise yeşil ile çarkı feleğe benzer motif vardır. Mühür kesesi sadedir.

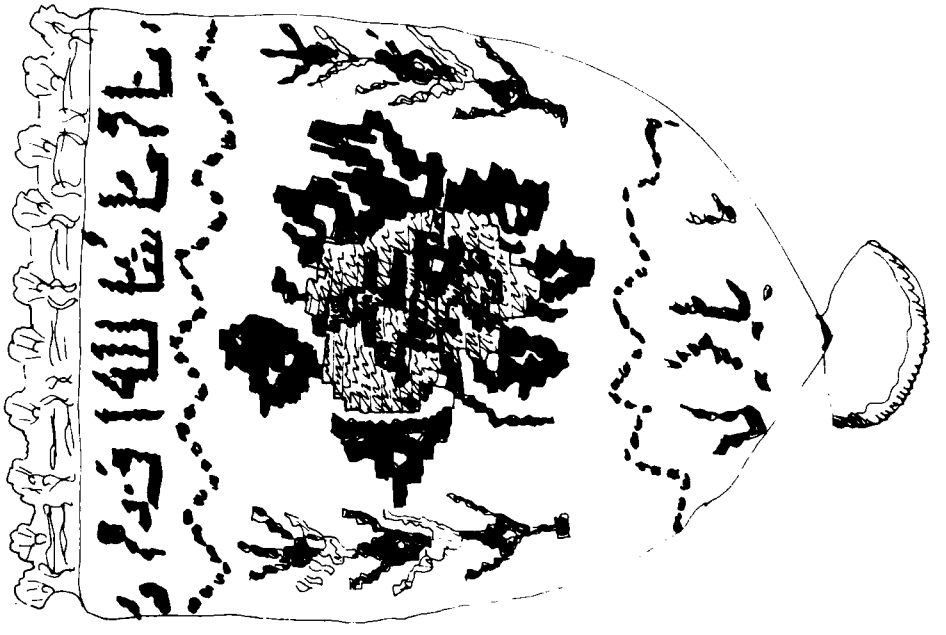

Resim : 2. Para kesesi En. No : 6136

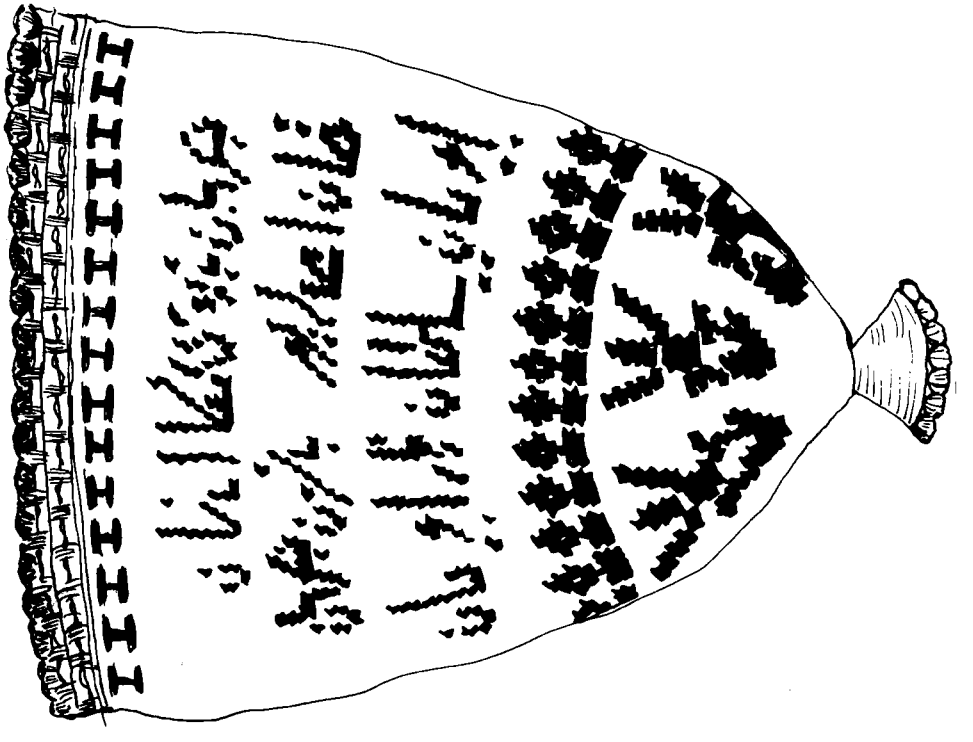

Resim : 1. Para kesesi En. No : 6084

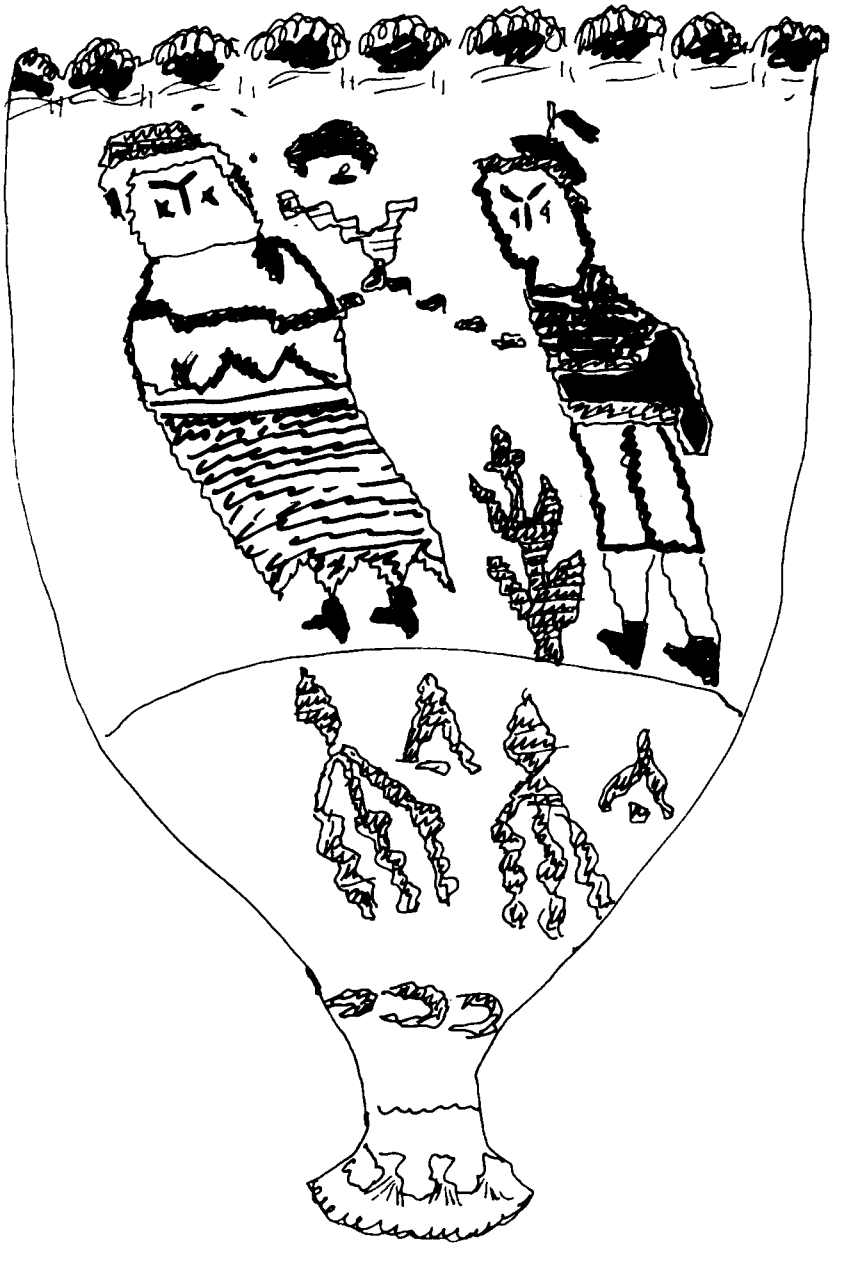

Resim : 3. Para kesesi En. No : 6364

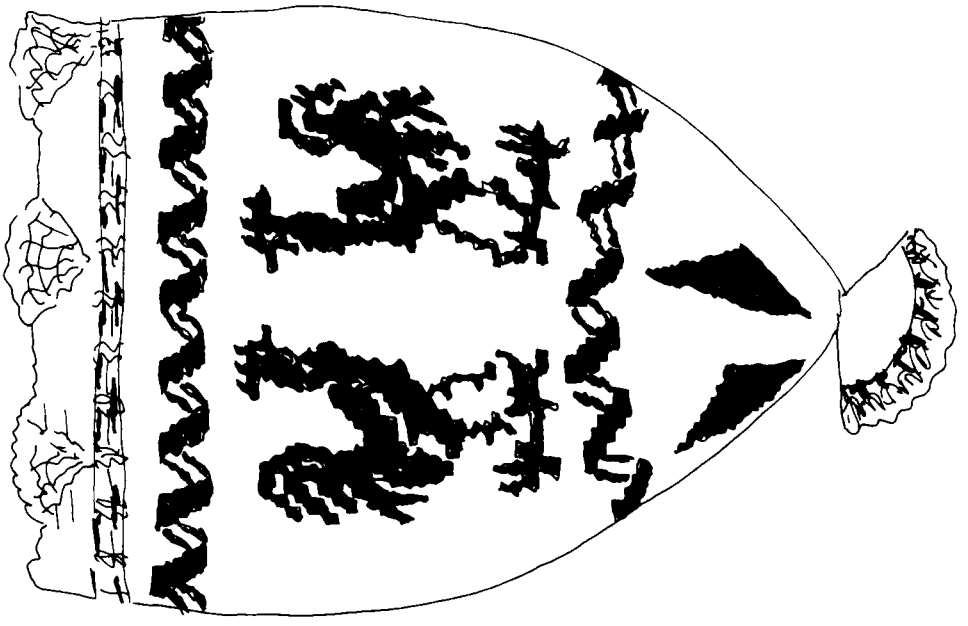

Resim : 5. Para kesesi

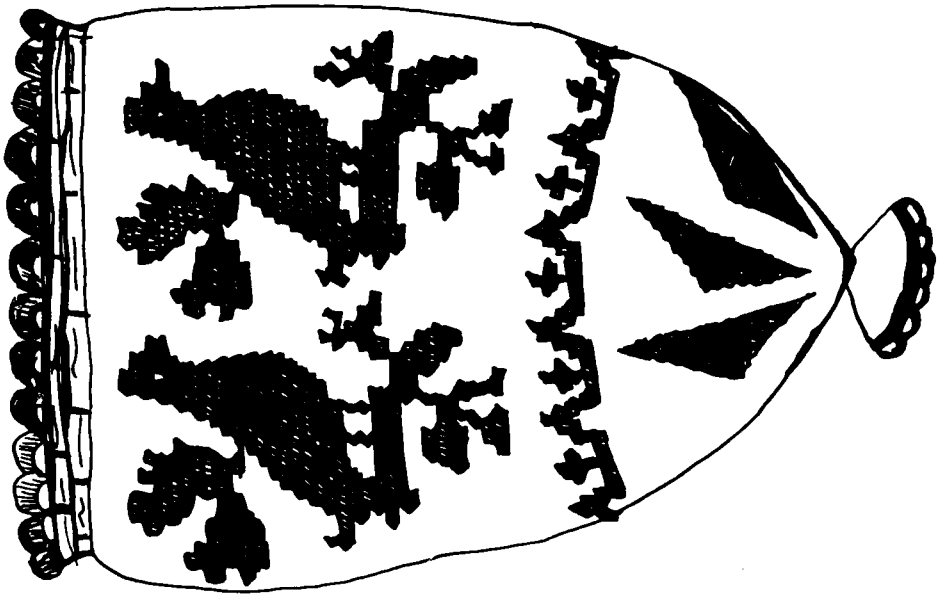

Resim : 4. Para kesesi En. No : 3700

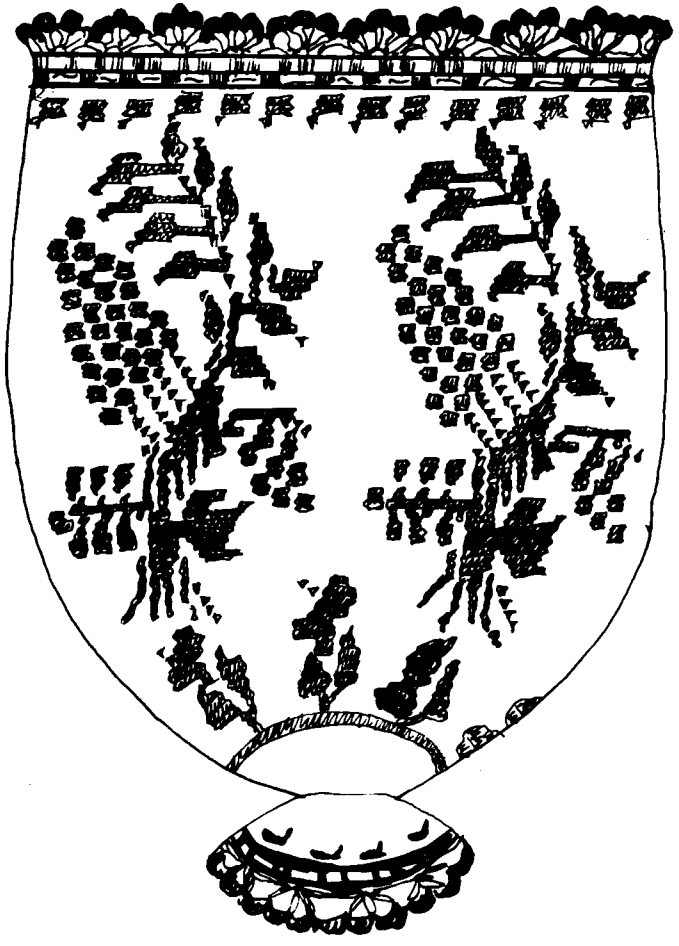

Resim : 6. Para kesesi

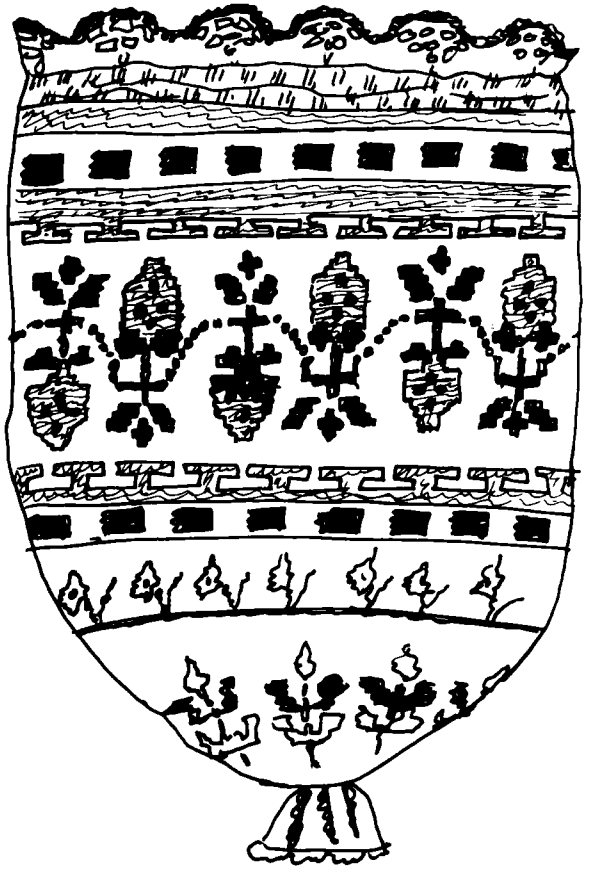

Resim : 7. Para Kesesi En. No : 8090

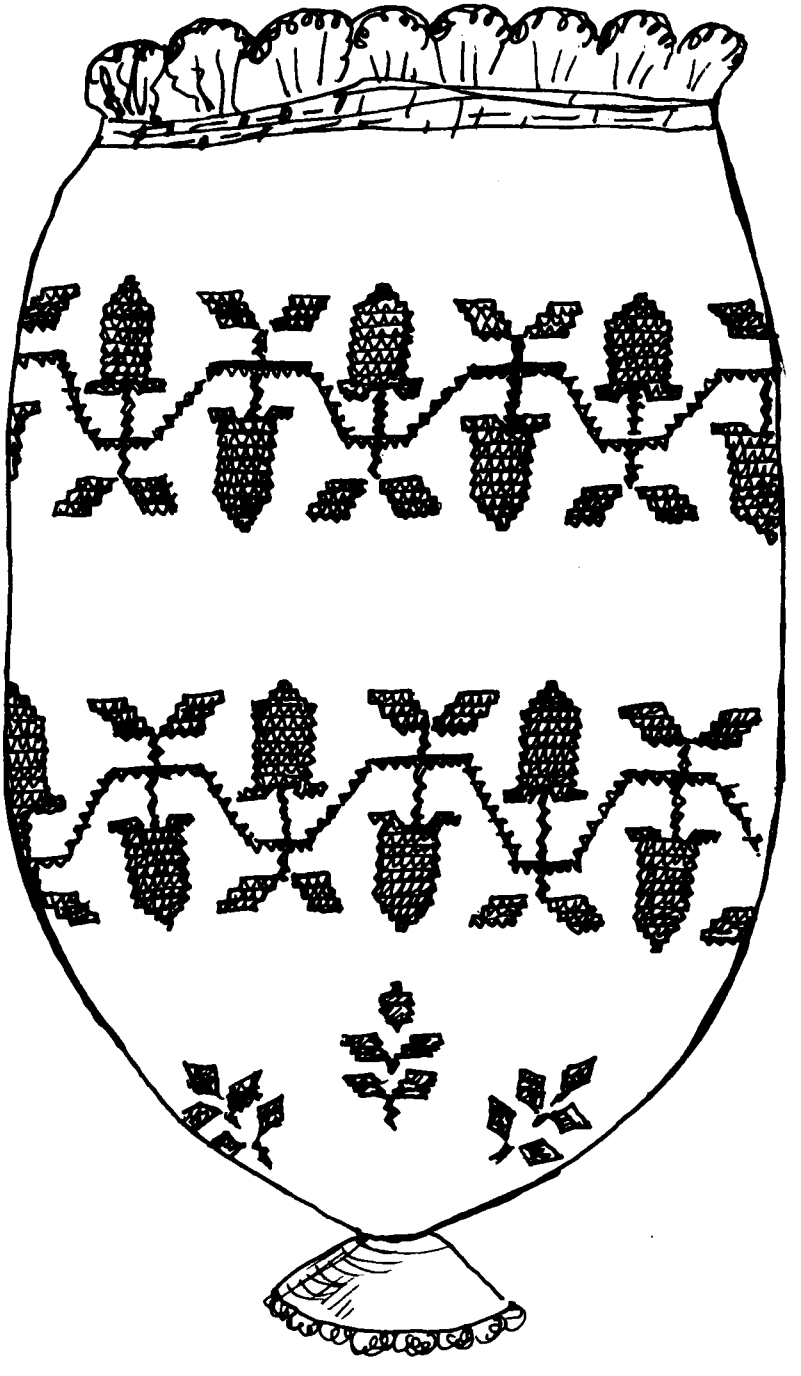

Resim : 8. Para kesesi En. No : 3553

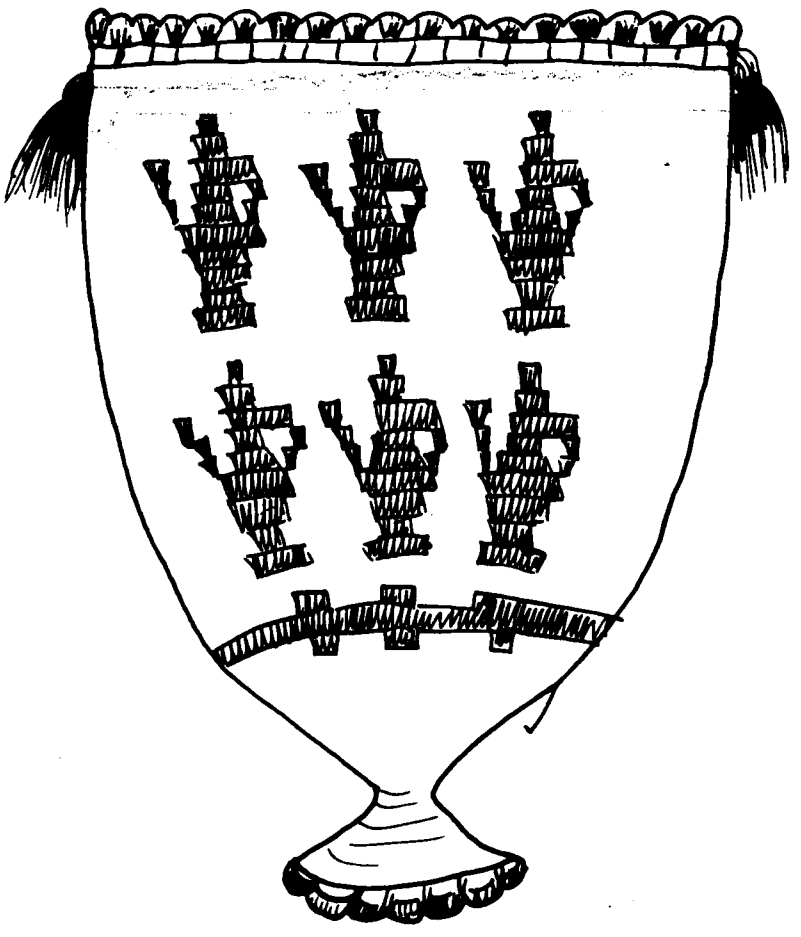

Resim : 9. Para kesesi En. No : 6139

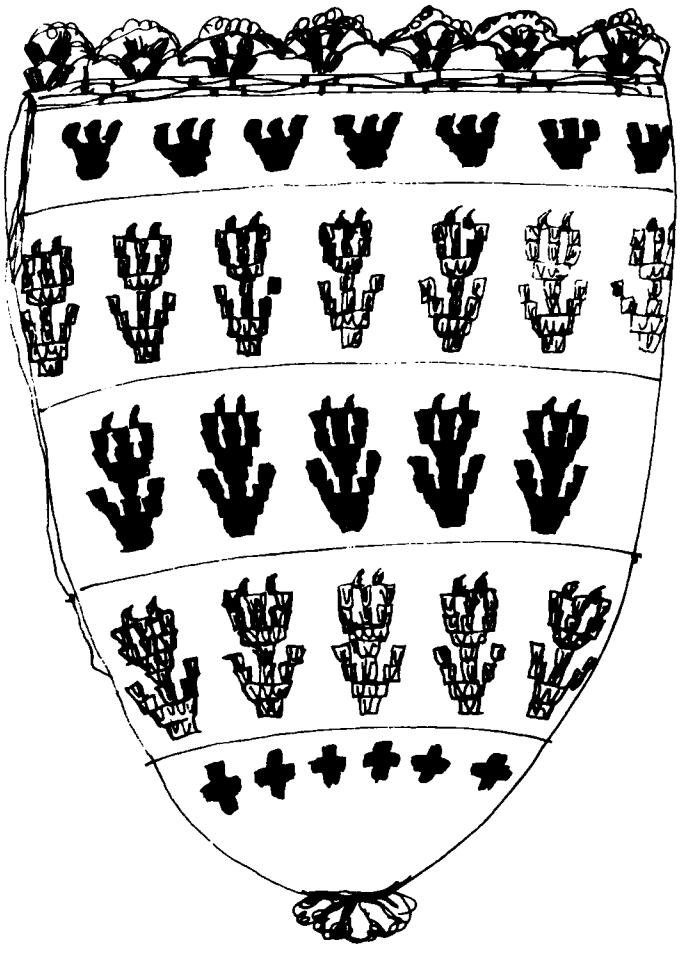

Resim : 10. Para kesesi En. No : 3303

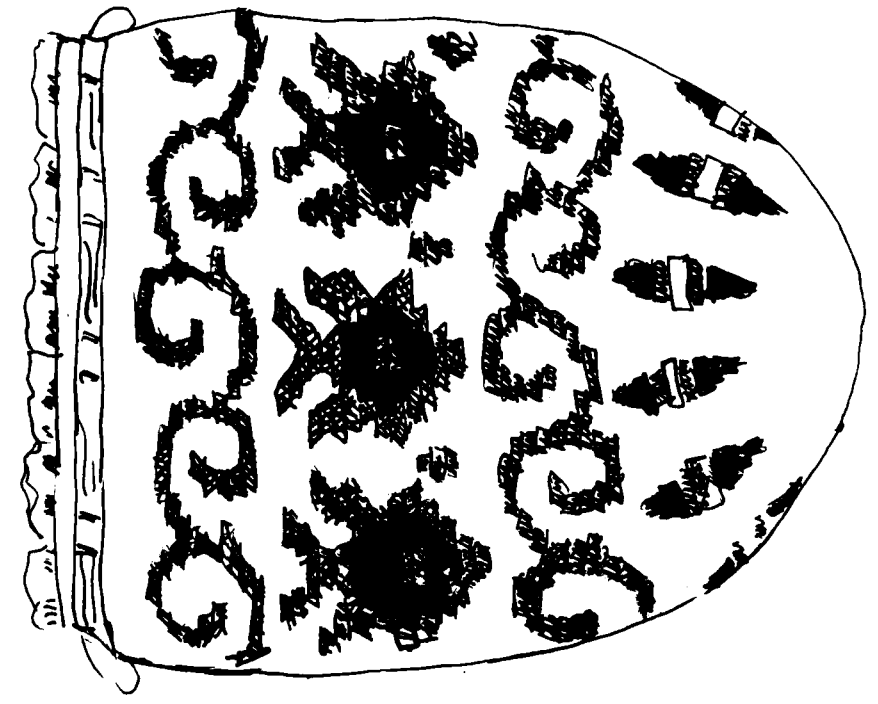

Resim : 12. Para kesesi En. No : 3701

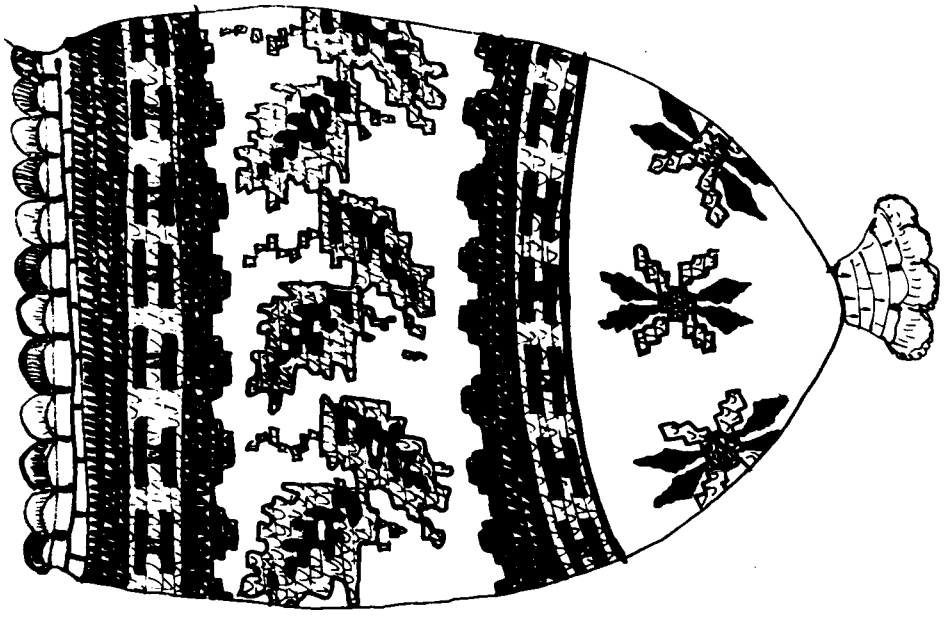

Resim : 11. Para kesesi En. No : 3701

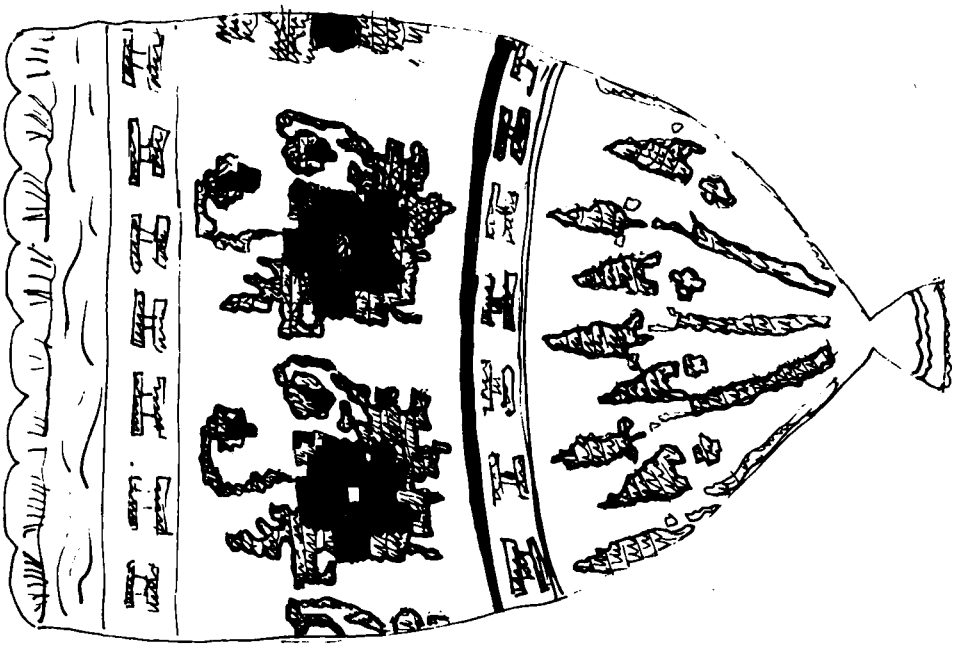

Resim : 14. Para kesesi En. No : 7172

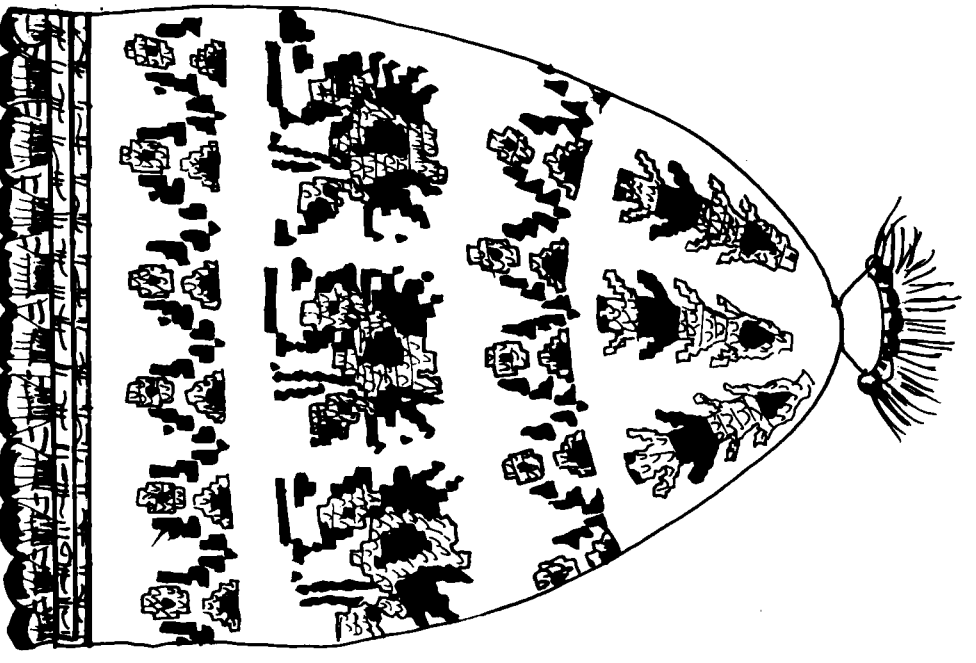

Resim : 13. Para kesesi

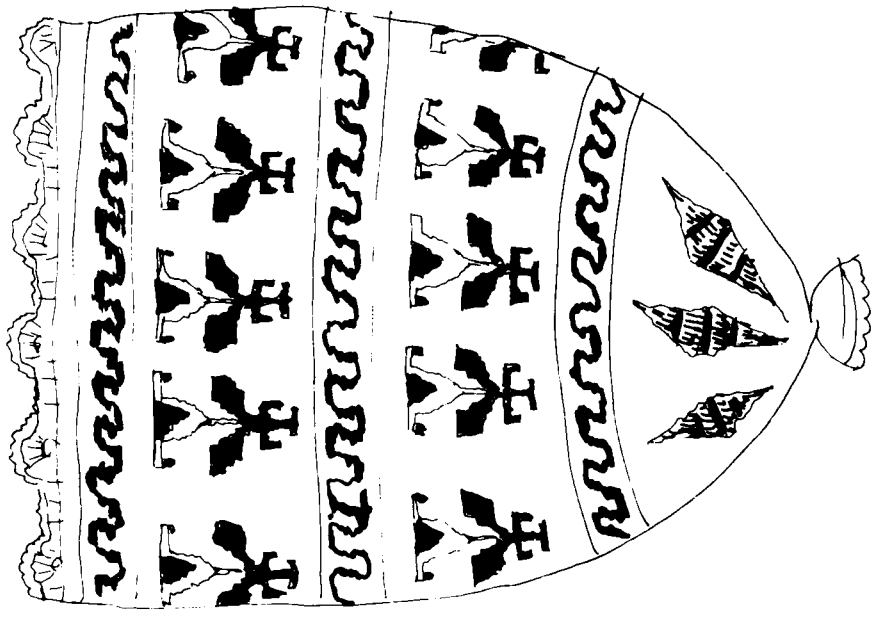

Resim : 16. Para kesesi En. No : 7200

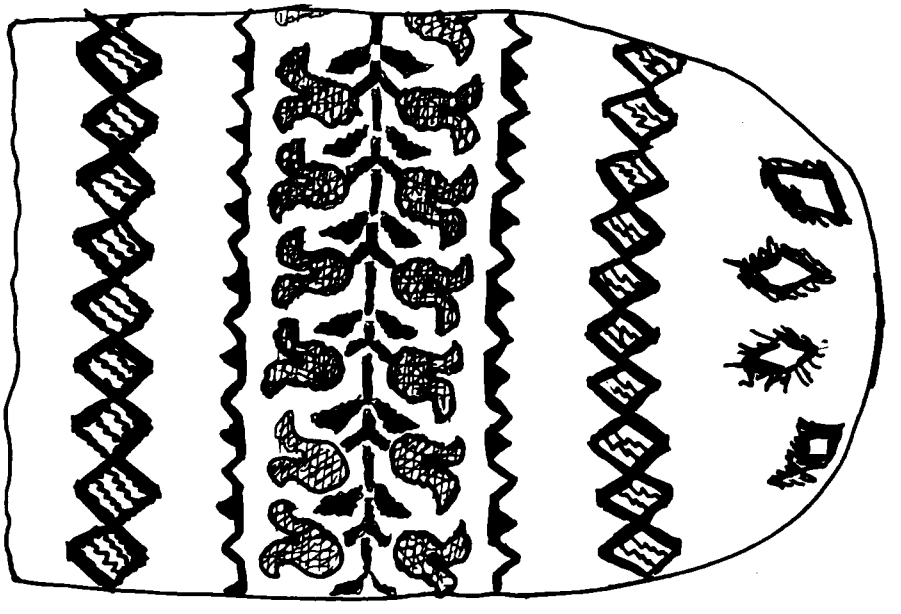

Resim : 15. Para kesesi En. No : 6986

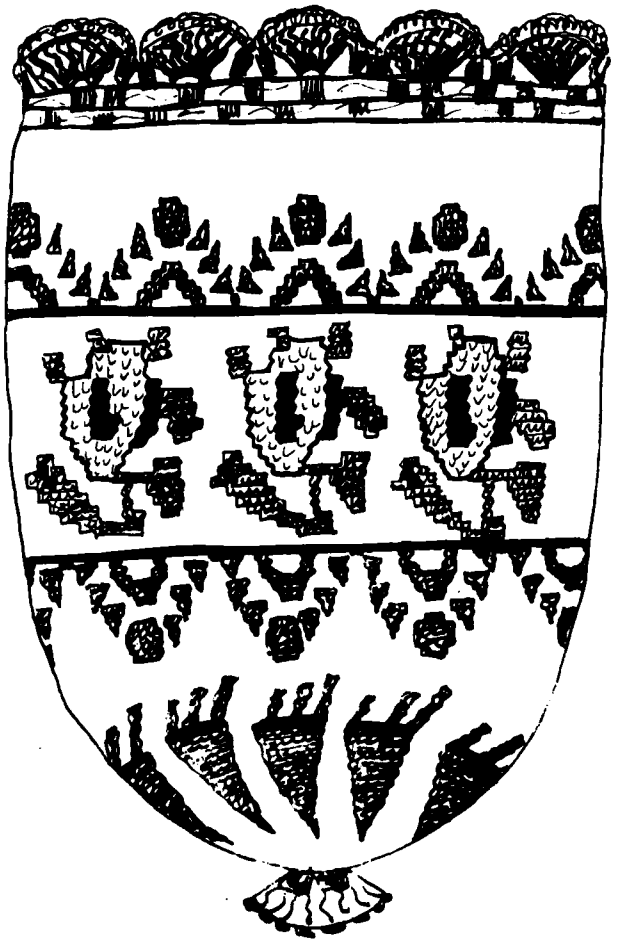

Resim : 17. Para kesesi En. No : 3552

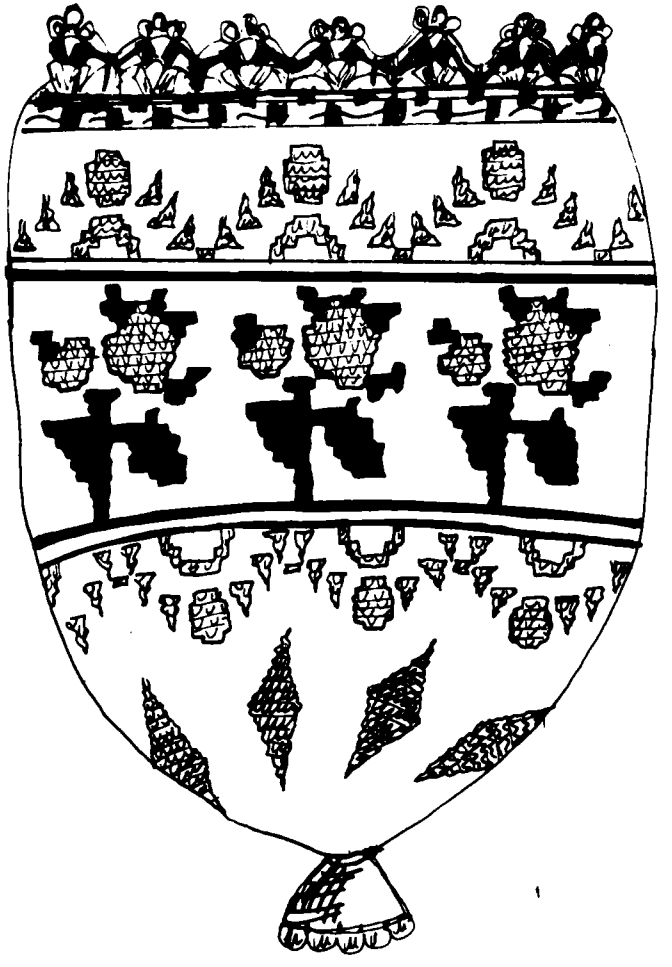

Resim : 18. Para kesesi En. No : 6083

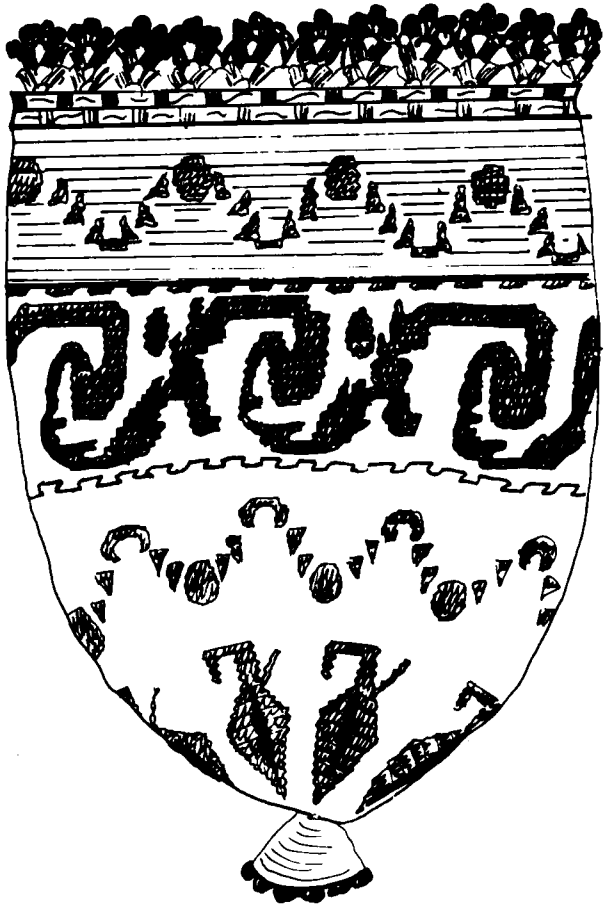

Resim : 19. Para kesesi En. No : 3308

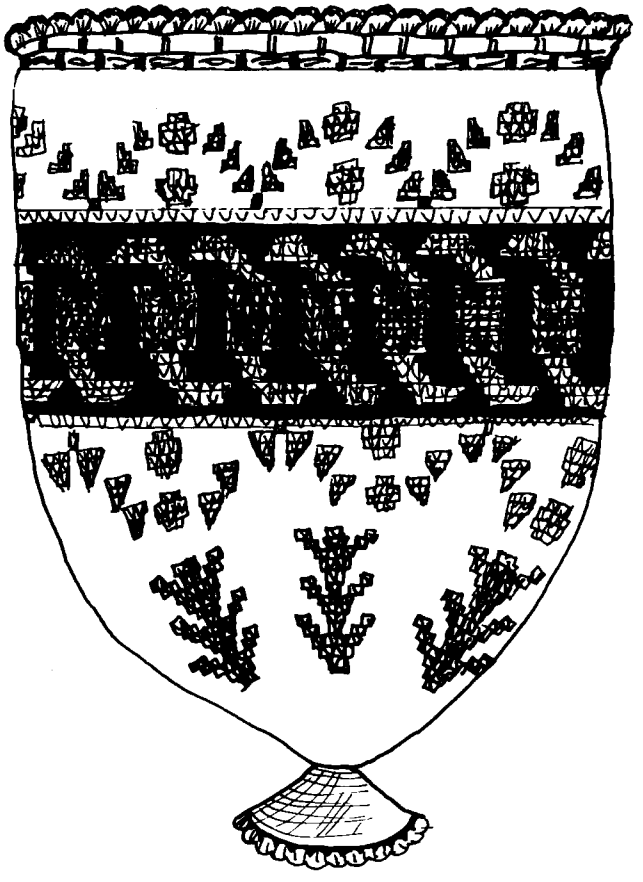

Resim : 20. Para kesesi En. No : 6087

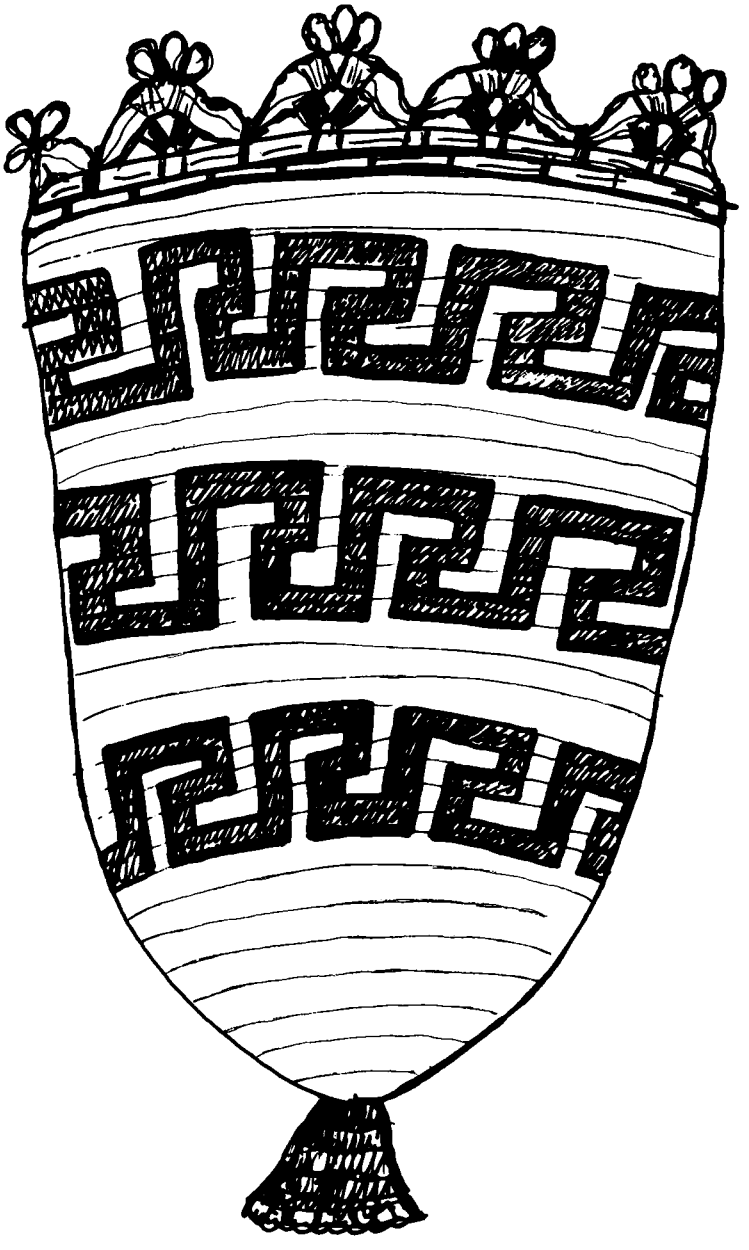

Resim : 21. Para kesesi En. No : 3302

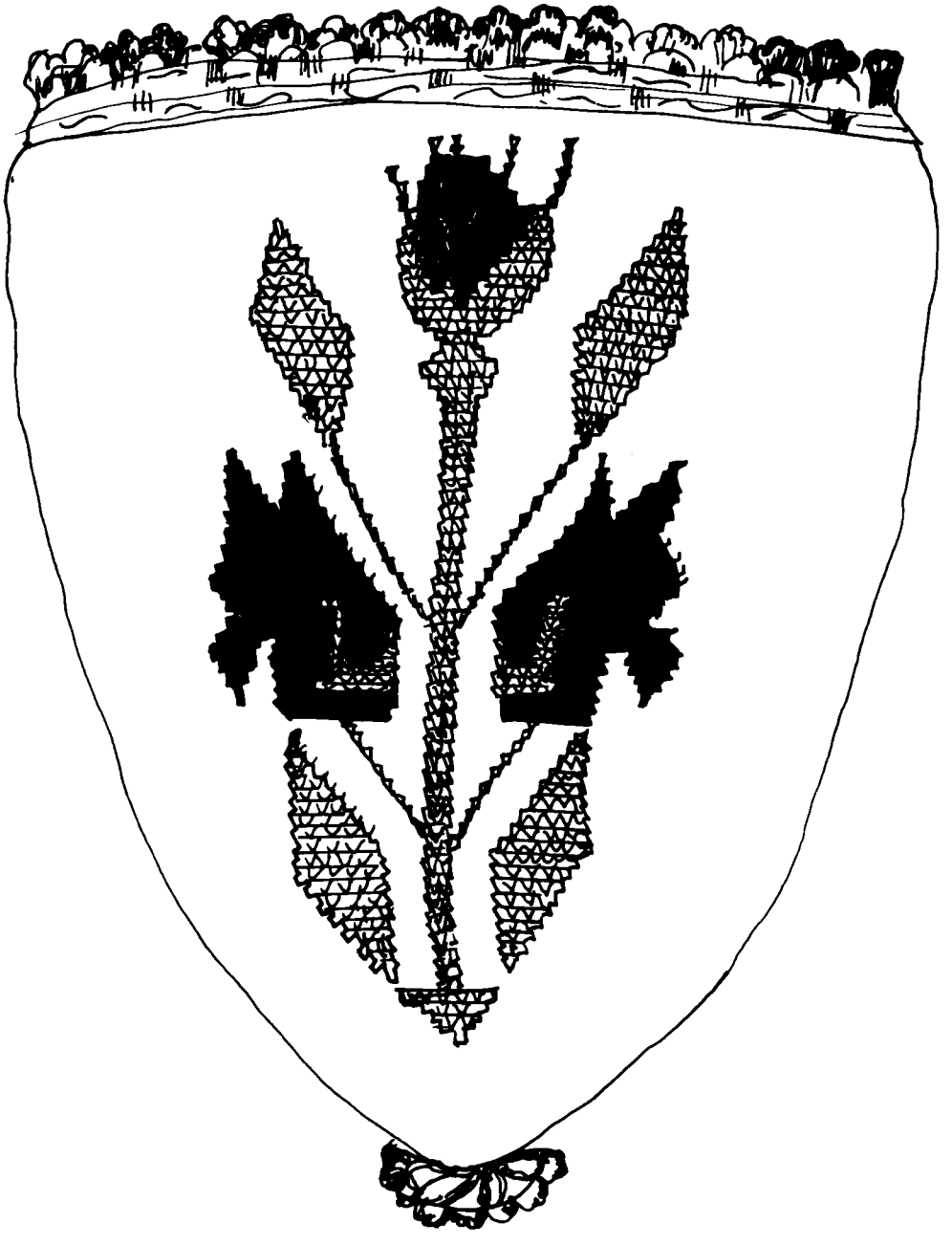

Resim : 22. Para kesesi En. No : 6086

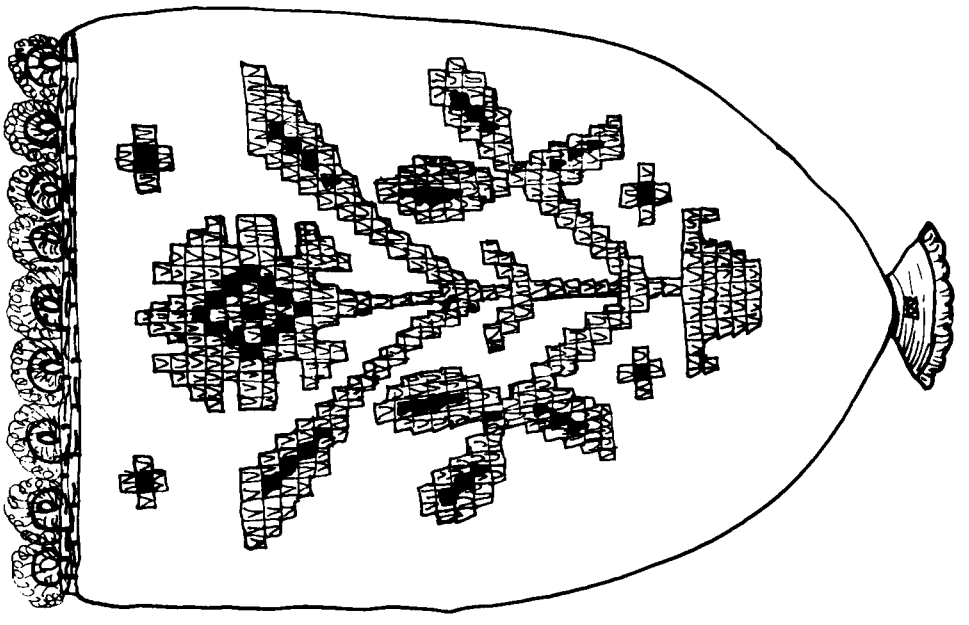

Resim : 24. Para kesesi En. No : 3555

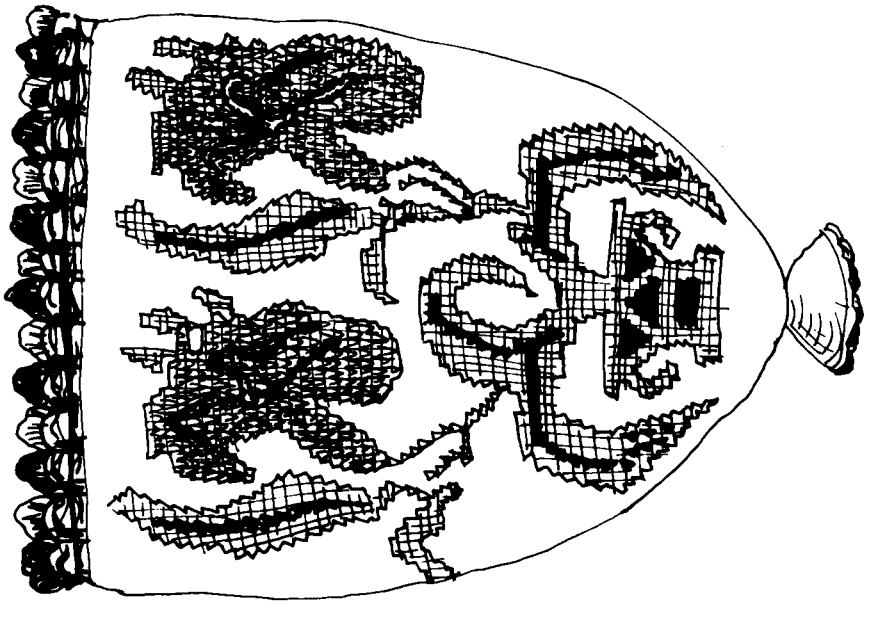

Resim : 23. Para kesesi En. No : 2409

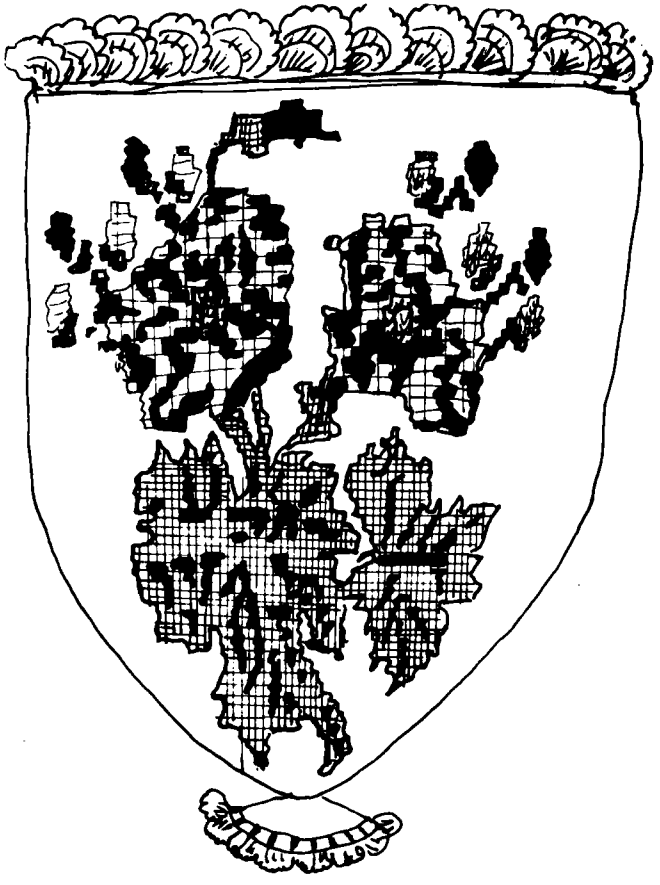

Resim : 25. Para kesesi En. No : 4400

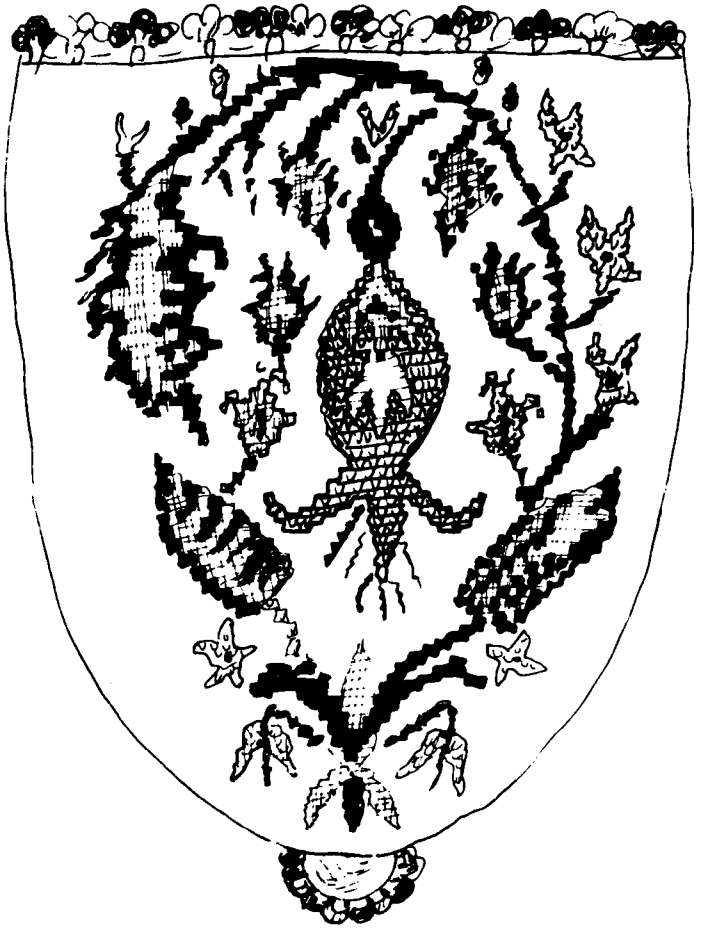

Resim : 26. Para kesesi En. No : 2410

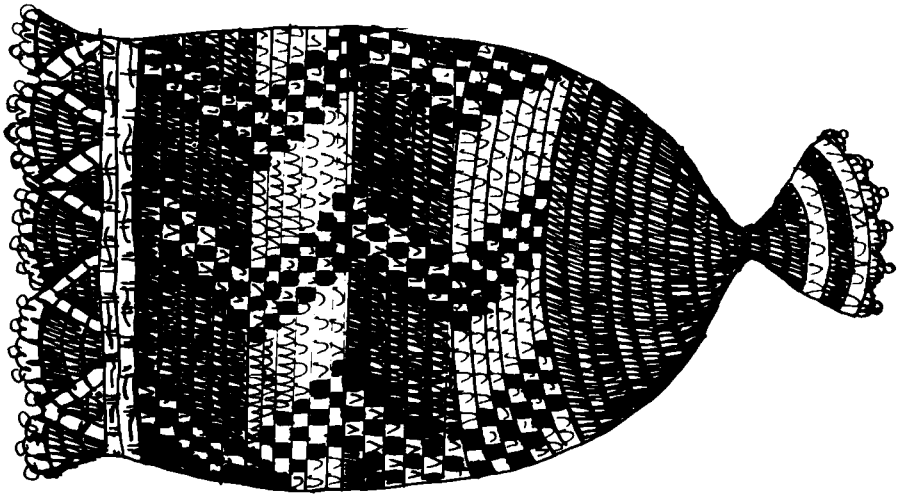

Resim : 28. Para kesesi En. No : 3301

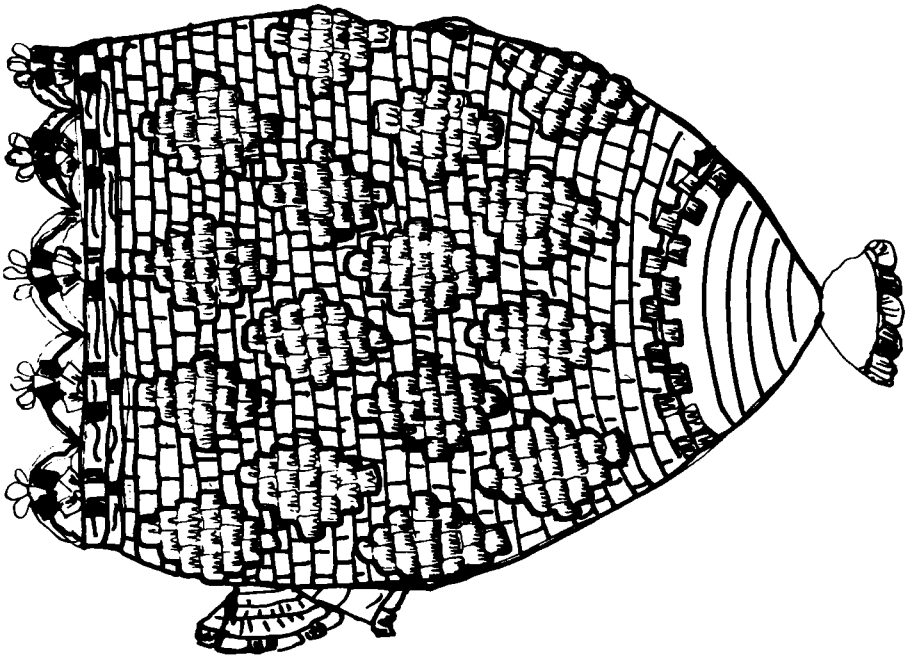

Resim : 27. Para kesesi En. No : 3304

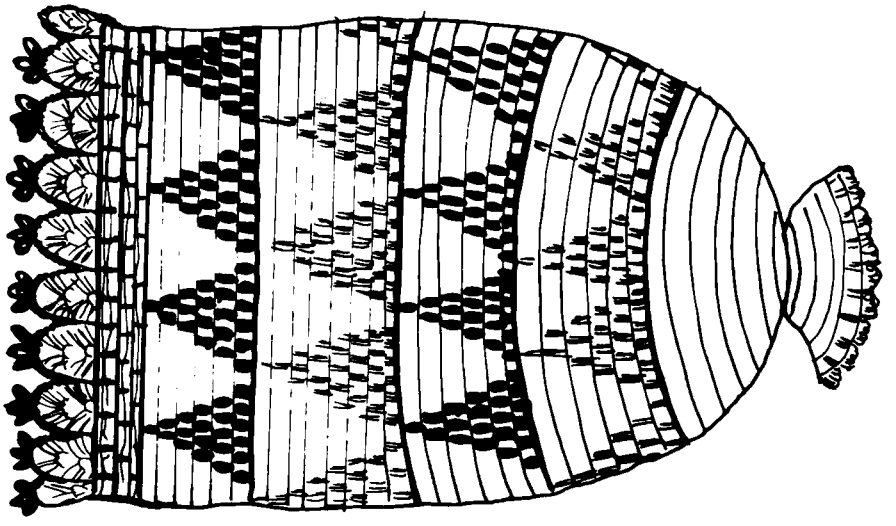

Resim : 30. Para kesesi En. No : 3518

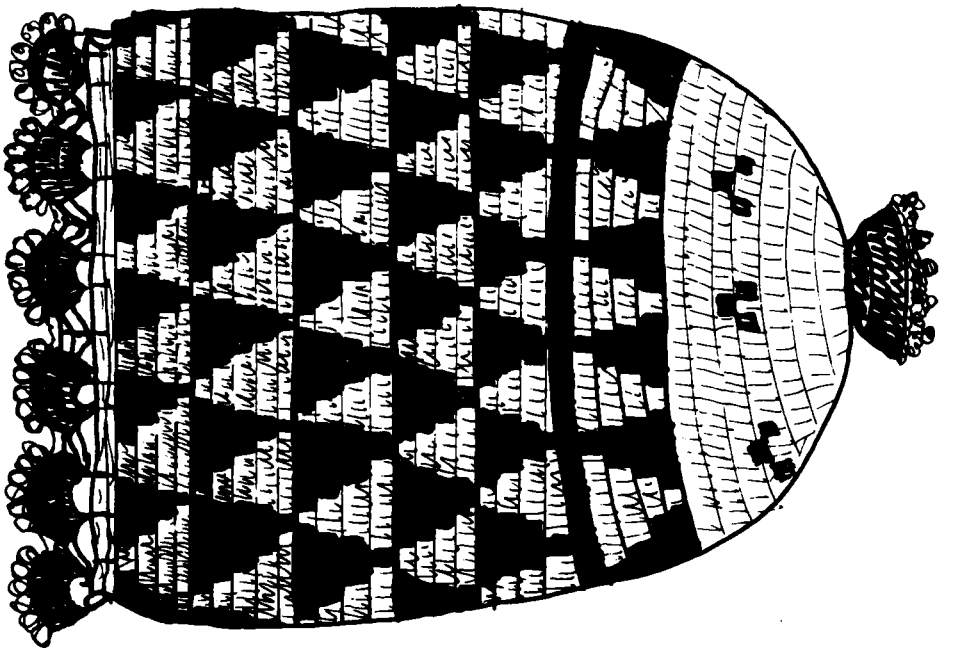

Resim : 29. Para kesesi En. No : 3521

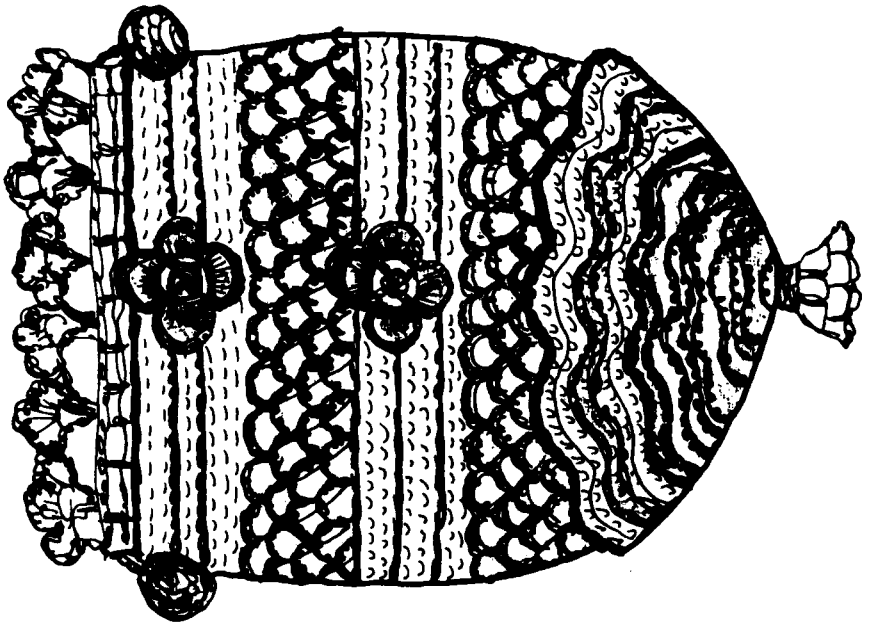

Resim : 32. Para kesesi En. No : 5752

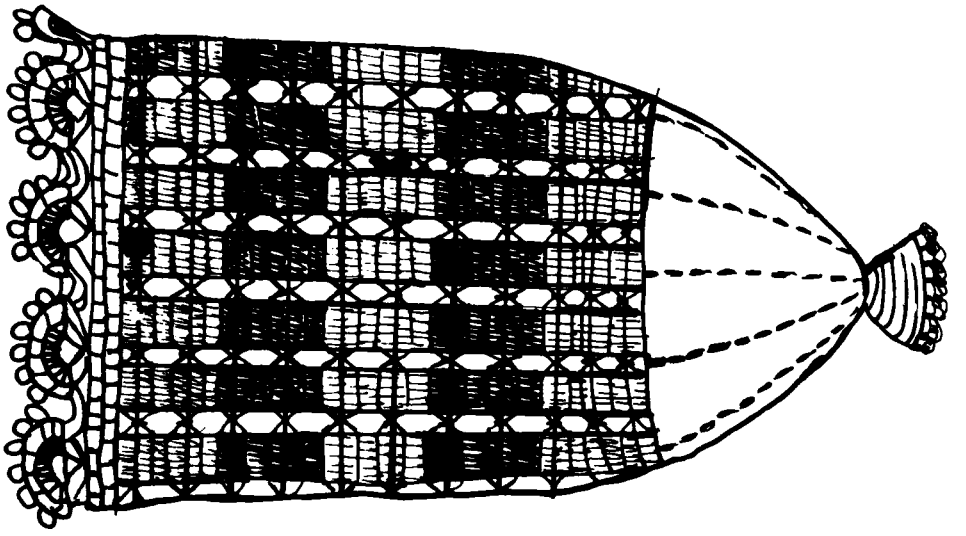

Resim : 31. Para kesesi En. No : 3556

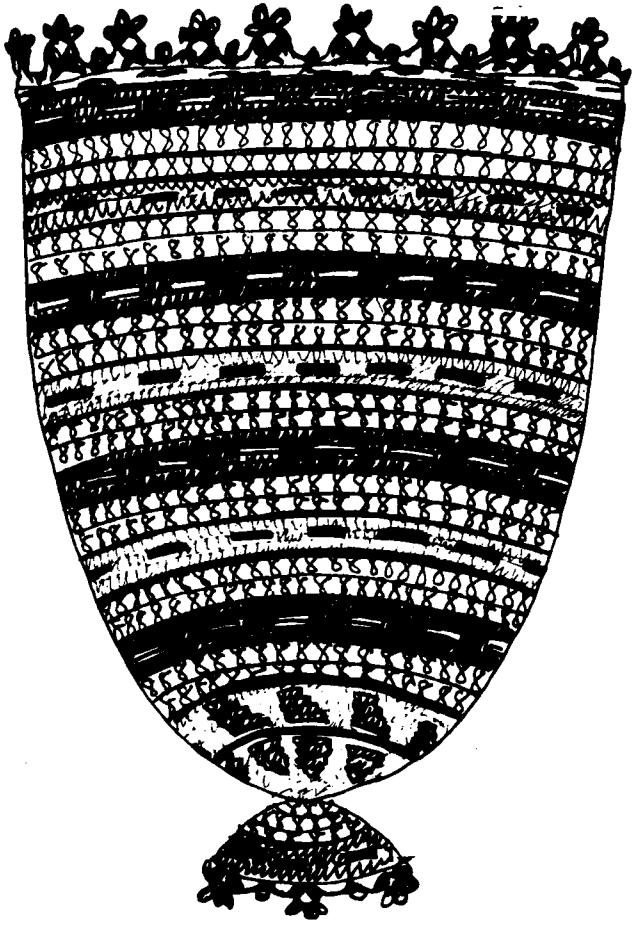

Resim : 33. Para kesesi En. No : 3703

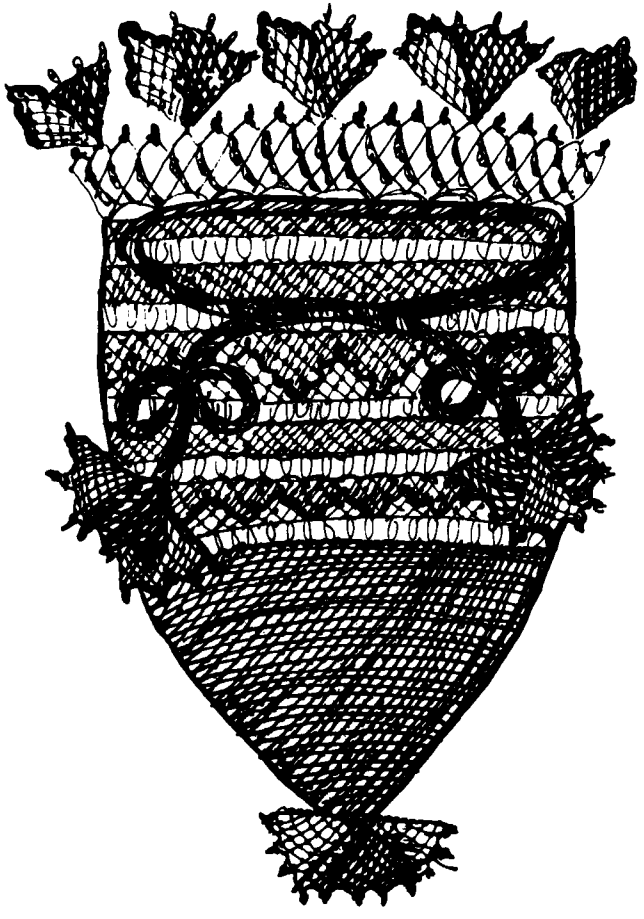

Resim : 34. Para kesesi En. No : 5753

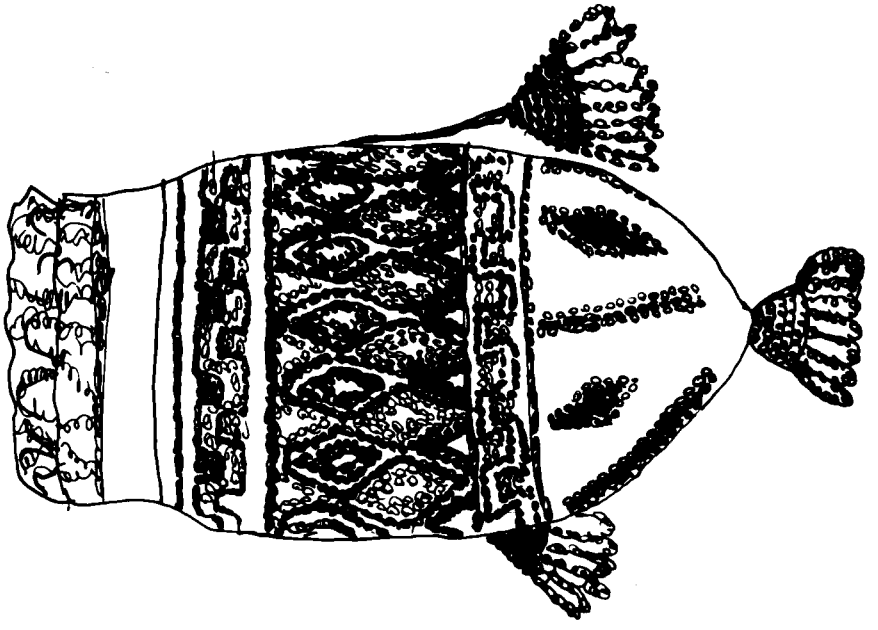

Resim : 36. Para kesesi En. No : 8270

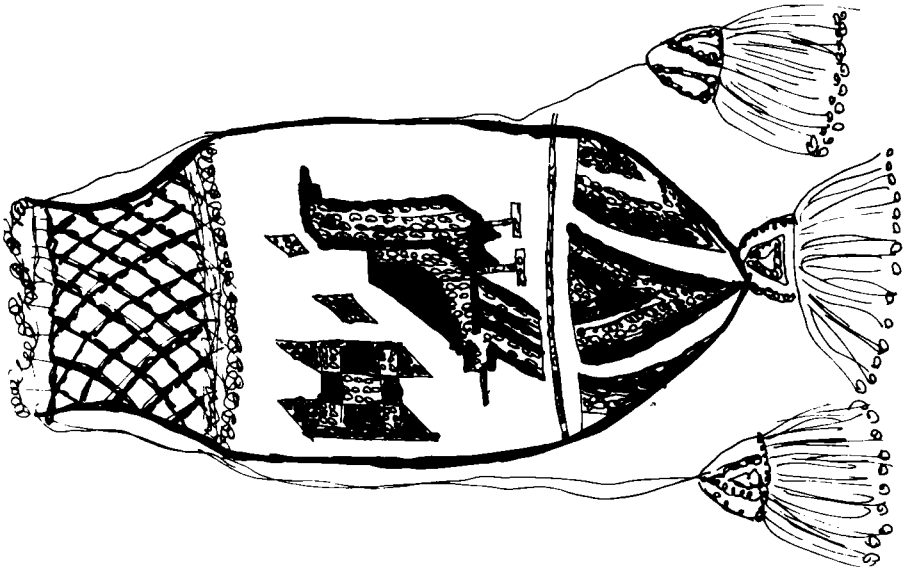

Resim : 35. Para kesesi En. No : 8418

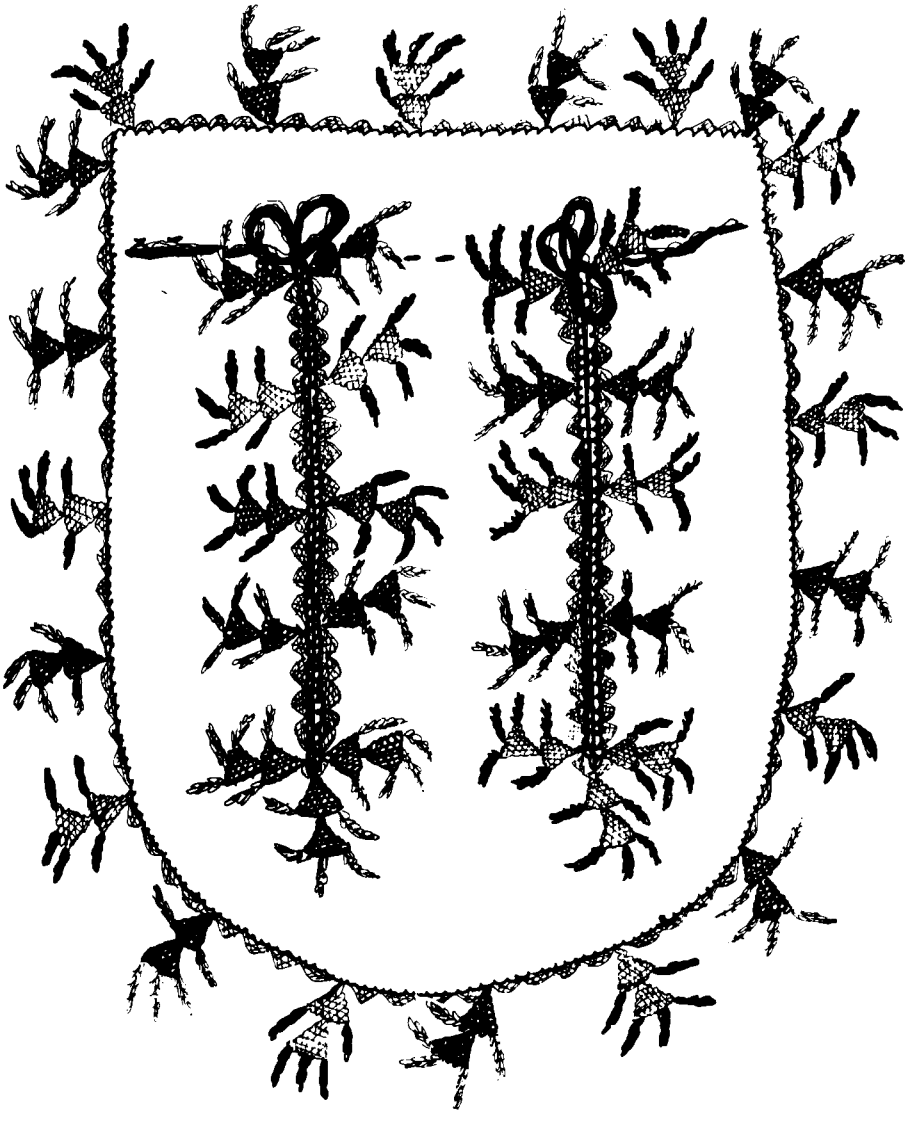

Resim : 37. Para kesesi En. No : 2455

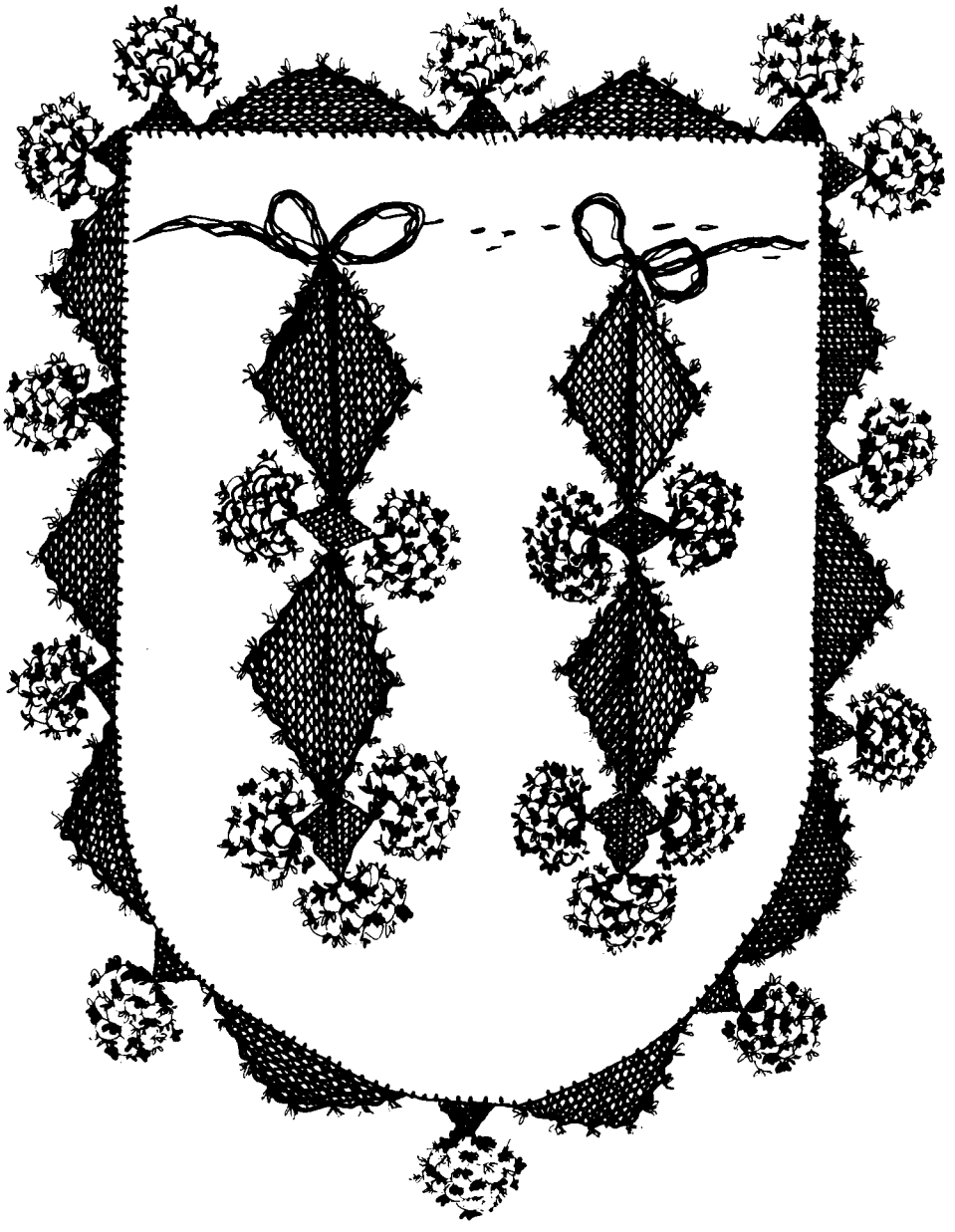

Resim : 38. Para kesesi En. No : 2457

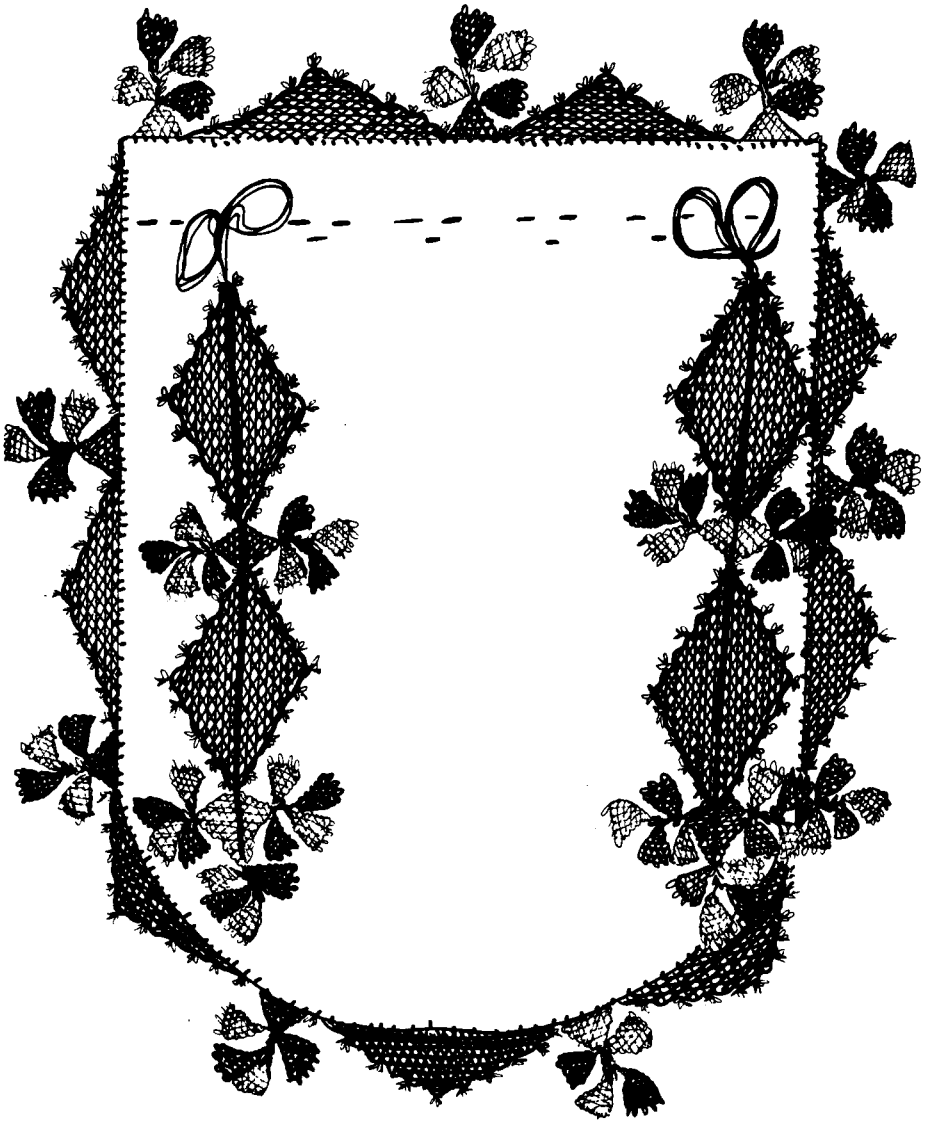

Resim : 39. Para kesesi En. No : 2456

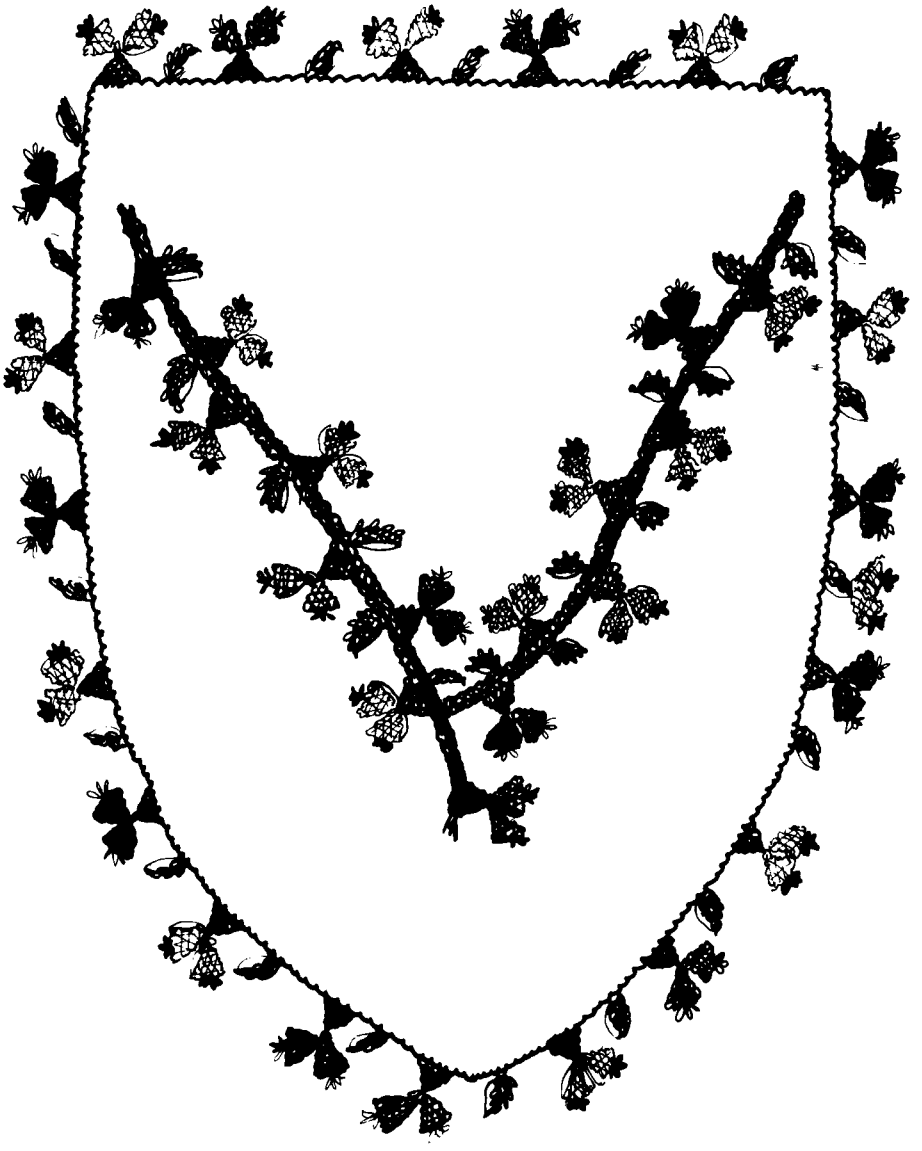

Resim : 40. Para kesesi En. No : 3678

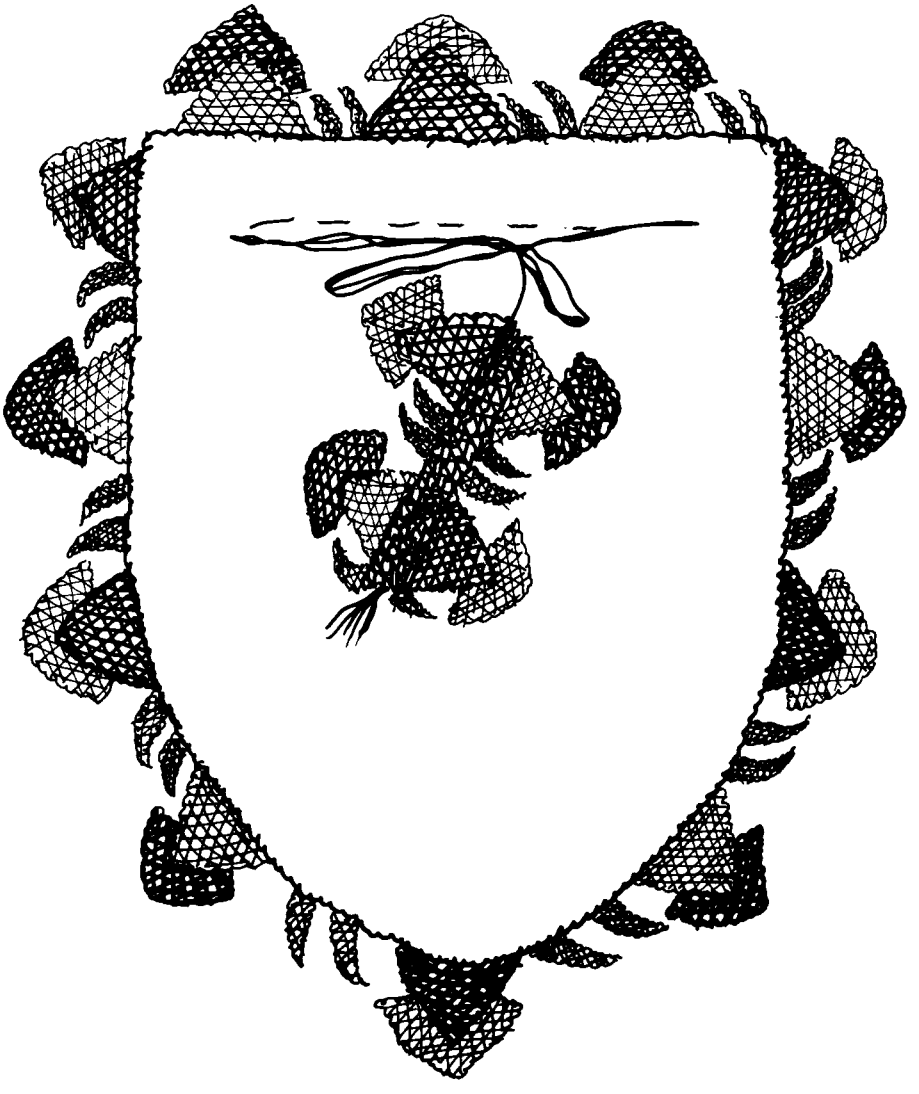

Resim : 41.

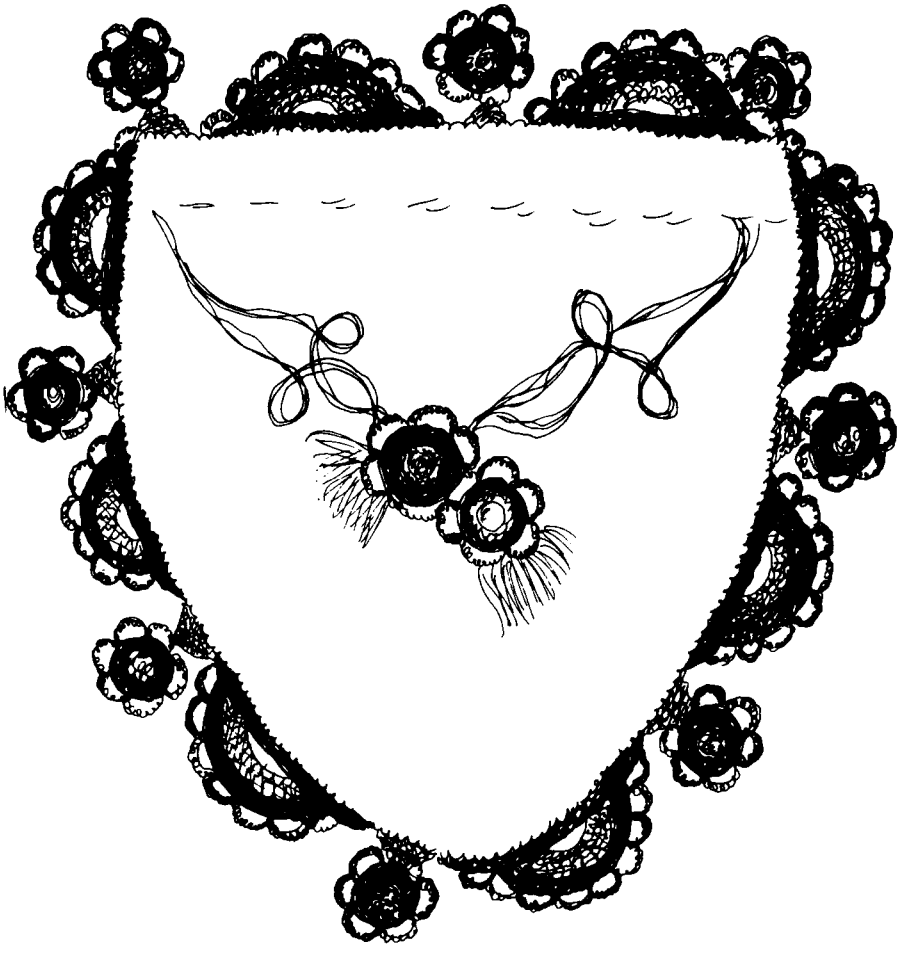

Resim : 42. Para kesesi En. No : 6475

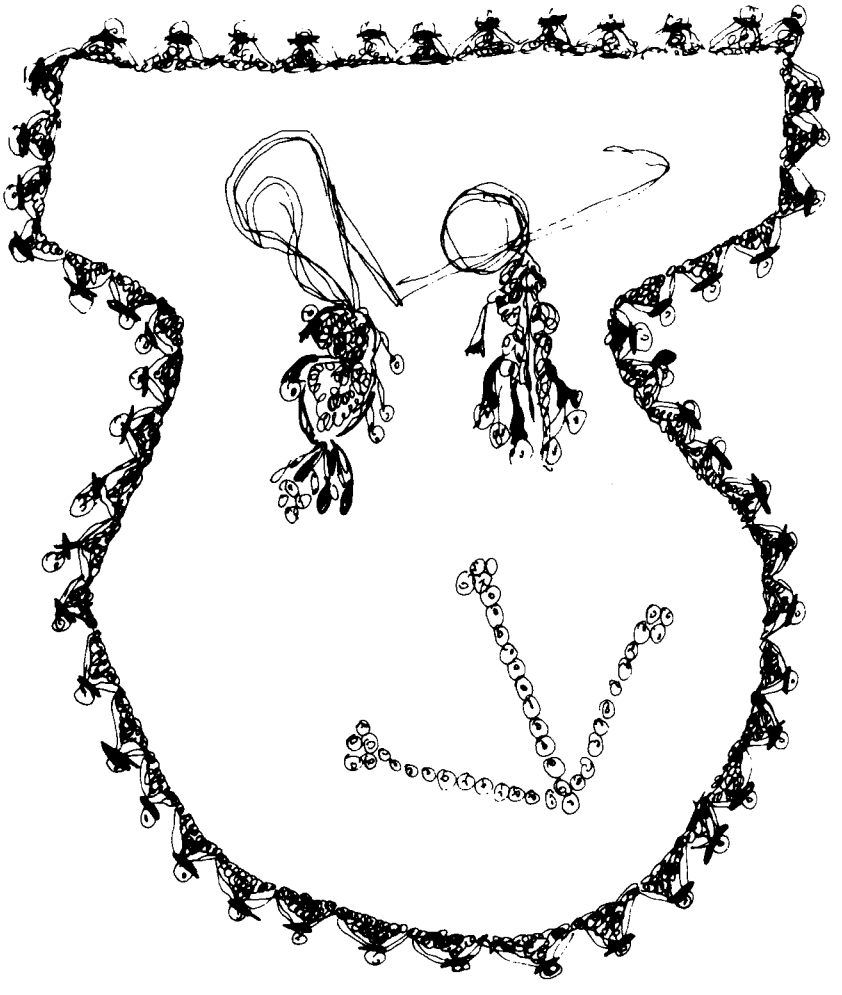

Resim : 43. Para kesesi En. No : 6143

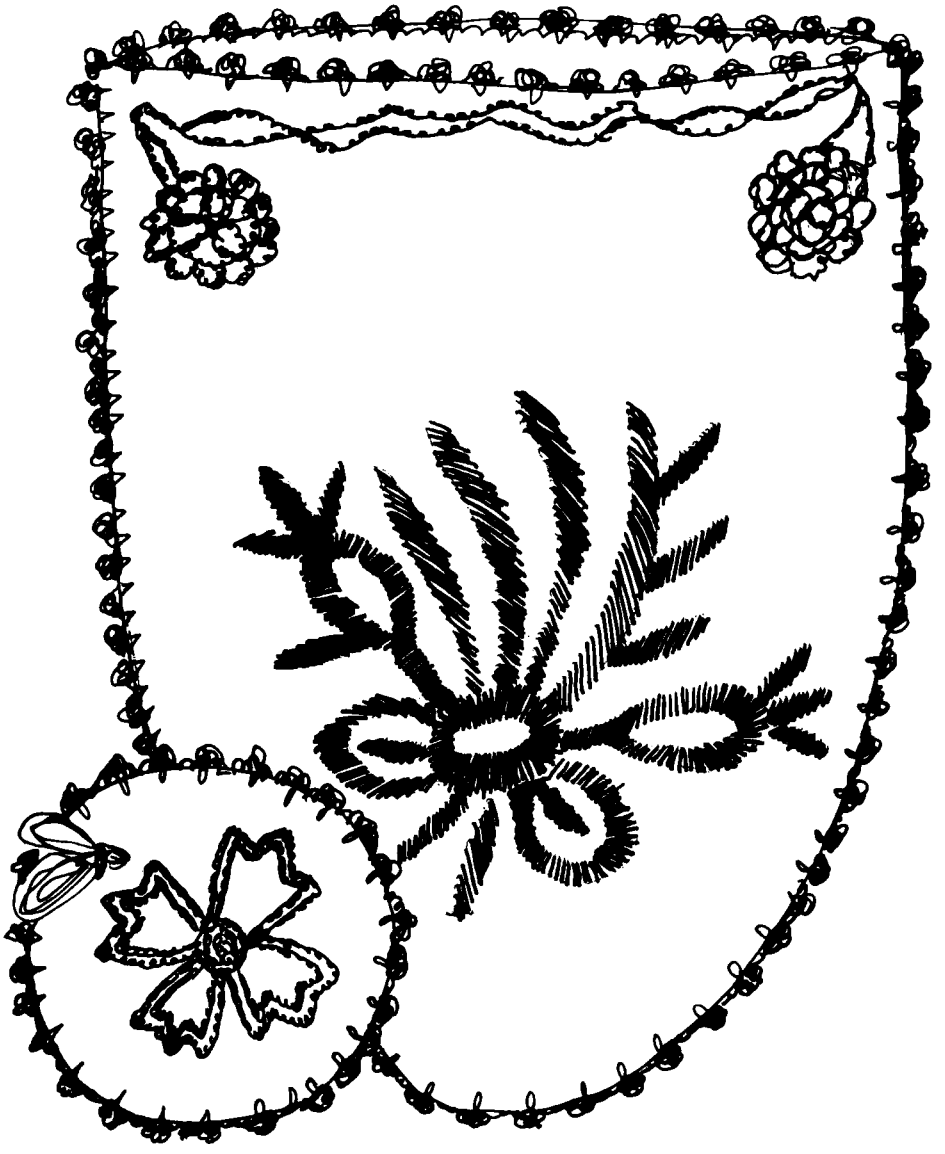

Resim : 44. Takım kese (Para - saat) En. No : 4777

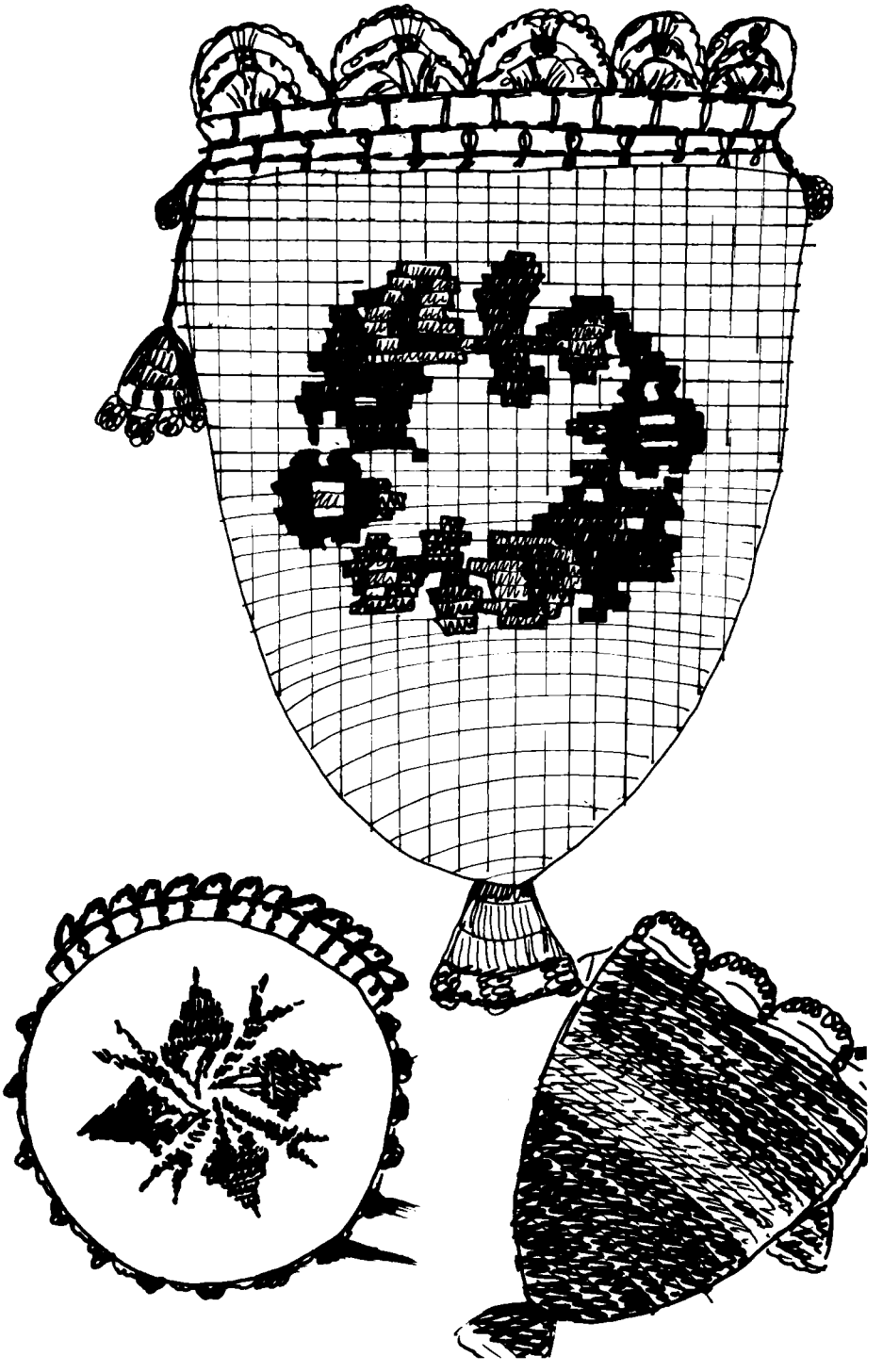

Resim : 45. Takım kese (Para - Saat - Mühür) En. No : 3699

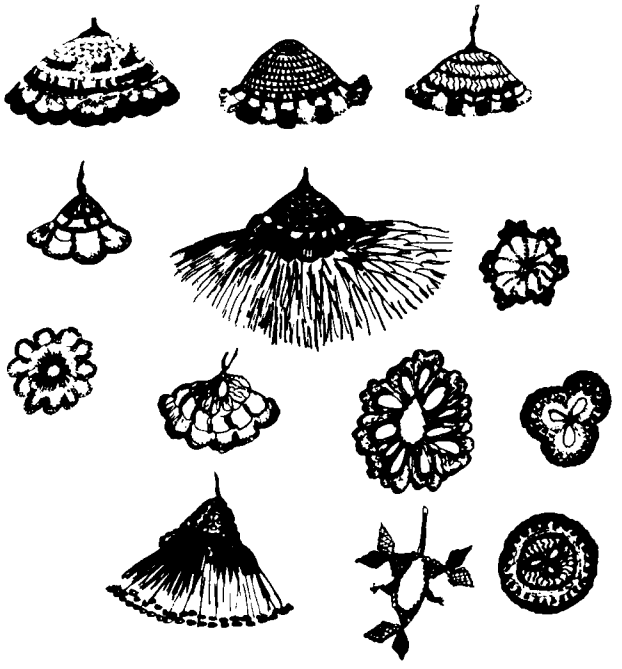

Resim : 46. Kese bağlarının motifleri

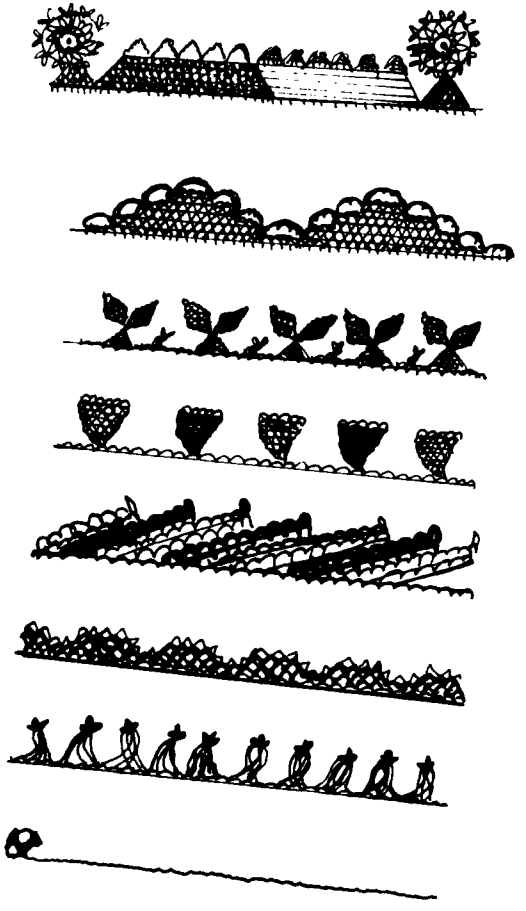

Resim : 47. Kumaş keselerinin etrafına yapılmış oyalar

NİĞDE MÜZESİ'NDE BULUNAN 18. YÜZYIL DOLAP VE KAPILARI

Hilmi ATABEY *

Niğde Bor ilçesi Kemerhisar (TYANA) bucağında Belediyece istimlâk edilerek yıkılan Osmanlı dönemine ait evlerde bulunan kündekârî tekniği ile bezeli dolap ve kapılar, satın alma yoluyla müzemize kazandırılmıştır.

Selçuklu döneminde görülen ağaç oymacılığı sanatının, Osmanlı döneminde de devam ettiği ülkemizde bilinmektedir. Cami, türbe ve hanların kapı, pencere ve dolap kapaklarında görülen ağaç işçiliklerini Osmanlı evlerinde de görmek mümkündür. Çok ince bir uslûpla işlenen dolap ve kapılar evlerin görünümünü çok güzelleştirmektedir.

Dolapların üst ve yan kısımları ağaç oymacılığının değişik örnekleri ile bezeli olup, orta kapak kısımlarının ise kündekâri tekniği ile bezeli oldukları görülmektedir.

Kapıların çerçeve kısımları düz veya oyularak değişik geometrik motiflerle çevrilirken, orta kapı kısmının ise kündekâri tekniği ile bezeli oldukları görülmektedir.

Kündekâri sanatı, birbirine geçme olarak düzenlenen küçük tahtalardan yapılan bezemelere denmektedir. Kündekâri bilhassa Selçuklu ve Osmanlı yapılarında kullanılan kapı, pencere ve dolap kapaklarında kullanılmıştır. Kündekâri bir bezeme tekniği olarak değil, inşâi bir gereksinmeden doğmuştur. Çünkü yekpare parçadan yapılan kapıların zamanla çatlayıp işlediği görülmektedir. Uzun zaman dayanıklılığı gerektiren cami kapı ve pencereleri, küçük tahta parçalarından meydana gelmiş ve birbirine sağlam geçmiş olması yüzünden uzun zaman dayanması mümkün olmaktadır. Bunun yanında yanyana gelen tahta parçalarının birleştirilmesinde tezyini bir motif meydana getirme kündekâri'de düşünülmüştür.

Bu düşünce doğrultusunda Osmanlı evlerinde de kündekâri tekniği ile kapılar, dolaplar ve pencereler süslenmiştir.

Müzemizde yer alan üç dolap, iki kapı kündekâri tekniğinin örneklerindendir.

Env. No. : 6.1.87
Eserin Adı ve Cinsi : İşlemeli dolap - ahşap
Çağı : Geç Osmanlı (18. yy.)
Uz. : 203 cm.
Kal. : 32 cm.
En : 80 cm.

Resim : 1 — Ahşaptan yapılmış olup, üç bölümden oluşmaktadır. Üst bölümde yarı açık ve oymalı motiflerle çevrili kısım vardır. Orta bölüm kapaklı olup, kapak üzeri kündekâri tekniği ile bezelidir. Bu bölüm iki katlıdır. Alt bölüm açık olup, kenarları kıvrımlı olarak dekore edilmiştir. Alt - üst ve yanları düz tahtadan yapılmıştır.

Env. No. : 6.2.87
Eserin Adı ve Cinsi : İşlemeli dolap - ahşap
Çağı : Osmanlı (18. yy.)
Uz. : 174 cm.
En : 94 cm.
Kal. : 44 cm.

(*) Hilmi ATABEY, Niğde Müzesi, Müze Araştırmacısı - NİĞDE.

Resim : 2 — Ahşaptan yapılmış olup, tek parçalı dolaptır. Dolabın yan çevresinde, iki sıra dal, yaprak gibi oymalı motifler, orta kısmında ise yer yer baklava dilimi motifler yeralmaktadır. Alt çerçeve kısmında bu motifler yoktur. Ortada tek kapak ile açılıp kapanır. Kapak üzeri kündekâri motifleri ile bezelidir. Dolabın üst çerçevesi dilim şeklinde oyulmuş ağaç süslemelerle çevrilidir. Alt-üst ve yan kısımları düz ağaç ile kaplıdır. Orta bölümü üç katlıdır.

Env. No. : 6.3.87
Eserin Adı ve Cinsi : İşlemeli dolap - ahşap
Çağı : Geç Osmanlı (18. yy.)
Uz. : 191 cm.
En : 80 cm.
Kal. : 32 cm.

Resim : 3 — Ahşaptan yapılmış olup, üç bölümden oluşmaktadır. Üst bölüm yarı açık ve oymalı motiflerle çevrilidir. Orta bölüm kapaklı olup, kapak üzeri kündekâri tekniği ile süslüdür. Bu bölüm içi iki katlıdır. Alt bölüm açık olup, kıvrımlı motiflerle dekore edilmiştir. Alt, üst ve yanları düz tahtadan yapılmıştır.

Env. No. : 6.4.87
Eserin Adı ve Cinsi : İşlemeli kapı - ahşap
Çağı : Osmanlı (18. yy.)
Uz. : 199 cm.
En : 111 cm.
Kal. : 11 cm.

Resim : 4 — Ahşaptan yapılmış olup, alt-üst ve yan çerçeveleri düz tahtadan yapılmıştır. Kapı kısmı iki parçalıdır. Her parçanın üzeri kündekâri tekniği ile bezelidir. Kapı parçaları kenar çerçevelere üçer menteşe ile bağlıdır. Orta kısımda kapının açılıp kapanmasına yarayan zemberek vardır.

Env. No. : 6.5.87
Eserin Adı ve Cinsi : İşlemeli kapı - ahşap
Çağı : Osmanlı (18. yy.)
Uz. : 193 cm.
En : 125,5 cm.
Kal. : 20 cm.

Resim : 5 — Ahşaptan yapılmış olup, kenar kasası dışa taşkın olup, kalın çerçevelidir. Çerçevede dilim şeklinde oyulmuş çıtalar vardır. Kapı kısmı iki parça olup, her parça da kündekâri tekniği ile süslüdür. Kapı üzerinin çeşitli kısımlarında oyma rozet motifleri yer almaktadır. Orta yerinde iki halka ve kilit yeri vardır.

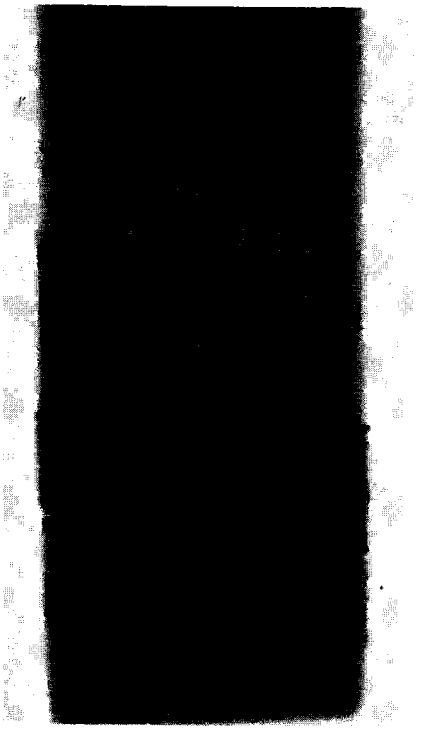

Resim : 1.

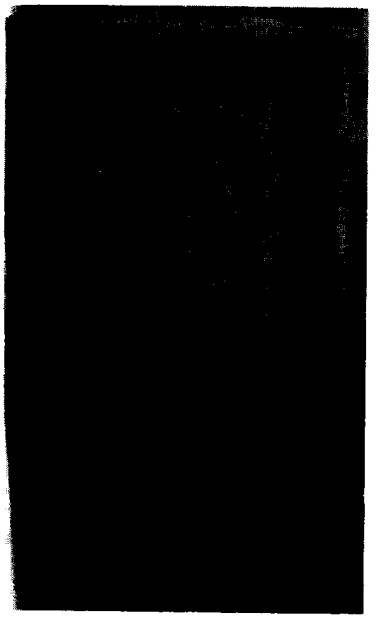

Resim : 2.

Resim : 3.

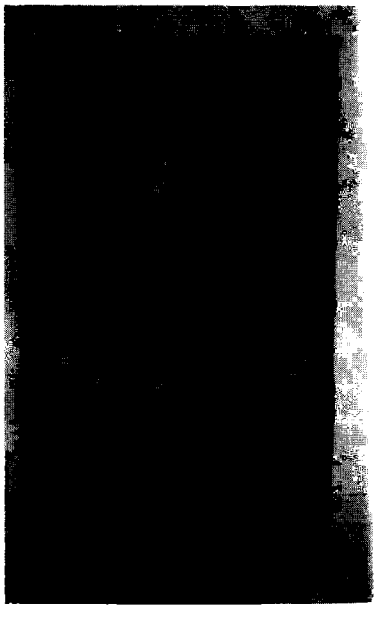

Resim : 4.

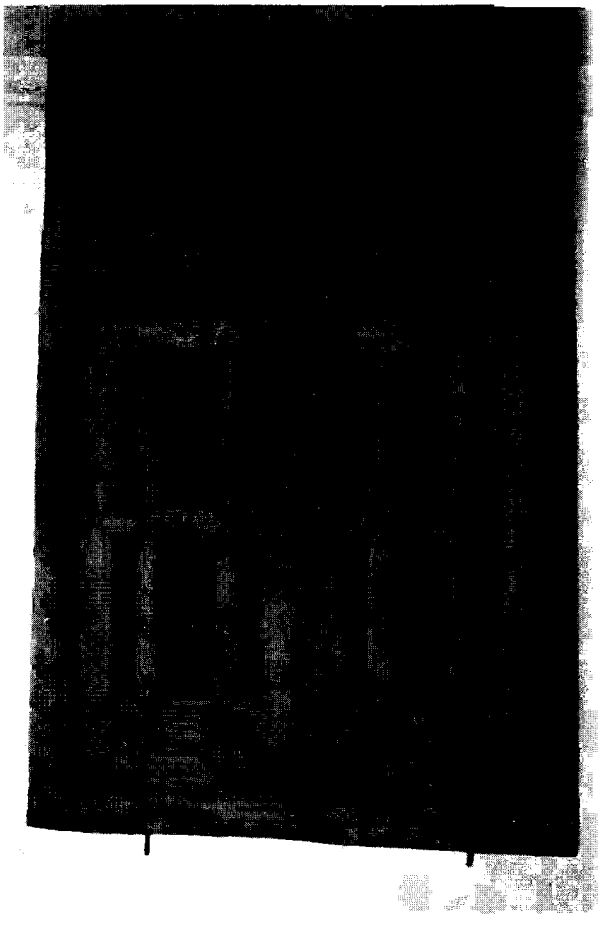

Resim : 5.

ZİLE HAMAMLARI

Halit ÇAL *

Bu incelememizde, Tokat ili Zile ilçesindeki hamamları tanıtmaya çalışacağız. Zile'de halen üç hamam bulunmaktadır. Bunlar Yeni Hamam, Taceddin İbrahim Paşa (Belediye) Hamamı ve Tekke Hamamı'dır. Hamamlar plan, malzeme ve üslup bakımından ele alınmış, yapıldıkları yıllar belli olmadığı için, mümkün olduğu ölçüde doğru bir tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1 — Yeni Hamam

Şehrin batısındaki Dutlupınar Mahallesinde bulunmaktadır. Yapıldığı tarih ve yaptıran belli değildir. Eserin Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği Paşa Hamamı olduğunu düşünüyoruz [1]

Yapının dikdörtgen kütlesi kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Hamam kare bir soyunma yeri ve bunun kuzeyinden itibaren doğu ve batı yönlerde eşdeğerde bir çıkıntı yaparak uzanan ılıklık ve sıcaklık kısımlarından müteşekkildir. Örtü sistemi olarak soyunma yerinde kubbe; ılıklık kısmında ortada kubbe, doğu ve batısında aynalı tonoz; haçvari dört eyvanlı sıcaklık kısmında haç kollarını teşkil eden eyvanlarda aynalı tonoz ve bunlar arasındaki köşelerde yer alan halvet hücrelerinde kubbe kullanılmıştır. Güney cephe boyunca uzanan ince uzun dikdörtgen planlı su haznesi ise sivri beşik tonoz örtülüdür. Hamamın girişi soyunma kısmının doğu cephesi ortasında yerleştirilmiş; hamamın doğu cephesine adeta ılıklık kısmının bir uzantısı olarak devam eden bir hela kısmı eklenmiştir (Plan : 1). Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla malzeme ile bu örgünün arasında yer yer tuğla hatıllar kullanılmıştır.

Tek kubbe ile örtülü soyunma kısmı oldukça yüksektir ve; ılıklık ve sıcaklık kısımlarından oluşan hamamın genel kütlesine hakimdir. Alaturka kiremit kaplı kubbe, iki kademeyle yükselen sekizgen kasnak üzerine oturur. Kasnağın iki kademesi arasındaki çıkıntılı kısım, alaturka kiremit kaplıdır. Her iki kademede üst kenarlar iki sıra kirpi saçakla sınırlanmaktadır. Kasnağın üst bölümündeki kirpi saçaklar zamanla dökülmüş, sonradan iki sıra düz şerit halinde tertiplenmiştir. Kasnağın alt kademe kubbe akslarına sivri kemerli birer küçük pencere yerleştirilmiştir. Ilıklık ve sıcaklık kısmını örten kubbe ve tonozların üzeri bugün oldukça harap durumdadır, üzerlerini yer yer ot kaplamıştır (Resim : 1). Ilıklık ve sıcaklık kısımlarından oluşan dikdörtgen prizmal kütle, yaklaşık olarak soyunmalık kasnak başlangıcı yüksekliğindedir. Kübik soyunma kısmının nispeten ahenkli, kademeli yükselişine karşılık ılıklık ve sıcaklık kısımlarından oluşan dikdörtgen kütle bütünüyle masiftir. Cephelerde hiç bir hareketlilik yoktur. Bir sıra tuğla örgülü kirpi saçaktan olu-

(*) Halit ÇAL, Gazi Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi.

(1) E. Çelebi, Seyahatname, C. III, s. 240 ta üç hamamdan bahseder. Bunlar Tekke Hamamı, Pazaryeri Hamamı (çifte) ve Paşa Hamamı'dır. Şehirde halen tarihi değere haiz üç hamam vardır. Bunlardan Tekke Hamamı, halen mevcuttur. Yeni Hamam'ın Paşa Hamamı, Pazaryeri Hamamı'nında Belediye Hamamı olduğu düşüncesindeyiz.

şan bir kuşak, ılıklık ve sıcaklık kısımlarını üç cephe boyunca dolanmaktadır.

Güney cepheyi son yıllarda yapılan bir odunluk kapatmaktadır. Kuzey ve batı cephelerde sağır ve masif görünüşü bozacak bir unsur yoktur (Resim : 2).

Doğu cephesinde ana eksenin güneyine yerleştirilmiş ve dikdörtgen bir çıkıntı teşkil eden baca ve planda ılıklık kısmının uzantısı olarak devam eden tuvalet kısmı, cephenin sağır görünüşünü bir parça gidermektedir. Sonradan eklenen sivri beşik tonozla örtülü tuvalet mekanının üzeri ahşap, kiremitli çatı ile kaplanmıştır ve beden duvarlarından daha alçaktır. Hamamın duvarlarında yer yer sıva izleri görülmekte ise de bunların orijinal olmadığı düşüncesindeyiz. Soyunmalık doğu cephesi ortasına yerleştirilen basık kemerli kapı açıklığı düzgün kesme taş sövelidir. Portali dikdörtgen bir çerçeve içine alan profilli bordür yaklaşık olarak kemer üzengisi hizasından itibaren kırılmıştır. Portalin sol üst tarafında ve yaklaşık olarak cephenin ortasına taştan yapılmış küçük ve şirin bir kuş evi yerleştirilmiştir (Resim : 3). Bu yüzden hamam, halk arasında «Kuşlu Hamam» olarak da adlandırılmaktadır.

Kare planlı soyunma kısmını örten, oldukça yüksek kubbe tromplar üzerine oturmakta ve ferah bir hacim etkisi uyandırmaktadır (Resim : 4). Kubbe satıhları düzgün şekilde sıvanmış ve beyaz badana ile kapatılmıştır. Kubbe akslarına yerleştirilmiş, kasnağın küçük pencerelerinden başka aydınlatmayı sağlayacak açıklık yoktur. Soyunmalık duvarlarından kuzey ve batı cephelerde sivri kemerli ve ikişer tane dikdörtgen niş bulunmaktadır. Aynı formdaki nişlerden birisi de doğu duvarda ve kapının kuzey yanına yerleştirilmiştir.

Güney duvarı ortasındaki kapı açıklığından ılıklık kısmına geçilir. Bu açıklığın batısındaki niş diğerlerinden farklı olarak yarı silindirik olup, sivri kemer kavsarası nervürlüdür. Kavsara ile nişi, üzengi noktası seviyesindeki bir mukarnas firizi ayırır.

Ilıklık kısmında ortadaki mekanı örten kubbe geçişleri pandantiflidir. Kubbe iç yüzeyleri ve pandantifler beyaz badanalıdır. Renkli taş malzemeli bir silme kubbe eteğini sınırlandırır. Kubbeli mekan, doğu ve batı yanlardaki birer sivri kemer gözü ile aynalı haç tonozla örtülü mekanlara açılır (Resim : 5). Kemerler düzgün kesme taş örgülüdür. Bu mekanlardan soldakinin doğu cephesine sonradan açılan bir kapı ile tuvalet kısmına geçilir. Burası küçük ve basık bir mekan olup sivri beşik tonozla örtülmüştür.

Ilıklık kısmının güney duvarı ortasında ve ılıklık girişine simetrik yerleştirilmiş sivri kemerli kapıdan sıcaklık kısmına geçilir. Sıcaklık kısmı her eksende birbirine simetrik olarak düzenlenmiştir. Haç kollarını teşkil eden eyvanlar ve köşelerdeki halvet hücrelerinin açıldığı ortadaki mekan pandantiflidir. Ilıklık kısmındaki kubbeli mekanda olduğu gibi burada da kubbe eteği bir kaval silme ile belirtilmiştir. Kubbeli mekanın ana eksenlerine yerleştirilen eyvanlarının ön yüzündeki sivri kemerler düzgün kesme taşla yapılmışlardır. Sıcaklık kısmının çapraz eksenlerine ise köşedeki halvet hücrelerine geçişi sağlayan sivri kemerli kapı açıklıkları yerleştirilmiştir (Resim : 6). Orta hacmi örten kubbeye göre daha küçük ve basık olan halvet hücresi kubbeleri tromplar üzerine oturmaktadır. (Resim : 7). Güneydeki eyvanın güney duvarı ortasında, sivri beşik tonozla örtülü ve güney cephe boyunca uzanan su deposuna açılan sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır.

2 — Tekke Hamamı

Bedesten Camii'nin güney-doğusunda ve pazar yerinin hemen kenarında bulunmaktadır. Yapılış tarihi ve banisi bilinmemektedir. Yapının Ertena'lılar devrinde harabe olarak bulunduğu ve tamir edilerek

kullanıldığı rivayet edilir[2]. Rivayetin doğruluk derecesi tahmin edilememekle birlikte E. Çelebi Seyahatnamesinde ismi geçen hamamın Osmanlılar zamanında kullanıldığı anlaşılmaktadır[3]. Mevcut kaynaklarda hamam hakkında başkaca bilgi yoktur. 1967 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı K. Turfan, Belediye (Şehir) Hamamı için verdiği raporun sonunda Tekke Hamamı'ndan «Zile'de Çifte Hamam'ın 100 m. kadar güneydoğusunda planı klasik Türk hamamlarının tertibatına daha çok uyan ve 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl stilinde bir hamam daha vardır. Genel olarak ayakta bulunmakla beraber çoktan beri faal olmayan ve harap olmaya yüz tutan bu hamam Tekke Hamamı adını taşımaktadır...» diye bahsetmektedir[4].

Bu tarihten sonra hamam esaslı bir şekilde tamir edilmiş ve bugün kadınlar kısmı olarak kullanılan bölümü hizmete girmiştir. «L» şeklinde bir plana sahip ilk bölümde sıcaklık ve soğukluk kısımları kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir kütle teşkil etmektedir. Ilıklık ve sıcaklık kısımlarının yaklaşık yarısı büyüklüğündeki tek kubbe ile örtülü soyunma kısmı ise bu kütlenin güney-doğu köşesine bitişik inşa edilmiştir ve «L» planın kısa ayağını oluşturmaktadır (Plan: 2). Ilıklık ve sıcaklık kısımlarının doğusunda cephe boyunca su haznesi uzanmaktadır. Bu mekanın batısında, ortadaki bir avluya açılan dört eyvan ve dört köşedeki halvet hücrelerinden ibaret sıcaklık kısmı bulunmaktadır. Bunun da batısındaki ılıklık kısmı ise üç mekandan ibarettir. Hamamın tek girişi soyunma kısmı batı cephesindedir. Güney cepheye bitişik olarak inşa edilen erkekler kısmının yapımı sırasında, ilk hacmin soyunma kısmı yıkılmıştır. Böylece çifte olarak tertip edilen hamam bugünkü hali almıştır (Resim: 8). Kuzey-güney doğrultudaki kareye yaklaşık dikdörtgen kütlede her iki kısmın sıcaklık kısımları simetriktir (Plan: 3).

Hamamın ilk kuruluşundaki ılıklık kısmı, önceki soyunma odasının yıkılması üzerine soyunma mekanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu mekanın batı cephesine; eski girişin hemen kuzeyine yeni bir giriş açıklığı daha yapılmıştır.

Erkekler kısmı soyunma yerini örten üç kubbe, iki sıra tuğla örgülü kirpi saçakla sınırlanan sekizgen kasnak üzerine oturmaktadır. Kubbe dış yüzleri çimento ile şaplanmıştır. Bunlardan kuzeydekinin üstünde bir aydınlatma feneri vardır.

Kadınlar kısmının soyunma yerini örten üç kubbe erkekler kısmına göre daha yüksek bir sekizgen kasnak üzerine yükselir. Yalnız kubbelerden batı uçtaki diğer ikisinden daha küçüktür ve sekizgen kasnağı da diğerlerinin yarı yüksekliğindedir. Her iki bölümün sıcaklık kısımlarında, ortadaki avluya açılan eyvanlar tonozla örtülüdür. Avlu ve köşelerdeki odaları örten küçük kubbeler yine dıştan çimento ile şaplanmış olup bunlar ılıklık kısmını örten kubbelerin kasnağı hizasına kadar yükselir. Hamamın çifte olarak tertip edilmesi sırasında her iki kısmın kuzey cephesi boyunca uza-

(2) A. Kılıç: a.g.e. S. 13-14, Zile, 1962, s. 15'te bugün kaybolmuş olduğunu söylediği H. 977 (M. 1569) tarihli arapça el yazması bir esere dayanarak şu bilgileri vermektedir. «... Hamamın bulunduğu yer meraa imiş. Kasabamızda Beyazıd-ı Bestami Türbesi diye bilinen ve hakikatte Beyazıd-ı Bestami'nin 7. karında torunu olan zata ait türbenin bulunduğu yerlerde üniversite gibi bir külliye olup Beyazıd-ı Bestami'nin torunlarından Şeyh Ethem Çelebi tarafından idare edilmekteydi. Bu külliye üç asır kadar kasabanın irfan hayatına hizmet etmiş ve bir çok ilim adamı yetiştirmiştir. Zaviye adı verilen bu külliyenin iaşesini temin etmek için büyük bir teşkilat mevcuttur. Bu meyanda zaviyeye ait duvarlar Tekke hamamının bulunduğu yerde yayılırken bir tekenin ayağı orada açılan deliğe girmiş. Tekenin ayağını kurtarmak isteyen çoban deliğin etrafını genişletmiş, altında büyük bir hamamın mevcut olduğunu görmüş. Bunun üzerine Şeyh Ethem Çelebi ilgilenmiş, meseleyi Emir Ertena'ya bildirmiş. Sultan Ertena da Numan isminde bir mimarını göndererek bütün masrafı devlet tarafından karşılanmak üzere hamamın yapılmasını dört senede bitirtmiş ve Şeyh Ethem Çelebi Zaviyesi'ne vakfetmiştir. Bu hamam halk arasında Teke veya Tekke hamamı diye anılmaktadır...»

(3) E. Çelebi, a.g.e. s., 240.

(4) K. Turfan., adı geçen rapor.

tılan su deposu, sivri beşik tonoz örtülüdür. K. Turfan'ın 1967'de «genel olarak ayakta» diye bahsettiği yapı, bugünkü hali ile moloz taş kullanılarak yeniden yapılmıştır.

Tuğla örgülü bir sıra kirpi saçak, hamamın masif kütlesini dört cephe boyunca kuşatır. Güney cephesinin büyük bir kısmı ve doğu cephesi bütünüyle çevresindeki evlerle bitişiktir. Kuzey cephesi ile ev dizileri arasında ise çok kısa bir mesafe vardır. Eserin dışa açılan görünür tek cephesi, batı cephesidir. Bu cephede erkekler kısmı, kadınlar kısmına göre kısa bir çıkıntı yapmaktadır. Kadınlar kısmı soyunma yerinin kuzey-batı köşedeki, diğer iki odanın cephesine göre kısa bir girinti yapmaktadır. Kadınlar kısmı soyunma yerinin batı cephedeki odalara açılan, üst sırada iki küçük pencere açıklığı vardır. Kadınlar kısmı soyunmalığı olarak kullanılan üç mekandan güneydekine açılan portal üzerinde ise diğerleri ile aynı hizada sivri kemer alınlıklı dikdörtgen pencere açıklığı bulunmaktadır. Giriş önüne son yıllarda çinko ile yapılmış sundurma eklenmiştir.

Portalden, kuzey-güney doğrultusunda bir dikdörtgen teşkil eden soyunmalığın güney ucundaki odaya geçilir. Kareye yakın dikdörtgen plandaki odayı örten kubbe tromplar üzerine oturur. Buradan kuzeyindeki mekana geçiş; iki payandaya oturan büyük bir sivri kemer gözü ile sağlanmıştır. Yalnız kemer o kadar basıktır ki üzengi noktalarının az altında zemine inmektedir. İkinci mekanı örten kubbe pandantiflidir. Her iki mekanda yerler mermer levhalarla döşeli olup duvar yüzeyleri beyaz badana ile kaplanmıştır. Kuzey duvarındaki kubbe aksına yerleştirilmiş kapıdan soyunma kısmını teşkil eden üç odadan kuzeydeki sonuncusuna geçilir. Yalnız bu oda sonradan tuvalet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kare mekanı örten kubbe tromplar üzerine oturmaktadır.

Sıcaklık kısmında ortadaki avluya açılan, kubbe akslarına yerleştirilmiş dört eyvandan batıdaki, üçte ikisi soyunma kısmı tarafında kalmak üzere bir duvarla ikiye bölünmüş olup, batı tarafında kalan kısım ortadaki mekana üzengi noktaları hizasında zemine oturan basık bir sivri kemer gözü ile açılmaktadır (Plan : 3).

Biz orjinalinde bu kemer gözünün dolu olduğu ve sıcaklık kısmına da bu duvardaki bir kapı ile geçildiği düşüncesindeyiz. Eyvanı ikiye bölen duvarın sonradan yapılmış olması muhtemeldir. Bu duvarın ortasındaki kapıdan sıcaklığa geçilir. Sıcaklık kısmı ortadaki avluya açılan eyvanlar ve dört köşedeki halvet hücreleri ile kare bir mekan oluşturmaktadır. Eyvanlar sivri beşik tonozla örtülmüşlerdir. Ortadaki kubbe pandantiflidir. Halvet hücrelerini örten kubbeler ise tromplar üzerine oturmuştur. Kubbelerde yuvarlak aydınlatma açıklıkları vardır. Bütün iç mekanda yerler ve duvarlar yaklaşık bir metre yüksekliğe kadar mermer levhalarla kaplıdır. Duvarların geri kalan yüzeyleri, kubbe ve tonoz içleri beyaz badana ile kapatılmıştır. Giriş eyvanının tam karşısındaki eyvanın doğu duvarı ortasındaki bir pencere su deposuna açılır.

İlk hamam yapısındaki soyunma yerinin batı cephesi ve girişi bu mekanın yıkılması esnasında değiştirilmeden bırakılmış, diğer duvarlar yıkılmıştır. Hamam çifte olarak tertip edildikten sonra bu kapı ikinci bölümün (erkekler kısmı) girişi olarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Portalden kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen soyunmalık kısmının kuzeydeki mekanına geçilir. Kareye yakın dikdörtgen planlı odadan pandantifli kubbeyi taşıyan kemerlerden kuzeydeki, derin bir niş teşkil edecek şekilde duvara bitişik olarak inşa edilmiştir. Doğu-batı duvarlarındaki kısa payandalardan itibaren yükselen güney yandaki oldukça basık sivri kemer açıklığından yine pandantifli bir kubbenin örttüğü kare planlı ikinci hacme geçilir (Plan : 3).

Her iki mekanda duvar ve kubbe satıhları beyaz badana ile kapatılmıştır. Birinci mekanda kubbe tepe noktasında bir aydınlatma feneri bulunmaktadır. Güneydeki ikinci kubbede ise aydınlatma feneri olmayıp, küçük yuvarlak açıklıklar vardır.

Soyunma kısmından sıcaklığa geçiş, birinci kubbeli mekanın doğu duvarından yine sıcaklık kısmında, kubbe akslarına yerleştirilen eyvanlarda batıdakine açılan bir kapı ile sağlanır. Erkekler kısmı sıcaklığı, kadınlar kısmı sıcaklığının tam simetriği olarak tekrar edilmiştir. Tek fark batıdaki giriş eyvanının kadınlar kısmında olduğu gibi bir duvarla ikiye bölünmeyişidir. Burada giriş eyvanı sıcaklığa açıldığı tarafta ince bir duvarla tamamen kapatılmıştı, yalnız bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Böylece batı-giriş-eyvanı sıcaklık kısmından ayrılmış ve ılıklık kısmı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Halvet hücrelerinden güney-batı köşedeki de tuvalet olarak kullanıldığı için sıcaklık kısmından ayrılmıştır.

3 — Taceddin İbrahim Paşa (Belediye-Şehir) Hamamı

Şehrin merkezindeki Sakiler Mahallesinde, Bedesten Camisi'nin hemen kuzeyinde yer almaktadır. Taceddin İbrahim Paşa tarafından, H. 900 (M. 1494) tarihinden önce yaptırılmıştır[5]. E. Çelebi Seyahatnamesinde adı Pazaryeri Hamamı olarak geçen yapının bugünkü Taceddin İbrahim Paşa Hamamı olduğu kanaatindeyiz[6]. Halk arasında artık daha çok Belediye Hamamı olarak anılmaktadır. Çok çeşitli tamirat geçiren hamam en son olarak, Zile'deki bütün yapıların etkilendiği 1939 depreminde önemli ölçüde harap olmuş, bir süre boş kaldıktan sonra 1947 yılında Zile Belediyesi tarafından kullanılır hale getirilmiştir[7].

Hamam doğu-batı doğrultusunda uzanan, kareye yakın dikdörtgen prizmal kütleye sahiptir. Bu kütlenin güney kısmı boyunca erkekler kısmı, bunun kuzeyinde ise kadınlar kısmı bulunmaktadır (Plan: 4). İki bölüm de, sırası ile doğudan batıya doğru soyunmalık, ılıklık, sıcaklık ve halvet hücreleri şeklinde düzenlenmiştir. Sıcaklıklarında farklılık bulunan her iki kısmın planı simetrik değildir. Ortak olan su haznesinin beşik tonoz örtüsü dışında soyunma yerleri, sıcaklık ana mekan ve halvet hücreleri kubbe ile örtülüdür. Ilıklıklar ortada kubbe, yanlarda beşik tonozla örtülüdür. Erkekler kısmının portali soyunma yerinin güney cephesinde, kadınlar kısmının girişi ise kadınlar soyunmalık kısmının doğu cephesi ortasında yer alır. Hamam kütlesinin batı cephesi ortasında da külhana inilen merdiven bulunmaktadır.

Soyunma yerlerinin kübik mekanları yüksek sekizgen kasnak üzerine oturan birer büyük kubbe ile örtülüdür. Kubbelerin dış yüzleri bugün çimento şap ile sıvalıdır. Kasnak ve köşelerindeki üçgen kısımlar, tuğla malzemeli üç sıra kirpi saçakla son

(5) M. E. B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tescil uzmanı Kemal Turfan, hamamın mülkiyeti konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Zile Belediyesi arasındaki ihtilaf dolayısıyla bu hamam için bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu raporda hamamın Taceddin İbrahim Paşa tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Kendisi ile görüştüğümüz sayın Kemal Turfan bu bilgiyi o tarihte Zile Belediyesi'ne Vakıflar Gn. Md. den gelen bir evraktan aldığını söylemiştir. Ancak Vakıflar Gn. Md. lüğü ile Zile Belediyesinde yaptığımız araştırmalarda bu evrakı bulamadık. 1966 senesinde hamamın tescil fişini hazırlayan İlhan Akçay, yapının Köprülüler Devri'nden Damat İbrahim Paşa Vakfı olduğunu belirtmektedir. Tokat İl Yıllığı 1967, s. 223'te; hamamın tanımı İlhan Akçay ile aynı yazıldığı halde, Taceddin İbrahim Paşa Vakfı olup Köprülüler Devrinde ve 1656-57 yılları arasında yapıldığının tahmin edildiği belirtilmektedir. M. Tuncel, Bedestenler, s. 135'te; yine Bedesten Camisi'nin banisi olarak ileri sürülen Taceddin İbrahim Paşa'nın, H. 900 (M. 1494)'de Amasya'da vakıfları olan İbrahim Paşa ile aynı kişi olduğunu sandığını söylemektedir.

Hamam, H. 900 (M. 1494) tarihinden önce Taceddin İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır ve bu tarihte Vezirköprü'deki Paşa'nın İmaretine vakfedilmiştir. E. Yurdakul, «Taceddin İbrahim Paşa'nın Vakıfları ile Vakfın Merzifon'da İnşa Ettirdiği Hana Bitişik Mescidinde Yapılan Restorasyon Çalışmaları», VIII Türk Tarih Kongresi, C. III, Ankara, 1983, s. 1619-1626.

(6) Evliya Çelebi, a. g. e., s. 240.

(7) Zile Belediye Başkanlığı'nın G. E. E. ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na yazdığı 16/5/1967 tarih ve 391 sayılı yazısı. Belediye tarafından 1965 yılında kubbeler çimento ile sıvanmış, (Eski Eserler ve Müzeler Gn. Md. lüğü 1966 tescil fişi) 1967 yılında ocak ve baca değiştirilmiştir.

bulur. Erkekler soyunma yerinin batı ve kuzey cephe kirpi saçakları bozulduğundan, sonradan düz tuğla ile yapılmıştır. Eşdeğerde iki kubbe ile örtülü soyunma odaları, hamamın ılıklık, sıcaklık ve halvet odalarından oluşan genel kütlesine hakimdir. Bu mekanları örten tepeleri yassı oval kubbeler, yaklaşık soyunma yerleri kasnak hizasındadır. Bakımsız durumda olup üzerlerini ot bürümüştür (Resim : 9). İnşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Hamamın basit işçilikli sağır ve masif cephelerinde pencere açıklığı yoktur. Sadece erkekler kısmı soyunma yerinin doğu cephesine açılan bir pencere sonradan iptal edilmiştir. Hamamın kuzey cephesi önüne geç dönemlerde eklendiğini düşündüğümüz bir dizi dükkan sıralanmıştır.

Erkekler Kısmı

Erkekler kısmı soyunma yerine açılan basık kemerli portal, tuğla örgülü sağır sivri kemer formu ile taçlanmıştır. Soyunma yerini örten kubbe, tromplar üzerine oturmaktadır. Kubbenin tepe noktasında sekizgen bir açıklık bulunur. Kare mekan tromp başlangıçlarına kadar yükselen iki katlı ahşap soyunma odaları ile kuşatılmıştır (Resim : 10). Bütün iç yüzeyler beyaz badana ile sıvanmış olup odanın ortasında küçük bir havuz yer alır.

Batı duvarında, kubbe aksına göre hafif batıya kaymış yuvarlak kemerli kapı ile ılıklığa geçilir. Kapının üzerine geç dönemlerde bir süs kemeri yapılmıştır.

Enine dikdörtgen ılıklık kısmı, ortada pandantifli kubbe, iki yanda sivri beşik tonozla örtülüdür. Tonozla örtülü mekanlardan güneydekine sonradan tuvalet odaları eklenmiştir (Plan : 4). Bütün iç yüzeyler düzgün şekilde sıvalıdır.

Ilıklık kısmından, batı duvarındaki kubbe aksına yerleştirilmiş yuvarlak kemerli kapı ile sıcaklık kısmına geçilir. Enine dikdörtgen (kuzey-güney) planlı sıcaklık kısmında da, ortada yandaki tonozlu mekanlara sivri kemer gözü ile açılan kubbeli mekan bulunur. Kubbeye geçiş unsuru olarak kullanılan pandantifler mukarnaslıdır. Kubbede küçük yuvarlak aydınlatma delikleri bulunmaktadır. Her iki yandaki dar dikdörtgen kısımlar ise, düz beton tavanla örtülüdür. Bu kısımların da, ılıklık kısmında olduğu gibi beşik tonozla örtülü olduğu ve daha sonraki tamirlerde bu hale geldiği düşünülebilir. Batı cephesinin ortasında, yüzeyden dikdörtgen çıkıntı teşkil eden bir niş bulunmaktadır. İçinde iki de kurnası bulunan niş «Bursa tipi» kemer ile taçlanmıştır. Nişin her iki yanındaki yuvarlak kemerli kapı açıklıklarından halvet odalarına geçilir.

Sıcaklığa göre daha küçük olan, kubbeyle örtülü kare mekanlarda kubbeye geçiş unsuru olarak tromp kullanılmıştır. Halvetlerden kuzeydekinin batı cephesi ortasında beşik tonozla örtülü su deposuna açılan bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Erkekler kısmının zemini mermer kaplı olup, duvarlar ve örtü sistemleri beyaz badana ile sıvanmıştır.

Kadınlar Kısmı

Kadınlar kısmının doğu cephesi, erkekler kısmına göre 4.50 m. daha içerden başlamaktadır. Öndeki bu boşluğa ise son yıllarda kiremit çatılı bir giriş mekanı ilave edilmiştir. Cephenin ortasındaki portal açıklığı basık kemerlidir. Portal, üzerindeki sivri takviye kemeri ile taçlanır. Soyunma yeri, erkekler kısmı ile eşdeğerde bir mekandır. Tromplar üzerine oturan büyük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında da sekizgen bir tepe açıklığı bulunmaktadır. Erkekler kısmından farklı olarak cephelerde, girişin iki yanında birer tane, güney ve kuzey duvarlarda birbirine simetrik düzenlenmiş ikişer tane sivri kemerli dikdörtgen niş yer almaktadır. Bütün iç mekan yüzeyleri beyaz badana ile sıvalıdır. Batı cephesinde kubbe aksının hemen güneyine yerleştirilmiş kapı açıklığından, ılıklık kısmına geçilir. Erkekler bölümü ılıklık kısmı ile simetrik düzenlenmiş olup, tek fark ortadaki kubbe pandantiflerinin erkekler sıcaklığında olduğu gibi mukarnaslı olmasıdır. Girişin kuzeyinde iki dikdörtgen niş bulunmakta olup, girişin güneyinde ve ılıklık kısmının

güney-batı köşesine yaklaşık kare planlı bir tuvalet yerleştirilmiştir[8].

Ilıklık kısmının batı cephesindeki kapı açıklığı ile ılıklık kısmının batısındaki iki halvet hücresinden sağ-kuzeydekine geçilir. Bu odanın güney duvarı kapı açıklığı ile güneyindeki halvet hücresine; batı duvarı güney köşesindeki kapı açıklığı ile de batısındaki halvet hücresine geçilir. Sıcaklık kısmını oluşturan üç halvet hücresinden güney-batıdakinde ortada tromplu kubbenin doğu ve batısındaki sivri kemer derinliğinde verilmiş iki mekan yer almaktadır. Kare planlı diğer iki hücrenin kubbe geçişlerinde tromp kullanılmıştır. Kubbe üzerinde oval aydınlatma açıklıkları bulunmaktadır. Kadınlar kısmının bütün iç mekan yüzeyleri beyaz badana ile sıvalı olup tabanı mermer döşemedir.

ZİLE HAMAMLARININ TÜRK HAMAM MİMARİSİNDEKİ YERİ

İslam dininin temizliğe verdiği öneme paralel olarak islam devletlerinde de hamamlara ayrı bir önem verilmiştir. 7. yüzyılda Emeviler, sanatlarının diğer kollarında olduğu gibi hamam mimarisinde antik-hristiyan geleneğini sürdürmüşlerdir. Emeviler'in Suriye'de inşa ettirdikleri hamamlar, gerek mimari tasarımları, gerekse bezemeleri açısından bu etkiyi açık bir şekilde yansıtmaktadırlar. Şam'da 12. ve 13. yüzyılda yapılmış hamamlarda bu etkiyi devam ettirmişlerdir[9].

Türkler'in Anadolu'ya geldikten sonra yaptıkları ilk hamamlarda, kubbeli bir avluya açılan radyal nişler şeklinde antik geleneği hatırlatan planın yanı sıra, bunlara hiç benzemeyen ve kendi mimari geleneklerine uygun, dört aksiyal eyvanlı ve köşe halvetli plan tipi de görülmektedir.

Türk hamamlarını bir bütün olarak ele alan kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Sadece S. Eyice hocamız bir makalesinde konuya değinerek bir tipoloji denemesi yapmıştır[10]. Biz de Zile'deki hamamları değerlendirirken bu sınıflandırmaya göre hareket edeceğiz.

Yeni Hamam, plan olarak bunlardan «haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli» tipe girmektedir. Türk mimarisinin en eski devirlerinden beri farklı işlevleri olan yapılarında görülen «orta avlulu ve eyvanlı» tip Anadolu'da biraz değiştirilerek hamamlara da uygulanmıştır. Anadolu'nun bilinen en eski hamamlarından Konya Sahip Ata, Konya Meram, Bursa Orhan Bey Hamamı erkekler kısmı, İznik Hacı Hamza Hamamı erkekler kısmı, Balak Kırkmerdiven Camisi Hamamı gibi örnekler bu plan tipine girmektedir. 15. ve 16. yüzyıllardan İstanbul Bayezid Hamamı, Edirnekapısı Hamamı, Çinili Hamam, Ayakapısı Hamamı aynı planda tertip edilmişlerdir[11]. Bu plan tipinin bir iki ya da üç eyvanlı varyantları da bulunmaktadır[12].

Sayın S. Eyice bu tipolojiyi -pek doğru olarak- sadece hamamların sıcaklık kısımlarını esas alarak yapmıştır. Bu kısımda, ölçü, oran, örtü sistemi ve bezeme dışında ana esaslar Selçuklu hamamlarında da Osmanlı hamamlarında da aynıdır. Bu gruba giren hamamları soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık gibi bütün unsurlarıyla düşünecek olursak hiç bir hamamın bir diğerine tam benzemediğini görürüz. Hamamlar hakkında genelde bir yayın azlığı ve bu tipin Türk hamamları içinde en bol örneği sunan grup olması yüzünden Yeni Hamamı bu grup içinde plan olarak kendisine en yakın örnekleriyle karşılaştıracağız.

12. ve 13. yüzyıl hamamlarında soyunma kısmı, hamamın en anıtsal kısmıdır. Genellikle aydınlık fenerleri, bazen de üst kısım-

(8) K. Turfan'ın adı geçen raporuna eklediği planda böyle bir mekan bulunmamaktadır. Buna bakarak bu mekanın sonradan eklendiği de düşünülebilir.

(9) Yılmaz Önge: Anadolu'da XII-XIII. yy. Türk Hamamları, I. Kısım, II. Bölüm. (Tezde sahife no. su bulunmadığı için dipnotlarda da verilememiştir).

(10) S. Eyice: «Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme», Tarih Dergisi, C. IX, s. 108-120.

(11) S. Eyice: a.g.e., s. 109-110. A. Kemal Aru: Türk Hamamları Etüdü, s. 53-142.

(12) S. Eyice: a.g.e., s. 110. Y. Önge: a.g.e., Kısım I, Bölüm III.

lardaki mazgal pencereleriyle aydınlanırlar. Örtü sistemi olarak ahşap tavan, tonoz veya kubbe kullanılmıştır. Soyunmalıktan ılıklığa geçişte bir «aralık» mekanı bulunması 12. ve 13. yüzyıl hamamlarının en büyük özelliklerindendir. Bu mekan 16. yüzyıla kadar kullanılmıştır [13]. Ilıklık kısımlarında ise geç devir örneklerine kadar büyük bir değişiklik görülmez.

Yeni Hamamda da kare planlı soyunma kısmı yapının en anıtsal kısmıdır. Örtü sistemi kubbe, geçiş unsuru tromptur. Ancak soyunmalıktan ılıklığa doğrudan girilmektedir. «Aralık» olabilecek herhangi bir mekan yoktur.

Bütün kısımları ile birlikte Yeni Hamama, benzeyen üç örnek, İznik Hacı Hamza Hamamı erkekler kısmı, İstanbul Kumkapı Nişancı Hamamı ve Tokat Yörgüç Paşa Hamamıdır [14].

14. yüzyıla tarihlenen Hacı Hamza Hamamı da [15] plan, soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık düzenlenişi ile aynı kuruluşa sahiptir. Ancak sıcaklık kısmında eyvanların derinliği daha azdır. En büyük fark ise sıcaklık kısmının düzenlenişinde görülmektedir. Burada bir kemer gözü ile eş olmayan iki mekana ayrılan ılıklık kısmının sol tarafında küçük bir tuvalet bulunmaktadır. Yani tuvalet ılıklığın bir kısmını işgal etmektedir. Yeni Hamam'da sıcaklıkta eyvanlar daha geniş ve derindir. Ilıklık kısmı ise iki kemer gözü ile ayrılmış rahat ve geniş üç mekandan oluşmaktadır.

13. yüzyıla tarihlenen Tokat Pervane Hamamı erkekler kısmı da plan itibarı ile Yeni Hamam'a benzemektedir. Sıcaklıkta eyvanlar ve halvet hücreleri eş büyüklükte düzenlenmiştir. Soyunmalıktan, ılıklığı oluşturan mekanlardan sadece kuzeydekine geçilir. Bu «aralık»tanda ılıklığın diğer iki bölümüne girilmektedir. Görüldüğü gibi Yeni Hamam ile Pervane Hamamı'nın ılıklıkları farklıdır. Ancak Pervane Hamamı'nda ılıklık ve soyunmalık kısmında bazı değişiklikler yapıldığı bilinmektedir [16].

Nişancı Camisi ile aynı tarihlerde yapılmış olması gereken Nişancı Hamamı [17] erkekler kısmı yine Yeni Hamam ile aynı plana sahiptir. Soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık aynı eksen üzerinde ve ardarda yerleştirilmiştir. Soyunmalık kısmı yine oldukça büyük ve kare planlıdır. Yeni Hamam'a nazaran soyunmalığın ılıklık ve sıcaklığa oranı daha büyüktür. Giriş ve girişin sağındaki cephede büyük pencere açıklıkları vardır. Ayverdi ancak bir krokisini verebildiği için soyunmalığın örtü sistemini ve pencerelerin orijinal olup olmadığını bilemiyoruz. Ilıklığın Yeni Hamam'da iki kemer gözü ile üçe ayrılmasına karşılık, Nişancı Hamamı'nda sol köşe ayrı bir mekan olarak düzenlenmiştir. Sağdakiler yine bir kemer gözü ile iki mekana ayrılmıştır. Ilıklık örtü sistemi, Yeni Hamam'da ortada kubbe, yanlarda tonoz olmasına karşılık Nişancı Hamamı'nda her üç kısımda kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın düzenlenişi her iki hamamda aynıdır. Yeni Hamam'da halvet hücreleri kubbe, eyvanlar aynalı tonoz örtülüdür. Nişancı Hamamı'nda halvet hücreleri kubbe, yatay eksen üzerindeki eyvanlar ise, kenarları aynalı tonoz örtü sistemindeki gibi eğimli geçişli ortası kubbeli sistemle örtülmüştür. Çok büyük bir fark olmamakla beraber Nişancı Hamamı'nda eyvan derinlikleri halvet hücreleri derinliklerinden biraz daha azdır. Yeni Hamam'da ise bu ölçüler hemen hemen aynıdır. Bu durumda Yeni Hamam daha derli toplu olgun bir kompozisyon göstermektedir.

1430 tarihli Tokat Yörgüç Paşa Hamamı sıcaklığında, Yeni Hamam'da olduğu gibi halvet hücreleri ve eyvanlar yaklaşık eş düzenlenmiştir. Ilıklık Nişancı Hamamı'ndaki gibidir. Sol köşedeki mekan diğerle-

(13) Y. Önge; a. g. e., Kısım I, Bölüm III.

(14) A. Kemal Aru : a. g. e., s. 134 - 139. E. Hakkı Ayverdi; Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, s. 478. E. H. Ayverdi : Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, s. 547.

(15) S. Eyice: a. g. e., s. 109.

(16) Y. Önge; a. g. e., Katalog 15.

(17) E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, s. 476 - 478.

rinden biraz daha küçük ve ayrı bir mekan halindedir. Dış cephe ve kütle biçimlenişi bakımından Yeni Hamam Yörgüç Paşa Hamamı'na göre daha gelişmiş bir kompozisyona sahiptir.

1490 yılından önce yapıldığı belirtilen[18] Bursa Perşembe (Kadı) Hamamı, A. Kemal Aru'nun verdiği çizimde Zile Yeni Hamam ile aynı plana sahiptir[19]. Soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık dikey eksen üzerinde ardarda sıralanmıştır. Ancak E. H. Ayverdi ve A. Gabriel'in verdikleri planlarda[20] farklılık vardır. Bunlara göre sıcaklık dört halvetli fakat üç eyvanlıdır. Ilıklık, sıcaklık ve soyunmalık arasında ve aynı eksen üzerinde değildir. A. Kemal Aru'nun planına göre dördüncü eyvan olması gereken kısım burada ılıklık vazifesi görmektedir. Bütün bu plan farklılıklarına rağmen dış cephede özellikle beden duvarlarını ve kubbe kasnağını sınırlayan kirpi saçak ve malzeme Yeni Hamam özellikleri ile benzeşmektedir.

Yine «haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli» tipe giren ve çifte olarak düzenlenmiş Tekke Hamamı'nın orijinal planı hakkında bilgi sahibi değiliz. Aynı planda ve çifte olarak düzenlenmiş 13. yüzyıldan Kayseri Mahperi Hatun ve Konya Sahip Ata Hamamı gibi erken örnekler bulunmaktadır. Ancak 1967 yılında «genel olarak ayakta» diye sözü edilen yapının bugünkü dış duvarları bütünüyle yeniden yapılmıştır. Mevcut durumun orijinal plana ne derece sahip olduğu bilinememektedir. Sözünü ettiğimiz iki benzer örnekte ve büyük ölçekli hamamlarda ılıklık gibi bir temel unsur daima vardır. Tekke Hamamı'nda ise ılıklık mekanı yoktur. Bu durum bizi mevcut hamamın asli planı yansıtmadığı düşüncesine getirmektedir. Taceddin İbrahim Paşa (Şehir - Belediye) Hamamı «ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip»e girmektedir. Tokat Pervane Hamamı kadınlar kısmı gibi erken bir örnekte görülebilen bu plan, daha çok 15. ve 16. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştı[21]. Bursa Şengül Hamamı, Bursa Eski - Yeni Hamam[22], Afyon Gedik Ahmet Paşa Hamamı, erkekler kısmı[23], Bursa Çakır Hamamı, Haydarane Hamamı, İstanbul Eyüp Çifte Hamamı erkekler kısmı[24], Üsküp Davut Paşa Hamamı kadınlar kısmı[25], İstanbul Laleli Çukurçeşme, Tahtakale Hamamı kadınlar kısmı, Şehzadebaşı İbrahim Paşa, Yenibahçe İbrahim Ağa hamamları, sadece sıcaklığı itibarı ile bu planın bazı küçük farklarla uygulandığı örneklerdir[26].

Şehir Hamamı'nda da bu plan sadece erkekler kısmında uygulanmıştır. Kadınlar kısmı sıcaklığı bu tipe uymamaktadır. Bu kısım daha çok «eş mekanlar halinde düzenlenmiş tip»e benzemektedir. Mevcut örnekler arasında hamamın erkekler kısmına en çok benzeyen yapı Yenişehir Çifte Hamamı'nın kadınlar kısmıdır[27]. Her iki hamamda da ılıklık ve sıcaklık kısmının ana mekanı birbirine eşit olarak yapılmıştır. (Plan : 6). Örtü sistemleri de benzerdir. Ancak Çifte Hamam'da, sıcaklıktaki iki halvet hücresine geçilen kapıların arasında kalan ve bu tipe giren hamamların karakteristiği olarak gösterilen niş[28] bulunmamaktadır. Zile Taceddin İbrahim Paşa Hamamı'nda sıcaklık ana mekanda ortadaki kubbeye geçiş mukarnaslıdır. Bu tür mukarnaslı geçişler Anadolu'daki en eski tarihli hamamlardan beri kullanılan bir özelliktir[29].

(18) E. H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, s. 144.

(19) A. Kemal Aru: a.g.e., s. 139.

(20) E. H. Ayverdi; Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, s. 143.
A. Gabriel; Une Capitale Torque Brousse. Texte I, s. 178.

(21) Yılmaz Önge., a.g.e., Kısım I, Bölüm III.

(22) E. H. Ayverdi., Osmanlı Mimarisinin İlk Devri. C. I, s. 480 - 477.

(23) E. H. Ayverdi., Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. III, s. 19, 135, 139, 354.

(24) E. H. Ayverdi., Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, C. IV, s. 877.

(25) S. Eyice., a.g.e., s. 113.

(26) A. K. Aru., a.g.e., s. 136 - 137.

(27) S. Eyice., a.g.e., s. 113.

(28) Y. Önge : a.g.e., I. Kısım, 7. Bölüm.

(29) E. Yurdakul., a.g.m., s. 500.
Taceddin İbrahim Paşa'nın Çorum'da yaptırdığı Taceddin İbrahim Paşa Hamamı (iki kısımda) ve Vezirköprü Tahta Hamam'da aynı plan uygulanmıştır.

SONUÇ

Yeni Hamam, Zile'deki üç hamam içinde tekli olarak düzenlenişiyle diğerlerinden ayrılır. «Haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli plan tipine girmektedir. En yakın benzerleri 15. yüzyıldan olan yapının plan özellikleri itibarı ile 15. yüzyıl - 16. yüzyıl başlarına tarihlenebileceği düşüncesindeyiz. Bu plan tipinin sadelik, ölçü ve oranlar yönünden iyi uygulandığı bir örnektir. Benzerlerinde simetri olmamasına karşılık, Yeni Hamam'da ana hatlarıyla bir simetriden söz etmek mümkündür. Soyunmalığı örten kubbenin kasnak üzerine yükselmesi ve soyunmalık duvarlarında pencereler açılması, 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır[30]. Yeni Hamam ve Taceddin İbrahim Paşa Hamamı'nda da kubbe sekizgen kasnağa oturur. Bu özellikler Yeni Hamam'ın 15. yüzyıla tarihlendirilmesinde yardımcı kriterlerdir.

Rivayetlere göre 14. yüzyıla tarihlenen, ancak en erken 17. yüzyılda ismine rastladığımız Tekke Hamamı yine «Haçvari dört eyvanlı ve köşe halvetli» plan tipine girmektedir. Fakat çok çeşitli tamirler geçiren ve en son 1967 yılından sonra dış duvarları ve örtü sistemi tamamen yeniden yapılan hamamın orijinal planı ne derece yansıttığı bilinememektedir.

H. 900 (M. 1494) tarihinden önce yapılmış olan Taceddin İbrahim Paşa Hamamı «ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli» plan tipine girmektedir. Plan tipi, malzeme, üslup ve soyunmalık kısmındaki pencere açıklıkları gibi özellikler ile en yakın benzerlerine bakarak, hamamın vakfedildiği tarihten kısa bir süre önce yapıldığını düşünebiliriz.

(30) Y. Önge : a. g. e., I. Kısım, 6. Bölüm.

KAYNAKÇA

AKÇAY, İlhan., **Taceddin İbrahim Paşa Hamamı Tescil Fişi,** Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1966.

ARU, A. K., **Türk Hamamları Etüdü,** İstanbul, 1949.

AYVERDİ, E. H., **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 630 - 805 (1230 - 1402),** İstanbul, 1966.
—— **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806 - 855 (1403 - 1451),** C. II, İstanbul, 1972.
—— **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855 - 886 (1451 - 1481),** C. III, İstanbul, 1973.
—— **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, 855 - 886 (1451 - 1481),** C. IV. İstanbul, 1974.

EVLİYA ÇELEBİ., **Seyahatname,** C. III, İstanbul, 1314.

EYİCE, S., «Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme», **Tarih Dergisi,** C. XI, s. 108 - 120, İstanbul, 1960.

GABRİEL, A., **Une Capitale Turque Brousse,** Texte I. Paris, 1958.

KILIÇ, Arif., «Zile Tarihi», **Çağıltı,** C. II, s. 13 - 14, Zile, 1962, s. 15.

ÖNGE, Yılmaz., **Anadolu'da XII - XIII yy. Türk Hamamları,** Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.

TOKAT İL YILLIĞI 1967, Tokat, 1968.

TUNCEL, Mehmet., **Osmanlı Mimarisinde Bedestenler,** A. Ü. D. T. C. F. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

TURFAN, Kemal., Kemal Turfan'ın 21/8/1967 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne hitaplı raporu.

YURDAKUL, Erol., «Taceddin İbrahim Paşa'nın Vakıfları ile Vakıfın Merzifon'da İnşa Ettirdiği Hana Bitişik Mescidinde Yapılan Restorasyon Çalışmaları», **VIII. Türk Tarih Kongresi,** C. III, Ankara, 1983, s. 1619 - 1626.

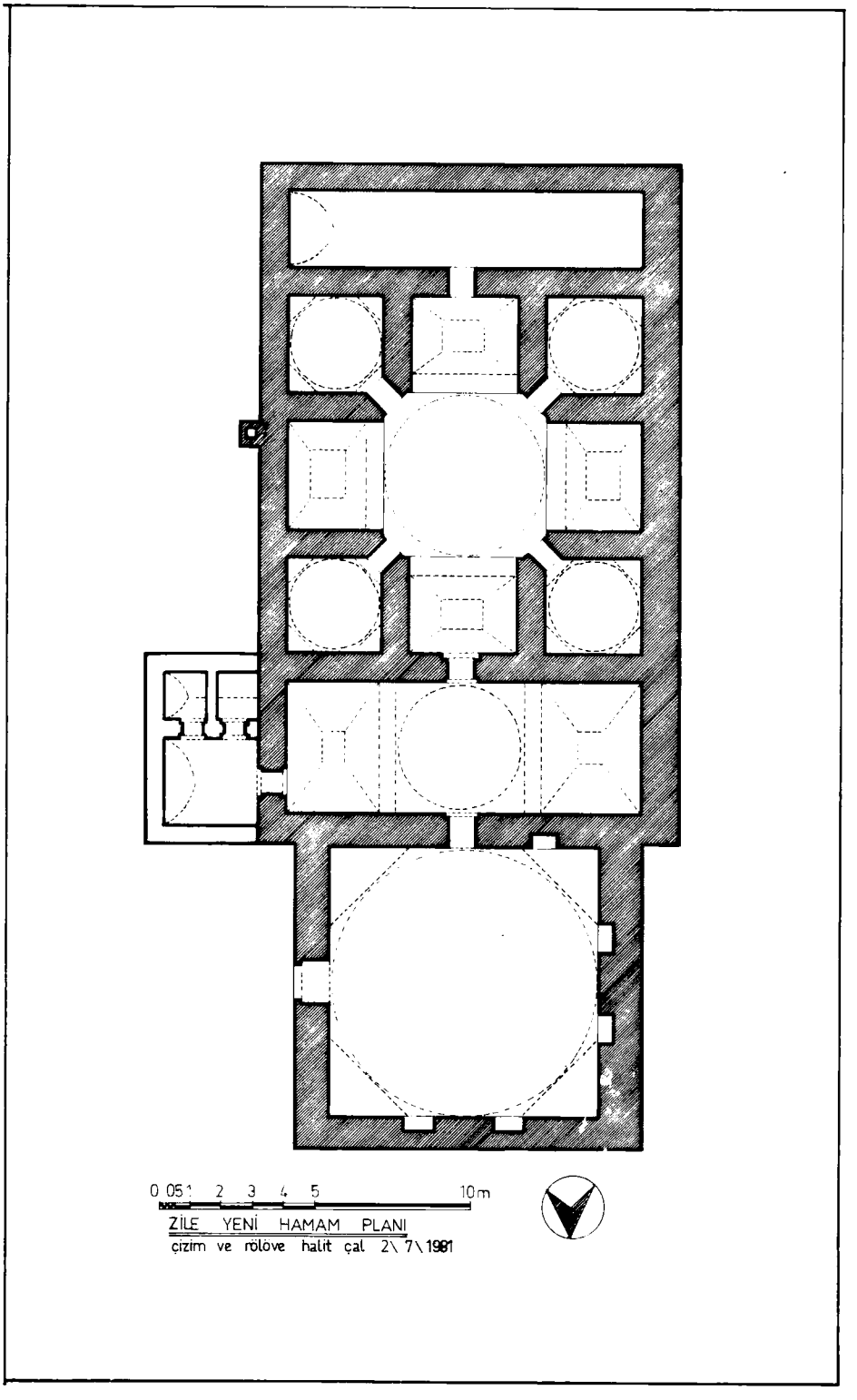
0 05 1 2 3 4 5 10m
ZİLE YENİ HAMAM PLANI
çizim ve rölöve halit çal 2\7\1981

Plan : 1.

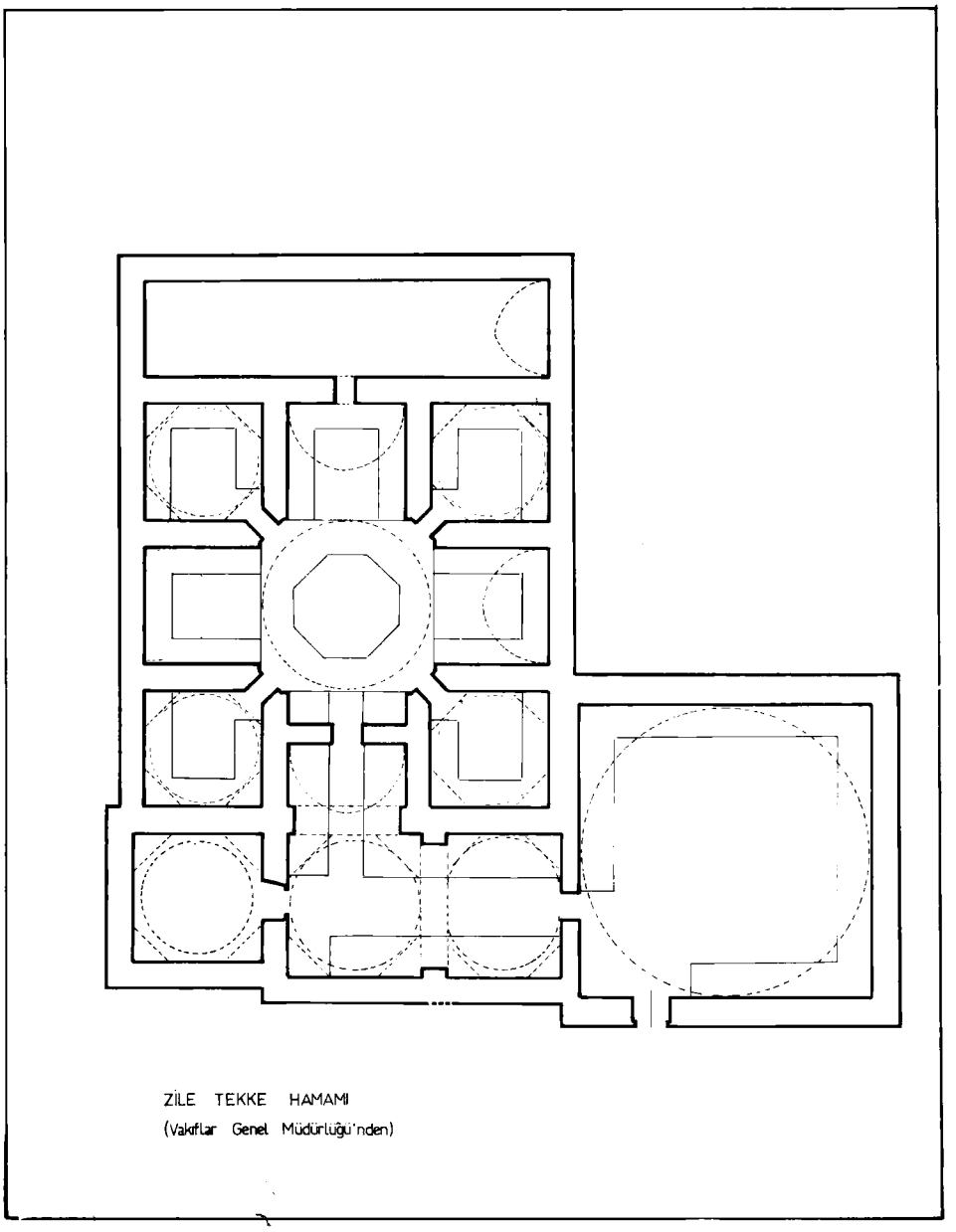

ZİLE TEKKE HAMAMI
(Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden)

Plan : 2.

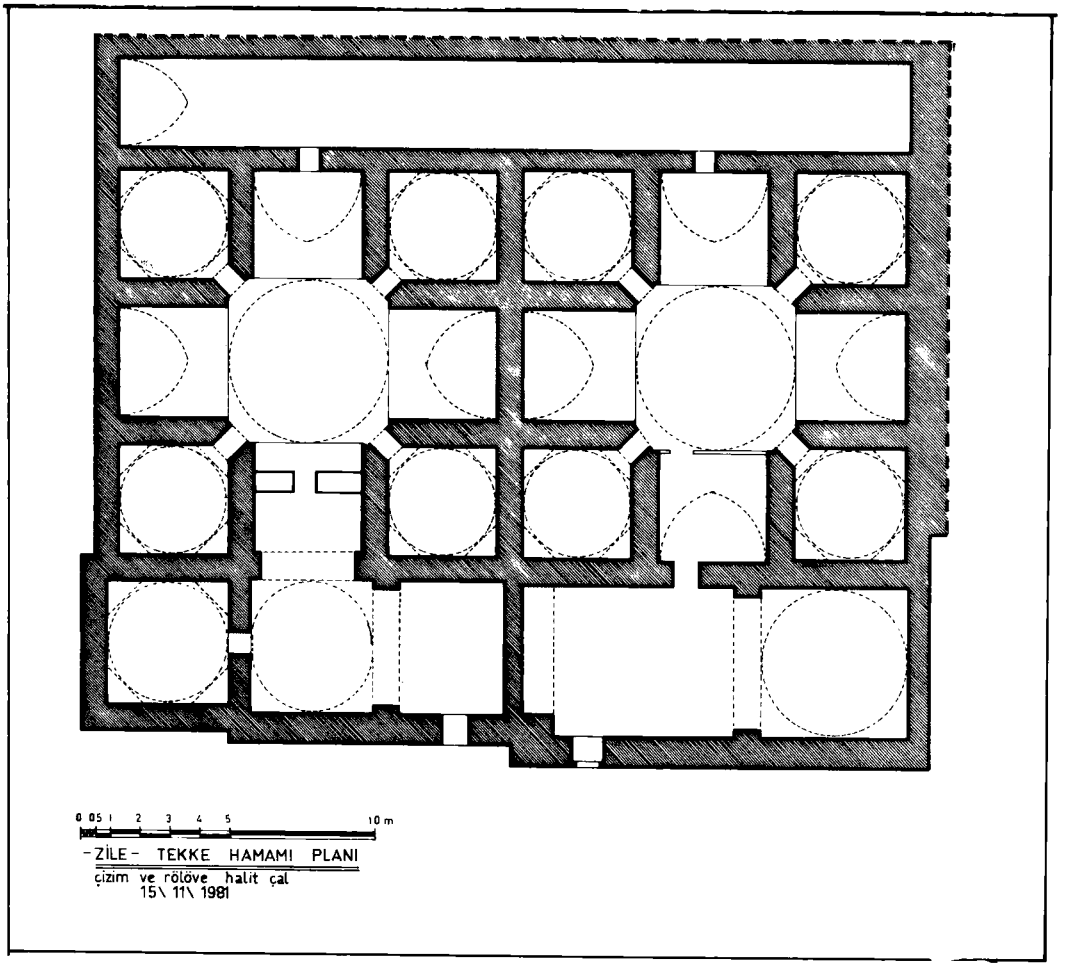
0 05 1 2 3 4 5 10 m
-ZİLE- TEKKE HAMAMI PLANI
çizim ve rölöve halit çal
15\ 11\ 1981

Plan : 3.

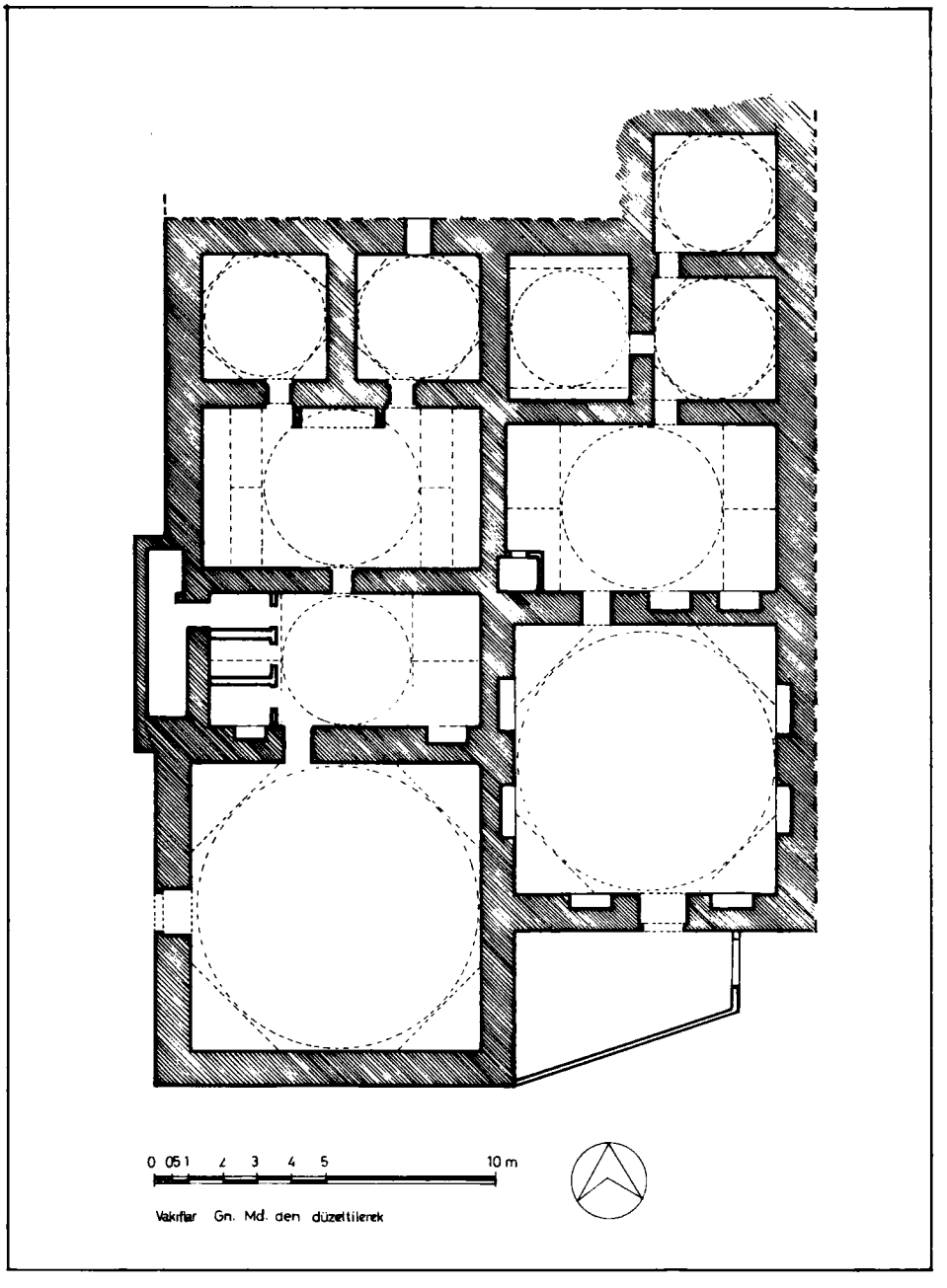

Plan : 4.

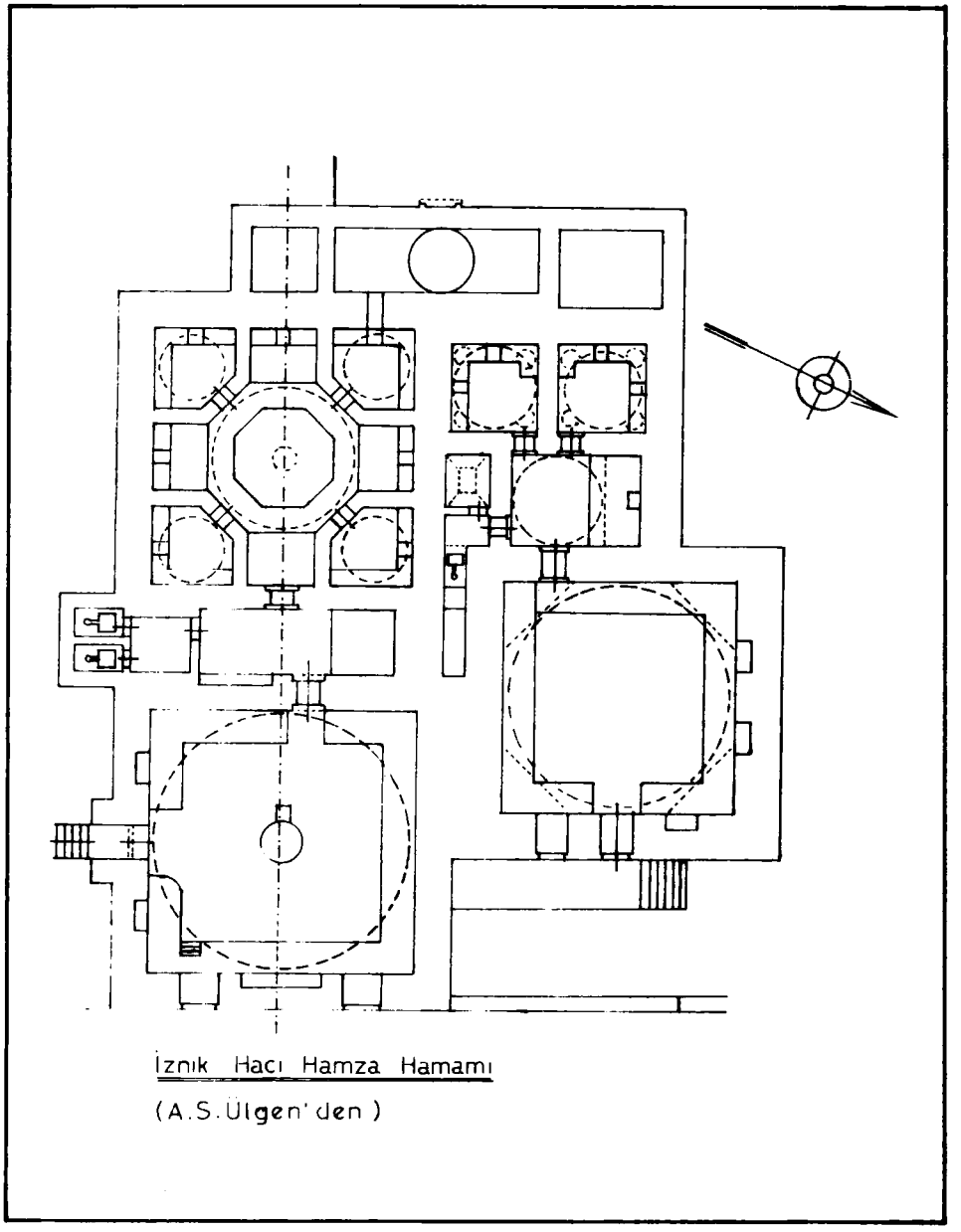

İznik Hacı Hamza Hamamı

(A.S.Ülgen'den)

Plan : 5.

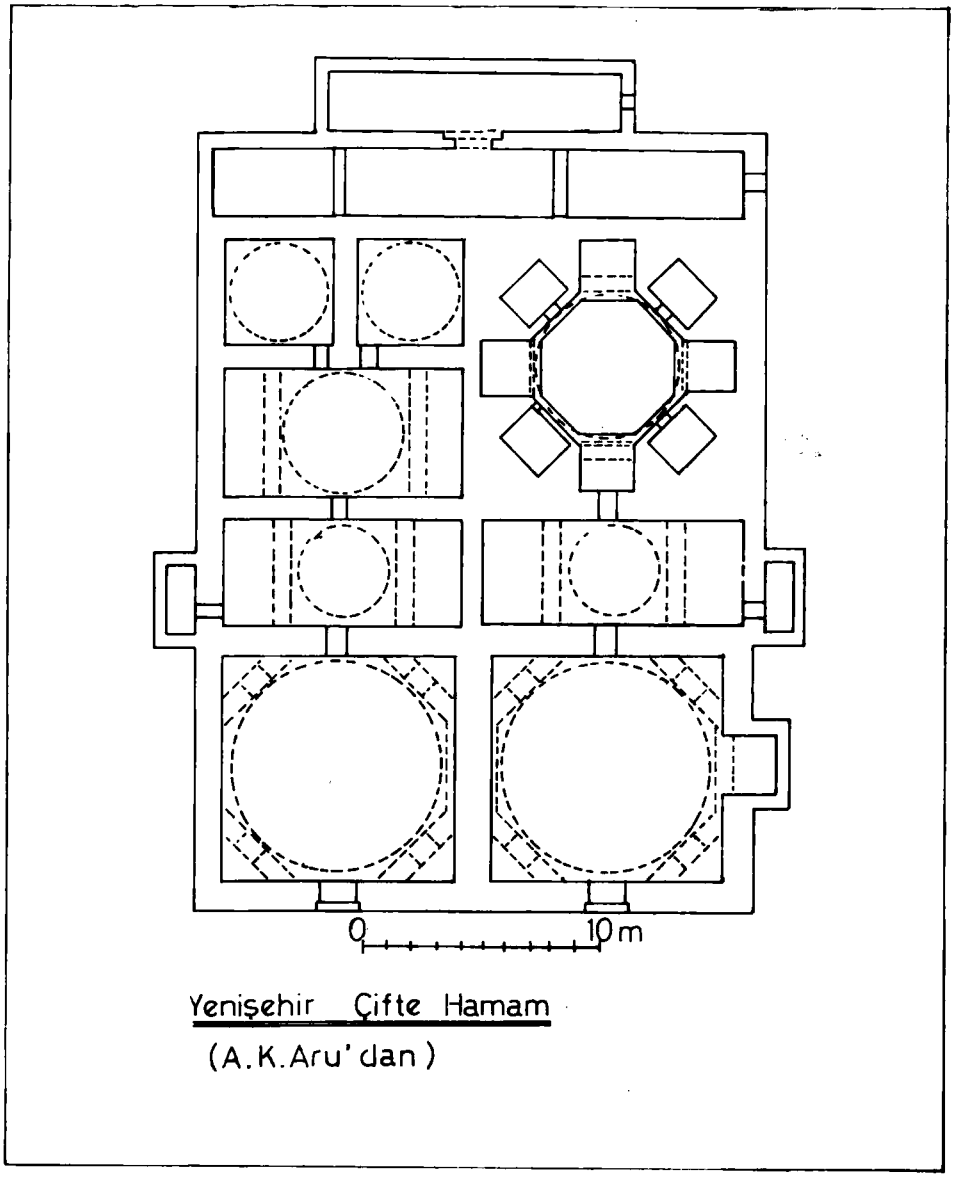

Plan : 6.

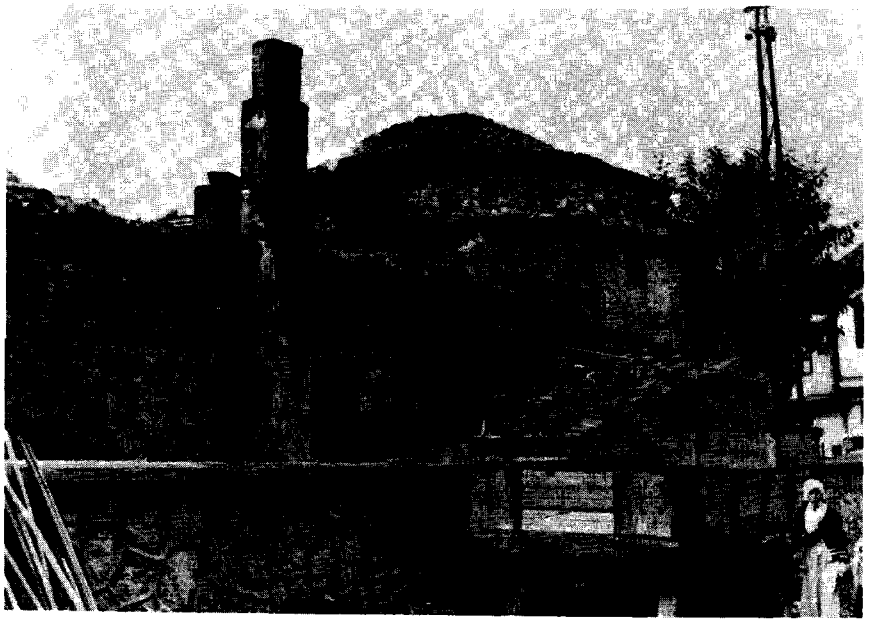

Resim : 1. Yeni Hamam genel görünüş

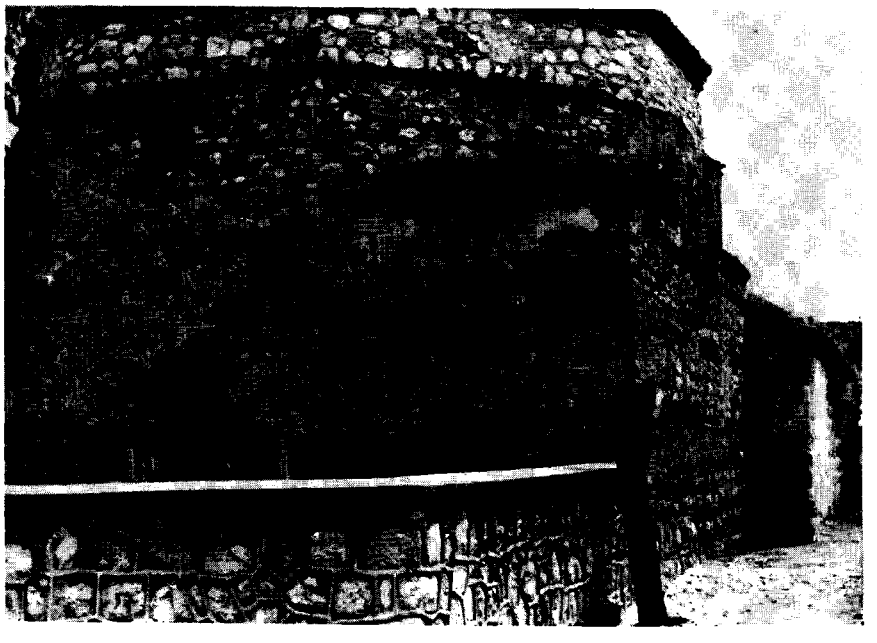

Resim : 2. Yeni Hamam arka cephe

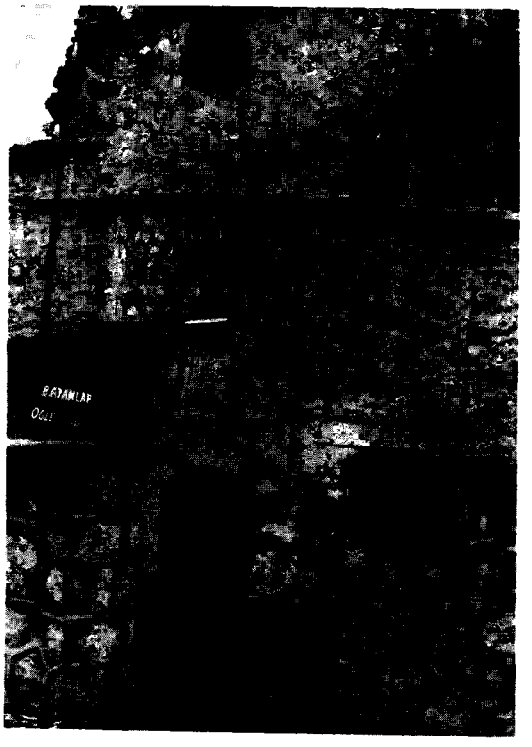

Resim : 3. Yeni Hamam giriş

Resim : 4. Yeni Hamam soyunmalık

Resim : 5. Yeni Hamam ılıklık

Resim : 6. Yeni Hamam sıcaklık halvet hücrelerine geçiş

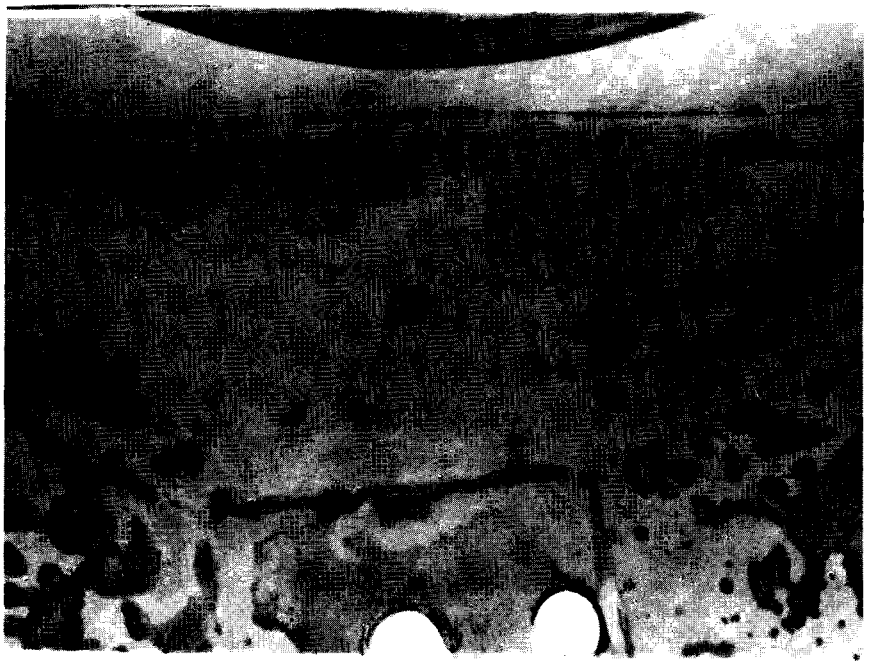

Resim : 7. Yeni Hamam sıcaklıkta eyvan

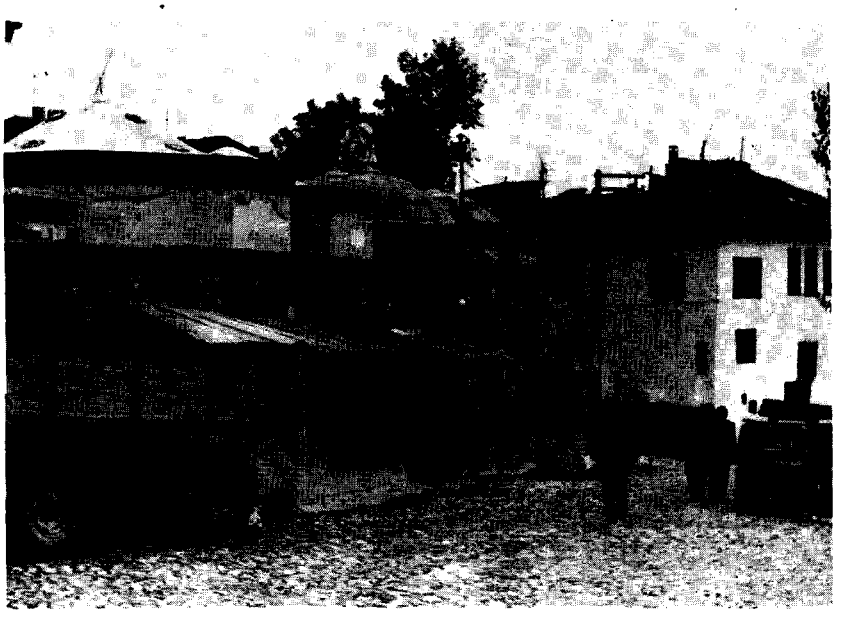

Resim : 8. Tekke Hamamı genel görünüş

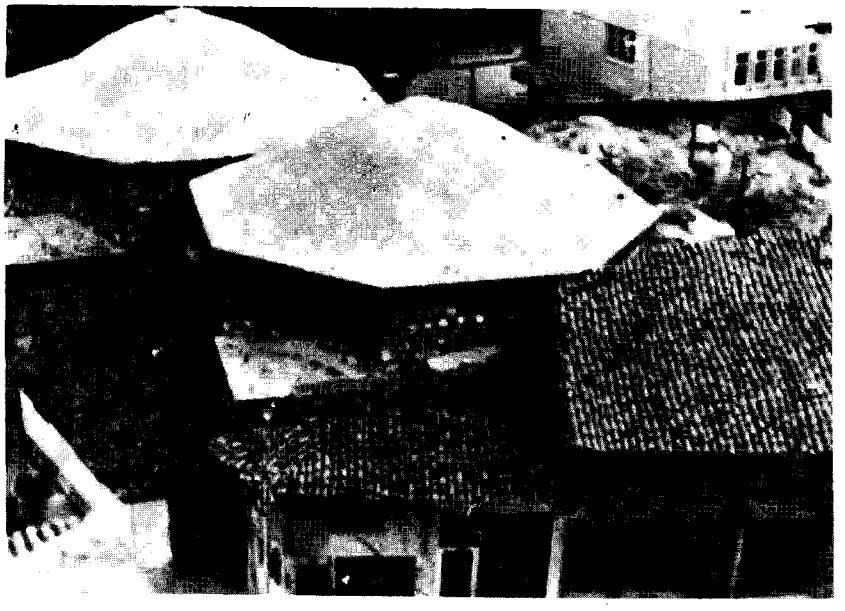

Resim : 9. Taceddin İbrahim Paşa Hamamı genel görünüş

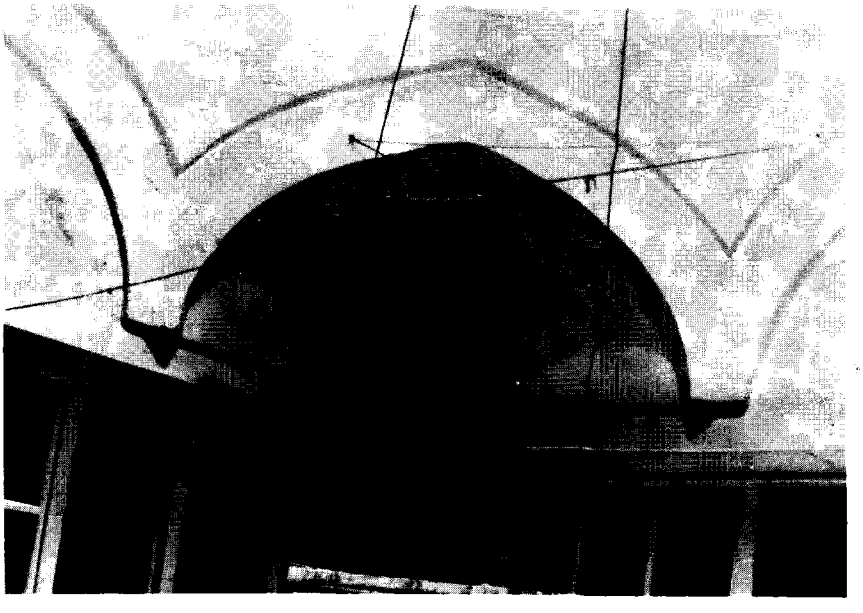

Resim : 10. Taceddin İbrahim Paşa soyunmalık

BOLU'DA BİR ÖZEL HAMAM

Hüseyin ÖZTÜRK *

Ötedenberi temizliğe önem veren Türkler hamamları, aynı zamanda sosyal bir hizmet olarak da düşünmüş ve gittikleri her yerde, zamanımıza kadar kalabilen birçok hamam inşa etmişlerdir.

Anadolu'nun birçok şehirlerinde, özellikle İstanbul'da sanat değeri olan, büyük ve küçük boyutlarda hamamlar inşa edilmiştir. Hamamların yapımında, sosyal hizmetin yanısıra, büyük bir cami veya başka bir eserin yapımı sırasında, o inşaatta çalışan işçilerin yıkanması için öncelikle hamamın yaptırılması da etkin olmuştur. İşçiler parasız, halk ise ucuza yıkanırdı. Padişahların ve vezirlerin yaptırdığı hamamlar hayrat olarak kullanılırdı. Halka açık büyük hamamlardan başka, paşa konaklarında üzerleri kubbeli, mermer kaplamalı, kurnalı ve küçük boyutlarda özel hamamlar da yaptırılmıştır[1].

Bolu'daki hamam da paşa konaklarında görülen özel hamamlardan olup küçük boyutlarda ve Son Devir Osmanlı eseridir[2]. Kitabesi olmayan hamamın yaptıranı, yapanı ve yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hamam, şehrin merkezinde, Tarihi Türk Evi mimari özelliklerine sahip, eski konak tipi üç katlı ahşap bir evin arka bahçesi içinde bulunmaktadır.

Dikdörtgen planlı hamam iki mekandan meydana gelmiştir (Plan : 1). Moloz taştan olan beden ve bölme duvarları oldukça kalın olup, kemerlerde ve örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Yapının masif bir görünümü vardır.

Batıda yer alan giriş kapısı dikdörtgen planlı, kesme taş sövelidir ve güneyde bulunan dikdörtgen mekâna doğrudan girilmektedir. (Resim : 1). Zemininin doğu yönünde kalan kısmı, ortaya yakın yerden itibaren 25 cm. kadar yüksektir. Mekânın kuzey duvarında bulunan kapı açıklığının batısında, yüksek sivri kemerli, uzun dikdörtgen planlı ve içe doğru yarım daire kavisli, derince bir niş bulunmaktadır. Buranın üzeri aynalı tonoz ile örtülü olup, tonozun orta yerindeki aydınlık feneri; ortada bir büyük yuvarlak ve iki yanında ikişer tane yaprak şeklinde olmak üzere beş tane açıklıktan meydana gelmiştir (Resim : 2). Mekânın kuzey duvarındaki profilli ve yüksek sivri kemerli kapı açıklığından, kuzey yönündeki kare planlı sıcaklık kısmına geçilmektedir. Kare mekânın batı duvarında yüksek sivri kemerli küçük bir pencere açıklığı, doğu duvarının ortasında ise, yine yüksek sivri kemerli, uzun dikdörtgen planlı ve içe doğru yarım daire kavisli derince bir niş bulunmaktadır. Her iki mekândaki nişler, zeminden 50 cm. kadar yüksekliktedir. Sıcaklığın üzeri kubbe ile örtülü olup geçiş tromp ile sağlanmıştır. Kubbenin orta yerindeki aydınlık feneri; ortada bir tane yuvarlak ve etrafında sıralanan on tane yaprak şeklindeki açıklıkların bir çiçek gibi düzenlenmesinden meydana gelmiştir (Resim : 3). Hamamın suyunun ısıtıldığı külhan, sıcaklığın kuze-

---

(*) Hüseyin ÖZTÜRK, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müze Araştırmacısı/ANKARA.

(1) Şapollo, E. B., «Türk Hamamları», **Önasya Dergisi**, cilt 3, sayı 28, Ankara, 1967.

(2) Eserin tarihlenmesinde, mimari özelliklerinin yanısıra evin bugünkü sahibinden edinilen bilgiler de değerlendirilmiştir.

yinde bulunmakta ve uzun dikdörtgen planlı olup örtüsü düz tavandır. Sıcaklığın kuzey duvarının ortasında, külhana açılan, yüksek sivri kemerle çerçevelenen beşik kemerli küçük bir açıklık bulunmaktadır ve zeminden 150 cm. kadar yüksekliktedir (Resim : 4).

Hamamın batısındaki giriş kapısından doğrudan doğruya dikdörtgen planlı mekâna girilmesi ve zeminin doğusunda bulunan yükseklikten başka, duvarlarında her hangi bir bölme izine de rastlanılmaması, soyunma ve dinlenme yerinin bu mekân olduğunu açıklamaktadır. Asıl yıkanma yeri ise, kare planlı olan sıcaklıktır. Ancak, bugün kullanılmayan hamamda kurnalardan, ahşap kapı kanatlarından, ahşap veya mermer kaplamalı olması gereken sekilerden, pis suyun dışarıya aktığı arklardan ve benzeri küçük mimari elemanlardan hiç bir iz kalmamıştır.

Yapının dış sıvasında olduğu gibi, iç sıvasının da çoğu döküldüğünden, sıva üzerine yapılmış olması gereken süslemelerden pek iz kalmamıştır. Ancak, kareden kubbeye geçişteki kuşağın köşelerinden birinin hemen üst tarafında, sıva üzerine yapılmış, vazo içinde çiçek demeti bulunan bir süsleme görülmektedir. İç duvarları biraz hareketlendiren bir diğer süsleme elemanı da, sıcaklık kısmının duvarlarını dolanan yüksek sivri kemerlerdir ve sıva ile derinlik verilmiştir (Resim : 4). Zemin kaplaması da sökülmüş olan hamamda, başka her hangi bir süsleme elemanına rastlanılmamaktadır ve çok sade bir görünümdedir. Giriş kapısı demir kanatlıdır ve ahşap olması gereken içteki kapı kanatları da bugün yoktur.

Hamamın tonozunun ve kubbesinin üzeri alaturka kiremitle örtülü olup her iki mekân, dıştan hemen hemen aynı seviyede, kuzey-güney doğrultusunda biraz meyillidir (Resim : 5, 6).

Yapı, tüm bu görünüşüyle Son Devir Osmanlı mimarisinin, özellikle küçük boyutlu özel konak hamamlarının güzel bir örneğini günümüzde halen sergilemektedir.

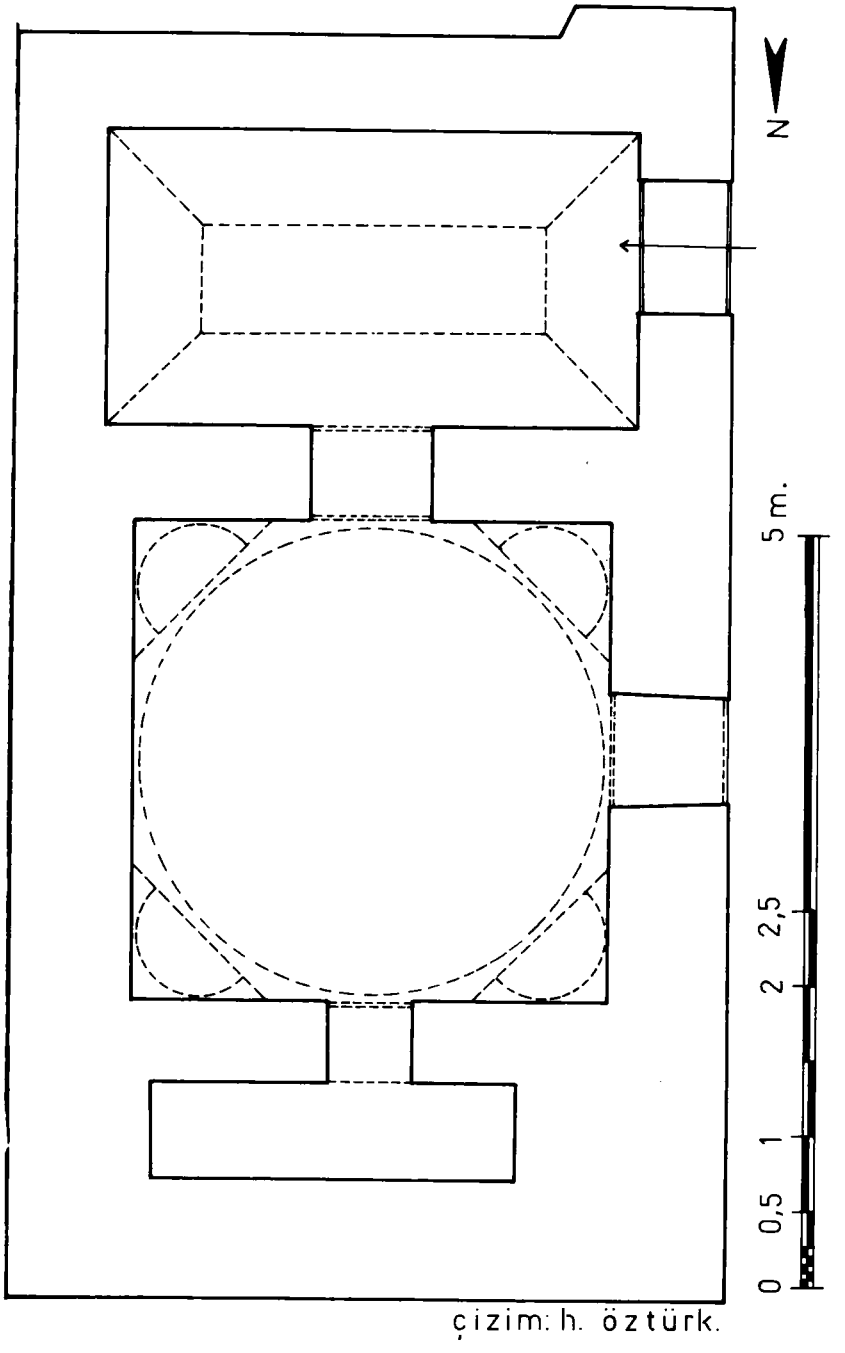

Plan : 1.

Resim : 1. Hamamın batı cephesi

Resim : 2. Soyunma ve dinlenme yerinin aynalı tonozunun içten görünüşü

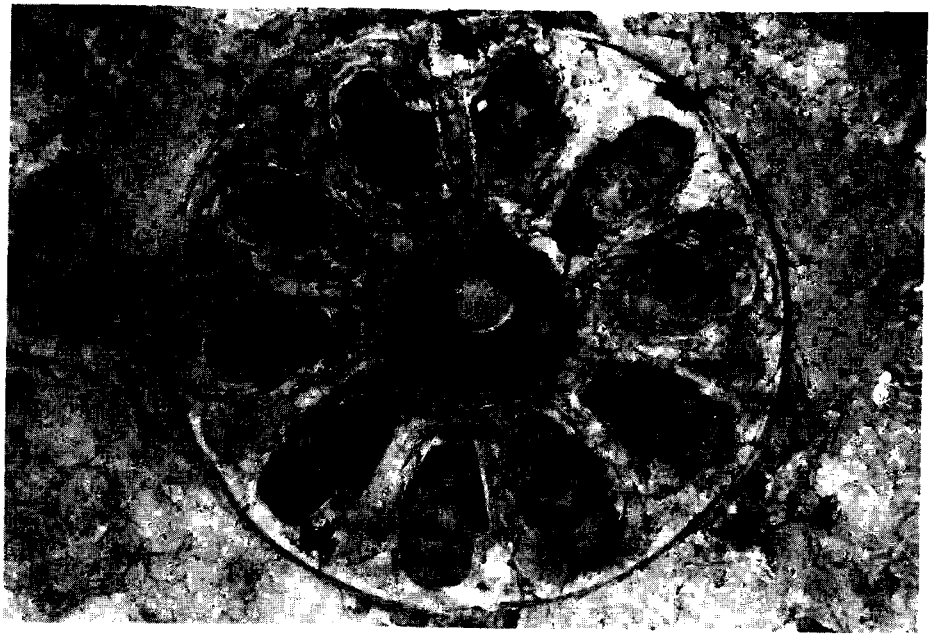

Resim : 3. Sıcaklık kubbesinin içten görünüşü

Resim : 4. Sıcaklığın kuzey duvarından ayrıntı

Resim : 5. Hamamın doğu cephesi

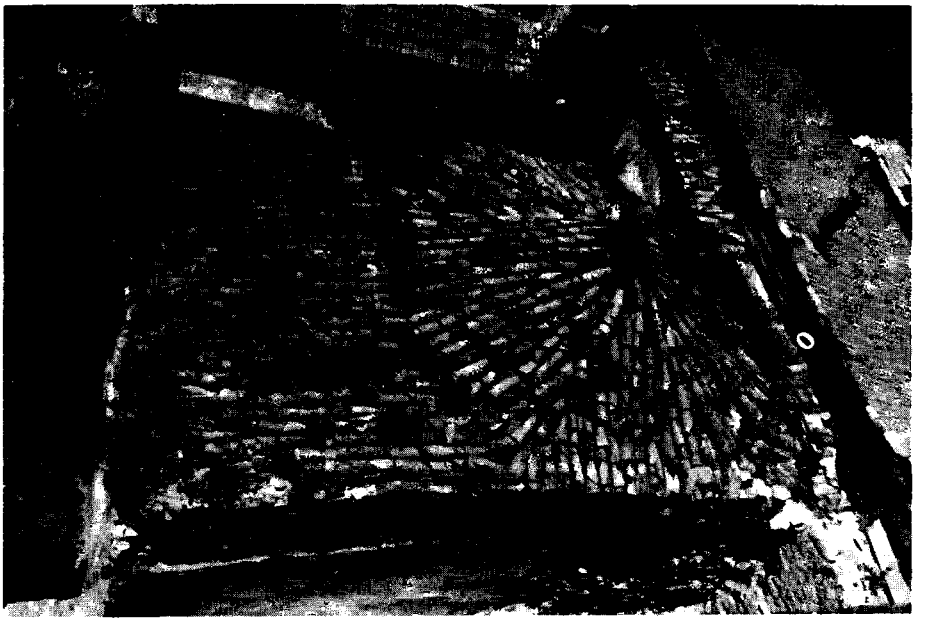

Resim : 6. Hamamın üstten görünüşü

MALATYA EVLERİ

Osman ÖZBEK *

Yapılan arkeolojik kazılar göstermiştir ki, insanoğlu mağaraları terkedip, vadilerde ve ovalarda yaşamaya başladığı devirden itibaren ev yapmaya başlamıştır. Yaklaşık 11.000 yıldır kendi sosyolojik, fizyolojik, estetik ve ekonomik ihtiyaçlarına göre, Anadolu'da ev yapılmaktadır. Kerpiçin kullanılması ile ev mimarisinde büyük bir atılım olmuş ve bu malzeme ile birlikte büyük köy yerleşmeleri kurulmuştur. Bunun Doğu Anadolu Bölgesindeki en eski örneklerinden birini, Malatya yakınlarında, Aşağı Fırat Havzasında olan Karakaya Baraj Gölü Altında Kalan Eski Eserleri Kurtarma Projesi çerçevesinde Caferhöyük'te yapılan kazılarda çıkan ev mimarisinde görmekteyiz.

İleriki çağlarda ise her bölgenin iklim ve malzeme şartlarına bağlı olarak değişik ev tiplerinin ortaya çıktığını görmekteyiz. İnsanın kendi yaşam biçimini şekillendirdiği temel ihtiyaçları gereği yaptığı ve içinde yaşadığı ev, içinde bulunduğu toplumun kültür ve geleneklerinin ayrılmaz bir parçasıdır.

İşte, bu çerçeve içinde, Malatya kültürünü, folklorünü ve etnografyasını tanımak için, Malatya'nın sivil mimarlık örneklerinin bir parçası olan eski evleri de tanımak gerekir. Bu evleri, bugünkü Malatya'nın kurulmaya başladığı mahallelerde sokak dokularıyla birlikte görmek mümkündür. Bugünkü şehrin kurulmaya başladığı tarih 1838 den sonrasıdır. Bu tarihte, Mehmet Reşit Paşa, ordusuna karargah olarak bugünkü Eski Malatya'yı (Battalgazi ilçesi) seçmiş ve yeterli yapı olmaması sebebiyle askerler boş bulunan han, konak ve evlere yerleşmiş, burada bir kış boyunca kalmışlardır. O sırada yazlıkta, bugünkü Aspusu'nda bulunan halk, Eski Malatya'daki (Battalgazi) askerlerin bir kış boyunca ikamet ettikleri evlerine dönmeyerek bugünkü Malatya'da yeni bir şehir inşa etmeye başlamışlardır. O yüzden Malatya'da çok güzel bağ evleri yanında seçkin konaklar ve bitişik nizamda şehir evleri de görmek mümkündür.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyete kadar Malatya'da çok güzel sivil mimarlık örneği yapılar inşa edilmiştir. Fakat son 15 yıldaki şehirleşme hareketleri, bu güzel evleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu evlerin bulunduğu mahallelerin, bugün şehrin merkezî yerlerini oluşturması sebebiyle, spekülatif yatırımlar uğruna bu çok değerli kültür mirası yapılar bilinçsizce yok edilmektedir.

Bugün Saray Mahallesi, Sinema Caddesi'nde sağlı-sollu 13 adet ev Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararı ile koruma altına alınmıştır. Bunun dışında Niyazi Mahallesi'nde (imar) 178 ada 4 nolu parsel (eski 78 ada 82 parsel) Erol Balanlı Evi, (imar) 172 ada 2 nolu parselde (eski 603 ada 7 parsel) Karakaşların Konağı, Hacı Mustafa Mahallesi Sivas Caddesi arkasında Azizler Sokakta 170 ada 24 parselde bulunan İstanbulluoğlu Konağı, Aslanbey Mahallesi Halep Caddesi devamı 195 ada 8 parseldeki (Eski 380 ada 45 par-

(*) Osman ÖZBEK, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Müzeler Şubesi Müdürü/ANKARA

sel) ev olmak üzere toplam dört yapının 1988 yılı başında tescil işlemleri tamamlanmıştır.

Kentin imar planı ve kanunu çerçevesinde mahalli idarelerin konuya daha hassasiyetle yaklaşmaları halinde zaman içinde beton yığınları tarafından kuşatılan, bilinçsizce veya kasıtlı olarak yokolma tehlikesiyle karşı karşıya olan Malatya evlerinin, kısmen de olsa bizden sonrakilere aktarılması sağlanabilecektir.

Malatya evlerinin sorunlarını bu şekilde dile getirdikten sonra, yukarıda belirttiğimiz, Sinema Caddesi'ndeki tescilli evlerden başlamak istiyorum (Resim : 1, 2).

Bu evler sokağa cepheli, iki katlı, tipik Malatya evleridir. Hepsinde doğrudan sokağa çıkılmakta ve bahçe evin arkasında bulunmaktadır. Yörenin iklimi, yaşama biçimi ve doğal gereçlerine bağlı olarak kalın duvarlı, küçük ve uyumlu pencereleriyle müstakil yapılardır. Genellikle iki katlı, bazen köşk bölümü ile birlikte 3 katlıdır. Evin arkasındaki bahçede ünlü kayısıyla birlikte çeşitli meyve ağaçları vardır. Bu evler 17, 19, 21, 23, 25, 33, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64 kapı numaralı evlerdir. Bunlardan ilk beşi bitişik nizamda olup «Beş Konaklar» olarak isimlendirilir.

Bir diğer ev gurubu da Mücelli Caddesi'nde bulunmaktadır. Bunlar Sinema Caddesi'ndekilerden daha farklı bir mimari anlayışa sahiptir. Bu evler, sokak cephesi yanında bahçe cephesi anlayışı da getirilmiş evlerdir. Eyvanlara daha geniş mekânlar ayırmak suretiyle yazın kullanım özellikleri arttırılmıştır. Mücelli Caddesi'ndeki 45-47 ve Antepli Sokak 39'daki evler böyledir. Bunlarda eyvanın baktığı bahçe veya avluda mutlaka bir havuz bulunmakta, bunun etrafında kameriye yer almakta ve kesinlikle asma ile gölgelendirilmektedir. Ayrıca asma dalları eyvanın cephesindeki ahşap direklere veya kafes örtülerine sardırılmakta ve böylece daha serin gölgeli alanlar yaratılmaktadır. Asma dışında çınar, ıhlamur veya ceviz ağaçlarını da görmek mümkündür. Avlu yassı, plaka şeklindeki taşlarla döşelidir. Halep Caddesi duvarındaki 195 ada 8 parseldeki evde bu avlu düzeni hâlâ bozulmamıştır (Resim : 3).

Sivas Caddesi'ndeki evlerde de şehir merkezi evi özellikleri seçilmektedir. Sivas Caddesi Azizler Sokak'taki İstanbulluoğlu Konağı böyledir (Resim : 4-5-6). Aslanbey Mahallesi Halep Caddesi Çakmak Sokak No. 12'deki evin yarısının son imar uygulamasıyla yarısının yola giderek yıkılmasına rağmen, kalan yarısı bile çok karekteristiktir.

Niyazi Mahallesi'ndeki Karakaşların Konağı ise 90 cm. kalınlığındaki 1. kat duvarları ve bu katın küçük pencereleri ile tipik bir Malatya konağının bütün özelliklerini üzerinde taşıyan bir yapıdır (Resim : 7).

Malatya merkezindeki inceleyebildiğimiz bu evlerin yapılış özellikleri ve malzemeleri hakkında şunları söyleyebiliriz.

Taş daima temel yapı malzemesidir. Bunlar çevreden temin edilebilen işlemesi kolay taş olabileceği gibi koyu renk bozalt türü taşlara da rastlamak mümkündür. Temel, cephede 1-1,5 metre yükseltilerek itinalı taş işçiliği ve derzleriyle cephede dikkati çeker (Resim : 3, 7).

Kerpiç, taş temel üzerinde oldukça kalın bir şekilde yapının dış duvarlarını oluşturur. Bu kalınlık 50 ile 90 cm. arasındadır. Ahşap, Malatya evlerinde kerpiçten sonra en çok kullanılan malzemedir. Duvarları bağlayan hatıllar, iç dış doğramalar, döşemeler, tavanlar, sekiler, pencereler, kapılar, yüklükler, merdivenler bağdadi bölmeler ahşaptır (Resim : 8, 9). Maden olarak sıcak işlenmiş demiri görmekteyiz. Kapılarda, pencerelerde, kapı üzerindeki havalandırma alınlıklarında karekteristik örnekleriyle görmek mümkündür. Kapılarda dövme demir çiviler daimi dekoratif unsurlardır.

Avluda zemin katın taşlık bölümlerinde ve sekilerde yassı plaka şeklindeki taşların yanyana dizilmesi suretiyle döşemeler oluşturulur.

Evlerin ana giriş kapıları genellikle çift kanatlıdır. Konaklarda bu kapılar at arabasının veya develerin geçebileceği büyüklüktedir. Her kapıda mutlaka bir kapı tokmağı vardır. Kapılarda ahşap oymalara diğer bölgelerdeki kadar çok rastlanmaz. Buna karşılık kapı üst kısmına isabet eden 1. kat çıkmasının veya şahnişin kirişlerinde dekoratif işlemeler görülür. Her ana giriş kapısı üzerinde rüzgarlık veya aydınlık olarak iş gören elips şeklinde pencereler vardır. Bu pencereler dekoratif demir kafeslerle korunur.

Malatya evlerinin zemin kat pencerelerinin yukarıda ve çok küçük oldukları tespit edilmiştir. Sebebi bu kat odalarının ambar, kiler veya tandır için kullanılmasıdır (Resim : 7). Bu odalardan birisi «hızna odası» dır. Hazinenin bozulmuş şekli olan bu oda evin kileri işlevini gören yerdir. Bu odada ekmek, bulgur, peynir tenekeleri, pekmez, turşu, pestil doldurulmuş kaplar, yağ küpleri sıralanır idi. Bu geleneğin hâlâ yaşatıldığı evi Yeşilyurt ilçesinde tespit ederek fotoğraflamak mümkün olmuştur. Malatya merkezindeki zemin kat odaları bugün bu fonksiyonlarını kaybettikleri için küçük pencereler büyültülmüştür.

Evlerin cephelerindeki pencereler üzerindeki kemerli alınlıklar cephe mimarisini tamamlayan unsurlardır. Normal ölçülerdeki pencereler, duvarın kalınlık durumuna göre bazı evlerde düz olarak, bazı evlerde de mazgal deliği gibi içe genişleyerek açılır. Üst katlarda pencere demiri pek yoktur. Şahnişin penceresinde pencere pervazının üzeri kemerlidir. Alt kat pencerelerde ise dikdörtgen pencere pervazının üstü oluklu kiremitlerle kademeli 2 kemer görülür (Resim : 10). Yarım daire şeklindeki bu form daha sonraki devirlerde iç içe üç adet üçgen şekline dönüşmüştür.

Evlerde, cepheye verilen önem çok fazladır. Cephede 1. kat genellikle dışa taşar. Bu yalnız başoda için olabildiği gibi tüm cephede de taşma mümkündür. Diğer ev sokağın köşesinde ise her iki cepheden de çıkmalar yapılabilir. Üst katın başoda veya eyvan pencereleri daha özenli bir işçilikle cepheden fark edilir. 1. kat bittiği yerde çatıya geçişlerde de Malatya evlerinin cephe mimarisinin en belirgin kavisli taşmalarını görürüz. Bu kavisli taşmalar özel kavislendirilmiş bağlantı kirişlerinin aralarının çıtalarla bağlanarak üzerinin itinalı şekilde çamurla sıvanmasıyla oluşturulmuştur. İster sade bir ev isterse konak olsun bu hepsinde görülür. Bu kısım daima kireç badana olup cepheye ayrı bir güzellik verir. Çatının ucunda ise yere doğru sarkan, ahşap, oyma dantela şeklinde süslemeler vardır. Bunun gölgesi kireç badana üzerine düşerek cepheyi süsler (Resim : 10). Çatı ise genellikle oluklu kiremittir. Boş bırakılan tavanla çatı arasında ise kışlık meyve ve sebze kurutulur.

Evler genellikle iki katlıdır. Fakat konak tipi yapıların cephesinde, cephenin güzelliğini noktalayan ona estetik bir güzellik veren, çatı üzerinden taşan 3 tarafı açık veya kapalı eyvanlar (Resim : 4) vardır. Eyvan yazın oturulan ve hatta sıcak yaz gecelerinde yatılan son derece havadar bir bölümdür. Yaz sıcaklarında ev halkının sığındığı yaşamın büyük bir bölümünün geçtiği bu mekan bölge türkülerine bile konu olmuştur. Bazı eyvanlar ise cepheye değil avluya bakar. Kenarları açık, üstü kapalı, avluya bakan kısmı parmaklıklarla bölünmüş veya kafeslendirilmiş şekildedir. Bahçeye bakan eyvanlar daha geniş bir alana yayılır.

Zemin kat odalarına kiler, tandır, zahire ambarı işlevleri verildiğini belirtmiştik. Aralıktan tahta bir merdivenle üst kata çıkılır. Üst katta en uygun yerde başoda bulunur. Burası misafirlerin kabul edildiği ağırlandığı odadır. Burada «makam»ın bozulmuş şekli olan «makat» denen sedirler bulunur. Bunlar ahşaptan altları boş sedirlerdir. Bu makatların etrafı yer yastıkları ile çevrilidir. Üzeri halı, kilim ve minderlerle örtülüdür (Resim : 11). Misafirler bunun üzerine buyur edilir. Ev sahipleri yere, döşeme üzerindeki halı veya kilimler üzerine oturur .Bu odada fincan bardak vs. eşyaların konulduğu, duvar içine gömülü tahta kapaklı veya camlı dolaplar bulunur.

Üst kattaki yatak odasında yüklük denilen, derin, tahta kapaklı, çift kanatlı dolaplara rastlanır. Genellikle yüklük yanındaki kapaklı bir dolabın içinin de gusulhane olarak düzenlendiği görülür.

Üst katta, başoda ve yatak odası dışında bir de «Kış damı» bulunur. Burası Malatya'nın yaz sıcaklarının bitip eyvanlarda oturulmaz duruma gelinmesinden sonra ev halkının günlük yaşamını geçirdiği yerdir. Kış damı dikdörtgen planlı genişçe bir odadır. Buraya kimi evlerde ahşap parmaklıkla seki altından geçilir. Bu odanın girişinin karşısında «limseki» denen bir bölüm bulunur. Burası oda seviyesinden 40-50 cm. yüksekte 200×300 cm. ölçülerinde tavandan inen ahşap direklerle ortadan bir giriş bölümü yaratılmış bir mekandır. Bu limsekinin üzeri halı ve minderlerle kaplı olup etrafı yine yastıklarla çevrilidir. Bunun en güzel örneğini Aslanbey Mahallesi Halep Caddesi Çakmak Sokak 12 nolu evde görmek mümkündür.

Erken devir evlerinin kış damında, duvarda mutlaka yaşmaklı ve piramit külahlı bir ocak bulunur. Ocağın yanlarında çeşitli eşyanın konulabileceği nişler, onun yanında kapaklı dolaplar vardır. Döşeme ve tavan ahşaptır. Tavanın ahşap kirişlerini örten kaplamaya «hazen» denir. Evin duvarları ve zemin kat toprak döşemeleri kısa zaman aralıklarıyla «höllük» denilen killi toprakla sıvanır. Buna yörede perdahlamak denir.

Malatya'ya yakınlığı ve konumuzu tamamlayıcı unsurları sebebiyle Yeşilyurt ilçesindeki evlerden de söz etmek istiyorum. Özellikle Malatya Caddesi'ndeki Kekevi'nin Evi bir asır öncesinin kültür ve yaşamını hâlâ yansıtması ve muhafaza etmesi bakımından ilginçtir. Hızna ve mutfak bölümünü en canlı bir şekilde bu evde görmek mümkündür.

Hızna'da hâlâ 100 yıl öncesinde olduğu gibi ahşap sedirler üzerine yanyana dizilmiş teneke kaplar içlerinde çeşitli kışlık yiyecekler muhafaza edilmektedir. Duvarlarda, en incesinden en kalınına kadar çeşitli elekler yanyana sıralanmıştır. Mutfakta ise tavana kadar uzanan ahşap oymalı raflarda kalaylı bakır tabaklar, tencereler, lengerler, tavalar, sahanlar boy boy dizilmiştir (Resim : 12).

Bütün bu bahsettiğimiz evler, günbegün yok olmaktadır. Binaları, yalnızca tescil ederek koruma altına almak yetmemektedir. Malatya halk kültürü ve sivil mimarlık örneği bu yapıların yok olmaması ve bizden sonraki nesillere de bir şeyler kalması isteniyorsa özellikle yerel yönetimlerce çok acil olarak bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Malatya'da 20. yüzyıl başına ait bir sokak dokusunun bile korunması henüz mümkün durumdadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ülke genelinde yürütmekte olduğu taşınmaz kültür varlıklarının onarımı ve fonksiyon kazandırılması ile ilgili faaliyetlerine bağlı olarak, tek yapı ölçeğinde dahi değerlendirildiği takdirde, eski Malatya ev örnekleri, birer kültür varlığı olarak gelecek kuşaklara aktarılarak yaşatılabilecektir.

Kırsal kesimden, eski ve yeni merkezlere doğru denetlenmesi güç bir göç olayının sürdüğü bilinmektedir. Malatya'nın da, sosyo-ekonomik konumu büyük ve hızlı bir değişimin süreklilik kazanmasına yol açmaktadır. Özellikle İkinci Ordu'nun Malatya'ya taşınması ve Karakaya baraj gölü altında kalan köylerin halkının Malatya'ya yerleşmek istemeleri ve son yıllardaki yatırımlar, il merkezinin şehirleşme ivmesini arttırmaktadır. Değişim içinde yaşamak kaçınılmazdır. Fakat bu değişim geçmişimizin ve kültürümüzün silinmesine sebep olmamalıdır.

Resim : 1. Malatya Sinema Caddesindeki tescilll evler

Resim : 2. Malatya Sinema Caddesindeki tescilli evler

Resim : 3. Malatya Halep Caddesindeki ev

Resim : 4. Malatya, Sivas Caddesi Azizler Sokak'taki İstanbulluoğlu konağı köşk bölümü

Resim : 5. Malatya, Sivas Caddesi Azizler Sokak'taki İstanbulluoğlu konağı

Resim : 6. Malatya, Sivas Caddesi Azizler Sokak'taki İstanbulluoğlu Konağı

Resim : 7. Malatya Niyazi Mahallesi Karakaşların Konağı

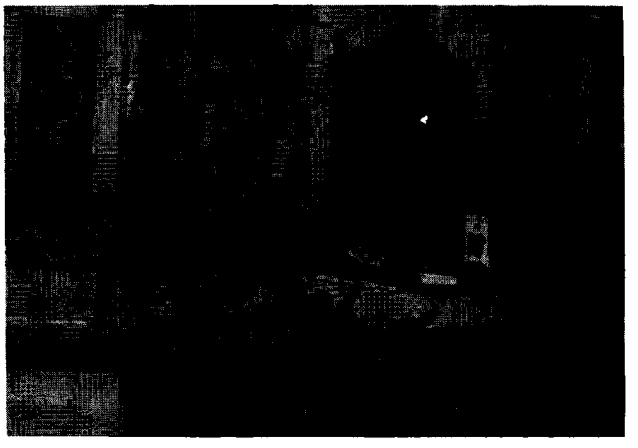

Resim : 8. Hadi Çekirdek evi ikinci kat salonundaki ahşap malzemeler

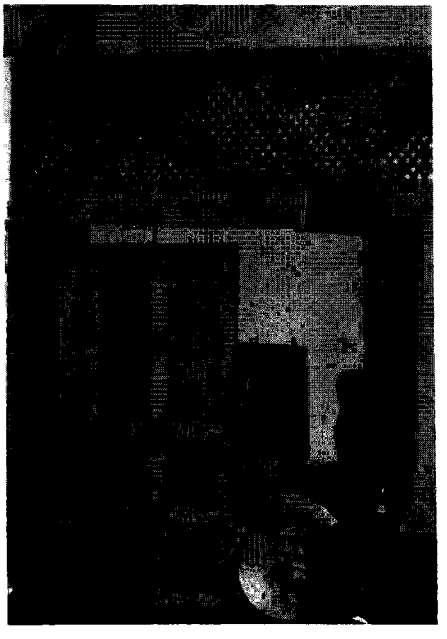

Res. : 9. Bir Malatya evinde kiler odası ve kafesli Musandra

Resim : 10. Sinema Caddesinden bir evin cephe detayı

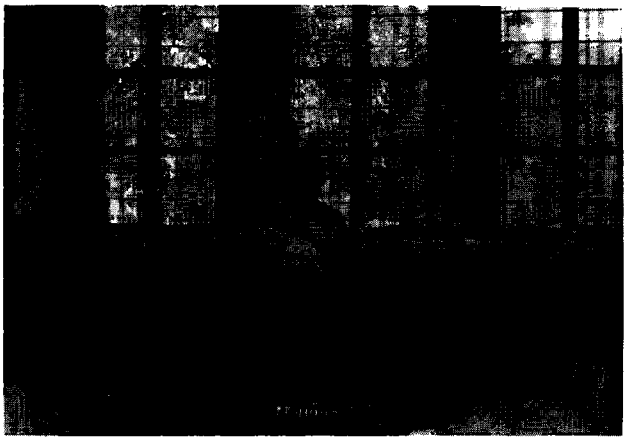

Resim : 11. Hadi Çekirdek evi başodası

Res. : 12. Malatya evinde mutfaktan bir köşe

ANADOLU YARIMADASI'NIN EN BATI UCUNDA YER ALAN TİPİK BİR OSMANLI KÖYÜ

BABAKALE

Çiğdem TÜRKER *

Anadolu yarımadasının en batı ucunda, Çanakkale ili Ayvacık ilçesinin Baba Burnu denen mevkiinde yer alan bu küçük fakat sevimli Osmanlı köyü, pek ilgi çekmemiş olsa gerektir ki burada pek fazla araştırma yapılmamıştır.

Oysa Babakale köyü kalesi, camisi, limanı, çeşmeleri, sokakları, hamamı, çarşısı, bazı evleri ve hatta mezarları ile Batı Anadolu Osmanlı köylerinin sayılı örneklerinden biridir. Ancak gün geçtikçe bozulan yapı dokusu nedeniyle gelecekte yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

İlk zamanlarda Hirzü'l-bahr, yani «tılsımlı kale» ya da «deniz muskası,» anlamına gelen bir adı bulunan Babakale'den[1], Piri Reis'in Kitab-ı Bahriyye'si ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bahsedilmektedir. Piri Reis'e göre burada Emek Yemez Baba[2], Evliya Çelebi'ye göre Baba Sultan[3] ve halk arasında ise Latif Baba adıyla bilinen bir yatır vardır.

Rivayet edildiğine göre, Babakale halkı korsanlardan korunmak amacıyla bir kale yapımı için Padişah III. Ahmet'e başvurduktan ve dilekleri kabul olduktan sonra, kale için yer seçimine başlar ve Latif Baba'nın mezarının olduğu yeri kazarlar. Akşam olup ta kazma küreklerini burada bırakıp yatmaya giden işçiler, sabahleyin kazma küreklerinin yerinde olmadığını ve akşam koydukları yerin biraz daha ilerisinde, bugünkü kalenin yerinde durduğunu görürler. Bu durum birkaç kez tekrarlanınca, Babakaleliler burada bir yatırın bulunduğuna inanır, onun kazma küreklerini koyduğu yeri işaret sayarak, kalelerini oraya inşa etmeye başlarlar. Latif Baba'nın mezarı üzerine ise ahşaptan, Osmanlı mimarisi tarzında oyma ve süslemeleriyle bir türbe yaparlar. Böylece kalenin ismi de Babakale olur. Ancak ahşap bölgenin nemli havasına ve sert esen rüzgarlarına dayanamayarak çürür ve tahrip olur. Bunun üzerine halk türbeyi betondan olmak üzere tekrar inşa ederek, yapımında Osmanlı mimarisi tarzındaki türbenin taşlarından bazılarını kullanırlar.

TARİHİ KALINTILAR : Bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre, Babakale köyünde Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı Kaymak Mustafa Paşa[4] tarafından kale, çeşmeler, cami, hamam, dükkanlar ve bazı evler inşa ettirilmiştir[5].

Geçmişimizden geleceğimize miras kalan bu kültür varlıklarından kısaca bahsetmek istiyorum.

(*) Çiğdem TÜRKER, Çanakkale Arkeoloji Müzesi, Müze Araştırmacısı.

(1) Aktepe, M. Münir., Vakıflar Dergisi, sayı : VIII, s. 27, vd.

(2) Piri Reis : Kitab-ı Bahriyye, İstanbul, 1973, Tercüman 1001 Temel Eser, cilt : I, s. 148 - 149.

(3) Evliya Çelebi : Seyahatnamesinden Seçmeler, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971, cilt : I, s. 143.

(4) Aktepe, M. Münir., Vakıflar Dergisi, sayı : VIII, s. 15 vd.

(5) Kunter, H. Baki., Vakıflar Dergisi, sayı : III, s. 3.

a) Kale : Girişkapısı üzerinde yer alan kitabeye göre, hicri 1139 yılında, Vezir Kaptan Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bu zat, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın damadı ve XVIII. yüzyıl vezirlerinden Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'dır.

Giriş kapısı kesme, sur duvarları moloz taşlardan örülmüştür. Giriş doğu duvarındaki Taç kapıyla yapılır (Resim : 1). Taç kapıdan içi nişli bir mekâna, buradaki ikinci bir kapı ile de avluya girilir. Bu kapı üzerindeki kemerin kilit taşında bir alem işareti vardır (Resim :2). Avluya girince, hemen solda, harap durumda sarnıçlı bir Osmanlı çeşmesi ile bunun üst tarafında, sur duvarı üzerinde yıkık bir minare bulunur. Minarenin birkaç basamağı bugüne kadar sağlam durumda gelebilmiştir.

Dikdörtgen planlı kalenin, yaklaşık altıgen planlı dört kulesi vardır. Kulelerin çokgen olmasının nedeni, deniz hedeflerinin kolayca vurulması için olsa gerekir. Doğu ve kuzey kulelerinin altı zindan olarak kullanılmıştır. Batı kulesi üzerinde bugün bir deniz feneri mevcuttur. Güney kulesinin en önemli özelliği ise, denize bakan barularının[6] ikisinin dış yüzünün en üst taşında üç sembolün bulunmasıdır. Bunlar başı kalkık fırlamaya hazır bir yılan, bunun altında balta ve diğer yüzdeki çifte balta motifleridir. Ayrıca kule üzerinde bir gözetleme kulesinin kalıntıları da vardır. Güney kulesinin önündeki tonozlu odanın yanındaki rampalı yol ile seğirdim yerine çıkılır[7]. Baruları en sağlam kalan duvar, denize paralel olarak uzanan batı duvarıdır. Kuzey duvarı üzerindekiler yer yer tahrip olmuş, güney duvarı üzerindekiler hiç kalmamıştır.

b) Cami : Giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre hicri 1139 (=Miladi 1725) yılında kale ile birlikte yaptırılmış güzel bir camidir[8]. En son 1959-1961 yıllarında tamir görmüştür. Önceleri iç kısım tamamen ahşap Osmanlı oyma ve süslemeleriyle bezenmiş, fakat tamir olduktan sonra bu özelliğini yer yer kaybetmiştir.

Dikdörtgen planlı caminin son cemaat yeri, önde yedi adet ağaç dikme ile desteklenen bir sundurma ile örtülmüştür. Çatı marsilya kiremiti ile kaplıdır. Giriş kapısı üzerindeki hafifletme kemeri ortasında kitabesi vardır. Caminin yan tarafında ve minarenin yanında, merdivenle çıkılan ve üzerinde yine kitabesi bulunan ikinci bir kapı yer almaktadır. İçte çatıyı taşıyan ahşap sütunlar, taş sekiler üzerinde yükselir (Resim : 3). Tavan ahşap pasalarla[9], küçük kare şeklinde süslemeler meydana getirecek şekilde bölünmüş olup, tam ortada kabartma bir rozet şeklinde tavan göbeği bulunur. Caminin içi, üstte kemerli revzenler, altta bir sıra dikdörtgen pencere ile aydınlanır. Mahvel ve minber ağaç işçilikli, mihrap ise özelliği bozulmuş bir vaziyette, sıva ile kaplıdır. Mihrabın üzerinde yer alan yuvarlak bir pencere dikkati çeker. Taban döşemesi fırınlanmış tuğladan ve araları horasan harcı kaplıdır.

Caminin minaresi, altta dikdörtgen planlı bir taban üzerindeki çokgen şekilli kürsü üzerinde yükselen koni şeklindeki papuç, yuvarlak gövde, süslemeli şerefe altı ve en üstte yer alan soğan şeklindeki külahı ile ilgi çekicidir. Çokgen planlı kürsü iki kısımdan meydana gelmiştir. Alttaki bölüm düzdür. Üstteki kısım ise yuvarlak kemerli yalancı nişlerle süslüdür. Kürsü ile papucu birbirine bağlayan silme de biçim itibariyle oldukça ilginçtir.

Caminin giriş kapısı önünde yer alan bahçeden birkaç basamakla şadırvanın bulunduğu ikinci bahçeye inilir. İki bahçeyi

(6) Baru : Türkler kalelerdeki korkuluk duvarlarına baru derlerdi. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, 1975, İstanbul, s. 61).

(7) Seğirdim yeri : Kale bedenlerindeki korumalı yol. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1975, s. 387).

(8) Aktepe, M. Münir., Vakıflar Dergisi, sayı : VIII, s. 28 de, M. Münir Aktepe'ye göre Vakfiye suret defterinin 121. sayfasında bu hususta bir kayıt bulunduğu yazılıdır.

(9) Pasa : Yüzleri aynı düzeyde olacak biçimde bitişen iki gerecin ya da elemanın arasındaki çizgiyi örten profilli ya da düz çıta. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, s. 340).

birbirinden ayıran duvar içinde, süslemeli yüzleri görünecek biçimde yerleştirilmiş Osmanlı mezar taşları bulunur.

Çokgen planlı şadırvanın herbir yüzü üzerinde değişik süslemelerle bezenmiş mermer kaplamalar bulunmaktadır. Üst kısmı, çokgen prizma şeklinde camlı bir çatı ile örtülü olup, suyun gittiği yerin etrafında çepeçevre, her musluğun önüne gelecek şekilde, oturmak için yapılmış küçük ve yuvarlak yerler vardır.

c) Hamam : Siyah moloz taşlarla yapılmış içi kireç sıvalı üzeri iki tuğla kubbe ile örtülü küçük bir hamam yapısıdır. Cehennem[10], tütekler ve külhan tamamen yıkılmıştır (Resim : 4).

Kadınlar ve erkekler hamamı olarak iki bölümden ibarettir. Her iki taraf birbirine simetriktir. Girişten sonra hemen solda küçük bir tuvalet ile oda bulunmaktadır Sağda soyunmak için kullanılan taş sekiler mevcuttur. Soyunma odasından dar ve küçük bir ılıklığa, buradan da sıcaklığa girilir. Sıcaklık tamamen mermer kaplama olup göbek taşı bugün çökmüştür. İçeride beş adet kurna ve dipte, sağ kısımda paravana ile bölünmüş ufak bir bölüm vardır.

Köşeli kapıdan yuvarlak kubbe kasnağına geçiş, niş şeklindeki pandantiflerle sağlanmıştır. Hamamın iç kısmı, kasnaktaki pencerelerle aydınlatılmaktadır.

d) Çeşmeler : Osmanlı Devrine ait, bugün hâlâ ayakta dört çeşme vardır.

1 — Çarşı Çeşmesi : Köşe başında bulunması nedeniyle iki yüzlüdür. Ön cephe kesme, yan cephe moloz taşlarla yapılmıştır. Çarşıya bakan esas yüz üzerinde sivri kemerli bir niş içerisinde yer alan kitabesi 1139 (hicri) tarihini taşır. Kitabenin altında, birbirine simetrik durumda maşrapa koymak için iki ufak niş ve bunun altında birbirine simetrik durumda yerleştirilmiş iki musluk vardır. Çeşmenin bu yüzünde bulunan sivri kemerli niş, iki yanda başlıklı anteler tarafından taşınır. Çeşme yalağının iki yanında yer alan taş sekiler de, yine simetri ilkesine uygun olarak geliştirilmiştir. Ayna taşı ve palandızın[11] bulunmadığı görülür. Musluklardan solda yer alanı da iptal edilmiştir.

Yan yüzde altta sivri kemerli bir başka niş içinde iptal edilmiş bir musluk daha bulunmaktadır. Üstte ise çeşme sarnıcının giriş yeri vardır.

Hazneli Osmanlı çeşmelerinin tipik bir örneğidir (Resim : 5).

2 — Yalı Çeşmesi : Babakale köyü içindeki en büyük Osmanlı çeşmesidir. Limanın hemen yanında yer almakta olup, sarnıçlı bir çeşmedir. Denize bakan yüz üzerinde bulunan mermer kaplamalı, selvi ağaçları ve rozet bezemeleri ile süslü ayna taşı üzerinde dört musluğu bulunur. Ancak musluklar bugün iptal edilmiştir. Anteli başlıkların taşıdığı sivri kemerli niş içinde kitabenin izleri mevcut olmakla birlikte kitabe kayıptır (Resim : 6). Çeşmenin ön yüzü kesme, yan yüzleri ise moloz taşlarla örülmüştür.

3 — Alibey Çeşmesi : Babakale köyü içinde, günümüze en sağlam durumda gelen Osmanlı çeşmesidir. Üzerindeki kitabeden dolayı bu isimle anılır. Kitabe, başlıkları içeri doğru taşan antelerin taşıdığı yuvarlak kemerli niş içinde yer almakta olup, hicri 1151 tarihini taşır. Ante blokları, selvi ağacı motiflerinin üzerinde altıgen yıldız motifleri ile süslüdür. Üstten profilli bir saçak ile sınırlandırılan çeşmenin çatısı, öne doğru meyillidir. Hazneli Osmanlı çeşmelerinden biridir. Yan yüzü üzerinde üstte sarnıcın girişi bulunmaktadır. Alt kısım ise şebeke suyu verilmek üzere oyulmuştur. (Resim : 7).

4 — Dürriye Hanım Çeşmesi : Ne tarihi ne de kitabesi bulunmaktadır. Ancak

(10) Cehennem : Hamamın döşeme taşlarını taşıyan ayaklar arasında kalan ve külhana bağlı olan boşluk. Hamamın döşeme taşları külhandan buraya gelen ve daha sonra tüteklerle dışarıya atılan dumanla ısıtılır. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, 1975, İstanbul, s. 98).

(11) Palandız : Çeşmenin musluk taşı. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1975, s. 335).

sarnıçlı Osmanlı çeşmelerinin bir başka örneğidir. Bu çeşmeyi diğerlerinden ayıran tek özelliği, başlıklı antelerin taşıdığı yuvarlak kemerinin, çeşme yüksekliğini aşmasıdır. Yuvarlak kemerli bir niş içinde, musluğun hemen üzerinde, maşrapa koymak için ikinci bir niş vardır. İki yanda ise simetrik durumda ve bezeyici mahiyette sivri kemerli yalancı nişler bulunur.

Çeşmenin üst kısmı profilli saçakla sınırlandırılmış olup, üzeri semerdam ile kapatılmıştır. Profilli saçak, yuvarlak kemerin kıvrımına uymuştur. Ön yüzü kesme taş blokları, yan yüzleri ise moloz taşlarla inşa edilen çeşmenin ön kısmında, ileri doğru çıkıntılı taş sekiler vardır.

e) **Çarşı :** Kale ile aynı zamanda yaptırılmıştır. Taş döşeli dar sokağı ortasından geçen su kanalı ve karşılıklı sıralanmış 10 kadar dükkanı ile günümüze kadar gelebilmiş olmasına rağmen, dükkanlar yıllar yılı gelişigüzel tamir olmaları nedeniyle karekterlerini kaybetmişlerdir. Bu dükkanların evvelce ana yapı özelliğini oluşturan hımış duvar tekniğini [12], şimdi yalnızca çarşının bitiminde yer alan ve yıkılmış durumdaki bir dükkanın arka duvarının kalıntıları arasında görebiliyoruz. Çok küçük bir kısmı kalmış bu karekteristik duvar örneği de çok yakın bir gelecekte yok olacaktır (Resim : 8).

f) **Liman :** Kaymak Mustafa Paşa tarafından, inşasına başlanan, fakat herhangi bir nedenle yarım kalan liman ve mendire bugün yetersiz durumdadır. Geçmiş zamanlarda burada korsanların tonlarca ağırlıktaki yelkenlilerinin demirlendiği düşünülürse, limanın şimdi kaderine terk edildiği açıkça görülmektedir (Resim : 9).

g) **Sivil Mimari :** Kaymak Mustafa Paşa tarafından, Babakale köyü içinde bazı evlerin inşa ettirildiğini daha önce öğrenmiştik [13]. Bu evlerin kalenin kuruluşunda ve yönetiminde görev alan komutan ve paşaların evleri olduğu muhakkaktır. Bu evlerden biri, saray altı mevkii olarak tabir edilen yerde bulunmakta olup, tamamen yıkılarak kaybolmuştur. Diğeri daha yukarıda bir tepenin üzerinde yer alan ve bugün sadece kalıntıları mevcut olan yapıdır. Paşa evi ya da konak olarak bilinen bu yapının üç katlı, ahşap oyma ve süslemelerle bezeli bir bina olduğu söylenmektedir. Köylülerin ifadesine göre yakın zamana kadar da, bazı süslemeleri mevcutmuş. Üçüncü bina ise hamama giden yolun üzerinde tam köşe başında yer alan, pencereleri kafesli ve dış yüzü aynen korunmuş, bahçe duvarları oldukça yüksek bir yapıdır. Kapısı kilitli ve ev sahibi bulunamayan evin, tipik bir Osmanlı sivil mimarlık örneği olması nedeniyle, korunması gereklidir.

h) **Mezarlıklar :** Babakale köyünde biri caminin etrafında, diğeri ise kalenin yanında yer alan iki mezarlık vardır. Cami etrafında bulunan mezarlık bugün yok olmuş olup, mezar taşları caminin etrafını çeviren bahçe duvarı içine, süslemeli yüzleri görünecek biçimde, yapı malzemesi olarak yerleştirilmiştir. Herbiri ayrı motifler ve süslemelerle bezenmiş bu tipik mezar taşları her geçen gün biraz daha tahrip olmaktadır. (Resim : 10 a, b).

Kalenin yan tarafında yer alan mezarlıktaki mezar taşlarının biçimlerinden ve üzerlerindeki yazılardan da, bu mezarlarda, Osmanlı Devrinde yörenin idare ve yönetiminde görev alan bir çok komutan ve paşanın gömülü olduğu anlaşılmaktadır.

YAŞAYAN VE YOK OLAN GELENEKLER : Babakale köyü içerisinde gezerken, her evin avlu ya da bahçe kapısı üzerinde kilidin yanında sarkan, rengarenk yünlerden örülmüş 1 m. kadar uzunluğunda sarkaçlar görülür. Bu durum bizim de ilgimizi çekti ve köylülere sorduk. Bu gelenek köyün kurulduğu tarihlerden beri yaşayan bir gelenekmiş. Sarkacın bağlı olması, ev halkının evde

(12) Hımış : Dikme ve payandalardan meydana gelen ahşap çatkı arasına kerpiç veya tuğla doldurulmasıyla yapılan yapı türü. Bu çeşit yapıların duvarları içten ve dıştan topraklı veya kireçli sıva ile sıvanır, üstleri ise düz dam ya da çatı ile örtülür. (Hasol, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1975, s. 196).

(13) Kunter, H. Baki., Vakıflar Dergisi, sayı : III, s. 3).

bulunmadığını, açık ve sarkar durumda olması ise, ev halkının içerde olduğunu anlatıyormuş. O gün bugün bu adet süregelmiş.

Geçmişten geleceğe uzanan zaman süreci içinde, kaybolmaya yüz tutan geleneksel el sanatlarından Babakale bıçaklığının son iki ustasından biri bugün 60 yaşında. Köyün kurulduğu tarihten itibaren 5 kuşak boyunca dedelerinin sürdürdüğü bu işi yapan bıçakçı ustası, dedesinin Osmanlıya saldırma yaparken, kendisinin ufak çapta ve turistik nitelikte bıçaklar yaptığını, kendisinden sonra bu geleneği yürütecek kimsenin kalmayacağını ve Babakale bıçaklığının artık tarihe karışmak üzere olduğunu, üzüntü içinde vurgulamıştır.

Geçmişin geleceğe mirası ata yadigârı bağlara gelince; kale yapımı sırasında yöreye gelen halkın, kendi sanatını da beraberinde getirmesiyle önceleri çiftçilikle uğraşan halk bağcılığa yönelerek, yörenin en zengin, en canlı ve en hareketli bir köyü haline gelmiştir.

Ancak, köyün kurulduğu tepenin yamacındaki, set duvarlarıyla desteklenen ve kademe kademe yükselen terasların üzerinde yer alan bağlar, askerin çekilmesiyle gelir kaynağı yok olan köy halkının, kasaba ve şehirlere göç etmesi nedeniyle, bakımsızlıktan yok olmuş. Bugün yerlerinde sebze bahçelerinin bulunduğu bu teras ve set duvarlarından arta kalanlar, hâlâ yerlerinde görülebilir. Şimdi ise köyün alt tarafında, denizin kenarındaki küçük bir yamaç üzerinde varlığını sürdürmeye çalışan yeni bağlarla, geçmişin ata yadigârı bağcılık yeniden canlandırılmaya ve yaşatılmaya çalışılıyor.

O günden bugüne, değişmeden kalan geleneksel tek uğraş, balıkçılıktır.

Kalenin yönetiminde görev alan son kumandanın, bugünkü varislerinin elinde bulunan üzeri ahşap oyma süslemelerle bezeli bir sandık kapağından, XVIII. yüzyıl batı etkili Geç Osmanlı Devri karekteri göstermesi açısından önemi olması nedeniyle bahsetmek istiyorum.

Osmanlı hazine kasasına ait olduğu söylenen kapağın, madeni kısmı bugün yok olmuştur.

Anadolu Türk el sanatlarından, geç devir Osmanlı ahşap oymacılığının ince ve zarif örneklerinden biri olan bu sandık kapağının üzerinde, ortada merkezi durumda burçlu bir kale kapısı, bunun iki yanında da, simetrik durumda saksılar[14] içinde stilize gül dalı motifi vardır.

Türk süsleme ve küçük sanatlarının ana ilkelerine uygun olarak geliştirilen[15] çepeçevre bir bordür içinde, yine Türk süsleme sanatının ilkelerinden biri olan, merkezi bir süslemenin iki yanında yer alan simetrik durumdaki saksılar içine yerleştirilen stilize gül dalı motifleri ile, hayli ilginç bir geç devir Osmanlı eseridir. Ortadaki batı etkili kulesi ile, geleneksel Türk süsleme sanatı motiflerinin birleştirildiği, bu güzel ahşap eseri XVIII. yüzyıl sonuna tarihlemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyim. (Resim : 11).

Sonuç olarak, Babakale köyünün parlak ve ihtişamlı geçmişine bakacak olursak, kuruluşundan bu yana ilerleyeceği yerde, devamlı olarak gerilediğini görürüz ve o; bugün, geçmişteki güzel günlerin anılarıyla yaşamaktadır artık.

---

(14) Akar, A., «Tezyini sanatımızda Vazo motifleri.», Vakıflar Dergisi, sayı : VIII, s. 269.

(15) Demiriz, Y., «Anadolu Türk Sanatında süsleme ve küçük sanatlarının ana ilkeleri ve özellikleri.», Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, cilt : V, s. 882 vd.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

AKTEPE, M. Münir., «XVIII. yy. Vezirlerinden Kapdan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya ait Vakfiyeler», Vakıflar Dergisi., Sayı : VIII, 1969, s. 25 - 28.

PİRİ REİS., Kitab-ı Bahriye, İstanbul, 1935, s. 139/41 ve 146/47.

KUNTER, H. Baki., «Türk Vakıflarının milliyetçi cephesi», Vakıflar Dergisi, Sayı : III, 1956, s. 3.

AKAR, Azade., «Tezyini Sanatımızda Vazo Motifleri», Vakıflar Dergisi, Sayı : VIII, 1969, s. 269.

DEMİRİZ, Yıldız., «Anadolu Türk Sanatında Süsleme ve Küçük Sanatlar», Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt : V, s. 882. (Görsel Yayınlar).

HASOL, Doğan., Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1975.

ÇANAKKALE, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978, Yıl : 3, Sayı : 3, s. 29.

EVLİYA, ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları İstanbul, 1971, s. 143.

PİRİ REİS., Kitab-ı Bahriyye (Denizcilik Kitabı), Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt : I, İstanbul, 1973, s. 148/149.

Resim : 1. Babakale giriş kapısı (Taç Kapı)

Resim : 2. Babakale İç Giriş kapısı ve üzerindeki alem işareti

Resim : 3. Babakale köyü camiinin ahşap sütunları

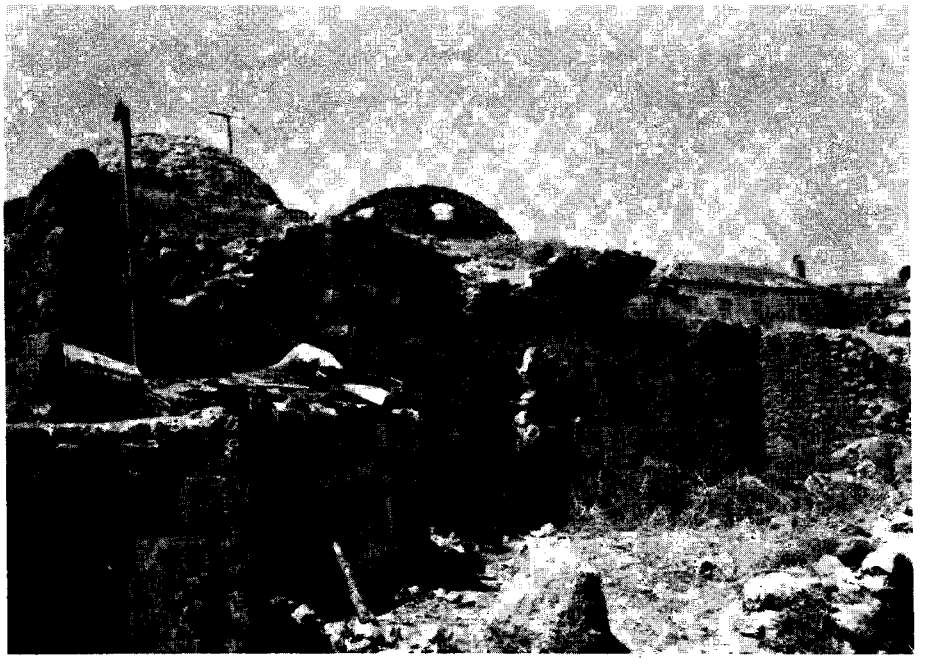

Resim : 4. Babakale hamamı

Resim : 5. Çarşı çeşmesi

Resim : 6. Babakale köyü yalı çeşmesi

Resim : 7. Alibey çeşmesi

Resim : 8. Babakale çarşısı

Resim : 9. Babakale köyü limanı (Denız içinde uzanan mendirek temell ve kalıntılarıdır.)

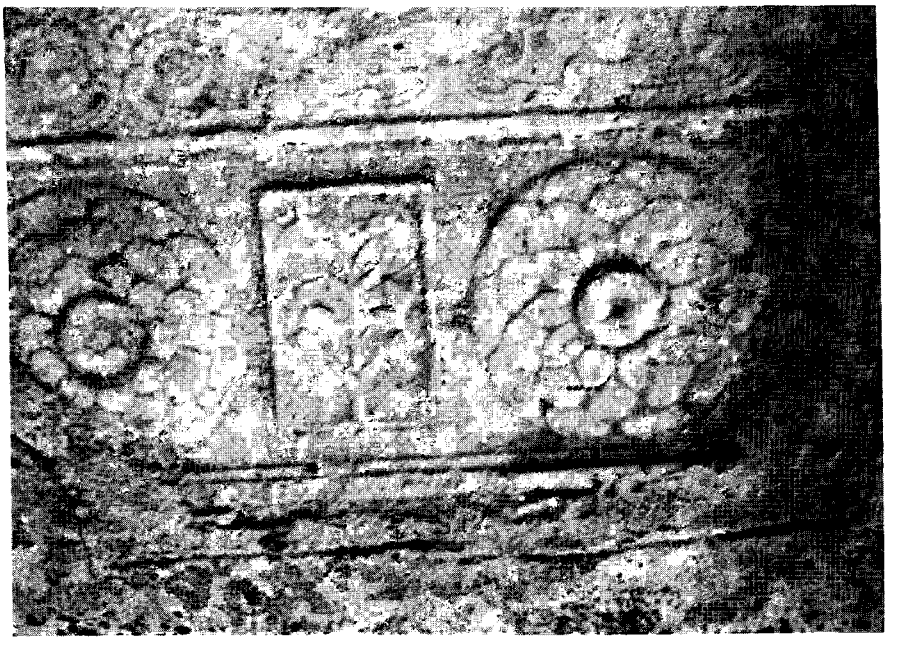

Resim : 10. a : Babakale Camiinin bahçe duvarında gömülü mezartaşı (XVIII. yy.) (Dikkat edilirse Resim 11'de yeralan kapağın motifleri ile bu mezar taşının süslemeleri arasında büyük bir benzerlik görülür.)

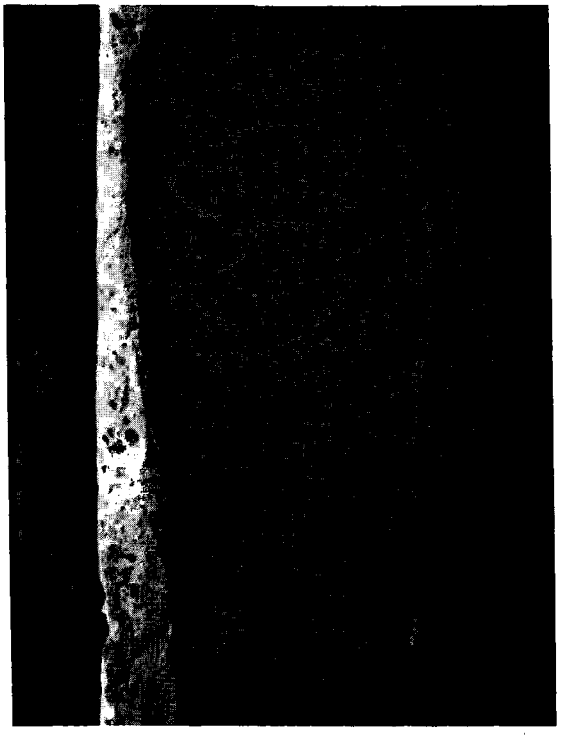

Resim : 10. b : Babakale Camiinin bahçe duvarına gömülü bir başka mezar taşı.

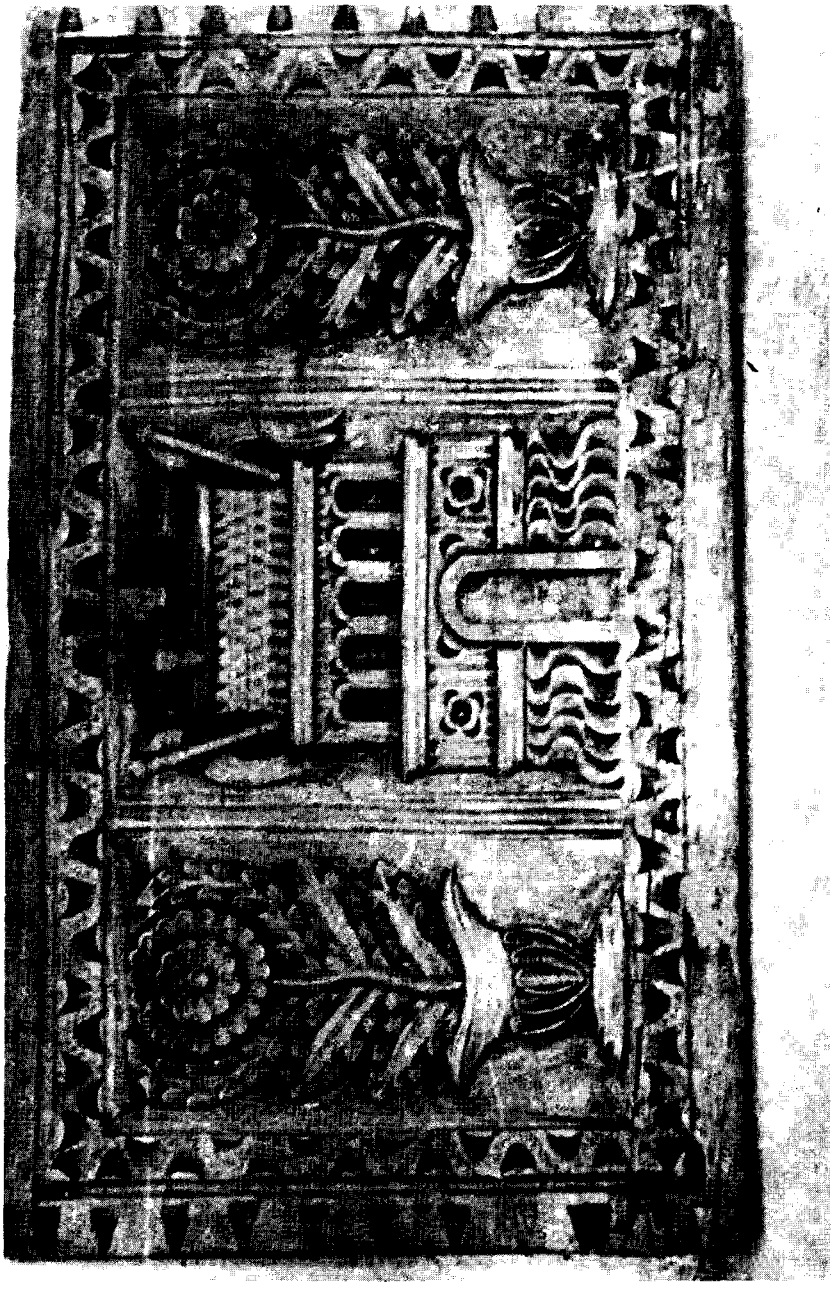

Resim : 11. Babakale'de bulunan XVIII. yy. sandık kapağı

ESKİŞEHİR - TARİHİ SİT ALANI PAŞA, ORTA, AKCAMİİ MAHALLELERİ KORUMA VE GELİŞTİRME PLANI TESPİT ÇALIŞMALARININ YÖNTEM VE SONUÇLARI [1]

Başak (Acar) İPEKOĞLU *

AMAÇ VE YÖNTEM

Bugün Türkiye'deki eski eser ve tarihi yapıların tek başlarına değil de bulundukları çevre içinde değerlendirilmeleri ve koruma kararlarının çevrenin tümü için alınması gerektiği restorasyon alanında kabul edilen ve giderek yaygınlaşan ana düşüncedir.

Koruma çalışmaları yapılırken; bilindiği gibi, ele alınan tarihi çevrelerin öncelikle; mimari, tarihi, görsel değerleri ve çeşitli sosyal özellikleri saptanmakta, analiz ve dökümleri yapılıp, özellikleri değerlendirilmekte ve bunların ışığında koruma kararları geliştirilmektedir. Eskişehir tarihi sit alanında gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı da, tarihi alanda, koruma ve değerlendirmede öncelik taşıması gerekli bir alanda ayrıntılı tespitlerin yapılarak, bölge ölçeğinde değerlendirme ve koruma kararları getirebilmekti. Ancak bilindiği gibi bu tür çalışmaların ilk bölümünü oluşturan saptamaların, en çok zaman ayrılması gerekli kısmını mimari değerlerin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle; bu belirlemelerin daha sistemli ve böylece daha kolay bir biçimde yapılabilmesi amacı ile envanter kartları düzenleme çalışmaları sürdürülmektedir.

Eskişehir tarihi sit alanı (yerel deyimi ile Odunpazarı) üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma içinde de, saptama çalışmalarında kulanılmak üzere, bu konuda daha önce yapılmış çalışmaların bir sentezi niteliğinde envanter kartları hazırlanmıştır. Bu kartların tasarımında; koruma alanında yapılacak çalışmaları kolaylaştıracak sistematik bir düzen yaratmak düşüncesi dikkate alınmıştır. Bunun için, alanda önce genel bir gözlem yapılıp, koruma kararları için, dokusal özellikleri ile değer kazanan sit alanının yapı ve çevre ölçeğindeki değerlerinin yoğunluk ve nitelikleri incelenmiştir (Şekil : 1). Bu gözlem yardımı ile elde edilen bölgeleme çalışması, alanın yukarıda sözü edilen, korumada öncelik verilmesi gerekli ayrıntılı çalışma alanının saptanmasını sağlamış, böylece mimari özellikler belirlenip «envanter kartları»nın hazırlanmasına geçilmiştir.

Bu kartlar, Eskişehir tarihi sit alanı içinde yer alan geleneksel konutlar ve Cumhuriyet Dönemi yapıları için iki grup olarak hazırlanmıştır. Geleneksel konutlar için hazırlanan kartlar; dış, iç ve sosyal anket kartları olarak üçe ayrılıp, aynı zamanda «Klasik Türk Evi»nin çeşitli özelliklerini de içermektedir. Alanda daha az sayıda olan Cumhuriyet Dönemi yapıları için ise yalnız dış envanter kartları hazırlanmış, bu yapıların iç özellikleri, fonksiyonları

(*) Başak (Acar) İPEKOĞLU, Yük. Mim. Rest. Uz., Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü/ ANKARA.

1. Bu yazı Şubat 1981 de ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümüne sunulan «Eskişehir Tarihi Sit Alanı Koruma ve Geliştirme Planı» isimli Yüksek Lisans Tez çalışmasının bir bölümünü oluşturan tesbit çalışmalarının yöntem ve sonuçlarını açıklamaktadır.

Yazar, bu yazının hazırlanması sırasında teşvik ve desteğini gördüğü Sn. E. Şafak Acar'a teşekkürü bir borç bilir.

farklı olduğu için gözlenerek belirlenmiştir. Geleneksel konutlar için hazırlanmış sosyal anket kartları Cumhuriyet Devri konutları için de kullanılmıştır.

1. GELENEKSEL KONUTLAR ENVANTER KARTLARI

1.1. Geleneksel Konutlar Dış Envanter Kartları

Bu kartlarda yapıların dış özellikleri incelenmektedir. Kartların 1a sayfasında (Şekil : 2) yapıların özellikleri ile ilgili seçenekler noktalı çizgilerle gösterilmektedir. Uygulanan evin özelliklerine göre uygun kısımlar birleştirilecektir. Yine bu sayfada, incelenen yapının bir fotoğrafının konabileceği bir kısım da ayrılmıştır.

1.1.1. Yapının Yakın Çevresi ile Olan İlişkisi

Bu kısımda; ana giriş, ev-bahçe-sokak ilişkileri belirlenebilir. Kart üzerinde şematik olarak gösterilen 8 seçenekteki harfler; s : sokak, b : komşu yapı, g : bahçe, h : değerlendirilen ev olarak gösterilmiştir. Bu işlem; evin bahçe ya da sokağa göre konumunu, bitişik ya da ayrık olarak yerleşme düzenini belirlemeye yardım edecektir.

1.1.2. Cephe Tipi

Bu kısımda; çıkmalı ya da çıkmasız cephe tipleri çeşitlemeleri ile detaylı olarak incelenmiştir. Çıkmalar; cephenin şematik ön plan ve kesitleri çizilerek ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir. Şemalar kat sayılarını da içermektedir. Cephe tipi şema çizimleri yalnızca Eskişehir tarihi sit alanı için değil, aynı zamanda Türkiye ölçeğinde bir uygulama için de elverişlidir. Bu bölümdeki tipler; çıkmasız, tek çıkmalı, tüm kat çıkmalı, testere çıkmalı, birden fazla çıkmalı ve ikiz ev cephe tipleri olarak 6 bölümde ele alınmıştır.

1.1.3. Giriş

Bu kısımda; girişin girinti içinde olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca giriş kısmındaki merdiven biçimleri de belirtilmiştir.

1.1.4. Çatı

Çatı tipleri; kırma, beşik ve bunların çeşitlemeleri olarak şematik biçimde gösterilmiştir. Örtü malzemesi ve saçak tipleri şematik görünüş ve kısmi kesit çizimleri olarak incelenmiştir. Bunlardan başka, çatı malzemesinin yapısal durumunu ve değişmişliğini belirlemek için ayrı bir bölüm açılmıştır.

Dış envanter kartlarının 1b sayfasında (Şekil : 3); yapım teknikleri, açıklıklar, yapının özel elemanları belirlenebilen tüm detayı ile gösterilmiştir. Kartların uygulaması sırasında uygun karelerin yan çizgileri koyulaştırılacaktır. Her satırın sonundaki boşluklar, her kattaki elemanların yapısal durumunu, değişmişliğini ve süslemesini göstermek için ayrılmıştır.

1.1.5. Duvarlar

Her kat için yapım tekniği şöyle gruplandırılmıştır :

- Yığma moloz taş
- Yığma kerpiç
- Ahşap çatkı (iskelet) + taş dolgu
- Ahşap çatkı (iskelet) + kerpiç dolgu
- Ahşap çatkı (iskelet) + bağdadi

Duvar kaplamaları; sıvasız, sıvalı (badanasız), sıvalı (badanalı : beyaz, renkli) olarak incelenmiştir.

1.1.6. Açıklıklar

Kapılar : Giriş ve bahçe kapısı olarak iki ayrı satırda gösterilmiştir.

Giriş kapıları : Tek ve çift kanatlı olarak, üst ve yan kısımlarında pencere olup olmadığına göre incelenmiştir.

Bahçe kapıları : Bunlar da, tek ve çift kanatlı kapılar olarak ele alınmıştır.

Pencereler : Her kat için ayrı ayrı belirtilmiştir.

Bodrum kat pencereleri : Dikdörtgen (düşey ve yatay), kare ve basık kemerli olarak çeşitlendirilmiştir.

Normal kat pencereleri: Servis hacimlerine ve odalara ait pencereler olarak ayrılmıştır. Bölünmeler, açıklık tipleri kafes ya da parmaklıkları olup olmadığı da gösterilebilecek biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca her kat penceresinin altında yer alan bir satırda, eğer varsa pencere altı elemanın da işaretlenebileceği seçenekler gösterilmiştir.

1.1.7. Özel Elemanlar

Çıkmalar: Çıkma strüktürü ve çıkma elemanları şöyle incelenmiştir :

- konsol kirişli ahşap çıkma
- payanda destekli ahşap çıkma
- konsollu ahşap çıkma
- bağdadi ile profillendirilmiş ahşap çıkma.

Konsollar: Konsol profil örnekleri olarak gösterilmiştir.

Köşe pahı: Perspektif şema çizimi olarak, köşe pahının hangi katı ya da katları içerdiği belirtilmiştir.

Pediment ve pediment altı profili: Çift çıkmalı cephelerde görülen pediment ve pediment altı profil örnekleri gösterilmiştir. Bu satır daha çok Eskişehir tarihi sit alanındaki yapı cepheleri için geçerlidir.

1.2. GELENEKSEL KONUTLAR İÇ ENVANTER KARTLARI

Kartların 1a sayfasında (Şekil : 4) plan şeması ve iç mimari elemanların eskiz çizimlerinin yapılabileceği, boş kısımlar ayrılmıştır. Ayrıca, çalışmayı kolaylaştırmak için, evdeki katlara ait plan tipinin işaretlenebileceği şematik çizimlerle seçenekler gösterilmiştir. Bu şemalar; sofanın yerine göre, iç ve dış sofalı planların çeşitli tipleri olarak tasarlanmıştır. Uygulama sırasında; şema planlar yanında görülen harfler (b : komşu yapı, g : bahçe, s : sokak), planın konumunu belirlemek için, uygun seçeneğe göre işaretlenecektir. Bu bölümdeki boş kısımlar, çalışma sırasında karşılaşılabilecek diğer tipler için ayrılmıştır.

Kartların 1b sayfası (Şekil : 5), evler hakkında yazılı bilgi elde edilebilecek biçimde tasarlanmıştır. İlk bölümde, her kattaki odaların; döşeme, tavan ve duvar malzemeleri hakkında bilgi toplanabilir. Bu elemanların; yapısal durumu, değişmişliği ve süslemelerini gösteren kolonlar her satırın sonunda düzenlenmiştir. İkinci bölüm; dolap, yüklük, ocak, raf, sedir, seki, köşk, merdiven gibi özel elemanlar ile ilgili bilgileri toplayacak satırlardan oluşmuştur. Üçüncü bölüm; bahçe elemanları ile ilgilidir. Bu kısımda; duvar ve yer kaplaması, bahçede yer alabilecek, ekmeklik, odunluk, çamaşırlık gibi ek yapılar ve havuz, çeşme gibi elemanlar hakkında bilgi toplanabilecek satırlar vardır. Ayrıca bu sayfada, evin genel problemlerini belirleyebilecek ayrı bir bölüm düzenlenmiştir. Burada, değişmişlik ve yapısal durumla ilgili olasılıklar ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

1.3. GELENEKSEL KONUTLAR SOSYAL ANKET KARTLARI

Kart incelendiğinde (Şekil : 6), yapıda oturan aile hakkında gerekli sosyal bilgilerin tümünün ayrıntılı bir biçimde ele alındığı ve bu kart yardımı ile sosyal yapının genel özelliklerinin belirlenebileceği görülmektedir.

2. CUMHURİYET DEVRİ YAPILARI ENVANTER KARTLARI

2.1. Cumhuriyet Devri Yapıları Dış Envanter Kartları

Kartta (Şekil : 7), yapının fotoğrafının konabilmesi ve şematik cephe çiziminin yapılabilmesi için iki boş kısım ayrılmıştır. Ayrıca, yapının yakın çevresi ile olan ilişkisi, yapım tekniği, açıklıklar ve çatı hakkındaki bilgilerin toplanacağı bölümler düzenlenmiştir. Her satır sonunda yer alan boşluklar; elemanların yapısal durumu, değişmişliği ve süslemesi ile ilgili bilgileri belirlemek için ayrılmıştır.

2.1.1. Yapının yakın çevresi ile olan ilişkisi

Bu bilgi, geleneksel konutlara ait envanter kartlarında olduğu gibi seçeneklerin işaretlenmesi ile belirlenecektir.

2.1.2. Duvarlar

Her kata ait yapım tekniği :

- yığma moloz taş
- yığma tuğla olarak gruplandırılmıştır.

Her kat için duvar kaplaması; sıvasız, sıvalı (badanasız), sıvalı (badanalı : beyaz, renkli) olarak incelenmiştir.

2.1.3. Açıklıklar

Kapılar : Giriş ve bahçe kapısı olarak iki ayrı satır halinde tek ve çift kanatlı olarak gösterilmiştir.

Pencereler : Her kat için ayrı ayrı, servis ve normal pencereler olarak çeşitlemeleri ile gösterilmiştir.

2.1.4. Çatılar

Beşik ve kırma olarak, örtü malzemesi ve saçak tipleri dikkate alınarak incelenmiştir.

Böylelikle, dış ve iç envanter kartları yardımı ile;

- yapının konumu,
- biçimsel özellikleri,
- yapım tekniği ve problemleri,
- yapının değişmişliği,

Sosyal anket kartları yardımı ile;

- konut - aile ilişkisi (yoğunluk, mülkiyet, köken),
- aile yapısı (eğitim, meslek, gelir),
- konfor durumu belirlenmiştir.

Yukarıda açıklaması yapılan; dış, iç ve sosyal anket kartları yardımı ile hazırlanacak koruma planlarının tespit çalışmalarının daha sistemli ve kolay, zaman açısından kazançlı olacağı hazırlanmış olan «Eskişehir Tarihi Sit Alanı Koruma ve Geliştirme Planı»nda denenmiş ve sonuçları bu yazı içinde verilmiştir. Bundan sonraki denemeler, bu kartların tasarımının geçerliliğini benzer alanlarda yapılacak uygulamalarla ortaya koyacaktır.

MİMARİ İNCELEME

1. GELENEKSEL KONUTLAR

1.1. Dış Mimari Özellikler

Geleneksel konutlar için hazırlanan dış envanter kartları, tüm tarihi sit içindeki 262 eve uygulanmıştır.

1.1.1. Konum

Tüm tarihi sit içindeki evlerin konumu şöyle gruplandırılabilir :

- Ev doğrudan sokakla ilişkili olup, girişini sokaktan alır, bahçe arka plandadır.
- Bahçe önde olup, ev arka plandadır. Giriş bahçeden sağlanır.
- Bahçe bir yandadır. Bu tipte : a) Evin geniş ve birincil giriş cephesi bahçe içinde, sokağa bakan cephe daha ikincil özelliktedir. b) Evin geniş ve birincil giriş cephesi bahçe içinde olduğu halde sokağa bakan diğer cepheler de önemlidir.
- Genellikle bunlar, sokak köşelerinde planlanmış, iki cephesi sokağa, bir cephesi bahçe içine bakan tiplerdir.
- Ev sokak üzerinde olup, girişini sokaktan alır, bahçe yoktur.

1.1.2. Strüktür Sistemi

Ana yapım malzemeleri; ahşap, kerpiç ve moloz taştır. Yapının, bodrum kat ya da su basman yüksekliği moloz taş ya da ahşap hatıllı kerpiç olup, üzeri kerpiç ya da kireç sıvalı ve badanalıdır. Bu duvarlar genellikle 50 - 70 cm. kalınlıktadır.

Üst katlarda strüktür ahşap iskelet sistemdir. Kerpiç, dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Çıkmalar, birinci ya da ikinci katlarda görülür. İç ve dış duvarlar daima kerpiç ya da kireç sıvalı olup badanalıdır.

Çıkma duvarlarında sıva bağdadi üzerine yapılmıştır.

Çatılar ahşap olup, alaturka kiremitle örtülüdür. Ancak tamir edilmiş çatılarda marsilya kiremiti kullanılmıştır.

Bahçeli olarak planlanmış yapılara ait bahçe duvarları, özgün tiplerde 1.70 - 2.00 m. yükseklikte ahşap hatıllı moloz taş üzeri kerpiç sıva olarak düzenlenmiş ve duvar üstleri alaturka kiremitle örtülmüştür.

1.1.3. Cephe Düzeni

Geleneksel konutlar; mimari özellikleri, inşaat teknikleri, cephe düzenleri dikkate alınarak :

- Zengin cephe elemanlarına sahip tipler :

  Bu tiplerde cephe elemanları çok sayıda olup detaylı ahşap işçilik sunarlar (Kapılar, pencereler, konsollar, duvar silmeleri, ince ahşap kaplı köşe dikmeleri, pediment, pediment altı profili, pencere altı ve üstü ahşap süslemeleri gibi). Bunlar büyük boyutlu ve üç katlı evlerdir.

- Daha basit cephe elemanlarına sahip tipler :

  Bu tiplerde cephe elemanları daha az süslemeli olup, daha basittir. Evlerin boyutları daha küçük ve genelde iki katlıdır.

- Geleneksel mimari özelliklerin bazılarını taşıyan tipler :

  Yukarıda sözü edilen iki tipte süsleme ögesi olarak kullanılan cephe elemanları bu tipte yoktur. Ancak inşaat tekniği ve açıklıklar geleneksel özellikler taşır.

1.1.4. Cephe Elemanları

1.1.4.1. Kapılar (Şekil : 8)

Giriş kapıları : (Şekil : 8.1)

Tek kanatlı : (Şekil : 8.1.1)

- yalın ya da detaylı ahşap işçilik sunan üstü penceresiz (Şekil : 8.1.1.1)
- yalın ya da detaylı ahşap işçilik sunan üstü pencereli (Şekil : 8.1.1.2a, 8.1.1.2b)

Çift kanatlı : (Şekil : 8.1.2)

- yalın ya da detaylı ahşap işçilik sunan yanları ve üstü penceresiz (Şekil : 8.1.2.1)
- detaylı ahşap işçilik sunan, yanları penceresiz üstü pencereli (Şekil : 8.1.2.2)
- detaylı ahşap işçilik sunan, yanları ve üstü pencereli (Şekil : 8.1.2.3)
- detaylı ahşap işçilik sunan yanları pencereli, üstü penceresiz (Şekil : 8.1.2.4)

Bahçe kapıları : (Şekil : 8.2)

Kalın ahşapların, dikine yanyana getirilip; yukarı, orta ve aşağı kısımlarının yatay kuşaklarla çevrilmesiyle oluşturulmuşlardır.

Bunlar :

- tek ya da çift kanatlı yalın tipler (Şekil : 8.2.1)
- çift kanatlı, ahşap işçilikli ve dövme çivili tiplerdir (Şekil : 8.2.2)

1.1.4.2. Pencereler (Şekil : 9)

Normal katlarda giyotin ve çift kanatlı tipler olarak görülürler.

Boyutlarına göre şöyle gruplandırılmışlardır :

- 1x2 ya da $1x1^5$ oranında, dikine dikdörtgen ya da basık kemerli, nadiren üstü profilli (Şekil : 9.1.1, 9.1.2)
- 1x3 oranında, dikine dikdörtgen ya da basık kemerli (bunlar cephede; bazı özel düzenlerde, çıkmaların yan yüzlerinde, giriş kapılarının yanlarında görülürler) (Şekil : 9.1.3)
- kare boyutlarda (Şekil : 9.1.4)
- kare boyutlarda basık kemerli.

Bazı örneklerde, pencerelerin üst bölmelerinde renkli buzlu cam kullanılmıştır.

Bodrum kat pencereleri; kare, dikdörtgen, dikdörtgen basık kemerli olarak gruplandırılabilir (Şekil : 9.2).

Servis pencereleri; 30x40, 40x40 cm. boyutunda kare ya da dikdörtgendir.

Pencere Elemanları

Demir parmaklıklar : Zemin ve birinci kat pencereleri ile kapı üstlerindeki pencerelerde görülür. Detaylı demir işçilik sunan tipleri cephede süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. Bodrum kat pencerelerindeki demir parmaklıklar basit tiptedir.

Kafesler : Normal kat pencerelerinde düz ya da cumbalı olarak görülür. Servis pencerelerinde nadiren kullanılmıştır.

Pencere alt ve üst elemanları : (Şekil : 10)

Pencere alt ve üst silmeleri : Pencerelerin alt ve üstünde yer alan silmeler, 15-19 cm. yükseklikte düz ahşap elemanlardır. Bunlar, sıvanmayıp açıkta bırakılmış ahşap lentoların ince bir ahşapla kaplanması ile oluşturulmuştur. Silmenin pencere üst kısımlarında düzenlendiği bazı örneklerde, silme üzerine hem pencereyi korumak hem de cepheye süsleme elemanı kazandırmak üzere her pencere üstüne denizlik anlamında profilli ahşap elemanlar yerleştirilmiştir.

Pencere altı panoları : Cephede her pencerenin kendi çerçevesi altında pencere genişliğinde çakılmış, değişik tipte 15-19 cm. yüksekliğinde ahşap elemanlardır.

1.1.4.3. Çıkmalar

Çıkmalar, odalarda ve sofada görülür. Odalarda görülenler bir ya da iki yönde olabilir. Çıkma strüktürleri :

- Konsol kirişli ahşap çıkmalar : Bu tipte kirişlerin ön yüzleri ahşapla örtülmüştür.
- Payanda destekli ahşap çıkmalar : Bu sistemde çıkmayı taşıyan ana kirişler, ahşap payandalarla desteklenmiştir.
- Konsollu ahşap çıkma : Bu sistemde evin ana kirişleri dışarıya çıkarılmıştır ve çıkma bunlar üzerinde oluşturulmuştur.
- Bağdadi ile profillendirilmiş ahşap çıkmalar.

Çıkma Altı Elemanları

Payandalar : Çıkmaları destekleyen işçiliksiz ahşaplar ve profillendirilmiş, işçilikli ahşaplar olarak tiplendirilebilir. İkinci grup, cephede süsleme öğesi olarak değerlendirilebilir.

Konsollar : (Şekil : 11) Çıkmaları destekleyen ahşap dirseklerin çevreleri ince ahşaplarla kapatılarak oluşturulmuşlardır. Detaylı örnekler önemli bir cephe elemanı olarak vurgulanmışlardır.

Profillendirilmiş silmeler : Çıkma altının, ince ahşap çıtalar çakılıp, iç bükey olarak profillendirilmesi sonucu elde edilmiş düzenlerdir. Sıvanmış örnekler yanında düzgün ahşapların yanyana çakılması ile oluşturulmuş sıvasız örnekler de vardır.

1.1.4.4. Duvar Silmeleri

Normal katların alt hizalarında; bunlar :

- Basit tipler : Duvar boyunca devam eden düz ahşap bir eleman olup, kirişlerin ön yüzünü kapatırlar. Birçoğu, silmenin üst kısmı boyunca çakılmış ince çıtalarla denizlik karekteri kazanmıştır.
- Detaylı tipler : Düz silme üzerinde ahşap işçilikli motifler oluşturulmuştur.

Bu elemanlar, yağmur suyunun sıvaya zarar vermesini önleyebilecek düzendedir.

Üst katların üst hizalarında : Bunlar da basit ve detaylı tipler olarak gruplandırılabilir. Çeşitli tipte profil ve motifler gösterirler. Detaylı tiplerin bazı örneklerinde, belirli modülde yerleştirilmiş detaylı ahşap işçilikli elemanlar cepheye özel bir karekter kazandırırlar.

1.1.4.5. Köşe Dikmeleri

Cephe düzenlerinde yaygın olarak köşe dikmelerinin sıvanmayıp açıkta bırakıldığı özellik olarak gözlenmiştir. Dikmelerin olduğu gibi açıkta bırakıldığı örnekler yanında üzeri ince ahşapla kaplanmış ve detaylandırılmış tipler büyük çoğunluktadır.

1.1.4.6. Çeşmeler

Sayıca az bir kısım yapının yan cephe ya da bahçe duvarları üzerinde görülen çeşmeler bugün susuz olup özelliklerini kaybetmişlerdir.

1.1.5. Çatılar

Genellikle kırma ve beşik tipte olup, alaturka kiremitle örtülüdürler. Değişmiş ya da çatı tamiri geçirmiş olanlar marsilya tipi kiremitle örtülüdür. Saçaklar; altı açık, altı kapalı ve gantarmalı saçaklar[2] olarak gruplandırılabilir. Gantarmalı saçaklar, ince ahşapların iç bükey olarak profillendirilmesi sonucu oluşturulmuşlardır. Yüzey sıvalı olabildiği gibi, düzgün ahşaplarla oluşturulmuş sıvasız örnekler de vardır. Çatıların kenarlarında, kiremitleri tutmak için yerleştirilmiş ahşap çıtalar ve yağmur oluklari yaygın elemanlardır. Bacalar tamir görmüş olup belirli bir özellikleri yoktur.

1.1.6. Cephe tipleri (Şekil : 12)

Genel mimari özellikleri biribirleri ile göreli olarak değerlendirilip, üç grup olarak sınıflandırılan yapılar, cephe tipleri açısından çeşitlilik göstermektedirler (çıkmalar, kat sayıları, pencere düzenleri v.b.). Şema çizimler olarak verilen cephe tipleri bu farklılaşmaları açıkça belirlemektedir.

1.1.6.1. Çıkmasız cepheler (Şekil : 12.1)

Tüm cephe aynı düşey plandadır. Tek ve çift katlı olan bu tipin daha alt grupları şöyle sıralanabilir :

- Klasik (Alışılmış) tipler : (Şekil : 12.1.1)

  Genelde iki katlıdırlar. Pencere sıralarının sayısı ve yeri yapının boyutuna göre değişir. Cephede kapı bir yanda ya da ortadadır. Giriş sahanlıksız olarak sokağa açılır.

  Basit cephe elemanlarına sahip tiplerde ve geleneksel mimari özelliklerin bazılarını taşıyan tiplerde görülür. Çalışma alanında 24, tarihi sit'in diğer bölgelerinde 22 örnek olarak belirlenmiştir.

- Balkonlu tipler : (Şekil : 12.1.2)

  Çalışma alanında bulunmayan bu tip, tarihi sit içinde iki örnek olarak belirlenmiştir.

- Girişi girintide olan tipler : (Şekil : 12.1.3)

  Bir bodrum, iki normal katlı olup; giriş bir yanda ve giriş ortada olarak gözlenmiştir.

  Çalışma alanında iki, diğer bölgelerde bir örnek olarak belirlenmiştir.

- Orta kısım girintide pedimentli ve profilli tipler : (Şekil : 12.1.4)

  Orta kısım yalnız pedimentli :

  Çalışma alanında bir, diğer bölgelerde bir örnek olarak belirlenmiştir.

  Orta kısım pedimentli ve profilli :

  Çalışma alanında örneği olmayan bu tip diğer bölgelerde 5 örnek olarak saptanmıştır.

  Tek katlı yapılarda görülen bu tipte, orta kısım girintide olup, giriş buradan sağlanmaktadır. Kapı, birkaç basamakla yükseltilmiş giriş sahanlığı ile sokağa açılmaktadır. Cephe bölümlerinde, ikili pencere düzeni vardır. Basit cephe elemanlı tiplerde görülür.

- Özel tip : (Şekil 12.1.5)

  Şema çizimi verilmiş olan bu tip alanda tek örnektir.

2. Gantarmalı saçak deyimi :
   M. BİNAN, Türk Saçak ve Kornişleri, İlkçağlar, Selçuk ve Osmanlı Devirleri, Yabancı Mimari Devirlerle Mukayeseler, İstanbul, İTÜ, 1952, s. 236 dan alınmıştır.

1.1.6.2. Çıkmalı Cepheler (Şekil : 12.2)

- Tek çıkmalı tipler : (Şekil : 12.2.1) Çıkma bir yanda : (Şekil : 12.2.1.1) İki ya da üç katlıdırlar. Üst katta çıkma üzerinde ikili ya da üçlü pencere düzeni, alt katta daima ikili pencere düzeni görülür. Çıkmasız olan kısımda bir ya da iki pencere vardır. İç plan düzeni saptanabilen bazı örneklerde dış sofalı plan tipindeki sofa daralmış ve koridor haline gelmiştir. Koridorun uzun duvarında pencere yoktur. Bunlar bitişik düzendeki evlerde görülür. Ancak sofanın bahçeye bakan uzun kenarında pencerelerin bulunduğu örnekler klasik dış sofalı tiplerdir. Giriş kapısı daima cephenin bir yanındadır. Bu tipin, girişini bahçe kapısı ile sağlayan örnekleri de vardır. Basit cephe elemanlarına sahip tiplerde görülür. Çalışma alanında 34, diğer bölgelerde 33 örnek saptanmıştır.

  Çıkma ortada : (Şekil : 12.2.1.2) Cephede giriş girintidedir. Çıkma, üst katta bu kısmın üstündedir. Bunların bazıları pedimentlidir. Çıkma üzerinde, bir ya da iki pencere, alt ve üst kattaki çıkmasız cephe bölümlerinde ikili ya da üçlü pencere düzeni görülür. Örneklerde giriş, belirtildiği gibi girintide olup, birkaç basamakla yükseltilmiş ya da 1/4 daire merdiven olarak düzenlenmiş giriş sahanlığı ile sağlanmaktadır.

  Zengin cephe elemanlı tiplerde ve basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 3, diğer bölgelerde 3 örnek saptanmıştır.

- Tüm kat çıkmalı tipler : (Şekil : 12.2.2)

  Klasik (Alışılmış) tipler : (Şekil : 12.2.2.1) İki katlıdırlar.

  Üst kat tümüyle çıkmalıdır. Alt ve üst katlardaki pencere düzenleri yapının büyüklüğüne göre değişir. Cephede giriş kapısı bir yanda ya da ortadadır. Eğer yapının dar cephesi sokağa bakıyor ve çıkma burada ise; giriş bahçe kapısı ile sağlanır, evin uzun cephesi bahçeye bakar. Bu tiplerde; üst katta iki veya üç, alt katta iki pencere görülür. Bunlar genelde iç sofalı plan tipine sahip olup, cephedeki çıkma sokağa bakan odadadır.

  Zengin cephe elemanlı tiplerde ve basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 18, diğer bölgelerde 22 örnek saptanmıştır.

  Kademeli çıkmalı tipler : (Şekil : 12.2.2.2) Üç kat yüksekliğine çıkan yapılarda normal katlar biribiri üzerine çıkma yapmıştır. Zengin cephe elemanlı tiplerde ve basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 3 örnek olarak saptanan bu tipe diğer bölgelerde rastlanamamıştır.

  Orta kısım önde : (Şekil : 12.2.2.3) Tüm kat boyunca yer alan çıkmanın orta kısmı öne doğru uzatılmıştır. Bazı örneklerde bu kısım yarım daire planlıdır ve pedimentli, pedimentli ve profilli ya da pedimentsiz olarak düzenlenmiştir. Bu tipteki evler büyük boyutludur. Üst katta yan cephe bölümlerinde ve daha önde olan orta kısımda ikili ya da üçlü pencere düzeni vardır. Alt katta kapı daima ortadadır.

  Zengin cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 1, diğer bölgelerde 7 örnek saptanmıştır.

  Bileşik tipler : (Şekil : 12.2.2.4) Üç katlıdırlar. Üçüncü kattaki çıkmanın orta bölümü ikinci kata doğru uzatılmış ve «T» biçimi verilmiştir. Üçüncü kattaki tüm çıkma üzerinde, orta bölümde, döşemesi yan kısımlardan daha yüksekte ikinci bir çıkma düzenlenmiştir. Bu örnekler iç planda düzenlenmiş köşklerin cephede vurgulanması olarak değerlendirilebilir. Bu tiplerde çıkma-

lar üzerinde ve çıkmasız kısımlarda üçlü pencere düzeni görülür. Alt katta kapı daima cephenin ortasındadır.

Zengin cephe elemanlı tiplerde ve basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 2, diğer bölgelerde 3 örnek belirlenmiştir.

Çalışma alanında bu tipe ait bir örnekte üçüncü kattaki tüm çıkmanın orta bölümü aşağıya doğru uzatılmayıp, üçüncü katta, ortada düzenlenmiş ikinci çıkmanın altında profillendirilmiştir. (Şekil : 12.2.2.4')

- Testere çıkmalı tipler: (Şekil : 12.2.3)

Bunlar hem alt katlarda eğri olan planı üst katta düzeltmek, hem de dar sokaklarda daha iyi vista alabilmek için uygulanmışlardır. Testere çıkmalar; üçlü, ikili, tekli düzenlerde görülmüştür. Geniş çıkmalarda üçlü, dar çıkmalarda ikili pencere düzeni görülür. Sokak üzerinde yer alan evlerde kapı bir yandadır. Uzun cephesi bahçeye bakan evlerde giriş bahçe kapısı ile sağlanır. Basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 9, diğer bölgelerde 18 örnek saptanmıştır.

- Çift çıkmalı tipler: (Şekil : 12.2.4)

Klasik (Alışılmış) tipler: (Şekil : 12.2.4.1) Çıkmalar iki yandadır. İki ya da üç katlı evlerde görülür. Bu tiplerde çıkma üzerinde ve çıkmalar arasındaki bölümde görülen pencere sayısı doğrudan doğruya evin büyüklüğüne bağlıdır. Genelde ikili veya üçlü pencere düzeni görülür. Kapı ortadadır. Sokak köşelerinde yer alıp, bir cephesi bahçeye bakan evlerde, çıkmalardan biri ya da ikisi birden köşelerden de dönerek, yan cephelerdeki çıkmaları oluşturmuşlardır. Basit cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 12, diğer bölgelerde 23 örnek saptanmıştır.

Çıkmalar arası balkonlu tipler: (Şekil : 12.2.4.2) Balkon çıkmalar arasındaki bölümde bütün olarak oluşturulduğu gibi, çıkmalardan bağımsız olarak çalışan balkon düzenleri de vardır. Genelde üç katlı evlerde görülür. Çıkmalar üzerinde ikili veya üçlü pencere düzeni vardır. Balkonun bulunduğu orta kısımda, balkon kapısı ortada olup, iki yanında birer pencere yer alır. Servis hacimlerinin bulunduğu zemin kat, küçük pencerelidir. Birinci kat, ikili veya üçlü pencere düzenine sahiptir.

Zengin cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 1, diğer bölgelerde 4 örnek saptanmıştır.

Orta kısım pedimentli ve profilli tipler: (Şekil : 12.2.4.3) İki ya da üç katlıdırlar. Üst katta çıkmalar üzerinde ikili, orta bölümde tek ya da ikili, alt katlarda ikili pencere düzeni görülür. Giriş kapısı daima ortadadır.

Zengin cephe elemanlı tiplerde görülür. Çalışma alanında 5, diğer bölgelerde 7 örnek saptanmıştır.

Bu tip, alanda bir ikiz evde de uygulanmış olup, ortadaki pedimentli kısım çift olarak düzenlenmiştir. (Şekil : 12.2.4.3')

Bileşik tipler: (Şekil : 12.2.4.4, 12.2.4.4') Çift çıkmalı cephede giriş alt katta girinti oluşturmuş, dolayısıyla üst katta orta bölüm konsol çalıştırılmıştır. Bu kısım pedimentli ve profilli (çalışma alanında bulunmayan bu tip diğer bölgelerde biri ikiz ev olmak üzere 4 örnektir) ya da yan kısımlardan bir kat daha yüksektir (çalışma alanında 1, diğer bölgelerde 2 örnek olarak belirlenmiştir). Cephe bölümlerinde ikili ya da üçlü pencere düzeni görülür.

Zengin cephe elemanlı tiplerde görülür.

- Üç çıkmalı tipler : (Şekil : 12.2.5) İkiz evlerde görülen üç çıkma düzeni boyut olarak büyük yapılarda saptanmıştır. Çalışma alanında bulunmayan bu tip alan içinde 3 örnek olarak saptanmıştır. Basit cephe elemanlı tiplerde görülür.

Yukarıdaki açıklamalardan çalışma alanını da içermek üzere tüm tarihi sit içinde alışılmış tiplerin çoğunlukta olduğu açıktır.

Cephe tiplerinin plan tipleri ile olan ilişkisi iç mimari özellikler anlatılırken verilecektir.

1.2. İÇ MİMARİ ÖZELLİKLER

Geleneksel konutlar için hazırlanan iç envanter kartları, alan içinde koruma ve değerlendirmede öncelik taşıması gerekli olan detaylı çalışma alanındaki girilebilen 59 eve uygulanmıştır.

1.2.1. Planlama Düzeni (Şekil : 13.1, 13.2, 13.3, 13.4, 13.5, 13.6, 13.7)

Planlamada, servis mekanları zemin katta, yaşama mekanları üst kattadır. Bahçeli evlerde, bazı servis mekanları (W. C., odunluk, ekmeklik) bahçededir. Mutfak bütün evlerde içerdedir. Evin büyüklüğüne göre, zemin katta mutfaktan başka bir, yada iki oda bulunur. Ahşap bir merdivenle zemin kattan üst kata çıkılır. İkinci kat, yaşama mekanlarının bulunduğu birinci kat planını tekrarlar. Üst katlar, zemin katlardan daha detaylı olarak düzenlenmiştir. Kapılar, dolaplar, tavanlar ahşap işçiliğin sergilendiği elemanlardır. Çıkmalar, diğer Türk evlerinde olduğu gibi üst katları canlandıran, şenlendiren, zenginleştiren elemanlardır.

Bazı evlerde, çatıda 'sineklik' denilen bir oda düzenlenmiştir. Bu isim semtin eski bir sakininden öğrenilmiştir. Söylendiğine göre, bu oda sıcak yaz gecelerinde özellikle erkeklerin oturduğu ve sohbet ettikleri bir mekanmış. Bugün bu mekan depo olarak kullanılmaktadır.

1.2.2. Plan Elemanları

1.2.2.1. Yaşama Mekanları

Sofa

Evlerin plan şemalarını belirleyen sofalar, dış ve iç olmak üzere gruplandırılır.

Sofanın önemi, onun evin içindeki durumunun, üst katta odalar arasındaki bağlayıcı özelliğinin ve diğer odalara göre ölçeğinin ve atmosferinin gözlenmesi ile kolaylıkla anlaşılır.

Odalar

Sofa üzerinde kare ya da dikdörtgen olarak planlanmışlardır. Sokak ve bahçe cephelerinde pencereler yer alır. Zemin katta sokak çizgisini izleyen plan, üst katlarda daha düzgün dikdörtgen şekle sahiptir. Odaların döşeme ve tavanları ahşapla kaplıdır. Bazı evlerde üst kat odalarından bir ya da ikisi süslemeli tavana sahiptir. Yine bu evlerde, odanın bir duvarında, dolap ya da yüklük, diğer duvarda lambalık düzenlenmiştir. Bu evler genellikle cephede de zengin elemanlara sahiptir.

Yaşama Mekanlarındaki Elemanlar

Sedir : 50 - 60 cm. derinlikte 20 - 25 cm. yüksekliktedirler. Pencerelerin bulunduğu duvar boyunca düzenlenmişlerdir. Eğer pencereler odanın yan duvarında da devam ediyorsa, sedir de köşeden yan duvara dönmüştür. Bazı örneklerde sedirler, kollu olup, bu kol detaylı ahşap işçilik sunar.

Dolap, ocak, lambalık : Bazı evlerde odanın bir duvarı dolap olarak düzenlenmiştir. Dolapların bir kısmı basit, bir kısmı detaylı ahşap işçiliklidir. Genelde 50 - 60 cm. derinliktedirler. Dolapla birlikte gusulhane de düzenlendiği zaman bu derinlik 75 cm. olur. Dolaplar, açık ve kapalı kısımlardan oluşmuş olup ortada ocak ya da lambalık yer almıştır. Dolapsız evlerde ocak ya da lambalık tek olarak görülebilir. Ocaklar basit olup kullanılmadıkları zamanlar, sürme ya da çift kanatlı kapakla önden örtülürler. Duvarda bir girinti yaparak oluşturulmuş lambalıklar 12 - 15 cm. derinlikte,

70-75 cm. genişlikte ve 90-100 cm. yükseklİktedirler. Diyagonal olarak düzenlenmiş yan kısımlarda, üstleri profilli küçük açıklıklar yer alır. Lambalıkların üstü kemerli olarak profillendirilmiştir.

Yüklük: Dolapsız olan odalarda yer alırlar. Dolaplardan daha basit bir işçilik gösterirler.

Gusulhane: Tek ya da, dolap ya da yüklükle beraber düzenlenmiş olup dış duvarda bulunurlar. Böylece havalandırma ve su drenaj problemi çözülmüştür.

Tavan süslemesi: Bütün tavanlar ahşapla kaplıdır. Hiç süsleme olmayanlar yanında ahşap çıtalarla oluşturulmuş süslemeye sahip olanlar da vardır. Bir diğer grupta ise tavanın ortasında ahşap işçilik sunan bir göbek bulunup, yan kısımlar bununla bütünleşen bir düzendedir. Bazı örneklerde göbek çuha üzerine çakılmıştır.

Köşk: Sofanın önemli bir elemanı olup, iki basamakla sofa döşemesinden yükseltilmiş ve cephede çıkma yapmıştır.

1.2.2.2. Servisler

Mutfak

Özgün plan tiplerinde, zemin kat odalarından biri mutfak olarak planlanmıştır. Ocak ve dolaplar, mutfak elemanlarıdır. Ancak bugün bölünerek birkaç ailenin kullandığı evlerde mutfak, hacımlerin bölünmesi ya da yaşama mekanlarının değiştirilmesi ile düzenlenmiştir.

Merdivenler

Katlar arasındaki sirkülasyonu sağlayan merdivenler ahşap olup; bir kollu, iki kollu ya da yarım daire olarak biçimlendirilmişlerdir. Korkuluklar basit olup nadiren detaylı ahşap işçilik gösterirler. Merdivenlerin alt kısımları dolap ya da W. C. olarak kullanılmaktadır.

W. C ve Banyolar

W. C. bahçede ya da içerdedir. Evlerin çoğunda banyo yoktur. Ancak gusulhane bu amaca hizmet etmektedir. Alanda hamama gitme alışkanlığı yaygındır. Banyosu olan aileler bile hamama gitmeyi tercih etmektedirler.

1.2.3. Plan tipleri (Şekil: 14)

Sofanın yerine göre plan tipleri şöyle gruplandırılabilir :

1.2.3.1. Dış sofalı tipler (Şekil: 14.1)

Sofanın bir yanda olması: (Şekil: 14.1.1)

Odalar sofa üzerinde yanyana yerleştirilmiştir. Bu tip, cephede çıkmasız ve tek çıkmalı olarak izlenir. Ancak bu tiplerin hepsini klasik dış sofalı Türk evi olarak değerlendirmek doğru değildir. Sofanın bahçeye bakan uzun duvarında pencerelerin olduğu örnekler, klasik tip olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, pencerelerin sokağa bakan dar cephede yer aldığı ve uzun duvarda pencerelerin olmadığı ve sofanın dar bir koridor haline geldiği örnekler klasik dış sofalı tip değildir. Çalışma alanında ilk tipe ait 13, ikinci tipe ait 8 örnek saptanmıştır.

Dış sofalı bir ucu odalı: (Şekil: 14.1.2)

Sofanın uzun kenarı boyunca odalar olmakla birlikte kısa kenarda da bir ya da iki oda yer alır. Bu tip; çıkmasız, tek çıkmalı - sofanın sonundaki oda çıkma yapmıştır -, tüm çıkmalı - odaların bulunduğu kısım tüm çıkmalı olarak planlanmıştır -, testere çıkmalı cephe tipleri gösterir. Bu tiplerde, sofanın uzun kenarında pencereler varsa ve bahçeye bakıyorsa klasik tip olarak değerlendirilebilir. Uzun kenarında pencere olmayan sofalar, koridor niteliği almıştır. Çalışma alanında ilk tipe ait 5, ikinci tipe ait 10 örnek saptanmıştır.

Dış sofalı eyvanlı: (Şekil: 14.1.3)

Sofaya açılan eyvanın bir yanında oda sırası yer alırken diğer yanında yalnız bir oda vardır. Çıkmasız ve tüm çıkmalı cephe tipi gösterir. Çalışma alnında 1 örnek saptanmıştır.

1.2.3.2. İç sofalı tipler (Şekil 14.2)

İç sofalı iki odalı : (Şekil : 14.2.1)

Sofanın iki yanında birer oda bulunur. Çıkmasız ve tek çıkmalı cephe tipi gösterir. Çıkma, oda ya da sofada olabilir, Çalışma alanında 9 örnek saptanmıştır.

İç sofalı ikiden fazla odalı : (Şekil : 14.2.2)

Sofanın iki yanında, ikişer ya da daha fazla oda vardır. Çift çıkmalı ve tüm çıkmalı cephe tipi gösterir. Çalışma alanında 7 örnek saptanmıştır.

İçlerine girilen 6 evin plan tipi, değişmişlik nedeni ile değerlendirilememiştir.

2. CUMHURİYET DEVRİ YAPILAR

Alandaki Cumhuriyet Devri yapıları; Atatürk Lisesi, Turan Mektebi, Malhatun İlkokulu, Vakıflar İdaresi, Odunpazarı Polis Karakolu'dur. Bu yapıların tümünde I. Ulusal Mimari Akımın genel özellikleri göze çarpmaktadır. Bunlar tuğla yığma sistemde yapılmış olup sıvalıdırlar. Yapılara girişlerde sağlanan anıtsal etki, katlardaki pencere ritm ve düzeni, devrin yaygın anıtsal görünüşlü cephe anlayışını yansıtmaktadır.

DEĞİŞMİŞLİK

1. GELENEKSEL KONUTLAR

1.1. Dış Değişmişlik

Eklemeler : Ekleme olan elemanlar, yapının kiraya verilmesinden dolayı kapı ve daha fazla aydınlatma için pencerelerdir. Bazı yapılarda zemin katta sonradan düzenlenen dükkanlar nedeni ile cephede bu fonksiyonun gereği uyumsuz değişmeler yapılmıştır.

Tamirler sonucu elemanlardaki boyut ve malzeme değişiklikleri : Bazı yapılarda malzeme değişikliği, ahşap iskelet sistemin bir kısmının yığma olarak tuğla ile değiştirilmesi, sıvaların çimento olarak yenilenmesi, yenilenen sıvalar üzerine uyumsuz badana renkleri kullanılması, çatılarda alaturka kiremitin marsilya tipi kiremitle değiştirilmesi, bazı ahşap giriş kapılarının demir doğramaya çevrilmesi biçimindedir. Tamirler nedeni ile elemanlardaki boyut değişikliği kapı ve pencerelerde gözlenmiştir. Bahçe duvarlarında ise, malzeme ve yükseklik değişiklikleri yapılmıştır.

1.2. İç Değişmişlik

Bölmeler : Bölünmelerden dolayı kapı, pencere, duvar ve merdiven olarak belirlenebilir.

Bölünmeler : Kat ve oda bölünmeleridir. Kat bölünmeleri; yatay, düşey ya da hem yatay hem düşey olarak gözlenmiştir. Bunlar, evlerin konut ya da ticaret kullanımı amacı ile kiraya verilmesi sonucu oluşmuştur. Oda bölünmeleri, yatay ve düşey kat bölünmeleri ile ilişkilidir. Daha fazla sayıda oda gereksinmesi nedeni ile büyük odalar bölünerek, oda sayısı artırılmıştır. Bazı evlerde, banyo gereksinmesi için ek yapılar örneğin odunluklar bölünerek banyo olarak düzenlenmiştir.

Tamirler sonucu malzeme değişikliği : Bu durum, ahşap iskelet duvarların, tuğla ya da briket duvara dönüştürülmesi, ahşap tavanların duralit olarak değiştirilmesidir.

2. CUMHURİYET DEVRİ YAPILAR

Cumhuriyet Devri yapılarda yapı özelliğini bozucu değişiklikler görülmemiştir.

YAPISAL DURUM

1. GELENEKSEL KONUTLAR

Yapısal sorunlar aşağıdaki biçimde gruplandırılmıştır :

Strüktür sistemindeki sorunlar :

- Çatkıyı oluşturan ahşap dikmelerin bozulmuş olması ve dolayısı ile sağlamlaştırma gerektirenler,

- Döşemede sehim ve duvarda eğilme problemi nedeni ile büyük tamir gerektirenler. Bu tip sorunlar, müdahaleden önce temelden inceleme gerekliliği göstermektedir.

Malzeme Sorunları :

Ahşap ve sıvalarda gözlenmiş, her iki grup malzeme içinde sağlamlaştırılabilir ya da tamir edilebilir nitelikte olanlar yanında kurtarılamıyacak durumda olanlar da saptanmıştır.

2. CUMHURİYET DEVRİ YAPILAR

Cumhuriyet Devri yapıların strüktürel sorunları olmayıp, malzemeye ilişkin tamir gerektiren sorunları vardır.

SOSYO EKONOMİK İNCELEME

Sosyal anket kartları seçilmiş olan çalışma alanı içinde 130 aileye uygulanmıştır. Bu ailelerdeki toplam kişi sayısı 552 dir. Mahalle muhtarlarından edinilen bilgiye göre, çalışma alanı içinde yaklaşık 270 aile yaşamaktadır. Bu ailelerdeki kişi sayısı da yaklaşık 1080 dir.

1. KONUT - AİLE İLİŞKİSİ

1.1. YOĞUNLUK

Kişi/oda olarak incelendiğinde :

	Konut Sayısı	%
Boş konutlar	19	17.2
Az yoğun (1 den az)	6	5.4
Orta yoğun (1-2 arası)	59	53.6
Çok yoğun (2-3 arası)	26	23.6
TOPLAM	110	100.0

Oda genişlikleri ortalama 12 m^2 olup, orta büyüklüktedir.

1.2. MÜLKİYET

	Aile Sayısı	%
Ev sahibi	50	38.4
Kiracı	77	59.2
Kira Vermeden Oturan Akrabalar	3	2.3
TOPLAM	130	100.0

Bu sonuçlar, kiracılık oranının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bazı evsahibi ailelerin evlerini bölerek kiraya vermeleri bu sonuca neden olmuştur.

KİRA GRUPLARI

	Aile Sayısı	%
350-700 TL./ay	38	49.3
700-1200 TL./ay	27	35.0
1200-2000 TL./ay	12	15.5
TOPLAM	77	100.0

1.3. KÖKEN

130 ailenin 26 sı hem Eskişehir'in hem de Odunpazarı'nın yerlisidir (N), 40 aile Eskişehir'in diğer mahallelerinden (D), 45 aile Eskişehir il sınırları içinden (S), 19 aile diğer şehirlerden (O) Odunpazarı'na gelmişlerdir.

	Aile Sayısı	%
N	26	20.0
D	40	30.7
S	45	34.6
O	19	14.6
TOPLAM	130	100.0

2. AİLE YAPISI

2.1. EĞİTİM

Aile reislerinin eğitim durumları incelendiğinde :

	Aile Sayısı	%
Okumamış	14	10.7
İlkokul	96	73.8
Ortaokul	18	13.8
Yüksek	2	1.5
TOPLAM	130	100.0

Sonuçlar incelendiğinde, eğitim durumunun yüksek olmadığı, büyük çoğunluğun ilkokul mezunu olduğu görülür.

2.2. Meslek

Aile reislerinin meslekleri; işsiz, emekli, işçi, memur, esnaf ve serbest meslek sahibi olarak gruplandırılmıştır.

	Aile Sayısı	%
İşsiz	16	12.3
Emekli	16	12.3
İşçi	58	44.6
Memur	19	14.6
Esnaf	11	8.4
Serbest meslek	10	7.6
TOPLAM	130	100.0

İşçilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunların çoğu fabrikalarda çalışmak için Eskişehir'in ilçe ve köylerinden gelmişlerdir.

2.3. GELİR

Gelir grupları (5.000-10.000 TL./ay) düşük, (10.000-15.000 TL./ay) orta, (15.000 - 20.000 TL./ay) yüksek olarak gruplandırılmıştır.

	Aile Sayısı	%
Düşük	64	49.2
Orta	46	35.3
Yüksek	20	15.3
TOPLAM	130	100.0

3. KONFOR DURUMU

Bütün alanda elektrik vardır. Evlerin çoğunda su yoktur. Tarihi sitte su şebekesi kurulmuştur, ancak bunun bütün evlerle bağlantısı henüz sağlanmamıştır. Ailelerin bir kısmı sularını mahalle çeşmelerinden almaktadırlar. Bazı evlerde su bahçededir. Birkaç geleneksel konutta sabah 6°° ile 8°° arasında sıcak su akmaktadır. Bu su Odunpazarı'nın güneyindeki Bademlik mevkiinden gelmekte ve «Ağa Suyu» olarak anılmaktadır. Ancak içmeye uygun olmayıp yalnızca günlük işlerde kullanılmaktadır. Alanın içme suyu «sakalar» tarafından satılmaktadır. Kurşunlu Külliye'nin şadırvanından akan su sakinler tarafından içme suyu olarak kullanılmaktadır.

Alana kanalizasyon sistemi 1971 de getirilmiş olup, septik tanklar değil kanal sistemidir.

Çöpler, bütün alanda belediye tarafından toplanmaktadır.

Evlerin konfor durumları, mutfak, banyo, W. C. ve gusulhane dikkate alınarak su ve havalandırmaları açısından incelenmiştir. Bunun sonucunda konfor durumu; iyi, orta, kötü olarak aşağıdaki biçimde belirlenmiştir :

İyi : Bütün servis mekanları var, su ve havalandırma bütün hacımlerde mevcut,

Orta :
- Bütün servis mekanları var, su ve havalandırmalarda bazı eksiklikler var,
- Servis mekanlarından biri eksik, diğer mekanların su - içte ya da dışta - ve havalandırması var.

Kötü: Servis mekanlarından biri yok, diğer hacımlerin su ve havalandırmalarında eksiklikler var.

(s: su, h: havalandırma, +: var, —: yok)

	Aile Sayısı	%
İyi	35	26.9
Orta	66	50.7
Kötü	29	22.3
TOPLAM	130	100.0

	s+h+	s—h+	s+h—	s—h—
Mutfak	90	40	—	—
Banyo	30	4	3	—
W. C.	80	50	—	—
Gusulhane	4	1	—	—

SONUÇ

Eskişehir Tarihi Sit Alanı içinde uygulaması yapılan envanter kartları ile elde edilen bilgilerin dökümü yukarıda verilmiştir. Bilgilerin kartlar yardımı ile belirli bir sistem içinde toplanması, çalışmanın değerlendirme ve karar aşamalarını kolaylaştırmıştır.

Toplanan bilgiler sonunda fiziksel ve sosyal değerlendirme yapıldığında edinilen genel izlenim, mülk sahiplerinin burada yaşamaktan memnun olduklarıdır. Diğer yandan, alanda ciddi yapısal sorunları olan yapılar azınlıktadır. Genellikle sıva ve ahşap malzeme problemleri gözlenmiştir. Belirli aralıklarla yapılması gereken bakımlar ihmal edildiği için özellikle kiracıların oturduğu evlerin problemleri daha çoktur. Genelde yüksek ya da orta gelirli evsahipleri gerekli tamirleri yaparak problemlerin büyümesini önlemektedirler. Ancak yine de tüm çabalarına rağmen ahşap malzemenin bozulmasını önleyememektedirler. Bu aileler, periyodik olarak sıva ve çatı tamirlerini yapmaktadırlar. Alanda görülen diğer bir alışkanlık; her yıl baharda ev hanımlarının evlerini badana etmeleridir. Bu alışkanlığın bir gelenek halini aldığı söylenebilir. Özellikle kiracıların ve düşük gelirli evsahiplerinin oturduğu evlerde yukarıdaki bakıma benzer bir çaba bile görmek doğal olarak olanaksızdır.

Buna göre; evin yapısal bakımdan iyi bir durumda olması periyodik bakıma bağlıdır ki; bu da, doğrudan doğruya ailenin gelir düzeyi ile ilgilidir.

Ayrıca birkaç aileye kiralanan evlerde yatay ve dikey bölünmeler mevcuttur. Bu durum, her aile için gerekli servis hacımlerini elde etmek için yapılan bölme ve eklemeler sonucu meydana gelmiştir. Bundan başka bazı evsahibi aileler, banyo gibi servis hacımleri elde etmek için birtakım değişiklikler yapmaktadırlar.

Sonuç olarak; alanın bazı bölümlerinde görülen koruma eğilimi, ciddi yapısal sorunların olmayışı, alt yapı ve ulaşım olanaklarının varlığı çalışma alanı ve hatta tüm tarihi sit için hazırlanacak koruma çalışmalarında değerlendirilmesi gereken faktörlerdir.

THE METHOD AND THE RESULTS OF THE INVENTORY STUDIES OF THE PRESERVATION AND DEVELOPMENT PLAN OF ESKİŞEHİR - HISTORIC SITE PAŞA, ORTA, AKCAMİİ DISTRICTS

ABSTRACT

Today the main idea, which is accepted and gradually adopted in the restoration studies in our country, is that the historical buildings must be evaluated together with their environments rather than by themselves and so preservation decisions should be given for the whole environment in which the building exists.

During preservation studies, as it is known, first, the architectural, historical, visual values and various social characteristics of the historical areas which will be evaluated are defined. Then, their analysis, enumerations and evaluations are performed.

Finally, in the light of all these studies preservation decisions are given. Also the aim of this study which is carried out in Eskişehir - Historic Site is to bring evaluation and preservation decisions in zonal scale, defining in detail in an area to which priority must be given in the evaluation and preservation of historic site. However, it is known that to determine the architectural characteristics in historical areas takes a long time. Therefore, the studies of designing inventory cards have still continued with the purpose of performing the determinations in more systematic and thus in easier ways.

In this study which is performed in Eskişehir - Historic Site, the inventory cards which would be applied in inventory studies are designed in the result of synthesizing the earlier studies on this subject. In the design of these cards, to create a systematic order which would facilitate the studies conducted at the site is taken into consideration. To design these cards firs, a general observation is done in the Historic Site and then, the qualities and densities of values in environmental and building scales are analyzed. The zoning study which is obtained through these external definitions provided the determination of the detailed study area, After this, the inventory cards are designed.

These cards are prepared as two groups each of which is for traditional residences and for Republican Period buildings. Traditional residences are surveyed by means of 'exterior inventory cards', interior inventory cards' and 'social questionnaire cards'. The inventory cards for traditional residences also contain the characteristics of Classical Turkish House. For the Republican Period buildings which are small in number, only 'exterior inventory cards' are designed and since their functions are different from each other, internal characteristics of them are observed.

When these cards are applied to Eskişehir - Historic Site, it is seen that they prevent the loss of time in the determination step and so facilitate the inventory studies. The usefulness of these cards will be tested with several applications in similar areas.

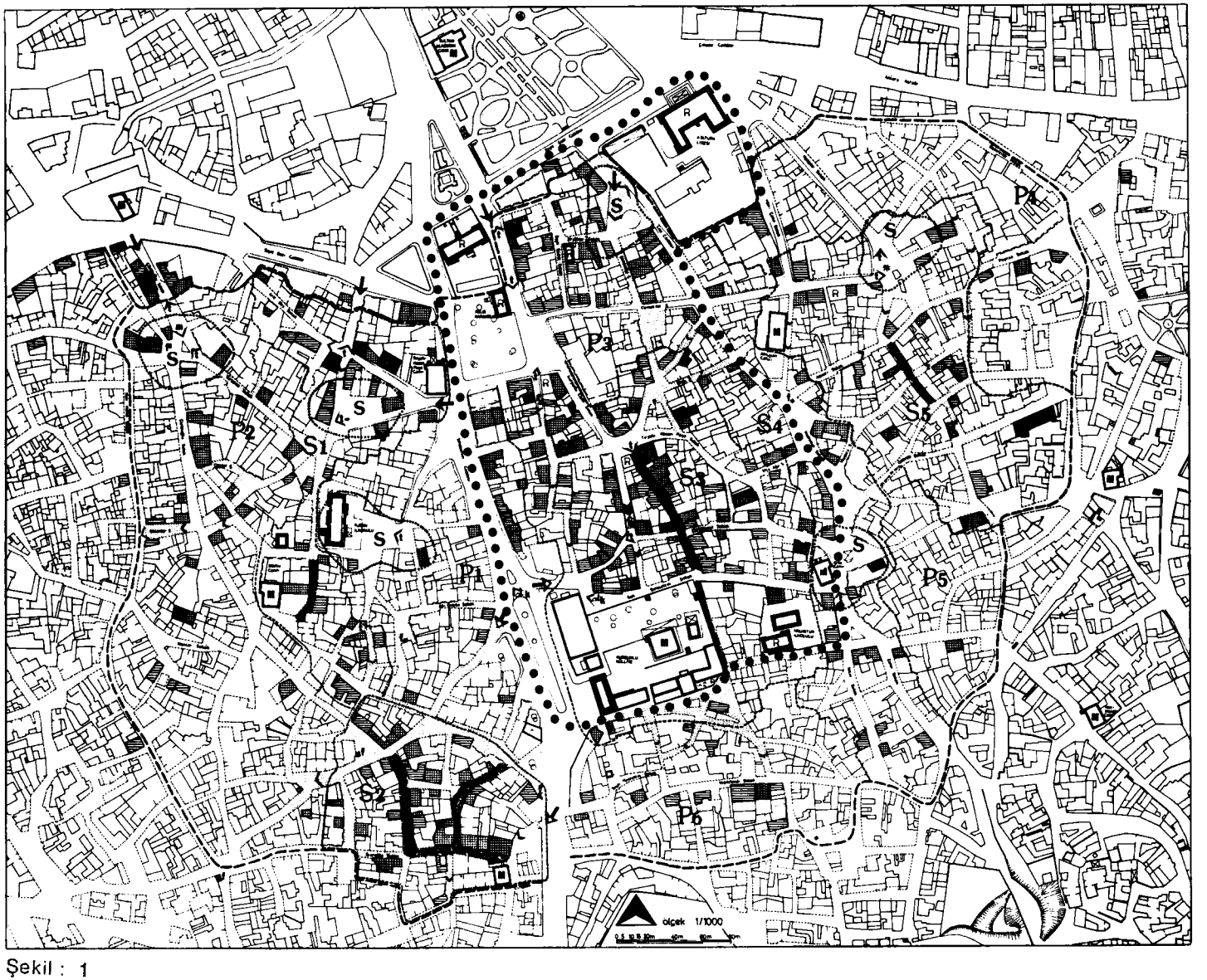

TARİHİ SİT ALANININ MİMARİ VE GÖRSEL DEĞERLERİ

KONUTLAR
- zengin cephe elemanlarına sahip geleneksel konutlar
- daha basit cephe elemanlarına sahip geleneksel konutlar
- geleneksel mimari özelliklerin bazılarına sahip konutlar
- R Cumhuriyet Devri konutlar
- belirli mimari özelliklere sahip olmayan cepheler
- çağdaş mimari özelliklere sahip cepheler
- geleneksel bahçe duvarları

DİNİ YAPILAR
- kulliye
- camii
- yatır

KAMU YAPILARI
- R Cumhuriyet Devri kamu yapıları

SOKAK ELEMANLARI
- çeşme
- yeşil alanlar

SOKAK MALZEMELERİ
- geleneksel arnavut kaldırımı
- getişigüzel döşenmiş özelliksiz arnavut kaldırımı
- asfalt
- sokak eğimi

GÖRSEL İŞARETLER
- alana birinci girişler
- alana ikinci girişler
- kulliye vistaları
- camii vistaları
- geleneksel konut vistaları
- S önemli meydanlar

BÖLGELEME
- Tarihi Sit sınırı
- bölge sınırları
- ayrıntılı çalışma alanı sınırı
- S özel bölgeler
- P problemli bölgeler

Şekil : 1

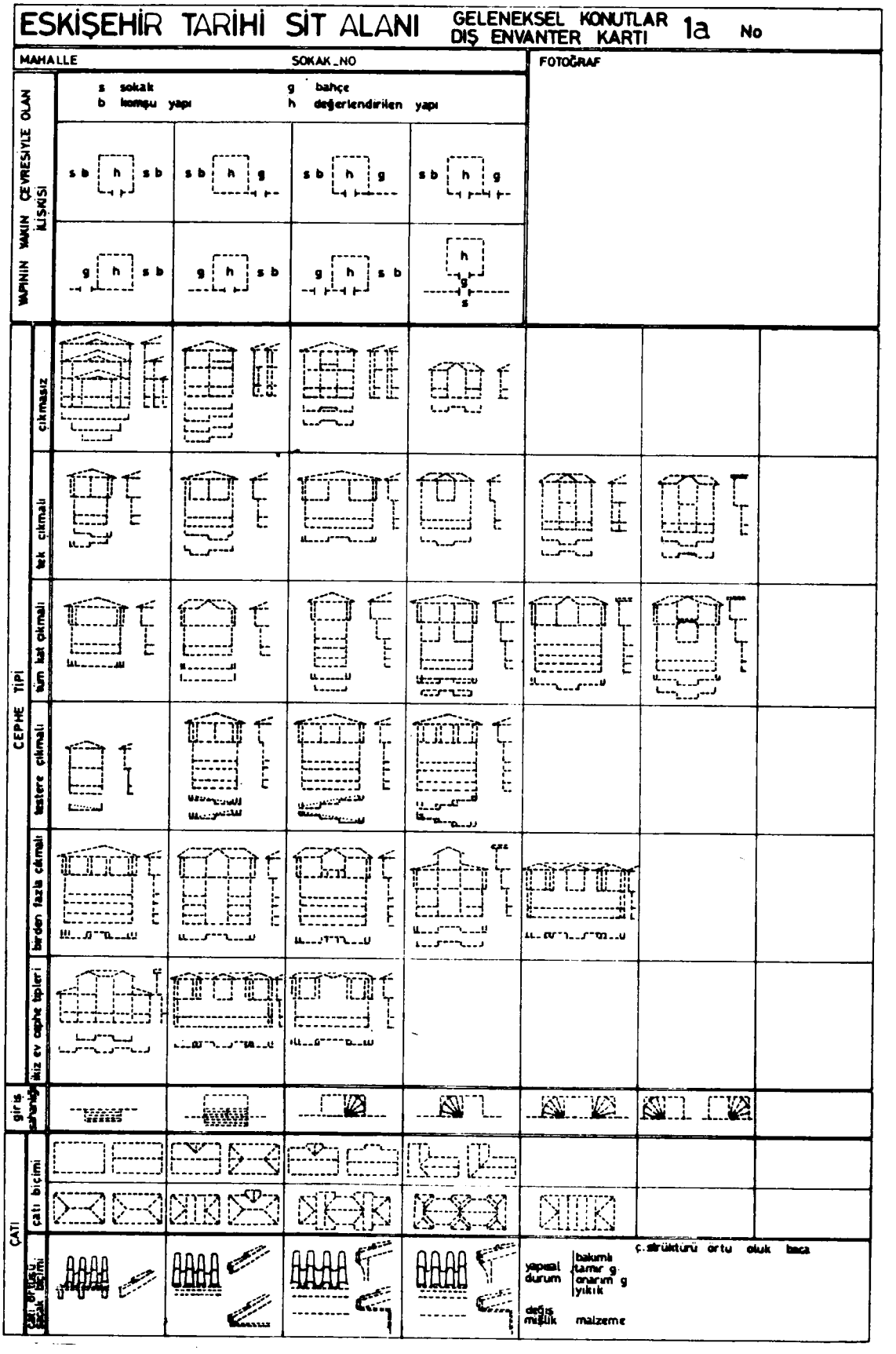
ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI
GELENEKSEL KONUTLAR DIŞ ENVANTER KARTI
1a
No
MAHALLE
SOKAK_NO
FOTOĞRAF
YAPININ YAKIN ÇEVRESİYLE OLAN İLİŞKİSİ
s sokak
b komşu yapı
g bahçe
h değerlendirilen yapı
CEPHE TİPİ
çıkmasız
tek çıkmalı
üst kat çıkmalı
kısmen çıkmalı
birden fazla çıkmalı
ikiz ev cephe tipleri
giriş sahanlığı
ÇATI
çatı biçimi
çatı örtüsü
yapısal durum
bakımlı
tamir g.
onarım g.
yıkık
değiş mülk
malzeme
ç.sürülürü
ortu
oluk
baca

Şekil : 2

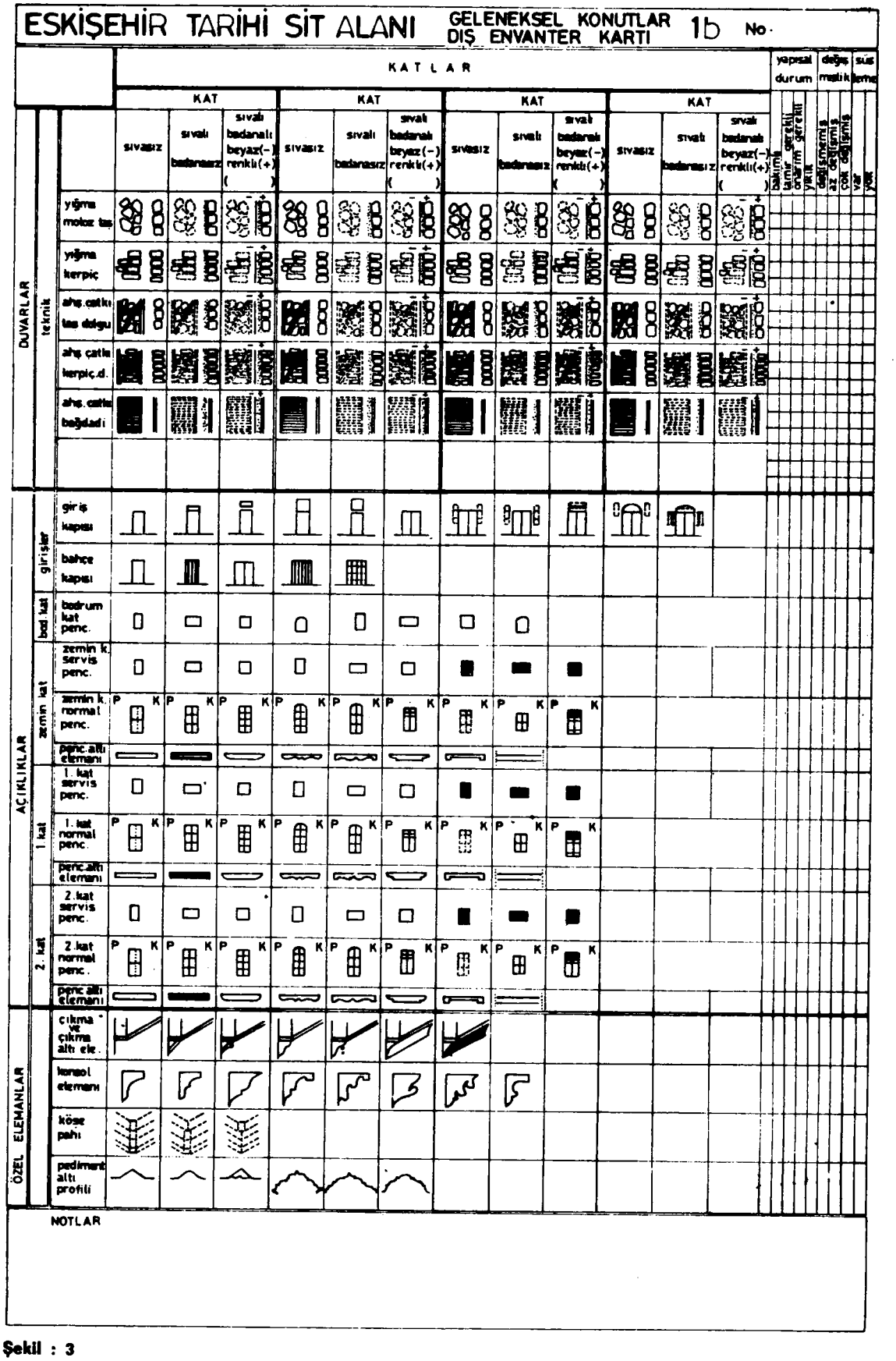
ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI
GELENEKSEL KONUTLAR
DIŞ ENVANTER KARTI
1b
No.
KATLAR
KAT
sıvasız
sıvalı badanasız
sıvalı badanalı beyaz(−) renkli(+)
yapısal durum
değişmelik
süsleme
bakımlı
onarım gerekli
onarım şart
yıkık
değişmemiş
az değişmiş
çok değişmiş
var
yok
DUVARLAR
teknik
yığma moloz taş
yığma kerpiç
ahş.çatkı taş dolgu
ahş.çatkı kerpiç.d.
ahş.çatkı bağdadi
AÇIKLIKLAR
girişler
giriş kapısı
bahçe kapısı
bod.kat
bodrum kat penc.
zemin kat
zemin k. servis penc.
zemin k. normal penc.
penc.altı elemanı
1.kat
1.kat servis penc.
1.kat normal penc.
penc.altı elemanı
2.kat
2.kat servis penc.
2.kat normal penc.
penc.altı elemanı
ÖZEL ELEMANLAR
çıkma ve çıkma altı ele.
konsol elemanı
köşe pahı
pedimant altı profili
P
K
NOTLAR

Şekil : 3

ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI — GELENEKSEL KONUTLAR İÇ ENVANTER KARTI — 2a No

MAHALLE — SOKAK - NO

PLAN ESKİZİ

MİMARİ ELEMANLARA İLİŞKİN ESKİZLER

PLAN TİPLERİ

DIŞ SOFALI

İÇ SOFALI

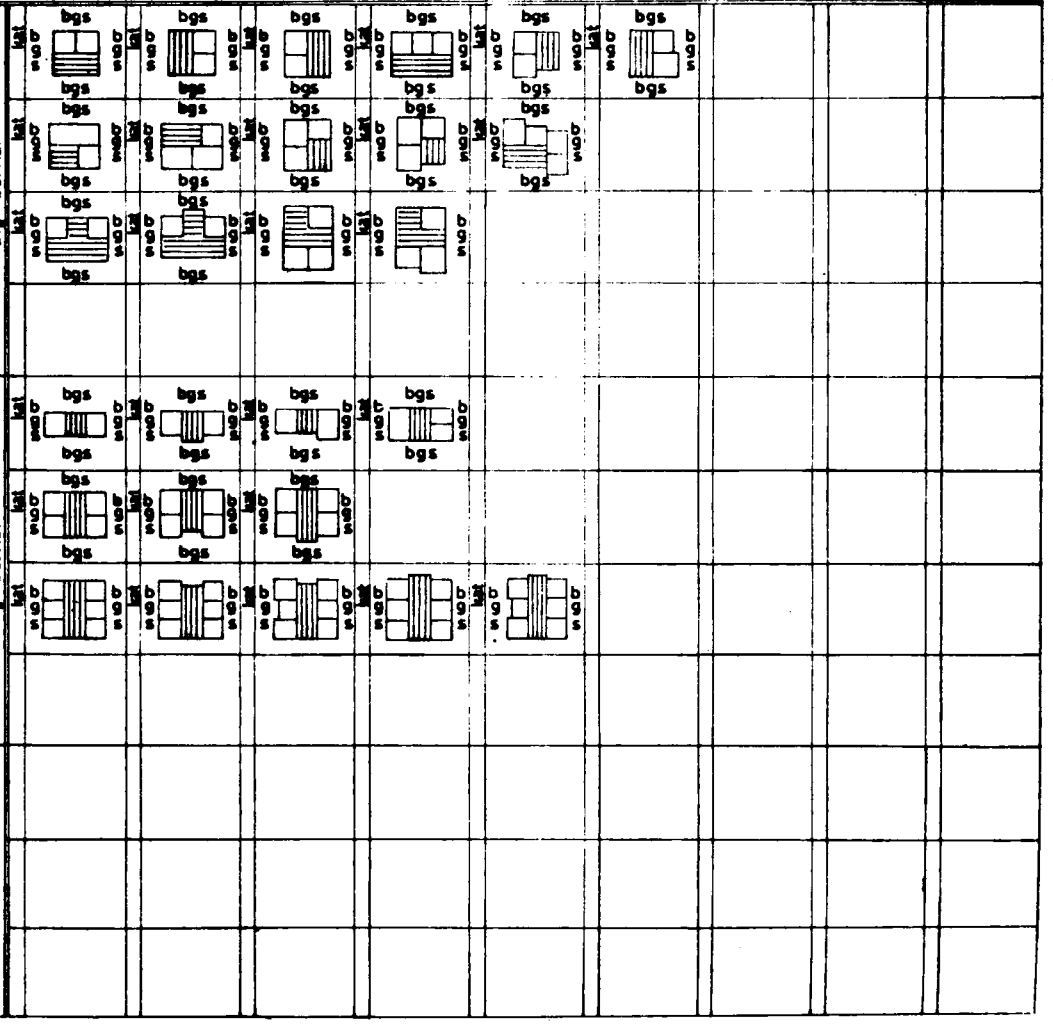

Şekil : 4

ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI

GELENEKSEL KONUTLAR İÇ ENVANTER KARTI 2b No

MAHALLE SOKAK_NO

		Elemanlar	Malzemeye ilişkin bilgiler — ODALAR: Oda no	Oda no	Oda no	Oda no	Oda no	yapısal durum: bakımlı / tamir gerekli / onarım gerekli / yıkık	değişmişlik: değişmemiş / az değişmiş / çok değişmiş	süsleme: var / yok
KATLAR	kat	Döşeme								
		Tavan								
		Duvar								
	kat	Döşeme								
		Tavan								
		Duvar								
	kat	Döşeme								
		Tavan								
		Duvar								
	kat	Döşeme								
		Tavan								
		Duvar								
ÖZEL ELEMANLAR		Dolap								
		Yüklük								
		Ocak								
		Raf								
		Sedir								
		Seki								
		Kösk								
		Merdiven								
BAHÇE elemanlar		Yer kaplaması								
		Duvar								
		Ekmeklik								
		Odunluk								
		Camaşırlık								
		Havuz								
		Çeşme								

YAPININ TÜMÜNE İLİŞKİN

DEĞİŞMİŞLİK

1 bölünme: yatay ( ) · düşey ( ) · yatay düşey ( ) · oda bölünmesi ( ) · dükkan böl. ( )

2 eklemeler:

	yapıda	avlu ya da bahçede
kat	( )	
servis: mutfak	( )	( )
servis: banyo	( )	( )
servis: wc	( )	( )
hacim	( )	( )
duvar	( )	( )
kapı	( )	( )
pencere	( )	( )
merdiven	( )	( )
balkon	( )	( )
	( )	( )

3 tamir:

malzeme değişikliği	döşemede	( )
	tavanda	( )
	duvarda	( )
boyut değişikliği	pencere	( )
	kapı	( )

4 elemanların kaldırılması: pencere ( ) · kapı ( ) · merdiven ( )

YAPISAL DURUM

1 struktur: iyi ( ) · sağlamlaştırılmalı ( ) · büyük onarım gerekli ( )

2 malzeme:

sıvalar	iyi	( )
	tamir gerekli	( )
	kötü	( )
ahşaplar	iyi	( )
	sağlamlaştırılmalı	( )
	kötü	( )

3 nem: yerden ( ) · çatıdan ( )

Şekil : 5

ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI

GELENEKSEL KONUTLAR SOSYAL ANKET KARTI 3 No

MAHALLE | SOKAK_NO | YAPILMA TARİHİ

YAPININ TÜMÜ İÇİN UYGULANACAK ANKET

Yapının tümünde kaç aile oturuyor?

Yapının tümünde kaç kişi yaşıyor ?

Her ailede kaç kişi bulunuyor ?

1. ailede 2. ailede 3. ailede
4. ailede 5. ailede 6. ailede

HER AİLEYE AYRI AYRI UYGULANACAK ANKET

Aile reisi adı

Kişi sayısı	
Oda sayısı	
Çalışan sayısı	
Aile reisi mesleği	
Nerede çalıştığı	
İşsiz ise son işi ne idi?	
Bir sosyal güvence örgütüne kayıtlımısınız?	
Aile reisi baba mesleği	

	nereden ? nereye ?	ne zaman?	niçin?
Bu şehre gelişiniz			
Semte gelişiniz			
Semt değ. istiyormusunuz?			

KONFOR		su var	su yok	havalandır. var	havalandır. yok
Mutfak	içte				
	dışta				
Banyo	içte				
	dışta				
WC	içte				
	dışta				
Gusulhane					

içte a ayrı mekan
b başka bir mekan bölünerek oluşmuş mekan
c oda içinde bir köşe (Mutfak)
d oda içinde betonlanmış delik (Gusulhane)

TESİSAT			var	yok
Kanalizasyon				
Elektrik				
Su	avluda	ortak		
		ayrı		
	içerde			

Isıtma nasıl yapılıyor?

Odun		Kömür
Gaz		
Baca var		
Duvarda delik var		

YAŞ GRUBU	CİNSİYET E	CİNSİYET K	EĞİTİM DURUMU ilk	EĞİTİM DURUMU orta	EĞİTİM DURUMU meslek yük.	İŞİ VEYA MESLEĞİ	AYLIK GELİR
0 6							
7 15							
16 64							
64+							

MÜLKİYET DURUMU

Ev sahibi (mülkü)		Kiracı	
Kira vermeden oturuyor	akraba		
	a. değil		

EV SAHİBİ İSE SORULACAK SORULAR

Bu ev kaç yıldır size ait?		
Evin elde edilişi	satın aldı	
	kendi yaptırdı	
	miras	
Başka evleriniz de var mı?		
Hangi mahallede ya da kentte?		
Evinizde yaz kış oturuyormusunuz?		
Katlar arasında yazlık kışlık kullanım farkı var mı?		
Sizce binanın eksiklikleri		
Şimdiye kadar yaptığınız onarımlar		
Nerede ve nasıl onarım yapmayı düşünüyorsunuz?		
Onarım için kalifiye işçi bulabiliyormusunuz?		
Evin onarımı için yılda ne kadar harcıyabiliyorsunuz?		
Onarmak gerekşe kendi bütçenizden ne kadar koyabilirdiniz?		

ÇEVRE İLE İLGİLİ SORULAR

Bu mahallede oturmayı neden istediniz?

ucuz kira | miras | dostlara yakın

Bu mahallenin sorunları nelerdir?

yol | su | çöp toplama | çocuk parkı

Sizce bu çevrenin en iyi yanı nedir?

Mahallenizi seviyormusunuz?

Sizce bu eski evler onarmaya değermi?

El sanatları ile uğraşan var mı ne işinde?

Örgütlü bir çalışma kabul ederler mi?

Toprakları var mı, miktarı?

Ne tür tarım yapıldığı

KİRACI İSE SORULACAK SORULAR

Kaç yıldır bu evde oturuyorsunuz?		
Kirayı nasıl ödüyorsunuz? Tutarı?	aylık	
	yıllık	
Kontratınız var mı?		
Kendi eviniz var mı? Hangi?	mahalle	
	kent	
Katlar arasında yazlık kışlık kullanım farkı var mı?		
Sizce binanın eksiklikleri		
Ev sahibini tanıyormusunuz? Mesleği?		
Ev sahibi ile akrabalık ilişkiniz var mı?		
Ev sahibiniz nerede oturur?		

NOTLAR

Şekil : 6

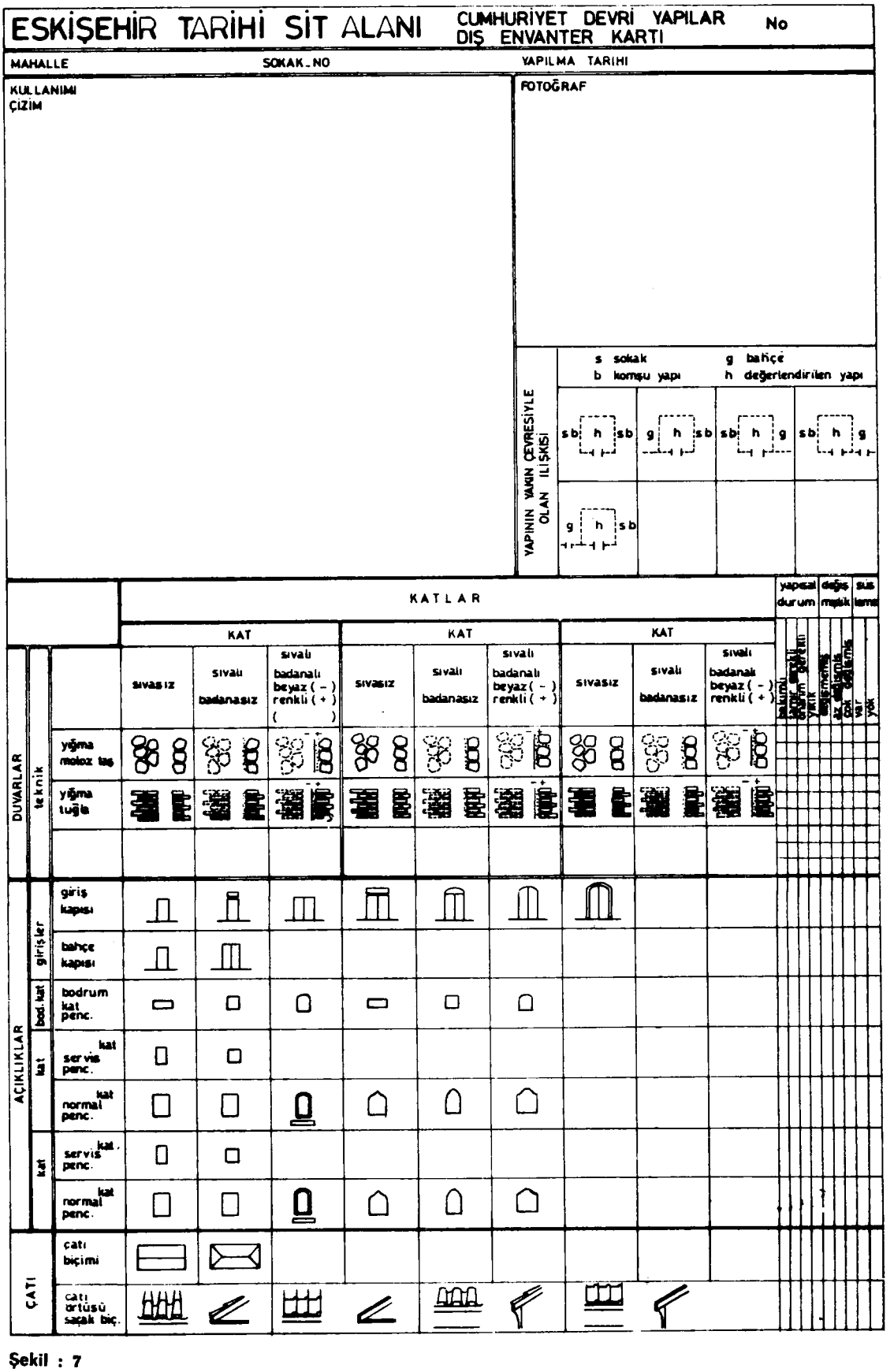
ESKİŞEHİR TARİHİ SİT ALANI
CUMHURİYET DEVRİ YAPILAR DIŞ ENVANTER KARTI
No
MAHALLE
SOKAK_NO
YAPILMA TARİHİ
KULLANIMI
ÇİZİM
FOTOĞRAF
YAPININ YAKIN ÇEVRESİYLE OLAN İLİŞKİSİ
s sokak
b komşu yapı
g bahçe
h değerlendirilen yapı
KATLAR
KAT
sıvasız
sıvalı badanasız
sıvalı badanalı beyaz (-) renkli (+)
yapısal durum
değiş mişlik
süslemeler
DUVARLAR
teknik
yığma moloz taş
yığma tuğla
AÇIKLIKLAR
girişler
giriş kapısı
bahçe kapısı
bod. kat
bodrum kat penc.
kat
servis penc.
normal penc.
ÇATI
çatı biçimi
çatı örtüsü saçak biç.

Şekil : 7

Şekil 8 KAPILAR

8.1. GİRİŞ KAPILARI

8.1.1. TEK KANATLI

8.1.1.1. Üstü penceresiz

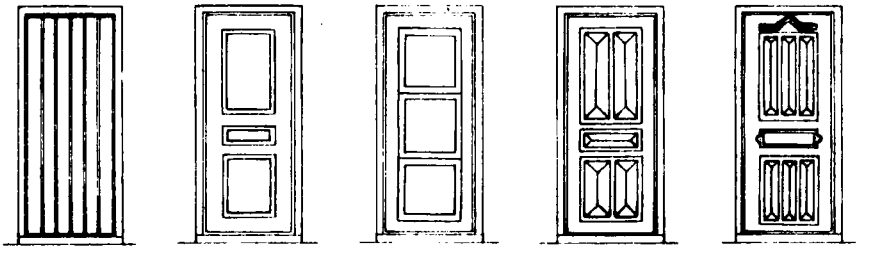

8.1.1.2a. Üstü pencereli

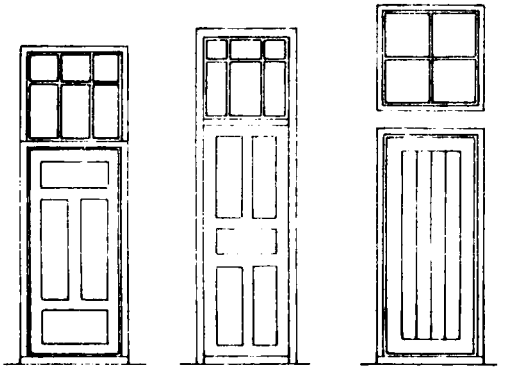

8.1.1.2b. Üstü pencereli

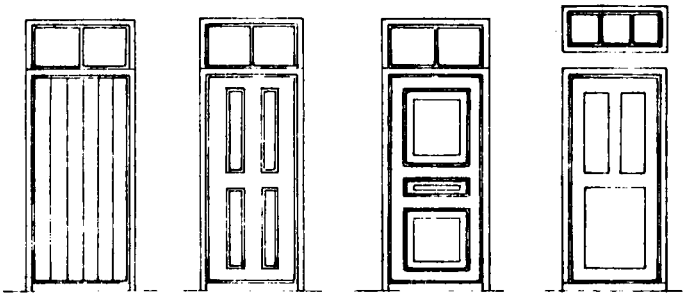

8.1.2. ÇİFT KANATLI

8.1.2.1. İki yanı ve üstü penceresiz

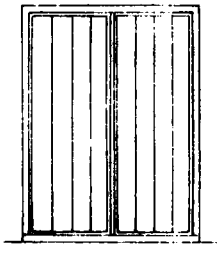
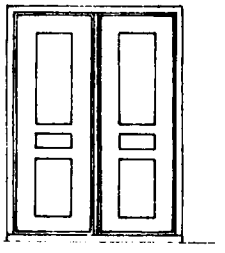
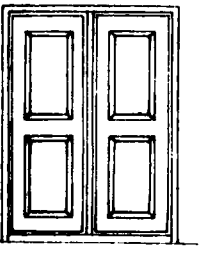

8.1.2.2. İki yanı penceresiz üstü pencereli

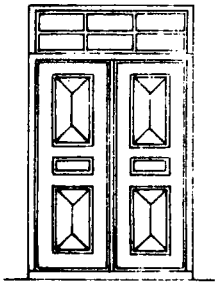
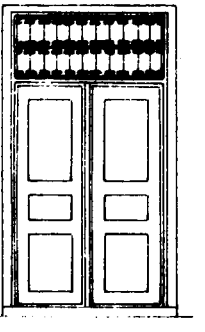
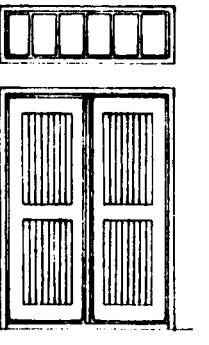

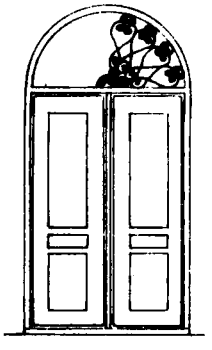
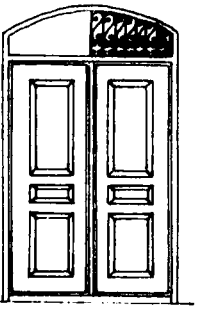

8.1.2.3. İki yanı ve üstü pencereli

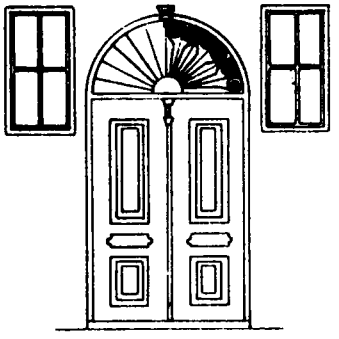

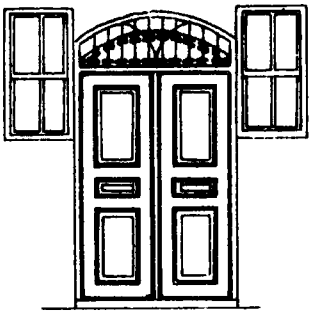

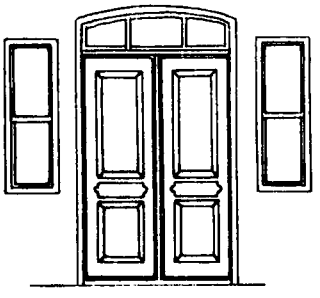

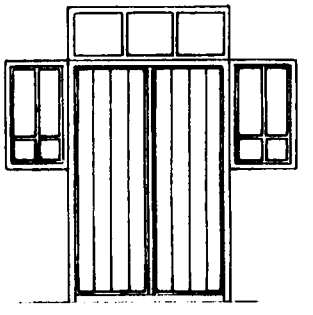

8.1.2.4. İki yanı pencereli üstü penceresiz

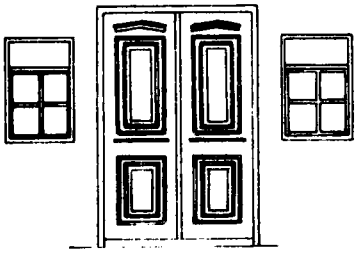

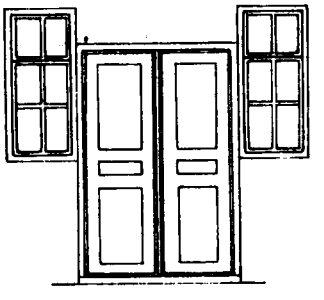

8.2. BAHÇE KAPILARI

8.2.1. TEK KANATLI

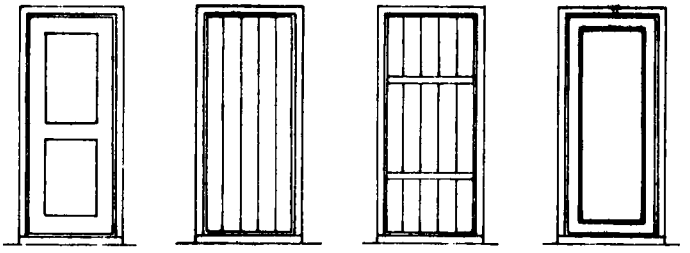

8.2.2. ÇİFT KANATLI

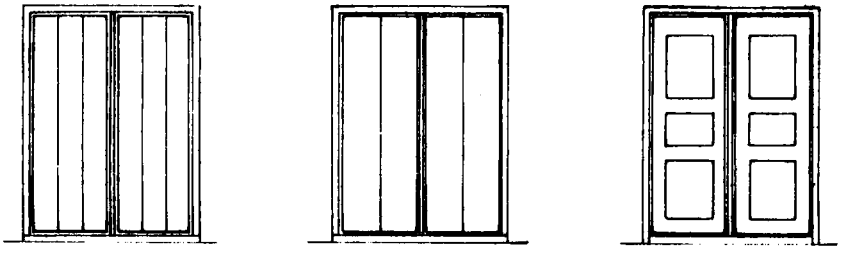

(dövme çivili)

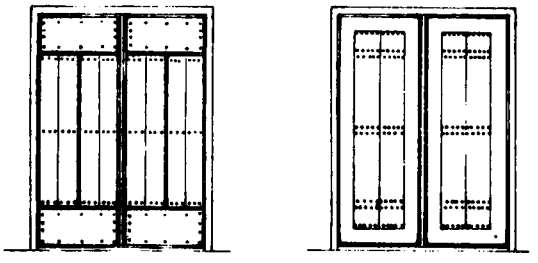

Şekil 9 PENCERELER

9.1. NORMAL KAT PENCERELERİ

9.1.1. (1x2) ORANINDA

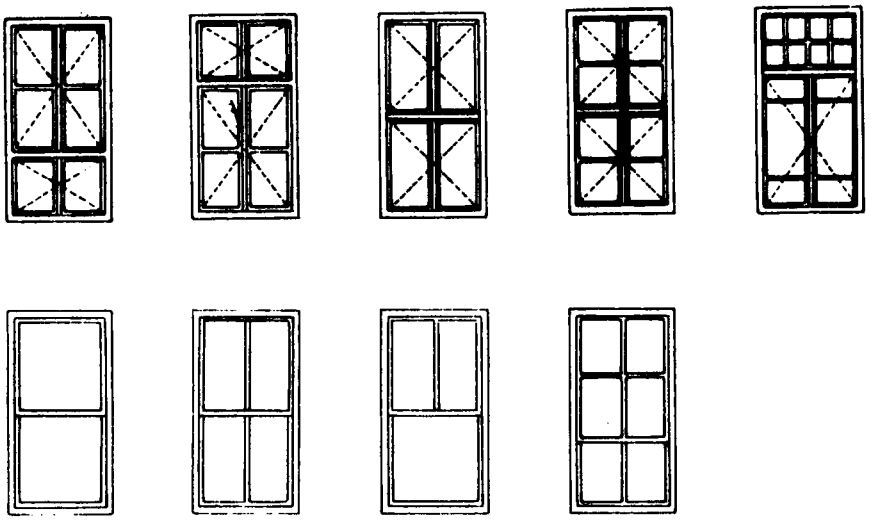

9.1.2. (1x1^{5}) ORANINDA

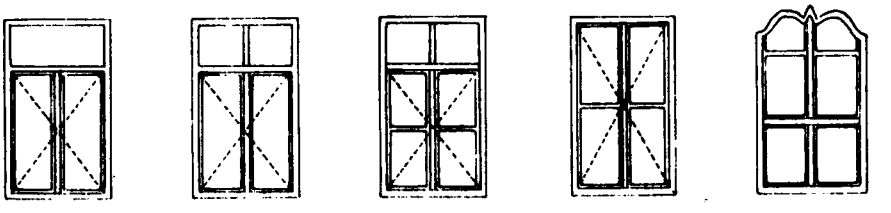

9.1.3. (1x3) ORANINDA

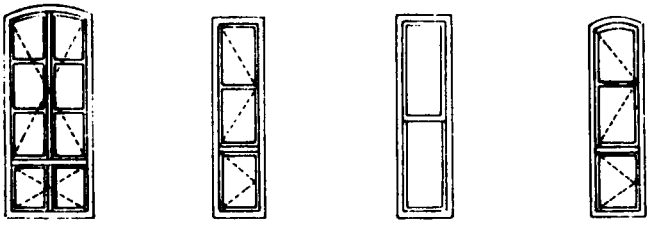

9.1.4. KARE BOYUTLARDA

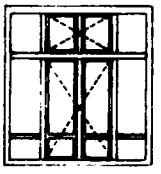

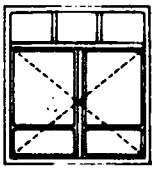

$(2x2^5)$

9.2. BODRUM KAT PENCERELERİ

Şekil 10 PENCERE ALT VE ÜST AHŞAP ELEMANLARI

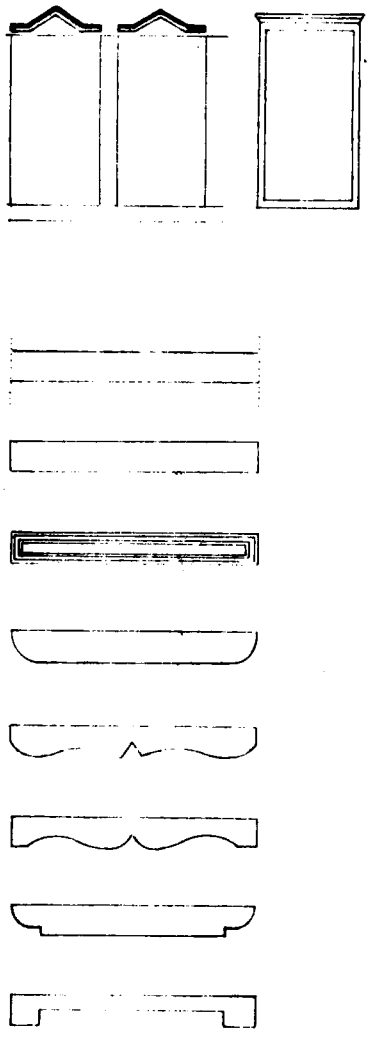

Şekil 11 KONSOLLAR

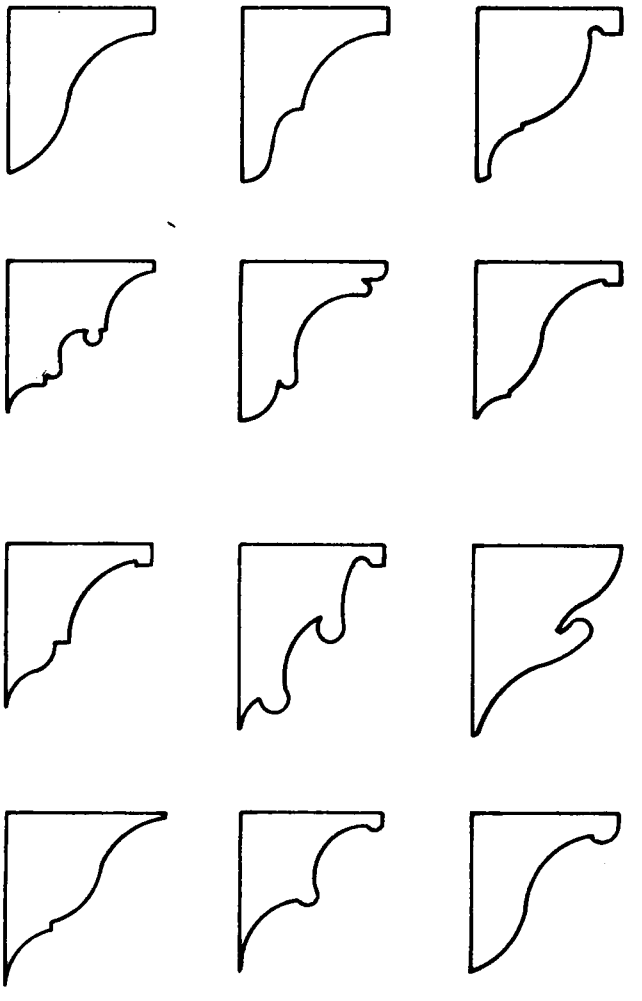

Şekil 12 CEPHE TİPLERİ

12.1. ÇIKMASIZ CEPHELER

12.1.1. KLASİK (ALIŞILMIŞ) TİPLER

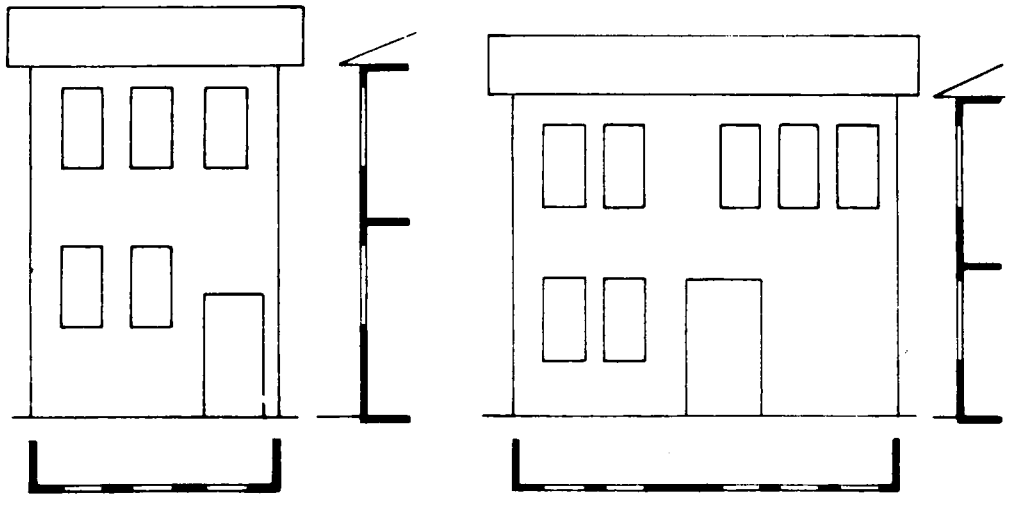

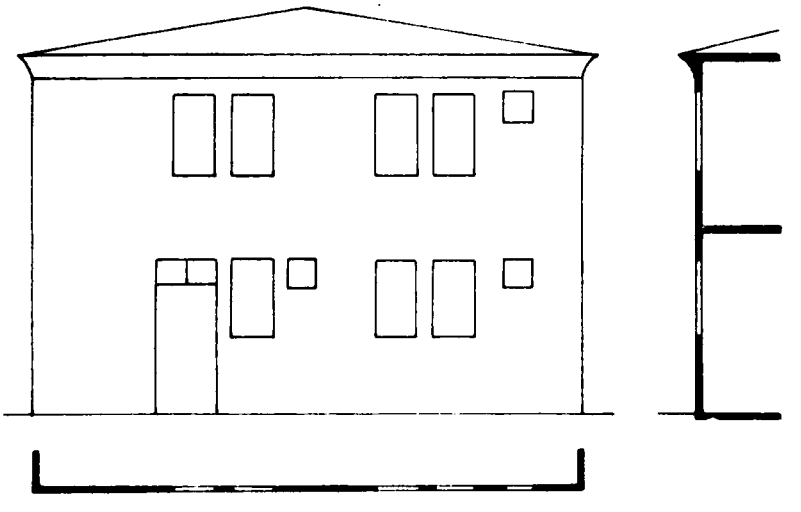

BAŞAK ACAR

12.1.2. BALKONLU TİPLER

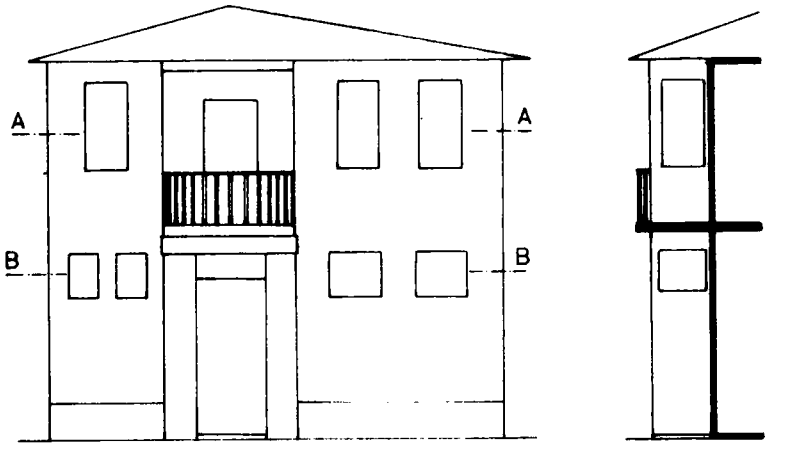

AA plan

BB plan

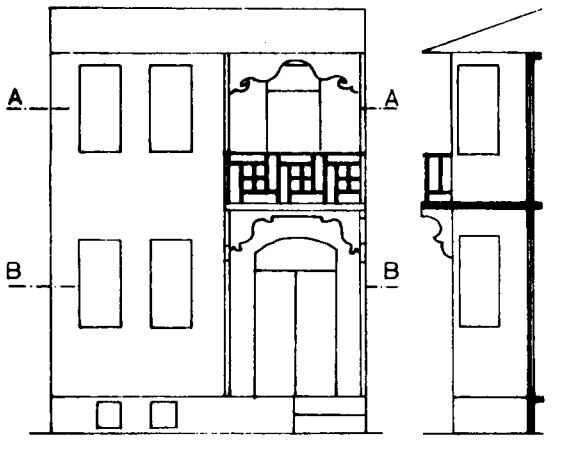

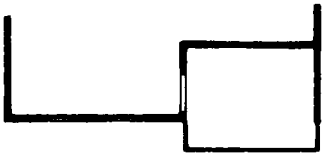

AA plan

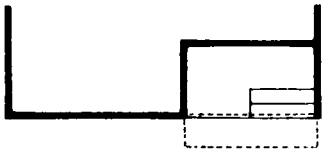

BB plan

BAŞAK ACAR

12.1.3. GİRİŞİ GİRİNTİDE OLAN TİPLER

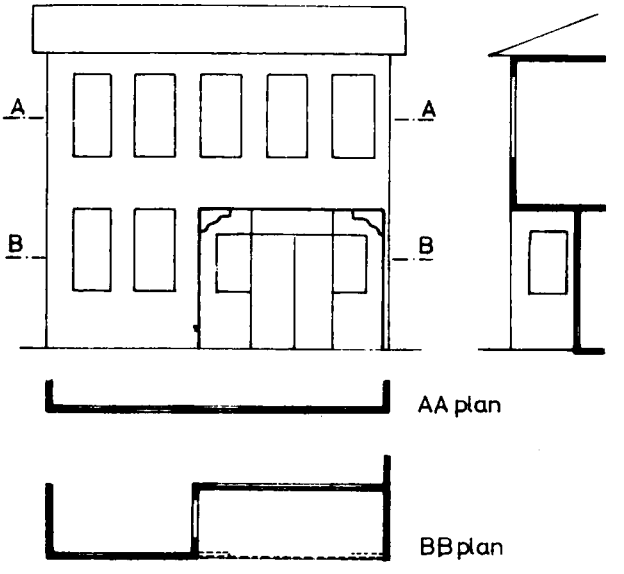

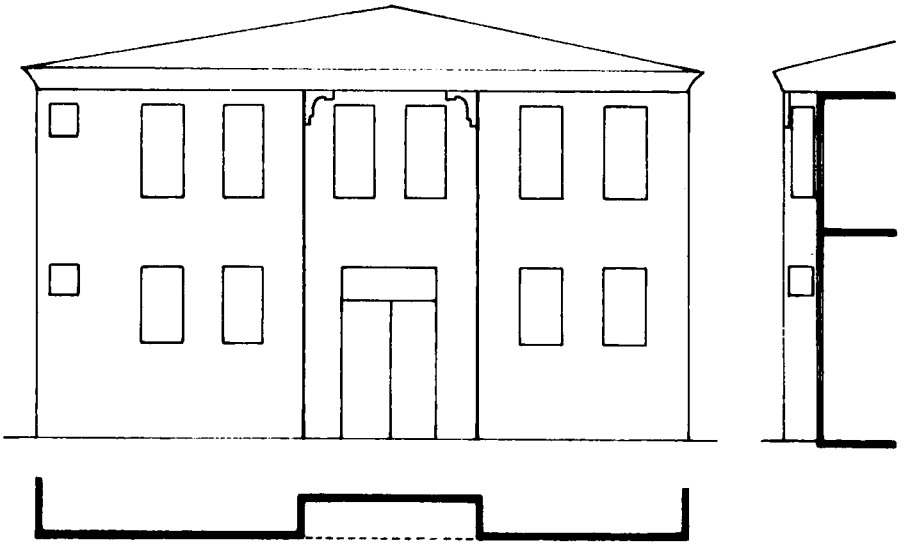

BAŞAK ACAR

12.1.4. ORTA KISIM GİRİNTİDE PEDİMENTLİ VE PROFİLLİ TİPLER

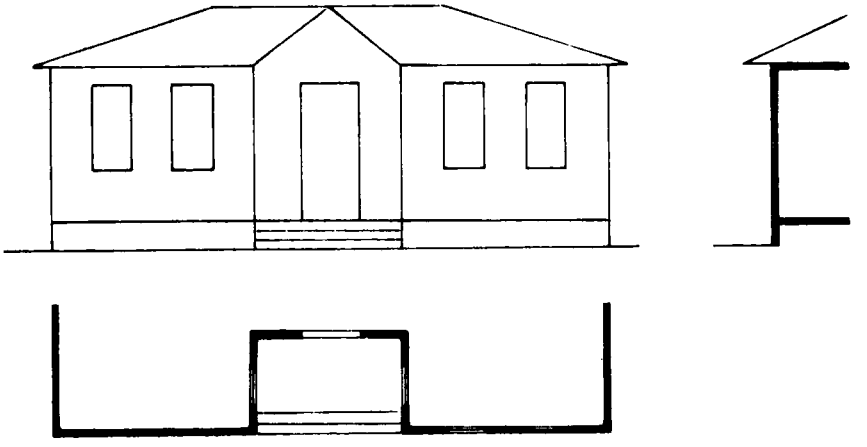

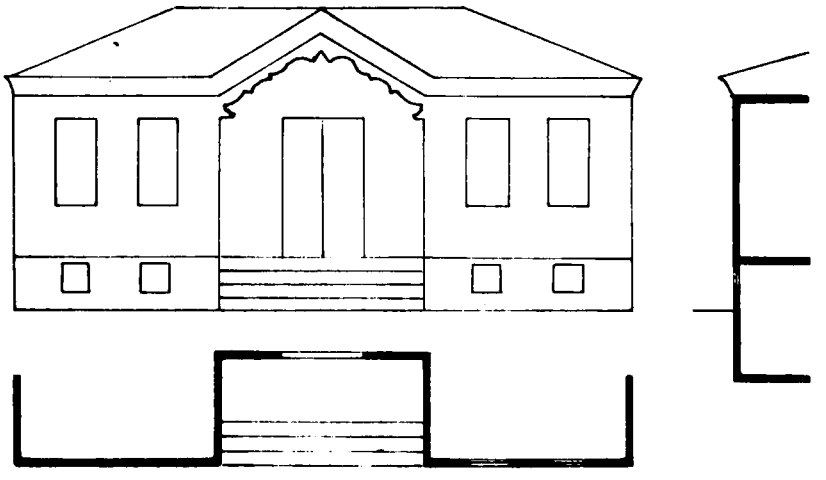

BAŞAK ACAR

12.1.5. ÖZEL TİP

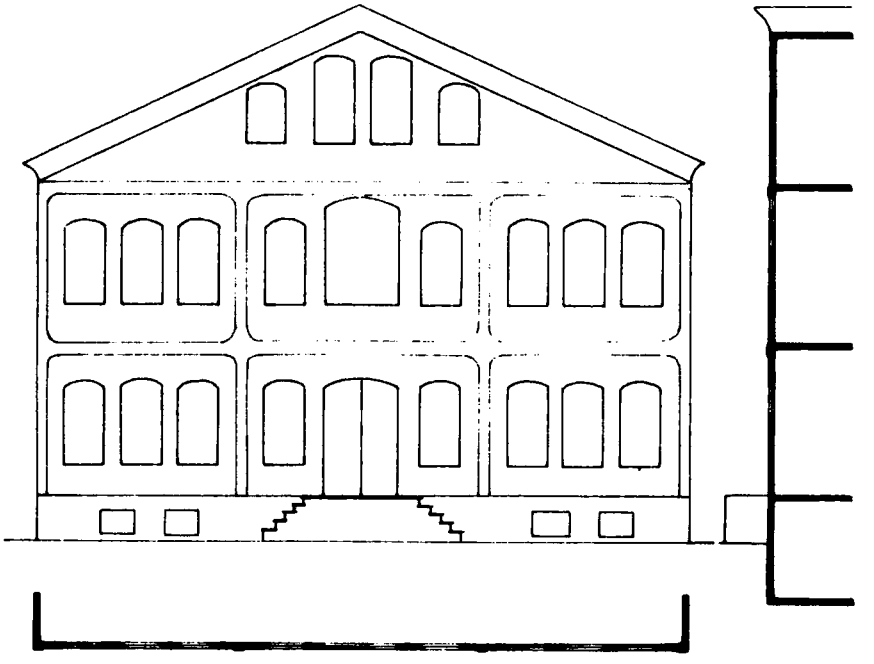

BAŞAK ACAR

12.2. ÇIKMALI CEPHELER
12.2.1. TEK ÇIKMALI TİPLER
12.2.1.1. çıkma bir yanda

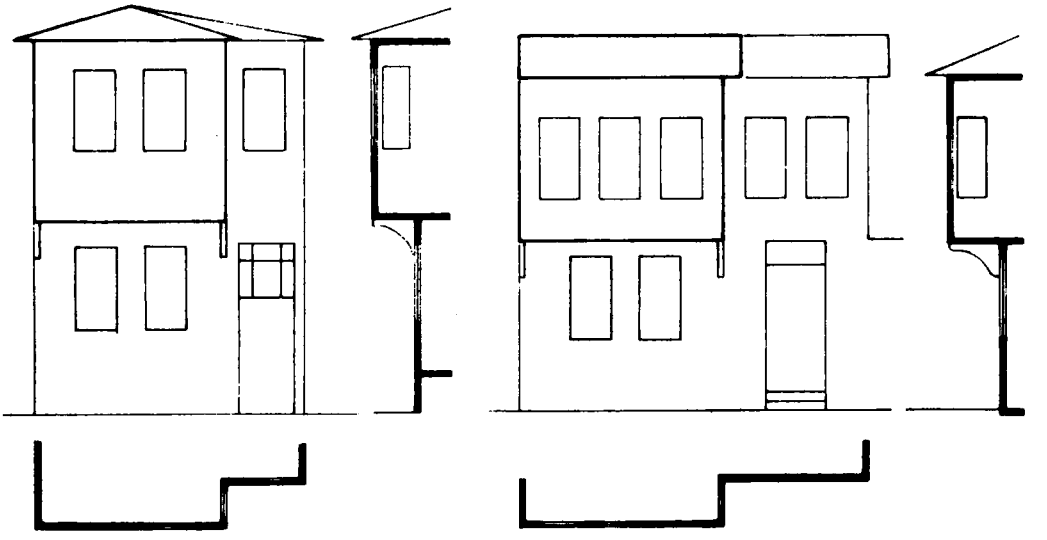

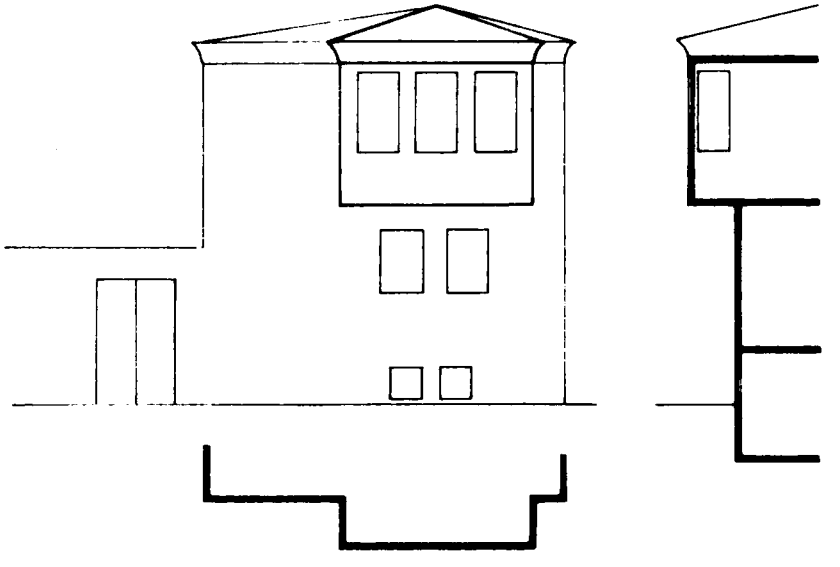

BAŞAK ACAR

12.2.1.2. çıkma ortada

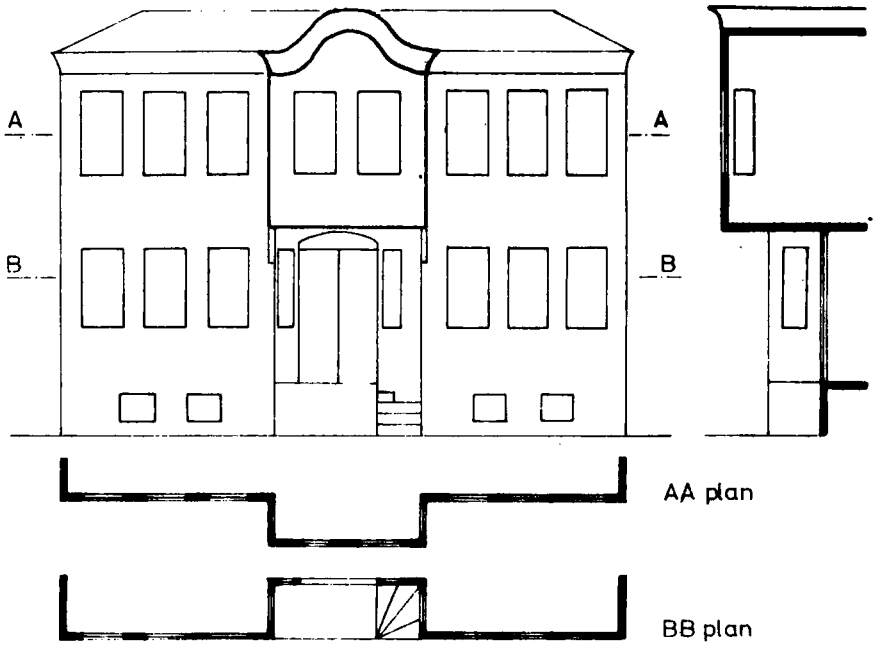

BAŞAK ACAR

12.2.2. TÜM KAT ÇIKMALI TİPLER

12.2.2.1. klasik (alışılmış) tipler

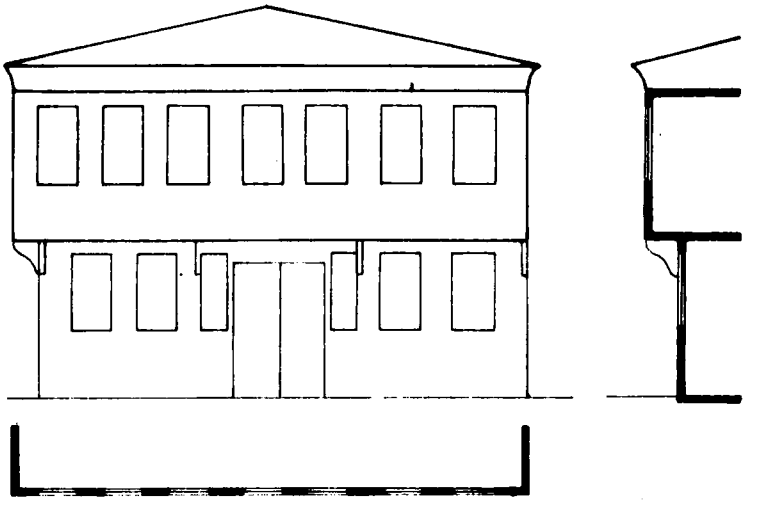

12.2.2.2. kademeli çıkmalı tipler

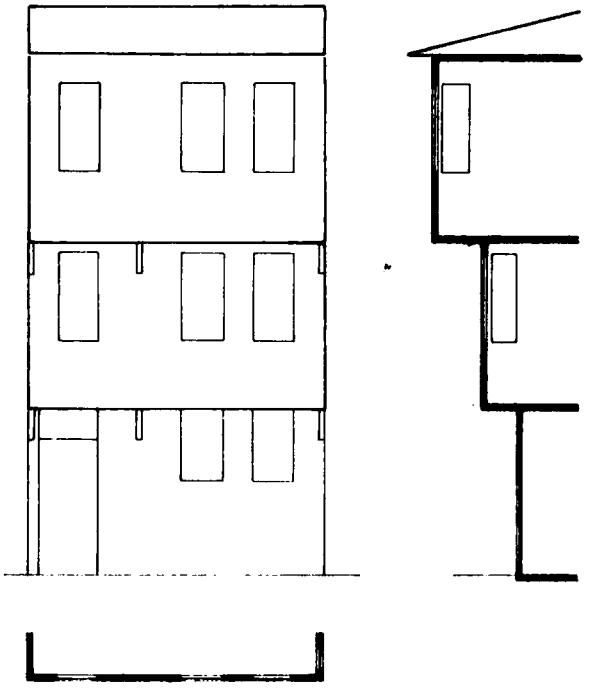

BAŞAK ACAR

12.2.2.2. kademeli çıkmalı tipler

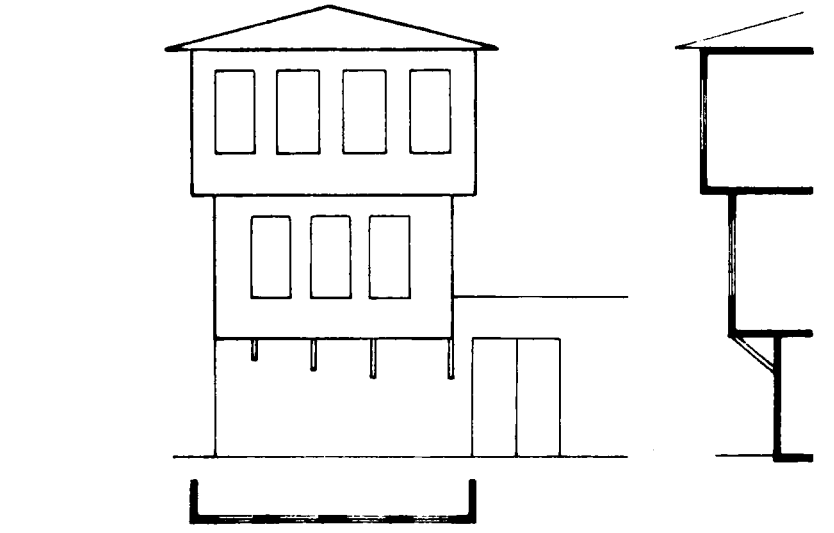

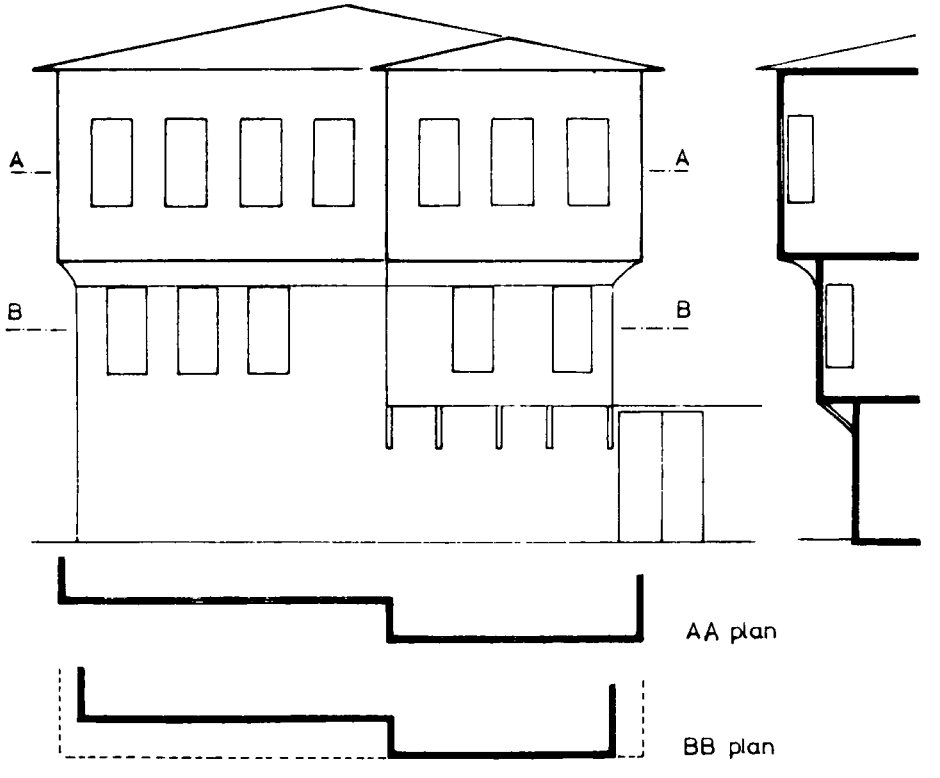

BAŞAK ACAR

12.2.2.3. orta kısım önde

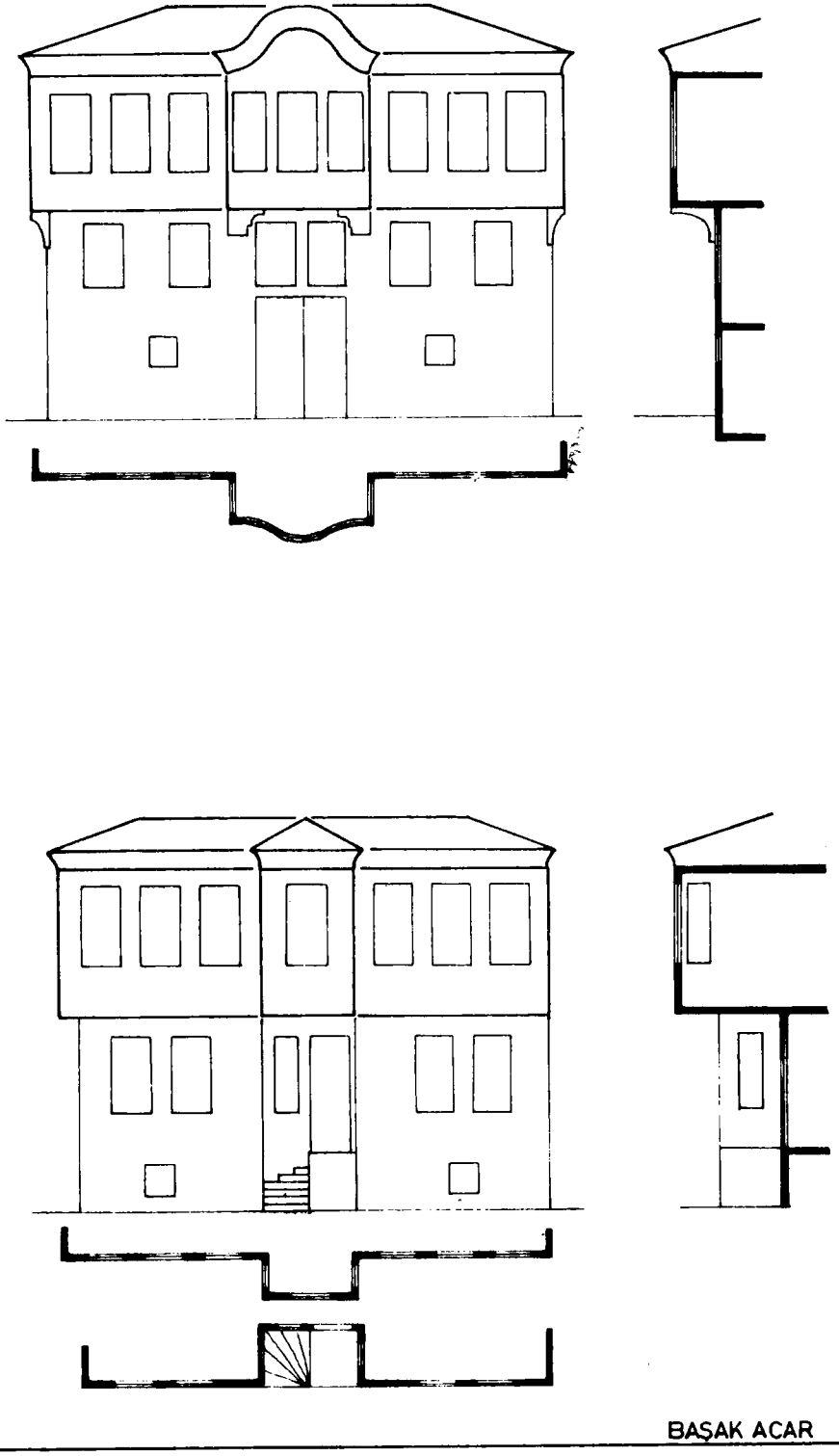

BAŞAK ACAR

12.2.2.4. bileşik tipler

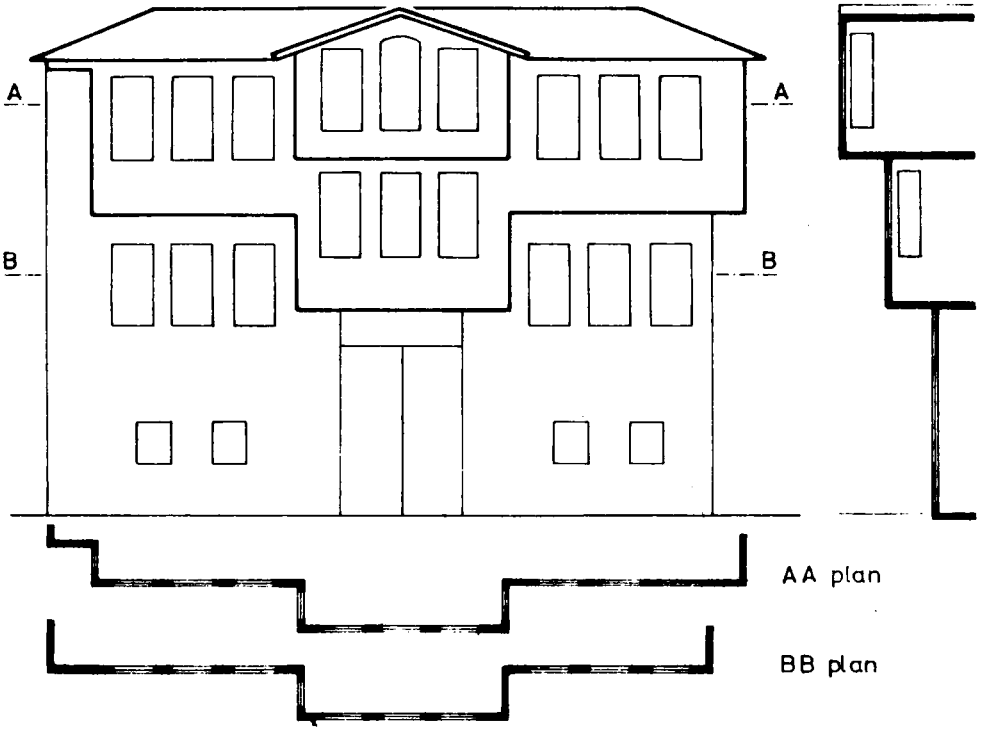

BAŞAK ACAR

12.2.2.4'. özel bileşik tip

BAŞAK ACAR

12.2.3. TESTERE ÇIKMALI TİPLER

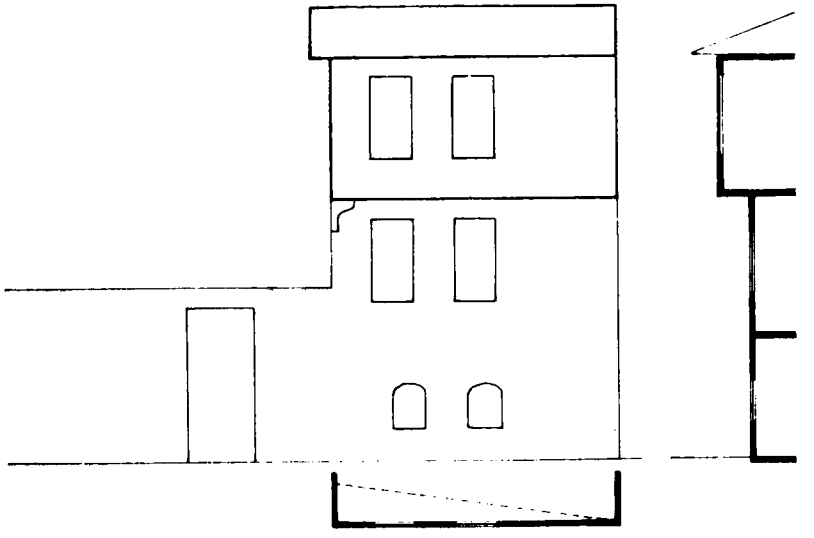

BAŞAK ACAR

12.2.3. TESTERE ÇIKMALI TİPLER

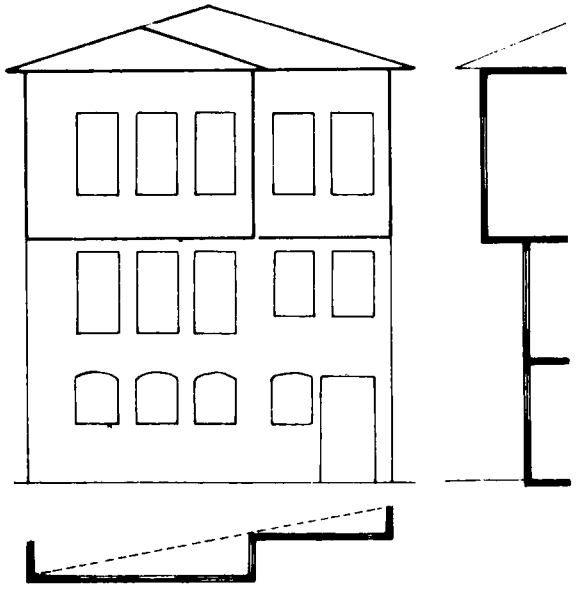

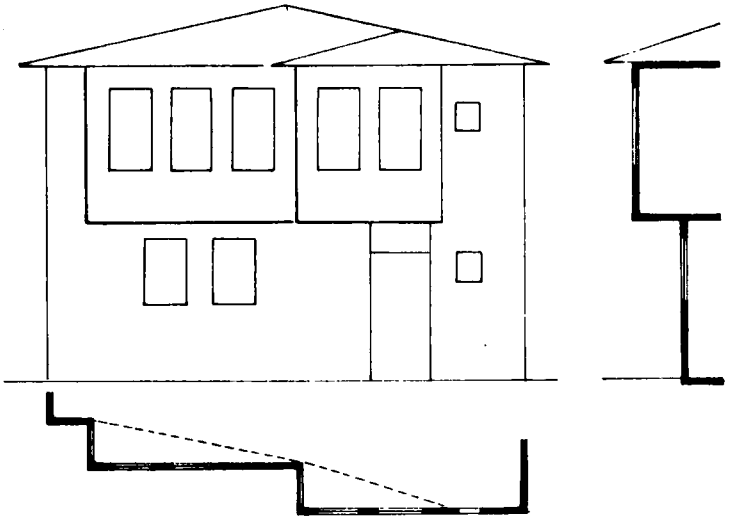

BAŞAK ACAR

12.2.4. ÇİFT ÇIKMALI TİPLER

12.2.4.1. klasik (alışılmış) tipler

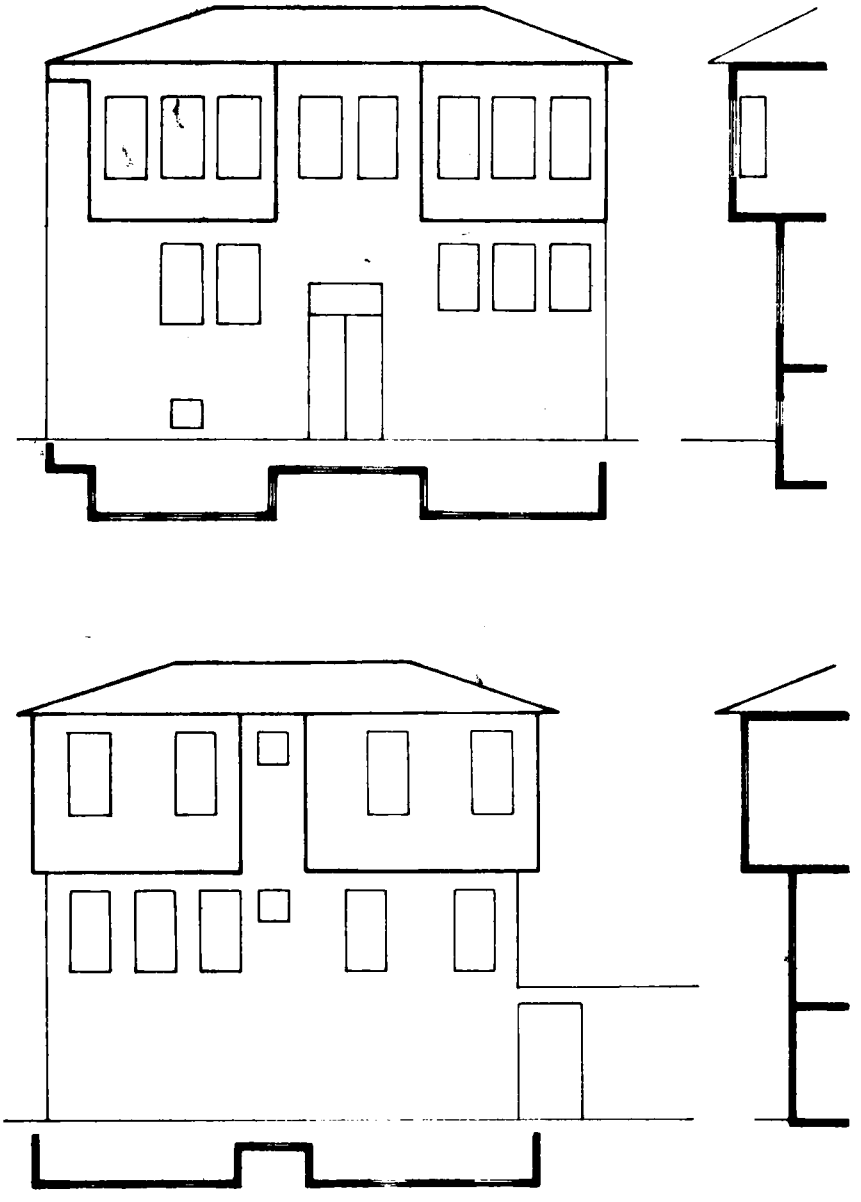

BAŞAK ACAR

12.2.4.2. çıkmalar arası balkonlu tipler

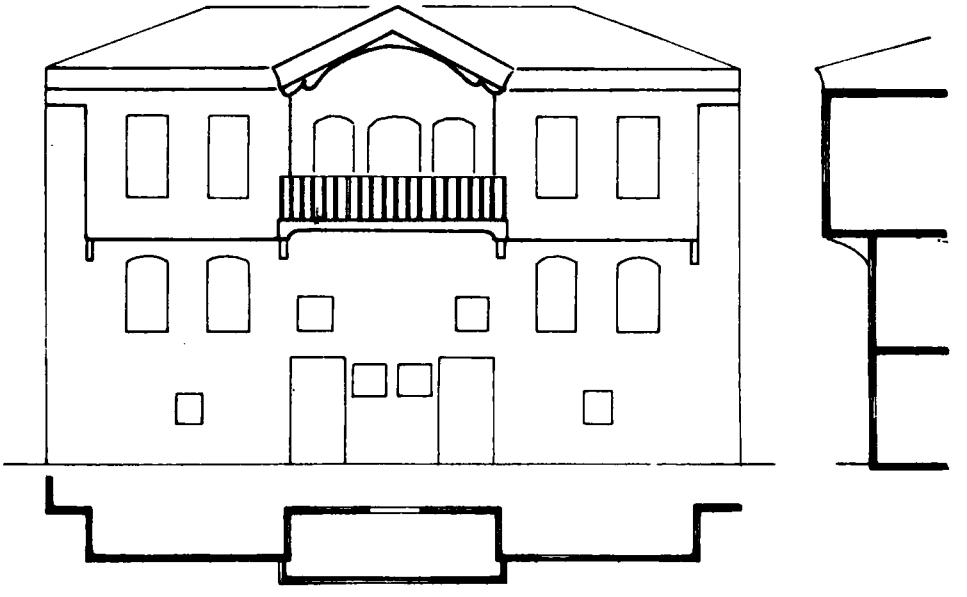

BAŞAK ACAR

12.2.4.3. orta kısım pedimentli ve profilli tipler

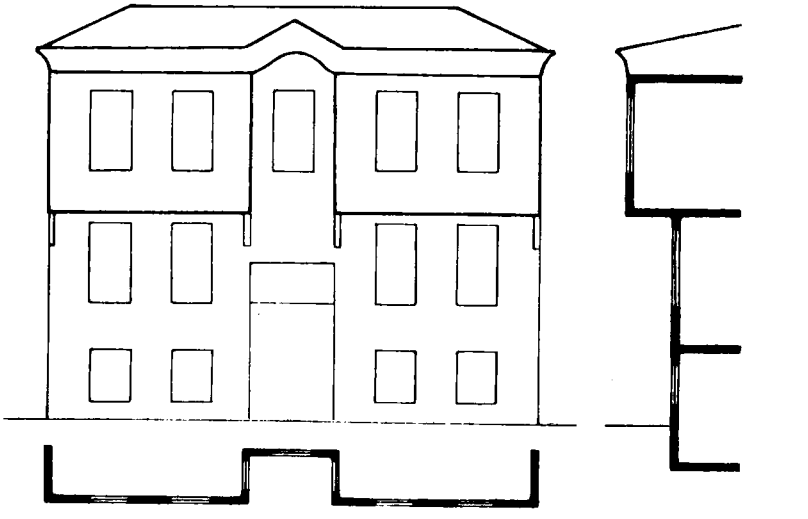

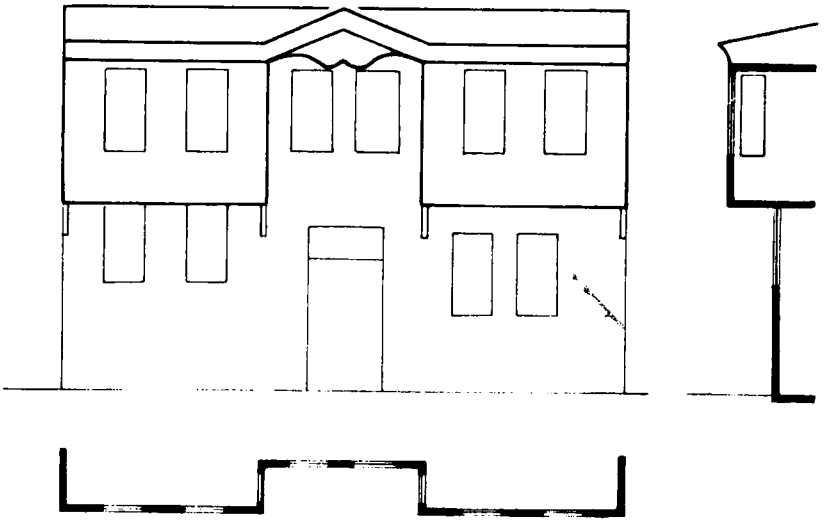

BAŞAK ACAR

12.2.4.3'. orta kısım pedimentli ve profilli (ikiz ev)

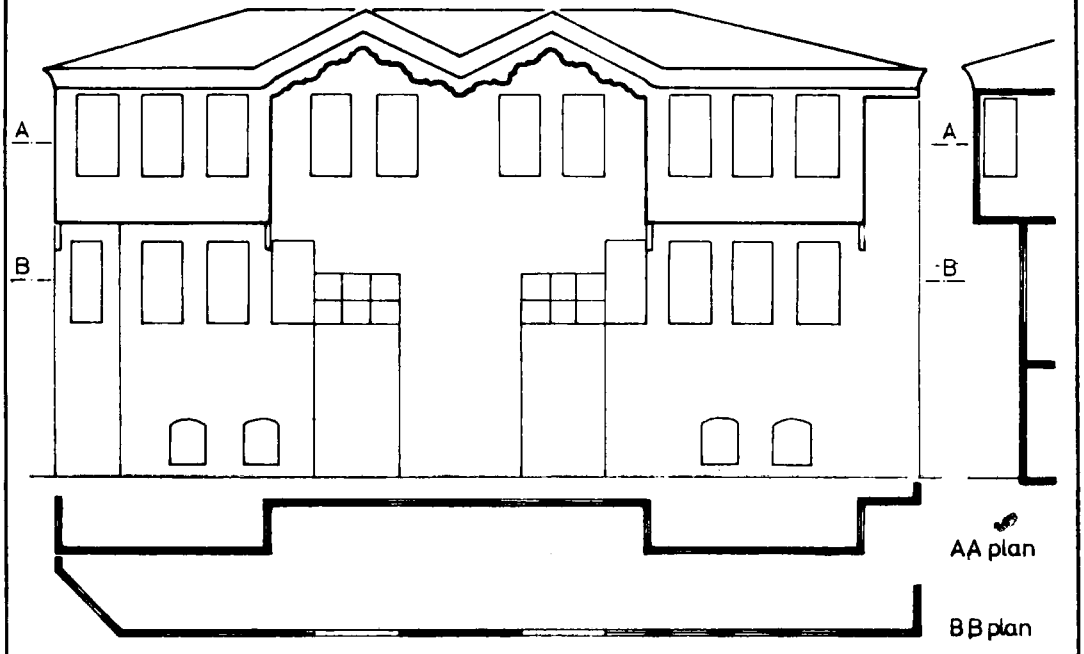

BAŞAK ACAR

12.2.4.4. bileşik tipler

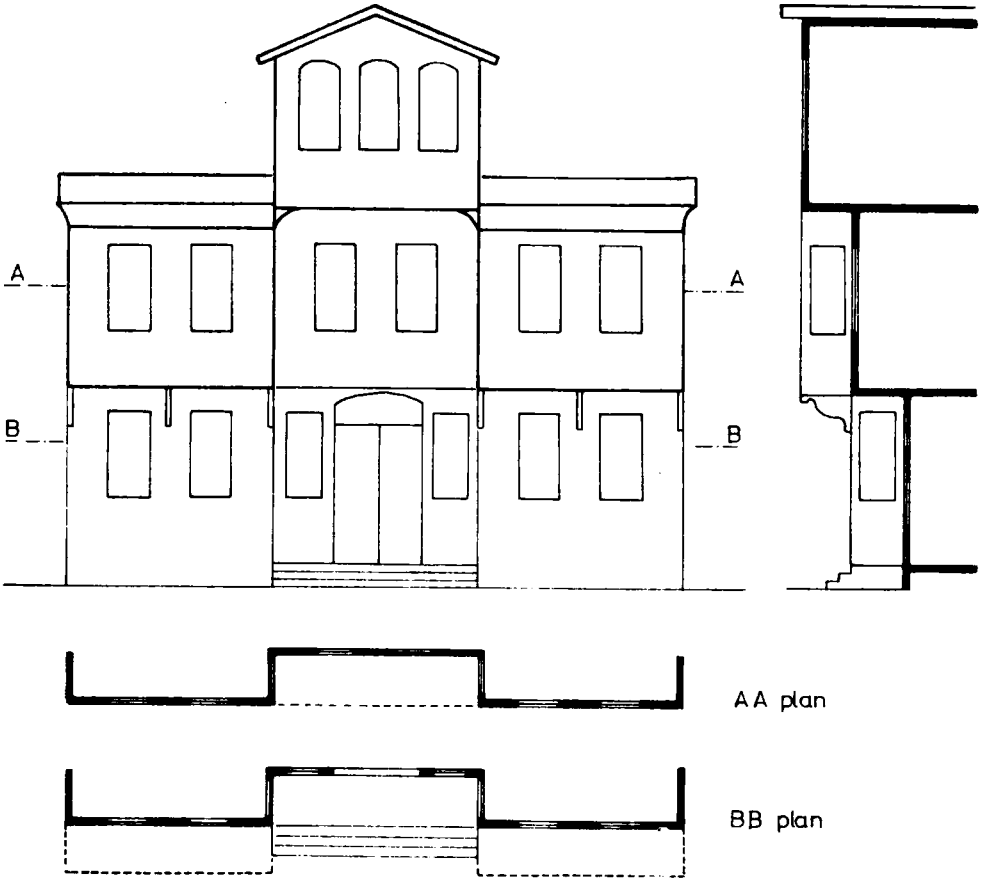

BAŞAK ACAR

12.2.4.4. bileşik tipler

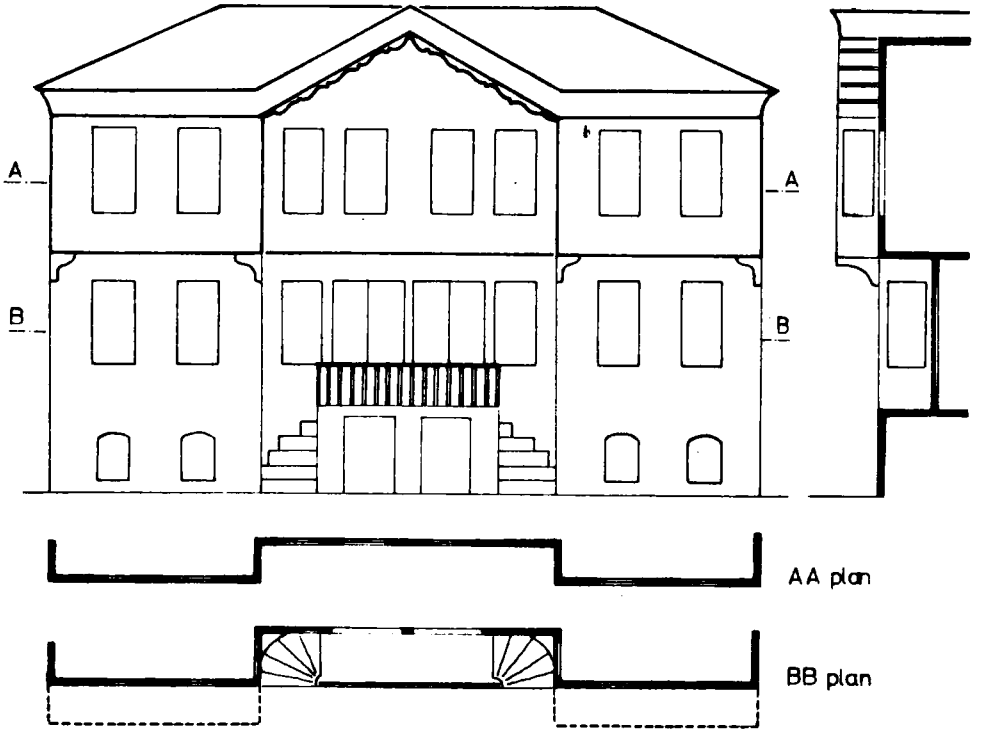

AA plan

BB plan

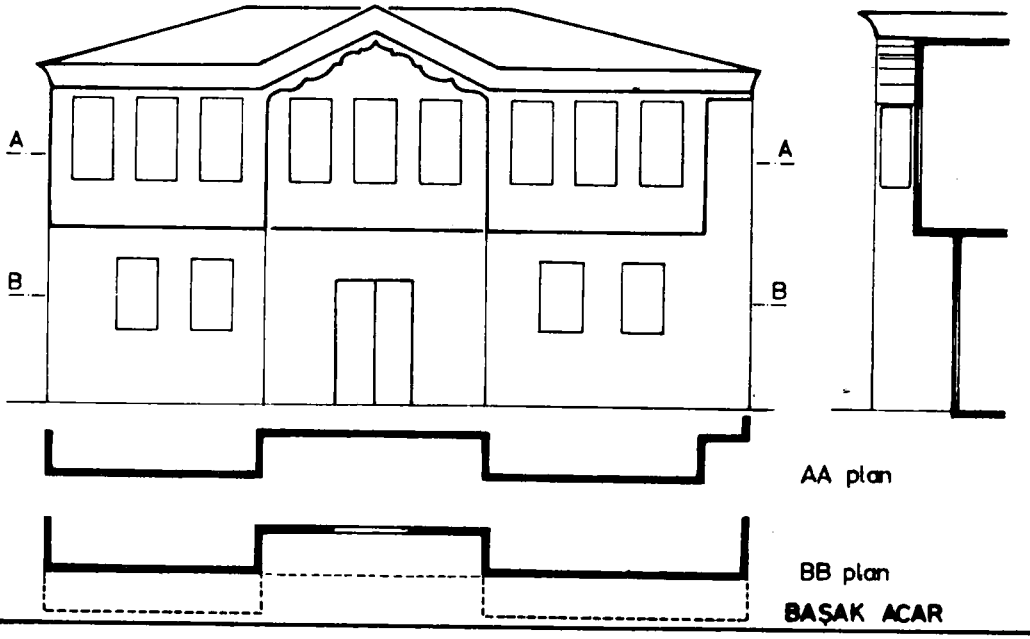

AA plan

BB plan

BAŞAK ACAR

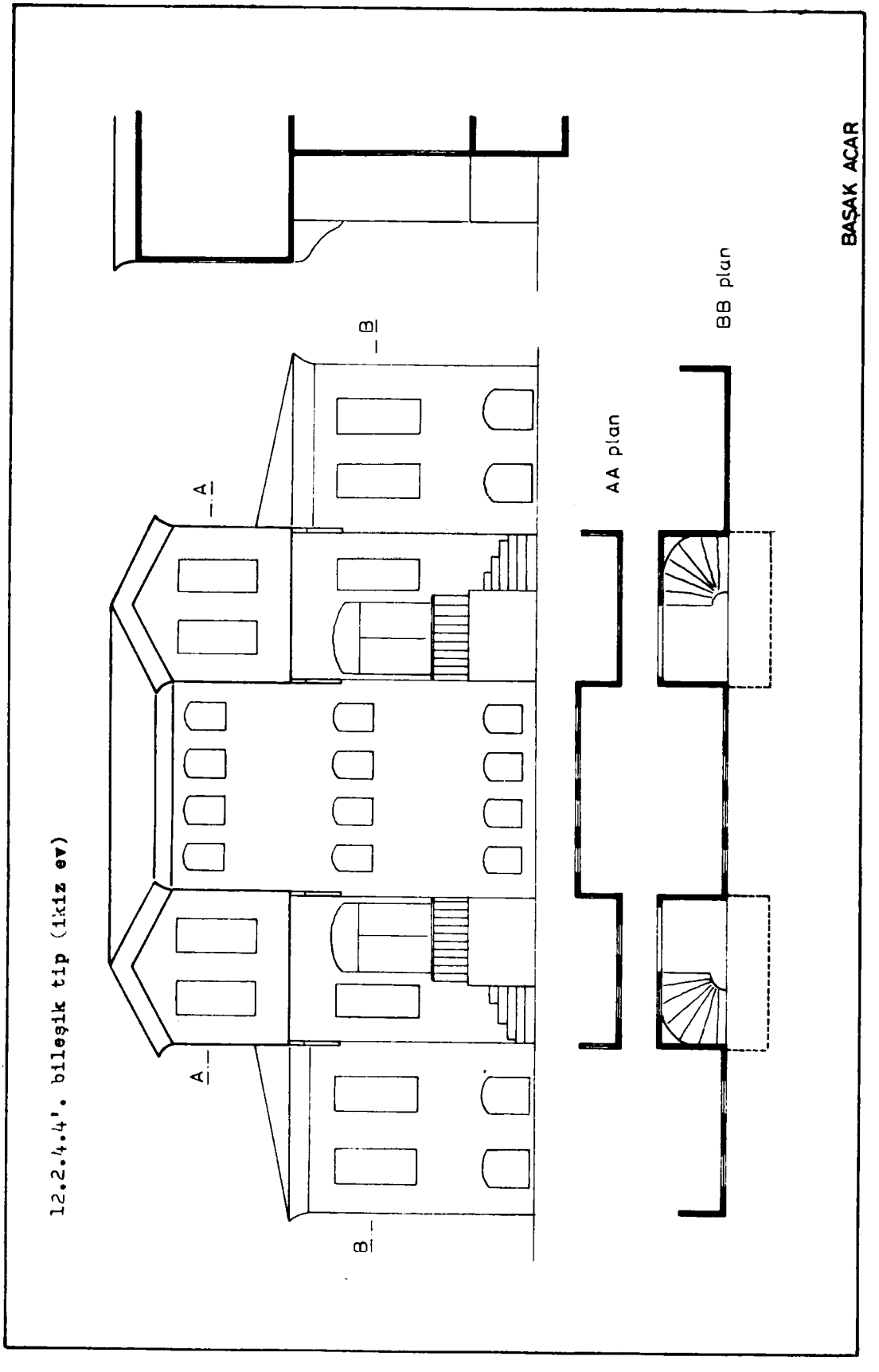
12.2.4.4'. bileşik tip (ikiz ev)
A
B
AA plan
BB plan
BAŞAK ACAR

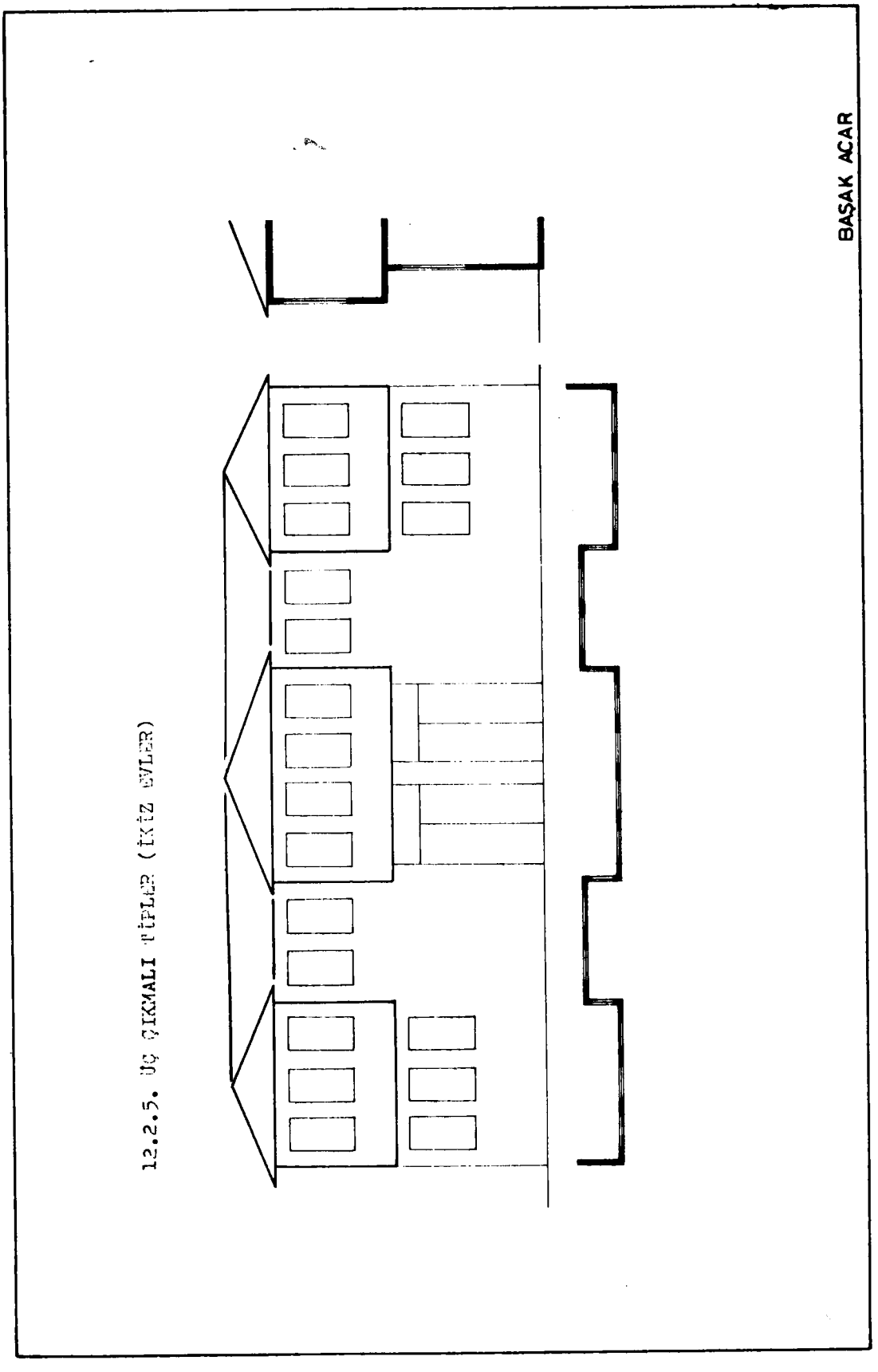
BAŞAK ACAR
12.2.5. Üç çıkmalı tipler (İkiz evler)

Şekil 13 PLAN ÖRNEKLERİ

Şekil 13.1

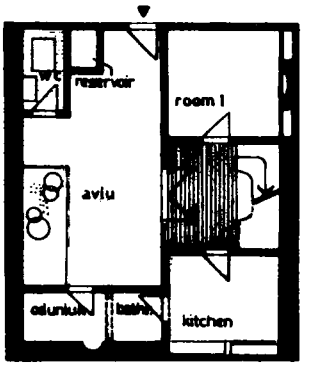

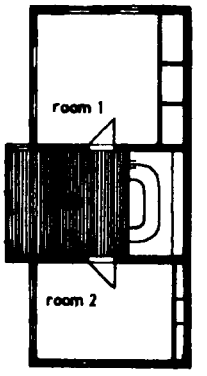

GROUND FLOOR
(1/200)

FIRST FLOOR

(----later alterations)

Mücellit Sokak No 14

Şekil 13.2

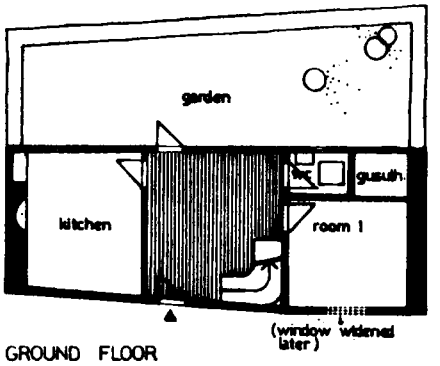

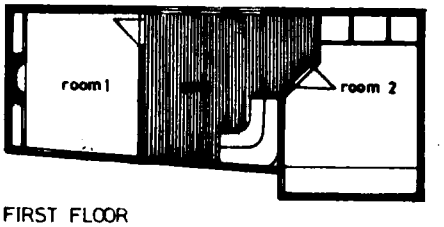

GROUND FLOOR
(1/200)

FIRST FLOOR

(---- later alterations)

Şah Şemsettin No 3

Şekil 13.3

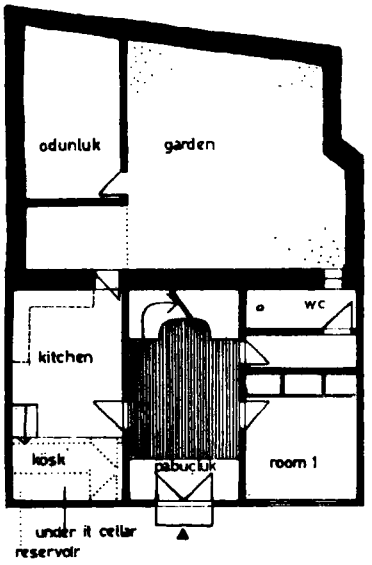

GROUND FLOOR
(1/200)

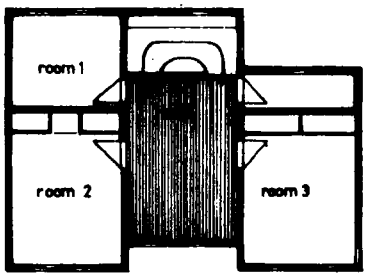

FIRST FLOOR

Lise Caddesi No 12

Şekil 13.4

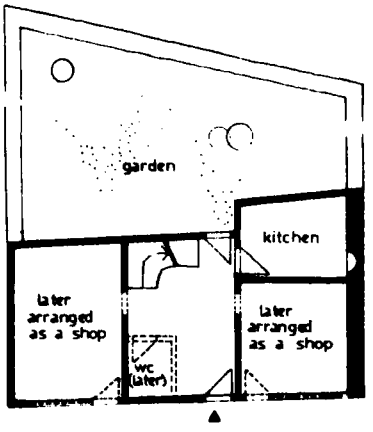

GROUND FLOOR
(1/200)

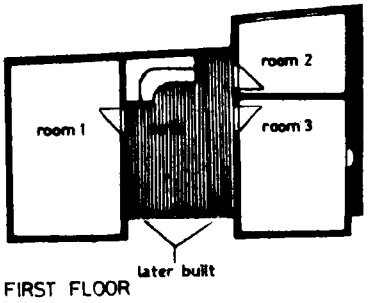

FIRST FLOOR

(==== later alterations)

Şehabettin Caddesi No 27

Şekil 13.5

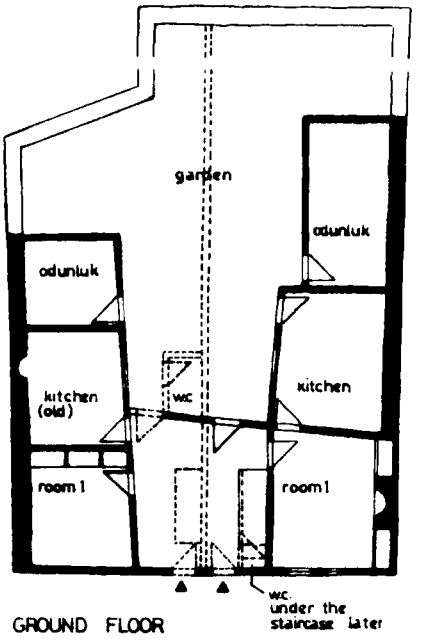

GROUND FLOOR
(1/200)

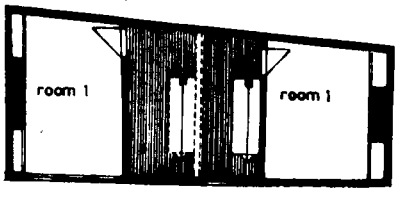

FIRST FLOOR

(=== later alterations)

Malhatun Sokak No 24

Şekil 13.6

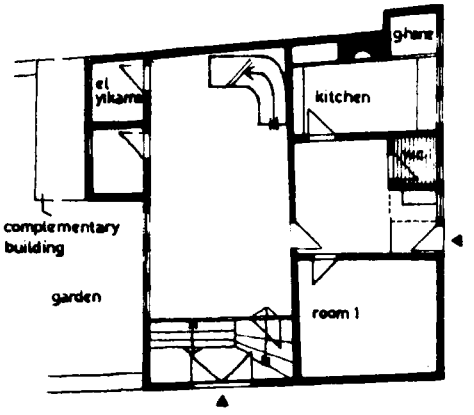

GROUND FLOOR
(1/200)

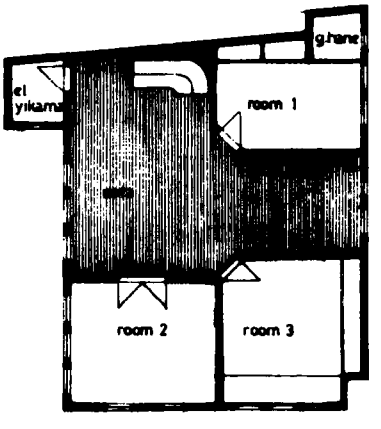

FIRST FLOOR

Çürükhoca Sokak No 15

Şekil 13.7

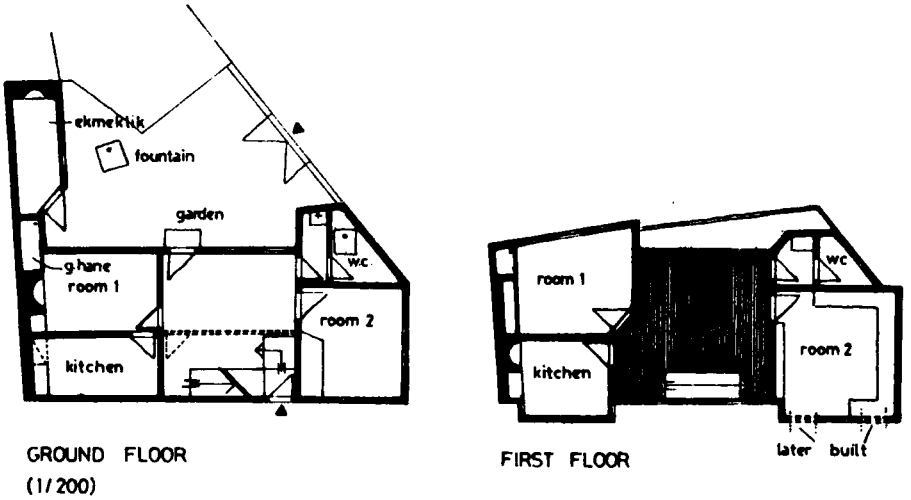

GROUND FLOOR
(1/200)

FIRST FLOOR

(==== later alterations)

Çürükhoca Sokak No 6

Şekil 14 PLAN TİPLERİ

14.1. DIŞ SOFALI TİPLER

14.1.1. SOFANIN BİR YANDA OLMASI

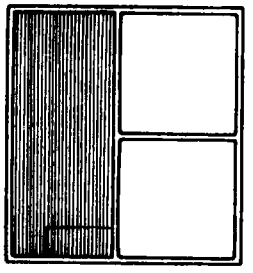

14.1.1.1

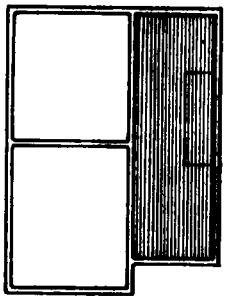

14.1.1.2

14.1.2. BİR UCU ODALI

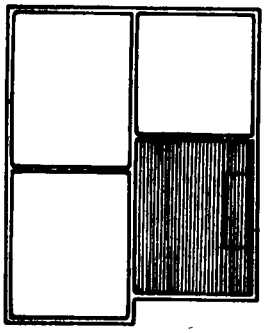

14.1.2.1

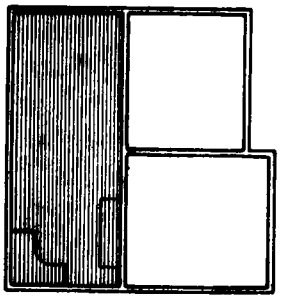

14.1.1.3

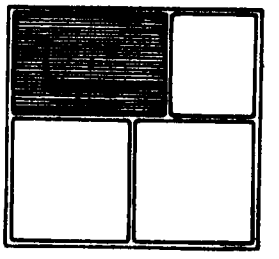

14.1.2.2

14.1.3. EYVANLI

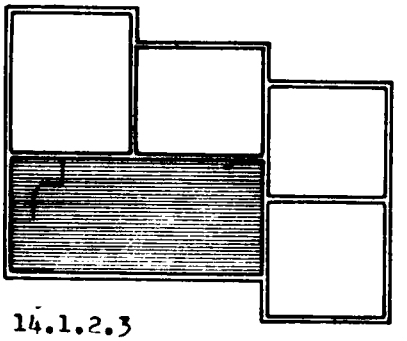

14.1.2.3

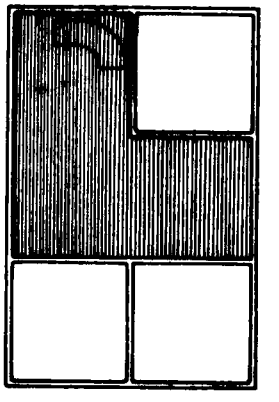

14.2. İÇ SOFALI TİPLER

14.2.1

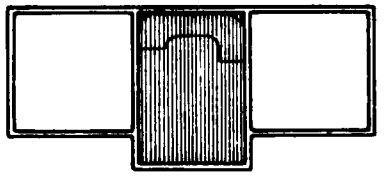

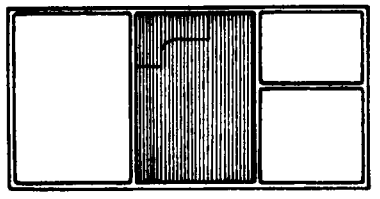

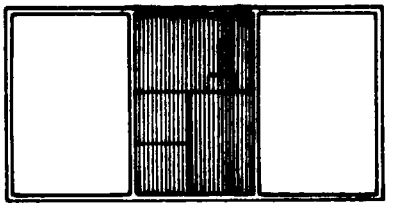

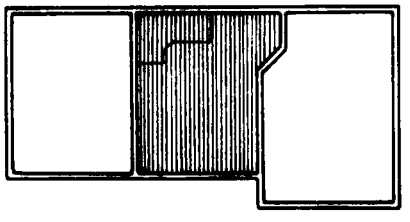

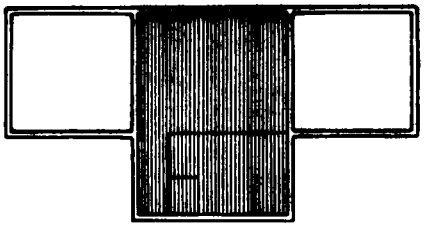
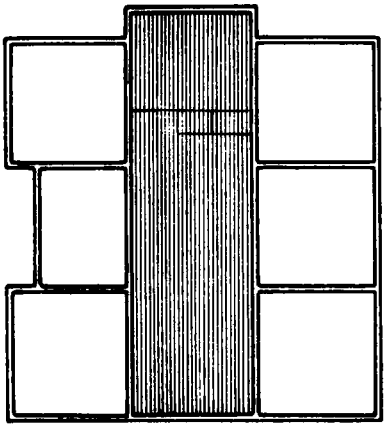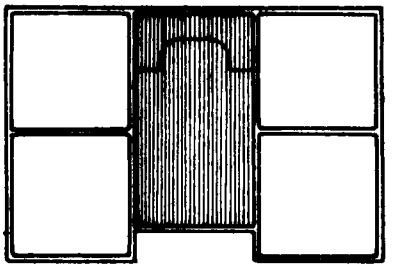
14.2.2